

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VIBY SOGNS HISTORIE

II

AF

POUL RASMUSSEN

OG

AUGUST F. SCHMIDT

UDGIVET AF VIBY KOMMUNE

1949

VIBY SOGNS HISTORIE

II

AARHUS
KONGSVANG BOGTRYKKERI
1949

VIBY SOGNS HISTORIE

II

AF

POUL RASMUSSEN

OG

AUGUST F. SCHMIDT

UDGIVET AF VIBY KOMMUNE

1949

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	6
A	
<i>Poul Rasmussen:</i>	
Vibys Historie fra Enevældens Indførelse til de store Landboreformer (1660—1770)	7
Topografi, Beskrivelse af Bygninger og Indbo ...	10
Træk af Dagliglivet	44
Den økonomisk-statistiske Historie	71
Personalhistorie, Gaardenes og Husenes Historie	114
B	
<i>August F. Schmidt:</i>	
Viby Gaarde	137
Husmænd	170
Gartnere	174
*	
Marknavne	183
Ejendomsnavne	194
*	
Landbruget efter Udskiftningen	196
Skov og Mose	209
*	
Fra det gamle Viby	214
Poeten fra Viby, Peder Jensen (Høegh)	240
Krige	248
*	
Tilføjelser til Viby Sogns Historie I	255
Historisk Oversigt	280
Tillæg: Mødet i Høskoven. Et Hjemstavnskuespil	283
*	
Personnavneregister	303
Stednavneregister	305
Sagregister	307

FORORD

Første Del af Viby Sogns Historie (1942) indeholder Skildringer af Embedernes, de offentlige Myndigheders og Institutioners Historie, Biografier af Embedsmænd og fremtrædende Personer, der har virket i Sognet, samt Beskrivelse af Oldtidsminder og offentlige Bygninger. Nærværende anden Del vil fortælle Landvæsenets og de menige Sogneboeres Historie og skildre de Forhold, hvorunder Bønderne levede ned gennem Tiderne. Der vil bl. a. i denne Bog blive meddelt en Fortegnelse over Sognets gamle Gaarde og dem, der har beboet eller ejet dem fra 1661 og til dette Aar. Fra Tiden før 1661 er det bevarede Kildemateriale saa ufuldstændigt, at intet væsentligt kan siges om Tilstandene i Sognet ud over det, der er meddelt i første Del af dette Arbejde. Efter 1661 er Arkivmaterialet derimod saa righoldigt, at det er muligt at give Oplysninger om saa godt som alle Emner, der vedrører Sognets Historie. Det bør dog bemærkes, at Udskiftningsforretningen fra 1794 ikke synes at være bevaret, hvorfor Udskiftningen ikke har kunnet skildres i alle Enkeltheder.

Vi har delt Arbejdet mellem os paa den Maade, at Poul Rasmussen behandler Tiden indtil de store Landboreformer, medens August F. Schmidt fører Fremstillingen op til 1949.

Bøgerne om Viby Sogns Historie omhandler Sognets *nuværende* Omraade, der ikke omfatter Marselisborgs Jorder. Til Marselisborg Hovedgaards og dens Skoves Historie har vi samlet meget Stof, som vil blive offentliggjort i en særlig Bog.

En Del Oplysninger vedrørende Forhold efter o. 1840 er meddelt af ældre, historisk interesserede Mennesker i Viby Sogn. Deres Navne er med Tak anført paa de respektive Steder i denne Bog. En oprigtig Tak bringes ogsaa Sogneraadsformand *Jens Juul* og Kæmner *Jens Larsen*, der begge har vist Sagen den største Velvilje og Interesse.

Risskov og Brabrand den 2. Februar 1949.

Poul Rasmussen.

August F. Schmidt.

A.

VIBYS HISTORIE FRA ENEVÆLDENS INDFØRELSE TIL DE STORE LANDBOREFORMER

(1660—1770)

Af *Poul Rasmussen*¹⁾

Det er Historikernes Opgave saavel at beskrive som at forklare de Handlinger, Fortidens Mennesker har udført, og de Forhold, hvorunder de levede. Det Materiale, der kan fremdrages ved Undersøgelsen af et enkelt Sogns eller en Købstads Historie, er imidlertid saa spinkelt, at det i de fleste Tilfælde vil være uforsvarligt at benytte det som Grundlag for Udredning af Aarsagssammenhænge. Skal Arbejdet fordeles paa en fornuftig Maade mellem Lokalhistorikere og andre Historikere, bør Lokalhistorikerne derfor indskrænke sig til at beskrive Tilstandene ned gennem Tiderne i de Sogne eller Købstæder, de behandler, og overlade den videre Bearbejdelse af Stoffet til dem, der vil skildre hele Landets eller Sider af hele Landets Historie.

Da Lokalhistorikeren i saa Fald kun skal indsamle og tilrettelægge Dele af det Materiale, andre Historikere skal bruge, er det ikke nødvendigt, at han gennemgaar alle Kilder, der kan indeholde Oplysninger om den Lokalitet, hvis Historie han vil skrive. Derimod vil det spare meget Arbejde, hvis han gør alt det Stof, der findes i de Aktstykker, han benytter, tilgængeligt, saaledes at senere Gennemgang af de samme Arkivalier gøres overflødig.

Nærværende Skildring af Viby Sogns Historie 1660—1770 udnytter saa fuldstændigt som muligt Stoffet i

alle Fæstebreve paa Gaarde og Huse i Viby, som er indført i Fæsteprotokollerne for Marselisborg Gods 1719—1770 (Aarhus Byraads Arkiv Dc 17, 18 a og 18 b),

alle Skifter efter Folk i Viby, som er indført i Skifteprotokollerne for Marselisborg og Constantinsborg Godser 1674—1704 (Con-

¹⁾ Udarbejdet med Understøttelse af Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneiske Stiftelse.

stantinsborg Godsarkiv, Landsarkivet i Viborg) og for Marselisborg Gods 1724—1770 (Aarhus Byraads Arkiv Dc 13 og 14). Enhver Skifteforretning indeholder en Fortegnelse over Dødsboets Løvsøre. Af disse meget vidtløftige Fortegnelser er kun en for hvert Tiaar gennemgaaet (se nærmere nedenfor Side 35). Den Skifteprotokol, som ligger i Landsarkivet, maa kun benyttes paa Arkivets Læsesal. Det har derfor været umuligt at udnytte Stoffet i denne Protokol i samme Omfang som Stoffet i de andre Skifteprotokoller,

alle Retssager, hvori Folk fra Viby var en af Sagens Parter, og som er indført i Tingbøgerne for Havreballegaard Birk 1664—65 og 1672—80 og for Marselisborg Birk 1701—1770 (Aarhus Byraads Arkiv Dc 3—12). Herfra undtages dog de Sager, der drejer sig om Skovhugst i Marselisborgskovene, og som vil blive refereret i den i Forordet omtalte Bog om Marselisborg Hovedgaard og Skove.

Endvidere benyttes de Afsnit af nedennævnte Arkivalier, som behandler Forholdene i Viby:

Kongens Skøder til Gabriel og Constantin Marselis (se Kildehenvisningerne i Kronens Skøder, Bd. II og III),

Sognejordebøgerne paa Landgilde, Udsæd og Avling 1661—62 (Rigsarkivet),

Matriklerne 1662, 1664 og 1688 (Rigsarkivet),

Viby Sogns Markbog 1683 (Rigsarkivet),

de bevarede Mandtal og Regnskaber for Ekstraskatterne samt Familie- og Folkeskatten 1661—1712 og for Ekstraskatten 1762 ff. (Amtstuerregnskaberne for Havreballegaard (Aarhusgaard) Amt, Rigsarkivet),

Akterne i den Kommissions sag, der i 1708 og 1709 førtes mellem den nye Besidder af Baroniet Marselisborg, Ulrik Christian Gyldenløve, og den afdøde Besidders Mand, Baron Rodsteen (Aarhus Byraads Arkiv Dc 22),

Generalhøverireglementet for Marselisborg Gods i Henhold til Forordningen af 6. Maj 1769 (Rigsarkivet).

Skal et lokalhistorisk Arbejde først og fremmest levere Materiale til andres Undersøgelser, kan det ikke bringe Stoffet i kronologisk Orden, men maa være inddelt efter Emner, saaledes at enhver saa hurtigt som muligt kan finde det, han har Brug for. Fremstillingen af Viby Sogns Historie 1660—1770 er delt i fire Kapitler. Det kulturhistoriske Stof er fordelt paa det første Kapitel, som gør Rede

for de forskellige Lokaliteters og Genstandes mere bestandige Egenskaber, og det andet Kapitel, som skildrer Menneskers Handlinger og Tingenes Anvendelse og vekslende Tilstandsformer. Det tredje Kapitel behandler de økonomiske Forhold, for saa vidt som de kan beskrives ved Hjælp af Tal, der angiver Værdi, Vægt, Størrelse eller Antal. De Oplysninger, som har Interesse for Personalhistorikere, er samlet i det fjerde Kapitel, som indeholder Lister over Gaardmænd, Gadehusmænd samt de Funktionærer og Embedsmænd, som ikke er omtalt i første Del af Viby Sogns Historie.

Det kan ikke forsvares, at man benytter en historisk Kilde, naar man ikke ved nøjagtigt, hvilke Oplysninger den indeholder, og ikke har undersøgt dens Paalidelighed. Da Kilderne til de forskellige Sognes Historie altid bestaar af Fæsteprotokoller, Skifteprotokoller, Tingbøger, Matrikler o. s. v., vilde det være det mest hensigtsmæssige, om man foretog den kildekritiske Behandling af alle Fæsteprotokoller, alle Skifteprotokoller, alle Tingbøger o. s. v. under eet. Selv om flere Grupper af lokalhistoriske Kilder er undersøgt, er der dog mange, som endnu ikke har været behandlet. Da væsentlige Bidrag til de Undersøgelser, der er foretaget, desuden er fremkommet som spredte Bemærkninger i forskellige Bøger og Afhandlinger, bliver det nødvendigt at indlede en Del af Afsnittene med en Oversigt over de benyttede Kilders Indhold og en Bedømmelse af deres Troværdighed.

TOPOGRAFI, BESKRIVELSE AF BYGNINGER OG INDBO

Bymarkens Vange, Fald og Agre

Som Forarbejde til Matriklen 1688 blev Landets Agerjord opmaalt i 1682 og 83. Opmaalingerne, der er indført i de saakaldte Markbøger, blev ikke altid udført med tilstrækkelig Omhu, og deres Paalidelighed er ofte anfægtet af Samtid saavel som Eftertid (se Holger Hjelholt i Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4. Rk., Bd. 3, S. 414 f., og C. Rise Hansen i Fortid og Nutid, Bd. XV, S. 283 ff.).

Om en Bys Jorder er opmaalt nøjagtigt, kan man undertiden afgøre ved at jævnføre Markbogens Tal med Udskiftningsforretningens (se f. Eks. Aug. F. Schmidts Aaby Sogns Historie, II, S. 7 f.). For Vibys Vedkommende kan en saadan Jævnførelse imidlertid ikke foretages, da Akterne fra Byens Udskiftning i 1794 vist alle er gaaet tabt (se ovenfor S. 6). Af Markbogen selv fremgaar det, at dens Beregninger er behæftet med Fejl, som dog er faa og uden større Betydning.

Før Udskiftningen var Landsbyernes Marker som Regel inddelt i nogle faa store Vange. Hver Vang bestod af en Række Fald eller Aase, som igen var delt i talrige smalle Agre. Markbøgerne giver bl. a. Oplysninger om Agrenes Længderetning i de forskellige Fald, om hver enkelt Agers Længde og Bredde og om dens Areal og Nummer i Rækken af det paagældende Falds Agre.

Den store Mængde Tal, der staar paa en Markbogs talrige Sider, giver ikke nogen klar Forestilling om Vangenes og Faldenes Størrelse og Struktur. En saadan opnaar man først ved Opsummeringer og Udregninger af Gennemsnit. For de fleste Formaal vil det være tilstrækkeligt, naar man kender Vangenes og Faldenes Arealer, Faldenes Agertal og deres Agres gennemsnitlige Længde og Bredde.

I Modsætning til, hvad der normalt er Tilfældet, havde Gaardene i Viby meget ofte flere Agre, der laa ved Siden af hinanden. De Grupper af Agre, som tilhørte samme Gaard, blev gerne maalt

under eet, men i flere Stykker, hvis Beliggenhed i Forhold til hinanden det tit og mange Gange er umuligt at angive med Sikkerhed. For denne Bys Vedkommende kan man altsaa ikke beregne Agrenes og Faldenes gennemsnitlige Længde og Bredde, men maa nøjes med Oplysninger om Vangenes og Faldenes Arealer og om Faldenes Agertal. Af Tabel I fremgaar det, at 44 Fald foruden nogle Haver ved Gaardene var paa mindre end 10.000 Kvadratalen, 88 Fald var paa mere end 10.000, men mindre end 50.000, 54 paa mere end 50.000, men mindre end 100.000, 19 paa mere end 100.000, men mindre end 200.000, 6 paa mere end 200.000, men mindre end 300.000, 1 paa 319.912 og 1 paa 907.860 Kvadratalen.

Tabel I.

Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agertal	Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agertal
Wester Marchen			17 Parups Ways Fald ⁵⁾	86955	31
1 Tus Høffs Fald	30050	14	18 3 Stkr. for den nordre Ende af »Parups Way«	4072	—
2 Steenpuld	11914	—	19 »Parups Way« 2 Stkr. tværs over Vejen	4348	—
3 Tushøffs Agre	9074	2	20 3 Stkr. i Krattet ved »Pa- rups Ways Fald«	5086	—
4 Drosbiergs Haffves Fald	42896	17	21 Flintefald	15711	5
5 Leeragre	16831	8	22 Nødholdt i Buscherne ...	2635	2
6 Foulsbierg ¹⁾	58436	23	23 Rød Jord	73342	28
7 Laus Ellstøcher	2438	3	24 Nødholdt — (Nødholts Fald) ⁶⁾	223606	101
8 Kastballe eller Kasballe Fald	99999	30	25 Offuen for Nødholds Fald	16941	9
9 Tvende Humper, vender med den nordre Ende paa »Presteagre«, Syd for bemeldte »Kasballe«	2449	4	26 Ved Slet Gierde	30577	10
10 Møllebroes Banche	25212	11	27 Neden for Kalletoufft ⁷⁾	40050	22
11 For den norde Ende paa »Møllebroes Banche« ...	6494	—	28 Kalletoufft ⁷⁾	44785	15
12 Tushøffs Fald Syd for Møllebiergs Banche ²⁾ ...	52501	15	29 Brunfald	68755	28
13 Gundballe Huls Agre ...	12979	6	30 Ladenhøffds eller Laden- høys Fald ⁸⁾	58988	30
14 Leergrafts Agre ³⁾	56068	20	31 Raffnsbiergs Trindfald ...	21467	17
15 Wiimoes Ager ⁴⁾	53574	16	32 Steen Reffs Fald	16026	6
16 Parups Way	18856	7	33 Ved Signelsmæn	43496	16
			34 Offuerside i Flescholdt ⁹⁾	217268	82

1) Stødte op til en Vej. 2) Et Stykke af Faldet laa langs Gærdet i Tushøffs Fald. 3) Faldet var en Lerbanke. Et Stykke af den 16. Ager laa sønden for »Leergraft, vender paa Bilsmae«. 4) Den 10. eller 11. Ager vender paa »Ørbeck«. 5) Laa Øst for Vejen. En Part af den 12. eller 13. Ager laa dog Vest for Vejen. 6) Laa sønden for Vejen og stødte op til en Eng. Den 100. og 101. Agre laa Vest for »Steen Røgs Fald« (vel Nr. 32). 7) Laa ved en Eng. 8) Den 16. Ager laa Øst, den 17. Vest for Højen. 9) Den 58., 59. og 60. Agre laa »neden Fleschholt«.

Tabel I.

Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agertal	Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agertal
35 Trindballe ¹⁰⁾	33873	18	61 Gøffte Høys Fald	54488	23
36 Rundhøy	56217	24	62 Liuff Eng ²⁰⁾	83267	35
37 En Weyes Ager	2969	1	63 Udi Liuffs Eng trej		
38 Dreng Ager ¹¹⁾	87449	40	Agre ²¹⁾	9457	3
39 Wed Worbech	1586	—	64 Udi Liuffs Eng 5 Agre ²¹⁾	9422	5
40 Halds Fald ¹²⁾	282709	75	65 Jens Schriffuers Liuffs		
41 Inden wed Grøfft Høy ¹³⁾	7192	—	Eng ²¹⁾	109252	50
42 Wed Sundwads Stedte ...	11533	—	66 Jord udj Liuffs Eng ²¹⁾	63554	40
43 Smaa Bøge ¹⁴⁾	199053	93	67 Inden for Grøffthøy i		
44 Øster Blunds Dall	7505	2	Rafnengen ²²⁾	90532	41
45 Udi Krattet i Smaa Bøge			68 Inden for Grøffthøy threj		
Biere	2651	—	Støcher	2352	—
46 Rødbierg	70134	27	69 Udi Raffn Eng threj		
47 Schwynsti Fald	20388	14	Støcher	4120	—
48 Reffbaches Fald	27887	7	70 Et Støche udj Rafn Eng	4103	—
49 Trols Ell	21360	9	71 Itt lidet Støche wed Rafn		
50 Udi Scharis Balle ¹⁵⁾	3776	—	Eng	432	—
51 Øster Blunds Stycher ¹⁶⁾	96468	53	72 Jortkrogen ²³⁾	6059	—
52 2 Kiler »ofven for Ofven			73 Romsteboer ²⁴⁾	143151	81
(Øffven) Fald«	2573	—	74 Duagere ²⁵⁾	16029	12
53 Houbloch	25188	13	75 Trøstemoese	90540	42
54 Lille Raffnsbiergs Agre ¹⁷⁾	65272	14	76 Høgels Høy	67997	33
55 Norden (østen eller søn-			77 Grønkier	116305	49
den) for (Store) Rafns-			78 Offuen Schoffuen ²⁶⁾	249517	99
bierg ¹⁸⁾	71811	25	79 Forschreffne Jord offven		
56 It Fald sønden for An-			Schouffven	36465	17
dersteds Høy	37023	15	80 Wed Longwads Leed ...	10111	7
57 Østen for Lille Rafnsbierg	42259	17	81 Brunbierg ²⁷⁾	14421	9
58 Alech Land	38914	14	82 Offuen Schoffuen wed		
59 Troels Høys Stycher	8711	6	Trøstmose	39869	28
60 Truels Ellstøcher ¹⁹⁾	72298	24			

¹⁰⁾ Skovjord. ¹¹⁾ Den 35. Ager laa sønden Vejen, den 36., 37. og 38. norden Vejen, kaldes »Runds Biergs Hule«. En Høfde laa »for den norder Ende paa Halds Fald« (Nr. 40). ¹²⁾ Et Stykke af Faldet var Engjord. Den 39., 40. og 41. Ager løb øster og vester mod Vejen. ¹³⁾ Laa i Skoven. ¹⁴⁾ Stødte op til en Eng. Den 52. Ager laa østen for Banken. Til Faldet hørte tre Blokke »for den norder Ende ved Vejen for Smaa Bøge«. ¹⁵⁾ Skovjord. ¹⁶⁾ Den 4. Ager laa paa Banken. ¹⁷⁾ Stykker af den 7., 8. og 9. Ager laa Syd for, andre Stykker Nord for Vejen. ¹⁸⁾ Den 6. Ager var et Stykke af »Røffver (?) Stuffven«, den 7. et Stykke sønden i Buskene og den 20. en Billing ved Vejen. ¹⁹⁾ I Faldet laa der et Stykke Eng. ²⁰⁾ 13.-17. Ager laa for den nordre Ende ved Vejen. ²¹⁾ Laa i Skoven. ²²⁾ Var til Dels Skovjord. 30.-34. Ager kaldes »Lang Steenbroe«. ²³⁾ Laa i Skoven. ²⁴⁾ Den 23. og 24. Ager løb sønden Vejen, 47.-51. Ager løb langs med Vejen, 57.-61. Ager løb vesten Vejen. Faldet stødte op til Skoven. ²⁵⁾ Var Skovjord. Den 11. og 12. Ager var overgroet med Buske. ²⁶⁾ Den 87. og 88. Ager laa ved »Rehulle«. ²⁷⁾ Laa i Skoven.

Tabel I.

Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agental	Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agental
83 It Fald ved Lemmings Dige	109862	44	21 Schiffhøys Fald	142163	42
84 Ved Lemmings Dige ...	179988	84	22 Schiffhøys Bancke	31681	12
85 Stachels Høys Fald ²⁸⁾ ...	151175	59	23 Dunnehoell	10637	7
86 Gadestøcher ²⁹⁾	51620	28	24 Schibesiegs Fald	185345	86
87 Slett Ellschouff	17442	6	25 Aggerne ved Søffren Niel- sens Moese	51858	24
Hele Vangen			26 Lærfaldet	34254	15
321,6 Tdr. Land =	4502208		27 Støckerne ved Folden ...	11733	7
Øster Marcken			28 Ebbes Kier	164670	62
1 Agerne Øst for Anna Nielsdaaters Gaard	6045	4	29 Schoufschifterne ³⁰⁾	907860	251
2 Nogle Homper norden ved Engen udj Maaen	7161	6	30 Steenballe ³⁷⁾	35656	28
3 Ellkiers Agre	178611	68	31 Stuedebacket ³⁸⁾	64679	29
4 Homperne Øst for Jens Thomsens Gaard ³⁰⁾	9282	6	32 Brodagre	123278	29
5 Adshøy	28045	10	33 Aggerne imellum Bøshøy och Tifuehøy	31692	12
6 Under Adshøy	91410	27	34 Homperne ved Søffren Nielsens Waad	32635	25
7 Øslig Ender	57356	21	35 To smaa Høfder sønden for »Stuedebacket«	674	—
8 Barnkiers Aggre	19393	6	36 Tvende Humper i »Al- mine Moese«	2607	4
9 Skierschafft	41843	21	37 Homperne i Steenballe ³⁹⁾	32021	16
10 Stykerne ved Bah(r)nkier	20049	10	38 Et Støcke ved Hoele- weyen	1328	—
11 Støckerne ved Kirche Kier ³¹⁾	37774	19	39 Aggerne ved Tiufhøy ...	88738	22
12 Trollkunbols Aggre ³²⁾ ...	50396	16	40 Norden for Schoufweyen	49286	21
13 Stillinge Dambes Agre ³³⁾	30712	14	41 Wed Skieffensbierg ⁴⁰⁾ ...	44067	20
14 Imellum Weyene	24371	11	42 Klepperne for Enden ved Tiufhøye	5002	3
15 Østerballe Agre	319912	77	43 Synden for Schouf- weyen ⁴¹⁾	33890	10
16 Taull Boelet	36986	19	44 Steenhøys Agre ⁴²⁾	80915	33
17 Ebbes Kier	64911	21	45 Ved Lamgaards Kroeg ⁴³⁾	71400	30
18 Stegel Magel Høys Aggre ³⁴⁾	59185	28	46 Hauerkiers Faldet	28993	17
19 Flem Agere	73621	21			
20 Dybye Kier ³⁵⁾	170637	73			

²⁸⁾ Laa ved en Made. ²⁹⁾ Stødte op til et Gærde. ³⁰⁾ Gaard Nr. 10 i Matriklen 1688. ³¹⁾ En Kile laa mellem Vejene. ³²⁾ Stødte op til Gærdet. ³³⁾ Laa ved Ledet (mellem Marselisborg og Viby Marker). I alt Fald to Humper laa Øst for Vejen. ³⁴⁾ Den 18. Ager var en Kile ved Højen. ³⁵⁾ Den 5. og den 33. Ager betegnes som Humper i Vandet. ³⁶⁾ Stødte op til Eng- og Madejord. En Del af Faldet var meget bakked. Den 172. Ager var en Kile ved »Tinghøy«. ³⁷⁾ Stødte op til en Made. ³⁸⁾ 6.-8. Ager kaldes tre Humper ved »Haugierdet«. ³⁹⁾ Den 6. Ager var en Humpe ved Vejen. ⁴⁰⁾ Stødte op til en Made. ⁴¹⁾ Den 10. Ager var en Kile Nord for Kæret. ⁴²⁾ Den 17. og 18. Ager var to Humper Vest for »Steenhøy«. 21.-24. Ager var fire Humper mellem »Steenhøyene«. ⁴³⁾ Stødte op til et Gærde og en Vej.

Tabel I.

Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agertal	Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agertal
47 Eegen Backet ⁴⁴⁾	28791	28	15 Steensagre	33053	11
48 Neden for Steenhøj ved Skoufbeck ⁴⁵⁾	56307	21	16 Lungwaads Ager ⁵²⁾	100381	35
49 Ved Højgelskier ⁴⁶⁾	60672	37	17 Stelhøys Ager	55933	16
50 Aggerne ved Rodkielde	80355	20	18 Seilsballe ⁵³⁾	27882	11
51 Agerne ved Skadhøj	42716	9	19 Morsing Høne ⁵⁴⁾	4662	2
52 Homperne ved Rodkielde	24767	16	20 Sanvads Blocher	7735	2
53 Rouan	98723	29	21 Eskelund	281907	90
54 Roegauf ⁴⁷⁾	46965	22	22 Møgelbierig	64888	30
55 Inger Roeds Agre	75445	24	23 Ruballe Bechs Ager	31952	10
56 Agerne ofuen for Ræfhøj	28107	12	24 Kierchekier	51210	19
57 Homperne ved Bøshøj ...	8579	8	25 Inden det nye Wange- leed	12480	6
58 En Kirkejord i »Kirche Skoufuen« ⁴⁸⁾	126297	—	26 Sneche Eng	17832	8
Hele Vangen			27 Flintbjerg	24669	6
305,2 Tdr. Land =	4272486		28 Scheerskaftt Ager	54365	15
			29 Øslig Agr	179938	33
			30 Hauffgaard	103434	30
			31 Gaasmoese ⁵⁵⁾	8469	—
			32 Iord, som i Tiuffers Eng ehr opbrudt	5068	4
			33 Tye Balle Høu	19581	8
			34 Hogistuon	58200	20
			35 Mosing Høns Ager	32154	12
			36 Tyrs Eng Blocher	41659	20
			37 Gaas Bachet	15630	7
			38 Schodsche Kier	72140	19
			39 Trund Fald ⁵⁶⁾	84726	30
			40 Skodske Blocher	10519	8
			41 Weis Ager	8156	2
			42 Kiresnep Ager	71985	16
			43 Tyrus Eng Krog	10243	5
			44 Iegge Høys Agere	90819	24
			45 Wed Siden af Kirisneppis Ager	1320	—
			46 Grauff Ager ⁵⁷⁾	46545	16
Hjøskou Marchen					
1 Rugholms Agre	233417	52			
2 Hauffrholms Agre ⁴⁹⁾ ...	49840	16			
3 Waasagr ⁴⁹⁾	5447	3			
4 Naringholms Agr	112134	31			
5 Naringholms Ager udj Pinds Bolger Bloche	1314	—			
6 Pinds Bolger Blocher	4176	—			
7 Ouris Krog	18101	5			
8 Brohøys Ager ⁵⁰⁾	73151	28			
9 Sandager Fald	110898	26			
10 Maasing Hønne Ager	13276	5			
11 Hjøskou Høys Ager	39015	16			
12 Munchland	47097	20			
13 Westen for Peder Jen- sens Gaard ⁵¹⁾	45452	—			
14 It Støche, liger i Bu- scherne, kaldis Houballe	970	—			

⁴⁴⁾ Stødte op til et Gærde. ⁴⁵⁾ Stødte op til en Vej. Den 7. og 8. Ager var to Humper Øst for Højen. ⁴⁶⁾ Stødte op til en Made og et Kær. ⁴⁷⁾ En Del af Faldet laa paa høje Brinker, en Del var surt Madeland. ⁴⁸⁾ Var meget bakket. ⁴⁹⁾ Laa i Skoven. ⁵⁰⁾ Var meget bakket. ⁵¹⁾ Gaard Nr. 3. ⁵²⁾ To Stykker af 21.-23. Ager var en Blok og en Høfde i »Naalhuset«. ⁵³⁾ Et Stykke af Faldet laa paa hin Side Gærdet ved »Lung Wadz Leed«. ⁵⁴⁾ Et Stykke af Faldet laa i Bøgene, et Stykke ved Lungvads Ager (?) (Nr. 16). ⁵⁵⁾ Et Stykke af Faldet var en Høfde for »Hou Gaards Ager« (Nr. 30). ⁵⁶⁾ Et Stykke af Faldet var en Klep i »Schodsche Kier« (Nr. 38). ⁵⁷⁾ Stødte op til et Gærde.

Tabel I.

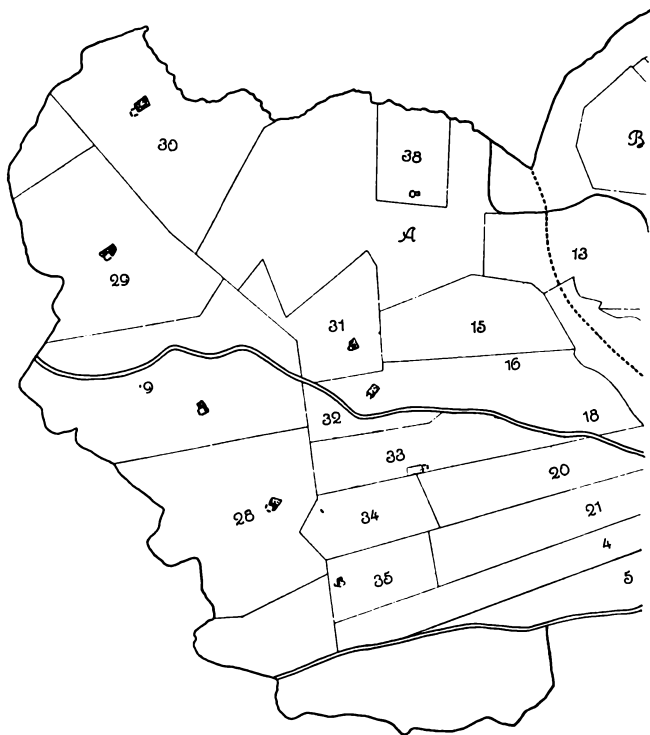
Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agental	Faldenes Numre og Navne	Arealer i Kvadrat- alen	Agental
47 Thoug raff Ager	5768	--	62 Prestegaardens Tofft	22495	—
48 Giermands Fald ⁵⁸⁾	47148	14	63 Wed Kierche gaarden	10193	8
49 Kornholm eller Korr- holmb Ager	22531	7	Nogle Haver ved forskel- lige Gaarde ⁶⁴⁾ i alt	15531	
50 Piill Kialds Ager	39395	15	Hele Vangen		
51 En Hauffe ved (Knud Sørensen) Gaard ⁵⁹⁾	4985	—	212,3 Tdr. Land = 2972458		
52 Piill Kialds Ager ⁶⁰⁾	30169	8	Toffte Lyche Wang		
53 Wed Wangeledet	17050	5	1 Toffte Lyche Fald	47561	20
54 Draasbjerg ⁶¹⁾	88861	15	2 Langtofft Ager ⁶⁵⁾	79871	25
55 Kongsgaard Ager	61444	24	3 Ankiers Ager	15956	7
56 Lang Hauffge	46305	18	4 Krogens Ager ⁶⁶⁾	9834	7
57 Wed Lille Rasmusis Hus	21521	10	5 Egenholts Bache ⁶⁷⁾	77443	44
58 Skiedekiers Fald ⁶²⁾	35941	13	Nogle Haver ved forskel- lige Gaarde ⁶⁸⁾ i alt	38832	
59 Kierchebacht ⁶³⁾	31393	11	Hele Vangen		
60 Bag wed Nielsis Hou ...	68715	25	19,2 Tdr. Land = 269497		
61 Bag wed Lamstetten	19190	9			

Det maa formodes, at to Fald, der er opmaalt umiddelbart efter hinanden, som Regel ogsaa grænsede op til hinanden. I Tabellen er Faldene derfor anført i den Rækkefølge, hvori de blev maalt i 1683. Viby Sogns Markbog behandler hver enkelt Gaards Agre for sig selv, men i den Orden, hvori de forskellige Fald blev maalt. Da der findes mange Fald, hvori kun nogle af Gaardene havde Andel, kan det imidlertid ske, at man ikke er i Stand til at afgøre, om det ene af to Fald er maalt før eller efter det andet (har to Gaarde f. Eks. Agre henholdsvis i Faldene a, b og c og i Faldene a, d og c, maa saavel b som d være opmaalt efter a og før c; derimod kan det ikke afgøres, hvilket af de to Fald, b og d, der er maalt først. Det er derfor muligt, at Faldene 4 og 5 i Vester Vangen er opmaalt før et af Faldene 1—3, 10 og 11 før 9, 13 før et af Faldene 10—12, 22 før 21, 23 før et af Faldene 16—22, 29, 30 og 31 før et af

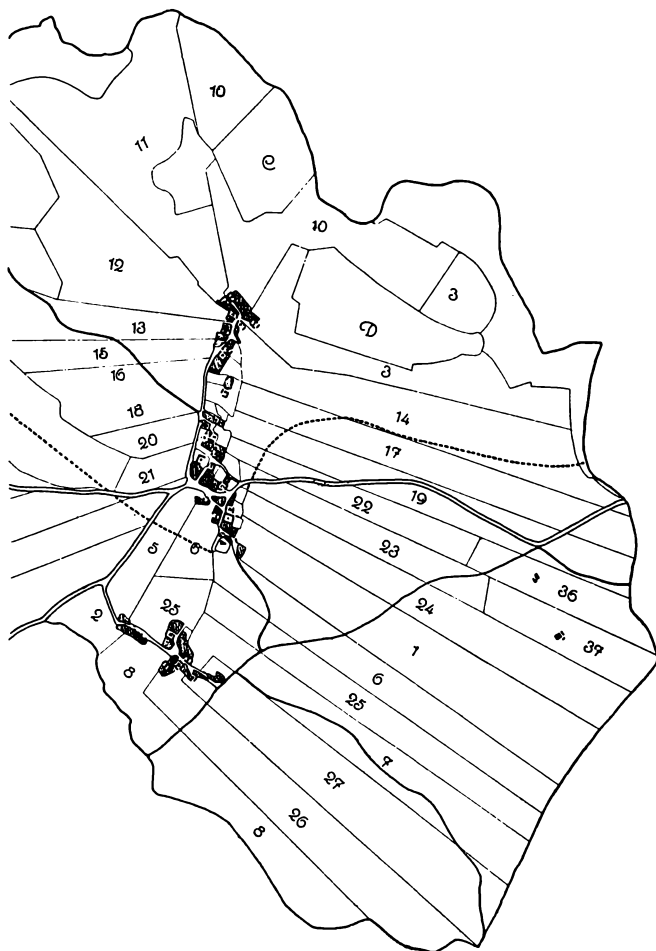
⁵⁸⁾ Stødte op til »Egge Høys« Ager (Nr. 44) og »Houballe« Ager (Nr. 14). ⁵⁹⁾ Gaard Nr. 1. ⁶⁰⁾ Stødte op til »Piilkier«, til en Vej og til Gaard Nr. 3. ⁶¹⁾ To Stykker af Faldet laa »wderste paa Hald«. ⁶²⁾ Stødte op til et Gærde. ⁶³⁾ Et Stykke af Faldet var en Høfde Syd for Kirken. ⁶⁴⁾ Gaardene Nr. 5, 8, 10, 11, 17 og 18. ⁶⁵⁾ En Høfde laa ved »Ankier« (Nr. 3). Den 19. Ager laa ved Peder Knudsens Have. ⁶⁶⁾ Stødte op til »Egenholtz Bache« (Nr. 5). ⁶⁷⁾ Stødte op til et Gærde. ⁶⁸⁾ Gaardene Nr. 22 og 25.

NB. Markbogens Kvadratalen er sjællandske Kvadratalen; 1 sjællandsk Kvadratalen svarer til 1,014 nuværende Kvadratalen.

Kort over Viby Bymark 1816

Kortet er en Kopi af Matrikulsarkivets Originalkort Nr. 1, som er tegnet af C. Sørensen. De vigtigste Veje er tegnet med Dobbeltstreg, medens de øvrige Veje og Markens Grænser er tegnet med fed Streg. Ved Hjælp af de Oplysninger, der kan hentes fra Markbogen, Tingbøgerne og nogle Syns- og Taksationsforretninger, som ligger i Marselisborg Birks Arkiv (Landsarkivet i Viborg), kan man regne ud, hvor omtrent Grænserne mellem de forskellige Vange har gaaet. Paa Kortet er Grænserne mellem Vester Marken, Høskov Marken og Øster Marken indtegnede med stiplede Streger. Tofteløkke Vangen har ligget omkring Gaardene i Terp. Kortets Numre er ikke de Numre, Gaardene har i Matriklen 1688, og som ellers benyttes i dette Afsnit af Viby Sogns Historie.

Af de Navne paa Gaardenes Ejere, som staar paa Kortet, fremgaar det imidlertid, at den Gaard, der havde Nr. 1 i Matriklen 1688, har Nr. 3 paa Kortet, at Nr. 2 var delt i Udflyttergaardene Nr. 9 og Nr. 30(?), at Nr. 3 har Nr. 11 paa Kortet, Nr. 4 Nr. 12, Nr. 5 Nr. 14, Nr. 6 Nr. 13, Nr. 7 Nr. 10, Nr. 8 var delt i Gaardene Nr. 15 og Nr. 16, Nr. 9 har Nr. 31 paa Kortet, Nr. 10 Nr. 17, Nr. 11 var delt i Gaardene Nr. 18 og Nr. 19, Nr. 12 har Nr. 20, Nr. 13 Nr. 21, Nr. 14 Nr. 22 (?), Nr. 15 Nr. 4, Nr. 16 Nr. 5, Nr. 17 Nr. 28, Nr. 18 Nr. 23, Nr. 19 Nr. 24 (?), Nr. 20 Nr. 6 (?), Nr. 21 Nr. 25 (?), Nr. 22 Nr. 7, Nr. 23 Nr. 27, Nr. 24 Nr. 26 (?), Nr. 25 Nr. 8 og Nr. 26 Nr. 1. A betyder, Bøgeskoven, B Høskoven, C Stolpeeng og D Gaasemose.

Faldene 25—28, 32 og 33 før et af Faldene 25—31, 37 før et af Faldene 25—36, 39 før et af Faldene 25—38, 44 før et af Faldene 41—43, 45 før et af Faldene 39—44, 47 og 48 før et af Faldene 35—46, 49 og 50 før et af Faldene 41—48, 57 før et af Faldene 52—56, 59 før et af Faldene 39—58, 60 før et af Faldene 55—58, 61 før 57 eller 58, 72 før et af Faldene 67—71, 74 før 72 eller 73, 76 før et af Faldene 72—75, 80 før 78 eller 79, 81 før et af Faldene 72—80, 82 før et af Faldene 67—81 og 87 før et af Faldene 44—86. I Øster Marken kan 9 være maalt før 8, 23 før 21 eller 22, 27 før 26, 37 og 38 før 35 eller 36, 42 før 40 eller 41, 48 før et af Faldene 42—47 og 57 før et af Faldene 31—56. I Høskov Marken kan 7 være maalt før 5 eller 6, 15 og 16 før 12, 13 eller 14, 20 før 18 eller 19, 26 før 24 eller 25, 27 før et af Faldene 23—26, 35 før et af Faldene 31—34, 37 før et af Faldene 30—36, 41 før 40 og 63 før 61 eller 62.

De sparsomme Oplysninger om Faldenes Beliggenhed, som i øvrigt findes i Markbogen, refereres i Noter til Tabel I. Varianter til Markbogens Navne maa derimod søges i Afsnittet om Marknavnene.

I 1761 blev Vester Marken delt i en Norder og en Sønner Vang. Diget mellem de to Vange begyndte ved vestre Side af Byens Gade og fulgte det gamle Gærde til »Lille Raunberg« (Fald Nr. 54). Derfra gik det »over Vintervejen i Skellet til »Stoer Raunberg« (Nr. 55), over Svejlet af Lyseng (Nr. 62—66) lige til Præstens Jord . . . og norden om benævnte Præstens Jord, hvorfra det gaar nærmest til Skanderborgvejen, hvilken det siden følger ved den søndre Side og gaar saa over Vejen til »Romstedboer« (Nr. 73) lige op over »Søe Rabelshøy« (omtales ikke i Markbogen) til Skellet«. I Norder Vangen laa bl. a. følgende Fald: Tushøy Mark (Faldene Nr. 1, 3 og 12 i Markbogen), Leergrav Faldet (Nr. 14), Paa Hald (Faldet) (Nr. 40), Rodbiert Agre (Nr. 46), Hovblocherne (Nr. 53), en Del af Liden Raunberg (Nr. 54) og Stoer Raunberg (Nr. 55), Raunberg Faldet (Nr. 54, 55 og 57), Ved Troels Høy (Nr. 59), Alling Land (Nr. 58), Raun Eng (Nr. 67—71), Paa Høgils Høy (Nr. 76), Ielstrup Mark, Ousen Bachet, Hørblok, Ved Lam Knold, Ved Tornhøyen og Fisdan (de seks sidste Fald omtales ikke i Markbogen). I Sønner Vang laa bl. a. Steen Knuden (jvnf. Faldene Nr. 2 og 32), Wimoese (Nr. 15), Nødholt (Nr. 22, 24 og 25), Rødjorden (Nr. 23), Kalle Toft (Nr. 28), Det trinde Fald (Nr. 31), Singels Fald (Nr. 33), Flæschoholt (Nr. 34), Ræve Bachet (Nr. 48), en Del af Lille Raunberg (Nr. 54) og Stoere Raunbiert (Nr. 55), Skovfaldet i Lys Eng (Nr. 62—66), Grøn Kier (Nr. 77), Stachelshøy (Nr. 85), og Pouls-

biereg (maaske Skrivefejl for Foulsbierg, Nr. 6). (Tingbogen 2. Juni og 16. Juni 1761).

Ifølge en Synsforretning fra 1709 (Tingbogen 20. og 27. August 1709) var Høskovmarken paa dette Tidspunkt delt i to Vange, »Nye Wangen«, der bl. a. bestod af Faldene Øslig Ager (Nr. 29), Eskelund (Nr. 21) og »Møgelbierg« (Nr. 22), og den aarligt indhegnede »Høeschou Wang«, som bl. a. bestod af Faldene »Egge Høys Agre« (Nr. 44), »Trund Agger« (Nr. 39), »Tou Lyche« (Nr. 47 ?), »Broers Høy« (Nr. 8), »Saandaggr« (Nr. 9), Rugholm (Nr. 1), et Fald i »Tofft« (Nr. 62 ?), et Fald, kaldes »Haufge« og »Drasbierg« (Nr. 56 og Nr. 54), »Nøringholm« (Nr. 4), »Kaard Holm« (Nr. 49), »Piilkiers Tofft« (Nr. 50 eller Nr. 52 ?) og »Nejer Høe Schou«.

Bønderne havde en Tid haft Tilladelse til at opbryde den Jord, der laa for Enderne af deres Agre og op til Skoven ved »Musing Høe« (jvnf. Faldene Høskov Marken Nr. 10, 19 og 35). Laurs Godsen (Fæster af Gaard Nr. 1, se S. 120) havde imidlertid ikke kunnet overkomme at rydde Jorden for Enden af sine Agre. Dette Stykke Jord blev derfor udlagt til Byens fælles Kodrift og senere af By-mændene mageskiftet med Jord i »Pindz Borre« (jvnf. Faldet Høskov Marken Nr. 6; Tingbogen 23. November 1728).

Foruden de allerede nævnte omtaler Tingbøgerne kun to Fald, som ikke kendes fra Markbogen, nemlig Gammel Toften, der laa i Vester Vangen (7. August 1677 og 2. og 16. Juni 1761), og »Smagøgen« (6. November 1764). Af Tingbøgerne fremgaar det i øvrigt, at Kongsgaard (Høskov Marken Nr. 55) laa ved en Bæk lige ved Kirkegaarden (3. April 1678), at Eskelund (Høskov Marken Nr. 21) stødte op til Gaasemosen (jvnf. Faldet Høskov Marken Nr. 31; 14. November 1676), at Troels Høj (Vester Vangen Nr. 59) laa lige ved Skoven (7. Juni 1707), at »Naringholm« (jvnf. Høskov Marken Nr. 4) laa i den nordre Ende af Høskoven, at Langvad (jvnf. Vester Vangen Nr. 80) laa ved Høskoven, at »Høy Gels Høy« (jvnf. Vester Vangen Nr. 76) laa i den søndre Ende af Bøgeskoven¹⁾ (27. November og 4. December 1708), at »Scheffenberg« (Øster Vangen Nr. 41) laa tæt ved Vejen til Kirkeskoven (9. April 1726), at Paarup Vad Faldene (Vester Vangen Nr. 16—20) laa ved Horsensvejen (8. og 22. November 1757), at der stod en Milepæl paa eller ved det trinde Fald (Vester Vangen Nr. 31), og at Drengage (Vester Vangen

¹⁾ Derimod har »Egen Holtz Bach«, der laa mellem Vejene i Høskoven, næppe Forbindelse med Faldet af samme Navn i Tofte Løkke Vangen (Faldet Nr. 5).

Nr. 38) stødte op til Skanderborgvejen (16. Juni 1761). De Marknavne, der forekommer i Herredsbogen 1690 (trykt i Viby Kirkeblad 15. Oktober 1936), gengives samlet i Afsnittet om Marknavnene.

Agrenes Fordeling paa Byens Gaarde

I langt de fleste af Aarhusegnens Byer er Markens Agre fordelt saaledes paa Byens Gaarde, at hver Gaard har Agre i saa godt som alle Fald. I Viby derimod findes der mange Fald, hvis Agre tilhører nogle faa, eventuelt en enkelt af Gaardene.

Tallene i den øverste Linie og i Linien længst til højre i Tabel II er Gaardenes Numre i Matriklen 1688. Hvert af Tabellens øvrige Tal angiver, i hvor mange Fald der baade findes Agre, som tilhører den Gaard, hvis Nummer staar over, og Agre, som tilhører den Gaard, hvis Nummer staar til højre for det paagældende Tal. Idet alle Tal, som er større end 13, er sat med fede Typer, og alle Tal, som er større end 9, men mindre end 14, er sat med Kursiv, fremgaar det af Tabellen, at Gaardene 1—18, Gaardene 21—25 og Gaardene 19, 20 og 26 særlig hyppigt har Agre, der ligger i de samme Fald. Agre, der tilhører Gaardene 19, 20 og 26 ligger desuden ofte i Fald med Agre, som tilhører Gaardene 1—18 eller 21—25. Gaardene 21—25 er Gaardene i Viby Terp (se Kortet S. 26). Gaardene 26, 19 og 20 er Byens Præstegaard, den saakaldte Skrivergaard (efter 1710 Birkefogedens Embedsgaard) og deres Nabogaard. De ligger alle tæt ved Ruinerne af Viby Kongsgaard og er formodentlig opstaaet ved denne Gaards Udstykning (se nedenfor S 25 ff.).

I mange Byer fandtes der Grupper af Gaarde, hvis Agre rundt om i de forskellige Fald laa sammen og fulgte efter hinanden i en bestemt Rækkefølge regnet fra Syd eller fra Øst. En Jævnførelse af Tabel III med Kortet S. 26 viser, at den eneste Form for regelmæssigt Agerskifte, der fandtes i Viby, var en Tilbøjelighed til at solskifte Faldene, d. v. s. til at lade Agrene følge efter hinanden i samme Orden som Byens Gaarde.

I 1630 havde nogle af Gaardmændene klaget over, at de alle skulde betale lige meget i Landgilde, skønt nogle Gaarde var betydelig mindre end de andre. Som det fremgaar af en Retssag, som i 1635 førtes for Landstinget i Viborg (Landstingets Dombog 1635, B, Fol. 162), havde Lensmanden efter Kongens Ordre (Kancelliets Brevbøger 3. December 1630) undersøgt Sagen og befalet uvildige Dannemænd at foretage en Udjævning mellem Gaardenes Tillig-

Tabel II.

2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	21	22	23	24	25	19	20	26
17	23	24	21	18	26	22	24	19	22	20	17	16	16	20	17	16	5	8	6	4	4	8	13	11
	22	24	22	17	23	22	21	18	15	16	17	17	19	19	19	5	8	4	4	6	5	12	10	11
		32	26	21	25	27	31	22	23	24	21	22	23	26	22	7	10	7	7	6	10	17	11	12
			27	21	27	24	31	22	23	25	20	20	20	23	21	25	7	11	8	11	10	16	9	11
				22	20	23	24	20	23	22	23	23	19	23	21	20	6	10	7	6	8	15	12	12
					25	21	26	20	24	20	19	22	20	22	18	15	6	6	6	5	8	10	12	10
						22	30	21	22	25	23	22	21	24	22	20	8	8	6	7	7	10	12	12
							29	24	22	20	18	22	21	21	26	23	8	11	6	8	13	17	14	13
								25	24	28	25	23	23	24	26	23	8	12	9	9	12	21	18	16
									21	19	18	18	26	17	22	19	7	9	6	6	9	14	11	11
										20	20	17	23	21	22	20	6	9	5	4	9	9	8	11
											22	22	20	25	20	17	4	7	6	5	8	15	11	11
											23	23	20	20	21	18	7	11	6	7	10	16	13	16
												22	22	22	22	18	5	8	6	5	9	12	13	10
													18	22	20	20	7	10	6	5	9	13	12	12
														20	21	20	7	9	8	5	7	13	10	12
															19	19	8	9	8	7	12	15	12	10
																	7	11	6	7	9	16	18	14
																		19	15	16	18	14	13	16
																			14	19	16	18	14	15
																			16	19	16	15	12	14
																				16	15	12	14	8
																					19	15	11	9
																						17	14	11
																							15	18
																							18	20

gender. En saadan Udjævning har næppe kunnet gennemføres uden store Forandringer af det oprindelige Agerskifte.

Tabel III.

11	11	17	19	11		9	12	11	15	12	9	15	10		11	10	11		
22	21	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	6	5	4	3	2	7	3	4

Tallene i den nederste Linie er Gaardenes Numre i Matriklen 1688. Hvert af Tallene i den øverste Linie angiver, hvor mange Gange den Gaard, hvis Nummer staar nærmest til venstre for Tallet, havde Agre, der laa Syd eller Øst for Agre, som tilhørte den Gaard, hvis Nummer staar nærmest til højre for Tallet. Foruden dem, der anføres i Tabellen, var der kun 6 Gaarde, som flere end 8 Gange havde Agre, der laa Syd eller Øst for hinanden. Det drejer sig om Gaardene 15 og 10 (11 Gange), 14 og 12 (10 Gange) og 4 og 2 (9 Gange).

12. November 1737 blev der udmeldt uvildige Mænd, som skulde syne Viby Marker og Enge og undersøge, om det var tjenligt at omrebe Marken, saaledes at alle Gaarde »kunde nyde Jævning«. Da Tingbogen ikke indeholder videre denne Sag vedrørende, maa man formode, at Synsmændene har anbefalet, at man opgav Omrebningen.

Som omtalt ovenfor S. 18 enedes man i 1760 om at dele Vester Vangen i to Vange, en nordre og en søndre, af hvilke den ene skulde henligge som Fælle, medens den anden var indhegnet. Da der fandtes mange Gaarde, hvis meste Jord i Vester Vangen laa enten i de nordlige eller i de sydlige Fald, vilde Nyordningen medføre, at der hvert Aar var nogle Gaarde, som havde næsten al deres Jord i den oprindelige Vester Vang udlagt til fælles Græsning. For at undgaa dette, havde man først tænkt sig at omrebe hele Vangen. Ved Overenskomst af 7. Oktober 1760 aftalte Granderne imidlertid, at de Gaardmænd, som havde mest Jord i de nordlige Fald, skulde mageskifte Agre med dem, som havde mest i de sydlige Fald. Da Forvalteren ansaa saadanne Mageskifter for »langt bedre end ved separat Deling at skifte Markerne til hver imellem saa mange Beboere i Stykker og Stumper«, godkendte han Overenskomsten, hvorefter de aftalte Mageskifter fandt Sted (Tingbogen 16. Juni 1761).

Skove og Krat

Paa Viby Mark laa der tre Skove, Kirkeskoven, Høskoven og Bøgeskoven. I Høskoven omtaler Tingbøgerne følgende Lokaliteter, »Brochgrafven« i den østre Side, »Naringholm« i den nordre Ende af Skoven, »Egen Holtz Bach« eller »Eggen Holdz Bach« mellem Vejene, »Maaelandet« paa den anden Side af Vejen samt »Langwadz Hesel«. I Bøgeskoven laa »Høy Gels Høy« i den søndre

Ende af Skoven og »Rød Christens Høy«. I den vestre Side af samme Skov løb »Quastrup Bech«, og i den østre Side løb der ligeledes en Bæk (Tingbogen 27. November og 4. December 1708).

Af Syn, der afholdtes paa Skovhugst og paa Vindfælder (se nedenfor S. 90 ff.), fremgaar det, at der groede baade Hassel og El i Bøge- og Høskoven. De egentlige Skovtræer var dog Egen og Bøgen. I Høskoven voksede der mange Ege, medens Bøgene, som man kunde vente det, var i afgjort Overtaal i Bøgeskoven.

Foruden de tre Skove laa der, navnlig i Udkanten af Marken, talrige større og mindre Krat, som bestod af Eg, Bøg, Tjørn, El, Vidje og Hassel. Tingbøgerne nævner saaledes Krattet ved Viby Bøgeskov (2. Marts 1717), som vel er identisk med Viby Krat (bl. a. 27. Juni 1741), »Houballe« Krat, »Middelsom Hoved«, »Haureholm« Krat, »Espenhov(e)d« eller »Estvedhov(e)d« Krat, »Myrholm« Krat og det lille Krat »Tyrengs Hovedet« (21. Juni 1763). I 1763 havde Grev Danneskjold-Samsøe indrettet Spadseregange og bygget Lysthuse i nogle af disse Krat, som han derfor ønskede fredet og indhegnet (Tingbogen 21. Juni 1763).

Ellemoser fandtes i »Møgel Moese« et Bøsseskud fra Myrholm Krat (Tingbogen 31. Maj 1763), i »Østruplunds Dahl«, i »Nødholdt« ved »Raunberg«, i Jacob Møllers »Lius Eng«, i »Hellede«, ved »Anderses Høy«, ved Mosen inden for »Høgels Høy«, ved »Brunbiere Kiær«, og ved »Langvads Leed« (Tingbogen 2., 9. og 17/4 1754). For at retfærdiggøre, at han uden Tilladelse have fældet to Elletræer, gjorde David Madsen Birkefogeden opmærksom paa, at der »havde været mange Elle baade paa hans og de andres Ejendomme, som de fik Lov at hugge i salig Jægerens Tid«. De to Elle havde staaet paa David Madsens Grund i Kongsgaard. Den ene »stod i Siden af Bækken; den gjorde Skade med sit halve »Draab« paa hans Eng... Den anden El stod i hans Eng, hvis Draab faldt alt sammen paa hans Eng... Den Eng, hvor Ellene stod, bestaar mest af Vældgange, og gror noget somme Steder og somme Steder intet«. (Tingbogen 17. Maj 1746).

Rundt om paa Markerne groede der Buske og enkelte fritstaaende Træer. I Forbindelse med Skovhugstsager omtales saaledes en Eg, der groede paa »Stelhøffs Agger« (Tingbogen 24. November 1674), og en Eg i »Wiibye Søgge« (Tingbogen 1. Oktober 1678).

Moser og Enge

Før Markerne blev drænet, var der en Mose, et Kær eller et Stykke Eng i saa godt som hver eneste Lavning. Foruden de Moser

og Enge, som gav Navne til forskellige Fald, nævner Markbogen og Matriklen 1688 en Eng ved Smedens Hus og Engen »Ruballe Bek«, som begge var overladt Byens Smed, samt et Stykke Eng ved Høskoven og et ved »Langvad« (Fogedengen kaldes den i Tingbogen 10. August 1717), som Birkefogeden »nød for sin Bestilling«. Vibys største Enge laa i Høskov Marken ved Aarhus' Aa. For at Kreaturerne ikke skulde æde Græsset, der groede paa disse Enge, og som brugtes til Høslet, var Høskov Marken altid indhegnet.

Tingbøgerne omtaler foruden Fogedengen og de ovennævnte Ellemoser Engskiftet Langway (7. August 1677) Wor Kier Engen (13. August 1715 og 6. November 1764), og Engen i Schach Kier (6. November 1764). Tørv skar Gaardmændene i Viby bl. a. i Gaasemoese og i Stolp Eng (27. August 1754). De Navne paa Enge, som Herredsbogen 1690 anfører, er gengivet samlet i Afsnittet om Marknavnene.

Veje og Broer

Da man i 1760 delte Vester Marken i en nordre og en søndre Vang, kom Diget mellem de to Vange til at følge det gamle Gærde til Lille Ravnsbjerg og gik derefter over Vintervejen i Skellet til Store Ravnsbjerg (Tingbogen 16. Juni 1761). Om Vinteren, naar Is og Sne dækkede Marker og Enge, var det mange Steder nød- vendigt eller fordelagtigt for de vejfarende at følge andre Ruter end om Sommeren. En saadan Vintervej til Aarhus-Skanderborg- vejen gik altsaa hen over Markerne mellem Lille og Store Ravns- bjerg.

Paa eller ved det trinde Fald i Sønner Vangen stod der i 1761 en Milepæl (Tingbogen 16. Juni 1761). Milepælen har sandsynligvis været anbragt ved Skanderborgvejen, antagelig paa det Sted, hvor der den Dag i Dag staar en gammel Milepæl.

I April 1728 afholdtes der Syn paa »den imellem Marselisborg og Viby Marker (altsaa i det nuværende Skel mellem Viby og Aarhus) staaende Stilling Dams Bro«. Broen var »baade i Længde og Bredde 8 Alen. Deri befindes nyt Egetømmer, 7 Pæle under Broen, hvoraf de 3 Stykker er savskaaret, 1 Hammer (Tværbjælke oven paa Pælene), 8 Alen lang . . . , 7 egesavskaarne Leder (Fødtømmer for Stolperne) og Bjælker, 8 Alen lange, 4 Stolper à 3 Alen, 2 Rækketræer (Rækværker) à 8 Alen, 6 Løsholter (vandret Tømmer mellem Stolper og Opstandere), 4 Opstandere og 8 Stibber

(Stivere). Til Bund i samme Bro 10 Stykker store 16 Alen Fyrretræer og 2 store Lægter«. (Tingbogen 13. og 20. April 1728).

I Efteraaret 1757 var der slaaget Broer over to Bække, som løb over Horsensvejen. Til Broen over Porrup (Poerup) Vad var der medgaaet 8 Pæle, 5 Bjælker, 2 Hamre, 4 Stolper og 4 Rækketræer, alt af Eg, samt 8 Stykker Fyrretømmer, 8 Alen lange. Til den anden Bro, lige uden for Skovfogedens Hus, var der brugt 8 Pæle, 4 Bjælker, 2 Hamre, 4 Stolper og 4 Rækketræer af Eg samt 12 Stykker Fyrretømmer, 8 Alen lange. Begge Broer var »i komplet Stand med Stenmur og Opfyldning ved begge Sider til de rejsendes bekvemme og sikre Overfart«. (Tingbogen 8. og 22. November 1757).

Landsbyer og Hovedgaarde

Som Kortet S. 26 viser, faldt Bebyggelsen i Viby i tre Afsnit, Narby (Tingbogen 19. Juli 1707), det egentlige Viby og Viby Terp eller Overviby (Tingbogen 19. Juli 1707 samt 19. Jan. 1745). Narby laa paa en lille rund Bakke lige Syd for Engene ved Aaen. Viby laa paa det svagt stigende Terræn, der strækker sig fra Narby-Bakken til den Bakke, hvorpaa Kongsgaarden blev bygget. Terp laa paa et nogenlunde jævnt Stykke af det store Bakkedrag, der rejser sig Sydøst for Viby.

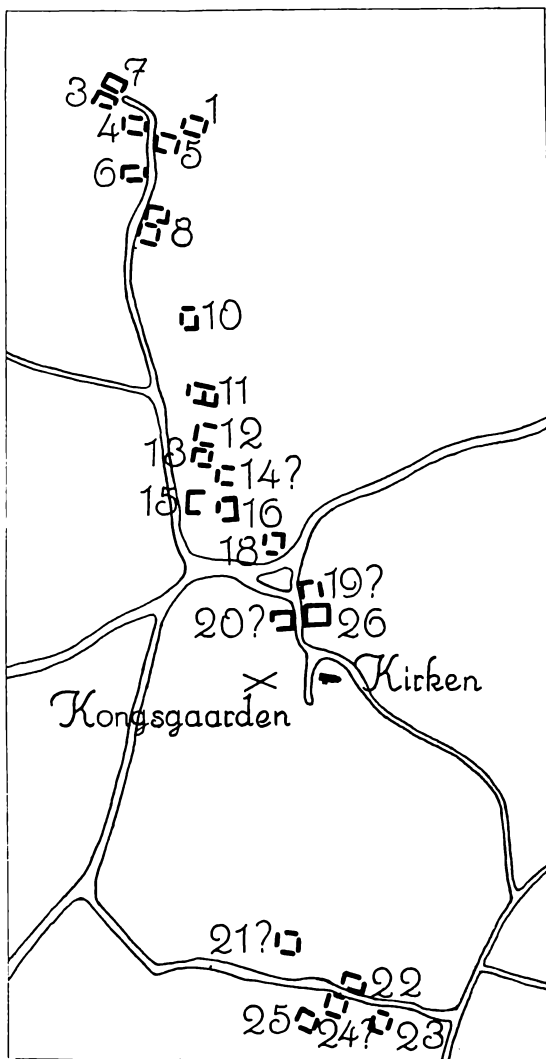
Det antages almindeligvis, at de fleste Byers ældste Gaarde har ligget i een Række, som havde Gaden og Overdrevet paa sin ene og Markerne paa sin anden Side. Hvis Gaardene i Viby har ligget saaledes paa Grænsen mellem Agerland og Overdrev, fremgaar det af Kortet, at Byens Marker oprindelig har bestaaet af Jorderne i Sognets nordøstlige Del.

Terp er givetvis en forholdsvis ung Udflytterby. Med mindre det samme er Tilfældet med Narby, maa man formode, at Byens ældste Gaarde har ligget her. Naar de yngre Gaarde fortrinsvis blev anbragt et Stykke længere mod Sydøst, staar det sandsynligvis i Forbindelse med, at Kongsgaarden blev opført paa Bakken Øst for Landevejen.

Viby Kirke laa i en Udkant af Sognebyen, lige over for Kongsgaarden og paa en mindre anselig Plads. Det maa derfor formodes, at Kirken er yngre end Kongsgaarden og bygget af Kongen eller en af de Ombudsmænd eller Forvaltere, der boede paa Gaarden.

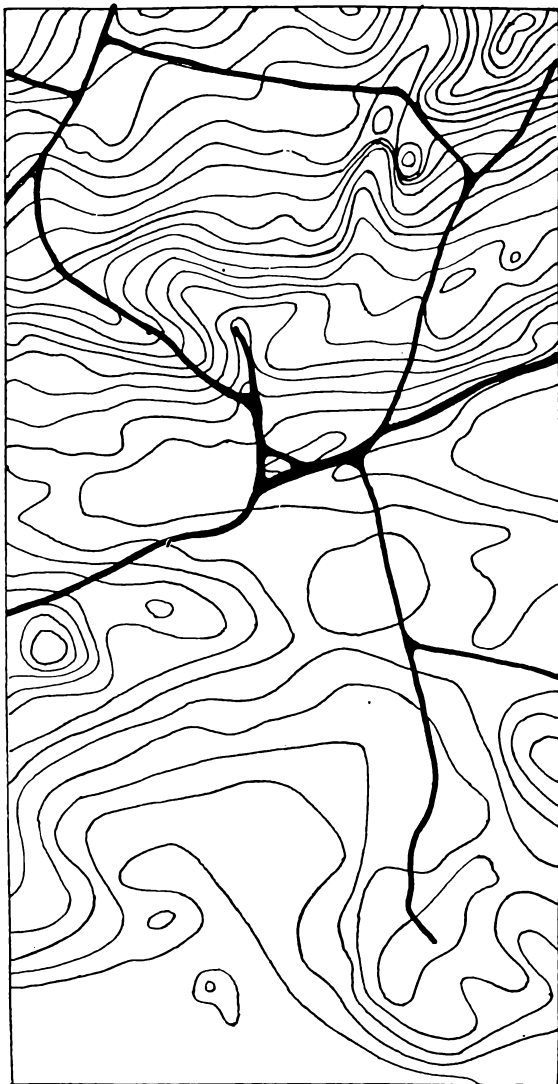
Som paavist oven for S. 20 er de tre Gaarde, der laa mellem Kirken og Landevejen, sandsynligvis opstaaet ved Kongsgaardens Udstykning. Hvornaar Kongsgaarden blev nedlagt, kan ikke siges

Kort over Viby og Terp 1816.

Kortet er tegnet efter det Side 16 f. gengivne Kort. Gaardenes Numre er de Numre, de havde i Matriklen 1688.

Højdekort over Viby og Terp.

Kortet dækker nøjagtig det samme Omraade som Kortet Side 26.

med Sikkerhed. 28. April 1542 fik Ove Pedersen Kongens Stadfæstelse paa det Brev, hvorved Biskop Ove Bille havde forlenet ham med Havreballegaard¹⁾, det senere Marselisborg. Naar Peder Ebbesen Galts Forleningsbrev af 27. November 1541 paaalægger ham at drive Aarhusgaards Avl, maa det altsaa være andre Jorder end Havreballegaards, der tænkes paa. En af de Gaarde, hvis Marker der kunde være Tale om, er netop den gamle Kongsgaard i Viby. Den ældste bevarede Jordebog for Aarhusgaard Len, som medtager Gaardene i Viby, stammer fra 1579. Da Gaardenes Antal og Landgilde dengang var de samme som i 1661, maa Kongsgaarden i alt Fald være udstykket før 1579²⁾. Vedrørende Kongsgaarden se i øvrigt 1. Del, S. 30 ff.

Ifølge Kong Valdemars Jordebog (Svend Aakjærs Udgave, S. 5) udgjorde Viby med Smaabyerne mere end 60 Mark Gulds Jord. Viby Terp hører utvivlsomt til en af de Smaabyer, Jordebogen omtaler, medens andre maa søges blandt de Landsbyer, hvis Jorder blev lagt sammen til Havreballegaards Mark (se *Scriptores Rerum Danicarum*, Bd. VI, S. 433). Foruden Terp og Byerne i Havreballe Enemærke er det imidlertid muligt, at der har ligget endnu nogle Byer i Viby Sogn. De yngre Udflytterbyer fik som Regel Navne, der endte paa -rup, -trup eller -strup. Af de Marknavne, som anføres i det foregaaende, er der fire, nemlig Østruplunds Dal, Quastrup Bæk, Parup Vad og Ielstrup Mark, der indeholder en af disse Endelser og kan være opkaldt efter en nedlagt Bebyggelse. Kvastrup Bæk, der danner Skel mellem Viby og Stautrup, har snarest Navn efter et Sted i Kolt Sogn, hvorfra Bækken kommer. Østruplunds Dal er sandsynligvis identisk med Faldet Øster Blunds Dal i Vester Vangen (Nr. 44), Parup Vad var et Vadedest paa det Stykke af Horsensvejen, der gik gennem Viby Sogn, og Jelstrup Mark laa i det sydvestlige Hjørne af Sognet, der, hvor Udflyttergaardene nyt Matrikelnummer 29 og 31 kom til at ligge ved Udskiftningen (se Kortet S. 16 f.; Marselisborg Birks Arkiv, Synsforretninger i Anledning af Udskiftninger 1782—1809, Landsarkivet).

1) Det er ikke sandsynligt, at Bispens Gaard, Havreballegaard, skulde være identisk med den Gaard af samme Navn i Taaning Sogn, som endnu i 1520 tilhørte Øm Kloster.

2) I 1674 anlagde Præsten i Viby Sag mod Tolderen i Aarhus, som han krævede dømt til at svare Tiende af Jorden Kongsgaard Ager, som han havde i Fæste. Tolderen gjorde imidlertid gældende, at Jorden var tiendefri som »andre kgl. Majestæts Ladegaardsjorder, med hvilken Frihed jeg den ogsaa har fæstet . . . , tilmed ogsaa adskillige Jorder flere derom skal findes, som i lige Maade altid har været og endnu er fri for Tiende«. (Tingbogen 3. November og 22. December 1674, jvnf. 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 91 f.).

Viby Kirke

1707 blev Viby Kirke synet. Ifølge Synsforretningen var »Ruderne meget brøstfældige, hvoraf en Del i nyt Bly vil indlægges, en Del ganske af ny gøres og en Del med Ruder forbedres. Hvælvingen under Taarnet er revnet og Gavlen ligesaa fra øverst og til nederst baade inden og uden. Af Laagerne i Glamhullerne er tvende, som fejler nogle Hængsler, Klinker og Kroge. Taget over Hvælvingen af Kirken er meget brøstfældigt for Tagsten og Skælning. Udvendig behøves paa den søndre Side af Kirken en Vindsked. Op ved Tindingen fattes tvende Rader Tagsten. I Rendene paa den vestre Side af Vaabenhuset er Blyet næsten øde og holder ikke for Vandet. Saa fattes der og for Spækning af Kalk. Paa den søndre Side af Taarnet behøves nødvendig Spækning. Til Klokken, som nylig er repareret, behøves en Klokkestreng. Den vestre Port og Laage vil ganske gøres af ny. Den søndre Laage med Træværk er øde og vil af ny opsættes. Kirkegaardsmuren vil hjælpes her og der, men mest paa den vestre Side, og Vaabenhusdøren behøver en Laas. (Af) Inventarium fandtes et Par Messinglysestager, Kalk og Disk af Sølv, forgyldte, et nyt Alterklæde og Messehagel af Fløjl med Galoner, et andet ældre ditto, to Alterduge, et Ritual, et Graduale og en Alterbog, en Font med et Tinbækken og et Par Vokslæs. (Tingbogen 31. Maj og 21. Juni 1707).

Ovenstaaende Referat af Synet fra 1707 er et Supplement til de Kirkesyn, der er gengivet i 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 62 ff. Sammesteds S. 43 omtales Kirkens Vindfløj, der forestiller Lammet med Korsfanen. Dette egenartede Motiv er sandsynligvis valgt, fordi Lammet med Fanen var Aarhus Stifts Seglmærke (se Henry Petersen, Danske gejstlige Sigiller, S. 61—63).

Paa Birketinget efterlyste Baron Rodsteen den 8. Oktober 1709 Ejeren til en Begravelse i Viby Kirke, som var faldet sammen. Meldte han sig ikke og lod Begravelsen reparere inden tre Uger, hjemfaldt den til Kirken.

Skolehuset i Viby

Ifølge Byens Videbog var den ældste Skole opført af Baron Constantin Marselis's Fuldmægtig i 1676. Skolens Fundats var vistnok stadfæstet af Marselis den 18. Juli 1676 og konfirmeret af Grev Gyldenløve (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718). Den 25. November 1679 anlagde Forvalteren Restancesag mod en Del af Mæn-

dene i Viby. Af Sagen fremgaar det, at Bønderne havde maattet yde Bidrag til Skolens Opførelse.

Da den afdøde Skoleholders Steddatter, Anne Catrine Jensdatter, i 1730 skulde flytte ud af Skolehuset, medtog hun en Del af Skolens nagelfaste Inventar. Ifølge Synsmændenes Erklæring var Laasen for en Kammerdør saaledes brudt af, to Knagebrætter i Skolestuen var ødelagt og Knagerne brækket af, to Rækketræer, som var slaaet paa Bjælkerne i Stuen, og en Hylde samt Ovn-døren og Skorstensspjældet var fjernet, Skillerummet paa Loftet var til Dels brudt ned, og Stængerne, hvorpaa Hø og Foder skulde ligge, var taget bort (Tingbogen 16., 23. og 31. Maj 1730).

Den Bygning, der blev opført i 1676, benyttedes som Skole lige til 1780, da Baron Gersdorff flyttede Skolen til det Hus paa den nordre Side af Viby Kirkefortorv, som Præsteenken Madam Lagesen havde beboet. Den 20. Oktober samme Aar fik Indsidderen Simon Andersen af Viby derpaa Fæstebrev paa de 7 Fag Hus op til Degneboligen, som hidtil havde været brugt til Skole (se 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 60 f.).

Præstegaard og Degnebolig

Vedrørende Præstegaarden se 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 66 ff.

2. September 1721 havde Forvalteren indstævnet Degnen i Viby, Jens Munch, »angaaende hans Forhold med Ungdommens Undervisning og andet mere«. I den Forbindelse oplyses det, at Degnen ikke havde nogen Embedsbolig, men boede i Aarhus.

Hans Pedersen Ulkier, som en Tid havde passet Undervisningen for Degnen, sagde, at han havde »holdt Skole for Viby Børn hos Degnen«, d.v.s. i det Hus, hvori Degnen boede (Tingbogen 14. September 1745). Det ser altsaa ud til, at Skoleholderens Lejlighed blev indrettet til Bolig for Degnen, dengang han i Henhold til Forordningen af 23. Januar 1739 skulde overtage Undervisningen i Skolen.

Den ældste selvstændige Degnebolig, vi kender, er opført i 1775 og laa ved Siden af Skolen (se 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 124).

Byens andre Gaarde og Huse

Tabel IV giver en Oversigt over de Oplysninger om Gaardenes Længer og deres Størrelse, som Tingbøgernes og Skiftebrevenes

Tabel IV.

	gaardens Matrikelnummer 1688	Stuehus eller Isteraad	Lade	Fæhus (og Stald)	Stald (og Øksnehus)	Tørvehus (og Vognhus)	Vogn- eller Porthus	Søndre Længe	Østre Længe	Nordre Længe	Vestre Længe		
Tingbogen	10/7 1672	18							10				
Tingbogen	21/9 1675	13	17						7		13		
Tingbogen	7/2 1702	18 ¹⁾	4 Længer paa i alt 52 Fag.										
Tingbogen	12/8 1704	16	20	Stuehuset laa mod Syd.							15	16	11
Tingbogen	12/8 1704	15		24									
Tingbogen	29/8 1719	19	20	17	14				6				
Tingbogen	29/8 1719	20	26	12	10								
Tingbogen	29/2 1724	19	12	15	15								
Tingbogen	29/2 1724	20	15 ²⁾	15	12								
Skifte	5/2 1725	23	x	x	x								
Skifte	10/6 1732	20	x	x	{ x x x								
Skifte	15/10 1732	6	x	x	x								
Skifte	28/1 1733	22	x	x	x								
Skifte	14/12 1733	21	x	x	x	x							
Skifte	17/6 1740	3	x	Stuehuset havde en Østgavl.									
Skifte	10/7 1741	22	x	x		x							
Skifte	7/2 1743	1/2 2	12	9	10	{ Stuehuset havde en Sydside. Fæhuset havde en Østside. Laden havde en Vestside.							
Skifte	8/5 1743	15	x	x	x								
Skifte	11/6 1745	14	x					x ³⁾	x		x		
Skifte	26/2 1748	12	Fire Længer										
Skifte	26/2 1748	16	20	16	9								
Skifte	26/6 1750	15	13	16	Gaarden havde flere Længer.								
Skifte	5/8 1751	24	15	18	15	7							
Skifte	28/9 1751	23	14	{ 12 10	10	{ Den ene Lade laa mod Syd. Den anden Lade laa mod Øst.							
Skifte	24/10 1752	1/2 2	12	7	x								
Skifte	5/7 1754	25	12	12	10	Stueh. havde Østgavl.							
Skifte	16/4 1755	1/2 8	7	14									

1) I 1702 var baade Gaard Nr. 16, Gaard Nr. 18 og Gaard Nr. 25 fæstet bort til Mænd, der hed Jens Sørensen. Fæsteren af Gaard Nr. 16 kaldes imidlertid altid Jens Sørensen Godsens, og Gaard Nr. 25 havde to Fæstere. Det er derfor det mest sandsynlige, at den Jens Sørensen, hvis Gaard blev synet i 1702, havde Gaard Nr. 18 i Fæste.

2) De tre Fag af Stuehuset brugtes dog til Fæhus.

3) Det var kun et lille Hus, der laa mod Syd.

Tabel IV.

		Gaardens Matrikelnummer 1688	Stuehus eller Isteraad	Lade	Fæhus (og Stald)	Stald (og Øksnehus)	Tørvehus (og Vognhus)	Vogn- eller Porthus	Søndre Længe	Østre Længe	Nordre Længe	Vestre Længe
Skifte	11/5	1755	23	14	{12	Den ene Lade laa mod Syd. Den anden Lade laa mod Øst.						
Skifte	15/7	1756	12	16	10		8					
Skifte	3/6	1758	20	16	14	12	6					
Skifte	7/7	1758	25	12	12	10	6					
Skifte	22/12	1758	1/2 8	7	14							
Skifte	3/5	1759	21	x	x	14	8	fFæhuset havde en Vestside. Laden laa mod Øst.				
Skifte	15/12	1760	6	16	16	9						
Skifte	21/4	1762	5	15	19	15		x				
Skifte	22/4	1762	14	14	x	x		x				
Skifte	25/9	1762	17	12	18	10		6				
Skifte	7/6	1763	7	x	x	12		x				
Skifte	3/10	1763	13	x	x	x		x				
Skifte	10/10	1763	15	x	x	x		x				
Skifte	7/11	1763	25	12	12	11		6				
Tingbogen	8/11	1763	5	16	{13	Stuehuset laa mod Syd. Fæhuset laa mod Øst. Den ene Lade laa mod Nord. Den anden Lade laa mod Vest.						
					20							
Skifte	10/7	1765	13	19	Desuden tre Længer paa i alt 48 Fag.							
Skifte	27/4	1766	4	13	15	14						
Tingbogen	17/5	1768	19	12	15	15						

Synsforretninger indeholder. Da Formaalet med de Syn, der afholdtes, var at vurdere Gaardenes Brøstfæld, maa man regne med, at Smaahuse og Længer, som var i forsvarlig Stand, ikke altid er medtaget i Synsforretningerne. Man maa derfor nøjes med at fastslaa, at Gaardene i Viby aabenbart havde tre eller fire Længer. Kun i en enkelt Gaard fulgte man Skik og Brug fra de tolængede Gaardes Tid og brugte en Del af Stuehuset til Fæhus.

Af Længerne var Stuehuset eller Laden den største, Vogn- eller Tørvehuset den mindste. Stuehuset havde altid Længderetning Nord-Syd. Der var Udskud (d.v.s. en Udbygning, hvis Tag flugtede med selve Husets) paa Gaard Nr. 2's Lade (Skifte 7. Februar 1743) og paa Gaard Nr. 25's Stuehus (Skifte 5. Juli 1754). Et Kors-

hus (d.v.s. en Udbygning, vinkelret paa en Længe) fandtes i Gaard Nr. 15. (Tingbogen 2. November 1729).

I 1710 havde Baroniet 10 Gadehuse i Viby. Af dem var et paa 16 Fag (deraf var i alt Fald de 8 Lade), et paa 11, to paa 9, et paa 6, et paa 5 og tre paa 4 Fag. Det tiende var øde »og har hverken været Stykke eller Stolpe deraf i to Aar« (Tingbogen 18. Marts 1710). De fleste Fæstebreve paa Gadehuse opgiver, hvor mange Fag de bortfæstede Huse var paa. Fæstebrevenes Oplysninger om Husenes Størrelse er alle gengivet i Tabel XIV, S 99 f.

Af Indsiddarhusene var det Hus, Niels Poulsen fik Tilladelse til at opføre paa Gaard Nr. 5's Grund, 6—8 Fag stort (Tingbogen 22. Juni 1728). Det Hus, Juul Eskildsen i 1758 byggede i samme Gaards Have, var paa 6 Fag (Tingbogen 6. November 1764).

Da Forvalteren efter Branden i 1719 havde genopført Gaard Nr. 19 samt Gaard Nr. 20's Stuehus og Lade, lod han Bygningerne syne (Tingbogen 29. Februar 1724). Over Gaard Nr. 19 blev der desuden afholdt et Syn i 1768, da Birkefogeden, til hvis Embede Gaarden hørte, var afgaaet ved Døden (Tingbogen 17. Maj 1768). Disse Synsforretningers Beskrivelser er særdeles indgaaende og giver et godt Indtryk af Byggemaaden paa Frederik den Fjerdes Tid.

Alle Ydervægge og Mellemskel (d.v.s. Skillerum) i de to Gaarde var af Bindingsværk. Tømmeret bestod af Stolper, Underleder (Tømmer under Stolperne), Murremme (Tømmer over Stolperne), Løsholter (Tømmer mellem Stolperne) og Opstandere (lodret Tømmer mellem Løsholterne og Underleden eller Murremmen). Skraastivere nævnes ikke, og af Opstandere var der kun 1, i en enkelt Længe 1 ½, pr. Stolpe. Væggene var altsaa ikke særligt rige paa Fyldtømmer. I alt Fald i Birkefogedens Gaard havde alle Længer lerklinede Vægge og Skillerum.

I en Del af Synsforretningerne (f. Eks. Tingbogen 21. September 1675 og 11. Marts 1710) hedder det om Underlederne, at de »fattedes« under nogle af Fagene paa et Hus. Naturligvis kan de paa-gældende Underleder være raadnet bort; men udelukket er det ikke, at der er Tale om Dele af gamle Bygninger, hvis Stolper ikke stod paa Underleder, men direkte paa Syldstenene.

I Gaard Nr. 19's Stuehus var hvert Fag 2,67 Alen bredt, i Laden 3,00 og i Fæhuset 2,77. I Gaard Nr. 20's Stuehus var hvert Fag 2,87 og i Laden 2,67 Alen bredt. Da den jyske Favns størrelse før 1683 svarede til 2,7 Alen efter 1683, bliver hvert Fag altsaa ca. 1 Favns bredt, hvis man antager, at den gamle jyske Alen blev benyttet ved Bygningernes Opførelse, men den nye Alen ved Synets Afholdelse. I

begge Gaarde var en af Længerne paa 12 og to paa 15 Fag (se Tabel IV). Husenes Bredde var 9 Alen, hvad der svarer til 3 Fag.

Taget var et sædvanligt Spærttag med 1 Bjælke, 2 Spændtræer og 1 Hanebjælke for hvert Sæt Stolper i Langvæggene. Spærparrene holdtes sammen af Hægtelægter, af hvilke der var om ved 1 pr. Fag. I Gaard Nr. 19's Lade var Bjælkerne desuden forbundne med 14 Bjælkebaand. 8 Fag af Stuehusets Tag i Gaard Nr. 20 og 14 af Ladens var forsynet med Straalægter. Det samme var Tilfældet med 4 (?) af Stuehusets Fag i Gaard Nr. 19 og 6 eller 7 af Fæhusets. Lægterne laa i 17—19 Bind, og Lægternes Antal var 1 Lægte pr. Bind i hvert Fag. Underlaget paa de Tage og Stykker af Tage, hvorpaa der ikke laa Lægter, har sandsynligvis bestaaet af Rafter, som gik fra Murrem til Tagryg. Af Gaard Nr. 19's Længer var Stuehuset tækket halvt med Lyng og halvt med Langhalm (24 Traver). Laden var tækket med Lyng og Fæhuset med Langhalm (60 Traver). Gaard Nr. 20's Stuehus og Lade var tækket med Siv og Lyng, Fæhuset med Langhalm. Paa Siderne af Tagene sad der Vindskeder, der ofte var fastgjort med Jernankre.

Den ene af Gavlene paa Gaard Nr. 19's Stuehus var beklædt med Fyrrefjæle, medens den anden Gavl og begge Ladens Gavle var »opsat med Gærdestaver og Halm« (om Halmgavle se H. Zangenberg, Danske Bøndergaarde, S. 76, og i Aarhus Stifts Aarbøger 1927, S. 92 f.). Fæhusets Gavle var risflettede.

I begge Gaardes Stuehuse var der 8 Døre ind- og udvendig, men kun 6 Vindueskarme. I hver Vindueskarm i Gaard Nr. 19 sad der 2 Slagvinduer (d.v.s. Vinduer, der kunde lukkes op). I Gaard Nr. 20 var der 3 Vinduer i Karmene, men kun een Slagbue (d.v.s. Vindue eller Del af et Vindue, der kunde lukkes op). I Gaard Nr. 19's Lade var der en Køreport og i Fæhuset en Vognport.

I Lader og Stalde havde man ikke Vinduer med Glasruder, men muligvis Tremmeluger. I alt Fald paastod en Mand, der var grebet i Skovhugst, at han skulde bruge de 11 smaa Elletræer, han havde hugget, til at lukke sine »Ladevinduer« med. (Tingbogen 3. Oktober 1741).

Saa vel i Gaard Nr. 19 som i Gaard Nr. 20 var der Fjælleloft over 7—8 af Stuehusets Fag. Over de andre Rum laa der formodentlig Lofter af Stænger og Fletværk eller kun de nøgne Bjælker. I Gaard Nr. 19's Stuehus var der lagt Fjællegulv i den vestre Ende. De øvrige Gulve har været lerstampede eller stenpikkede.

I Gaard Nr. 20's Stuehus var der 2 Stuer, og i Gaard Nr. 19's var der Forstue, Kammer, 2 Stuer og Sals (d.v.s. Køkken). Ifølge de

Skifter, hvis Fortegnelser over Indboet er gennemgaaet (se det følgende Afsnit), bestod Stuehusenes Rum af Dagligstuen (eller den lille Stue, den mindste Stue, den første Stue), Storstuen (eller den store Stue, den øverste Stue), et eller to Kamre (f. Eks. et Spisekammer, et Ølkammer), Salset (Fremmerset eller Køkkenet) og Bryggerset (kun en enkelt af Skifteforretningerne omtaler baa- de Køkken og Bryggers). Lofter nævnes i mange Skifter, Kældre derimod sjældent.

I Gaard Nr. 19's Stuehus var der i 1768 to Skorstene, som begge »var opsat af Ler«. Gaard Nr. 20 havde i 1724 en Dobbeltkorsten, opsat af strøgne Sten. To Stolper var hugget til Fortræer i Skorstenene.

Ifølge Synsforretningen fra 1710 (Tingbogen 11. Marts 1710) var der ikke nogen Skorsten over Ovnene i et af Byens Gadehuse. I et andet Hus var der intet Ildsted i Stuen, men en Kakkellovn af Tagsten.

Eventuelle Jernkakkellovne tilhørte altid Gaardenes Fæstere og medtoges derfor ved Registreringen af deres Boer. Af de Skifteforretninger, som er gennemgaaet, er Skiftet efter Gaardmand og Kreaturhandler Juul Eskildsens Kone i 1740 imidlertid det eneste, som omtaler Kakkellovne. Til Gengæld var der to Kakkellovne i Juul Eskildsens Gaard, nemlig en Jernvindovn uden Tud og en Jernbilægger.

De Haver, der hørte til Gaardene, var lukket med Stengærder (Tingbogen 6. November 1764) eller med Risgærder af Hassel, Egeskrub o. lign. (Tingbogen 24. November 1722).

Gaardenes Indbo

I det følgende bliver Indboet paa en Række Gaarde beskrevet paa Grundlag af de Fortegnelser, som blev optaget, naar Boerne skulde skiftes efter Gaardenes Fæstere eller deres Koner. De Skifter, der er gennemgaaet, er det Skifte i hvert Tiaar, hvis Aktiver var mest værd omregnet i Penge, og som afholdtes paa en Gaard, hvis Indbo ikke allerede er beskrevet. Det drejer sig om Skifterne efter Mourids Olufsen 17. Oktober 1676 (Gaard Nr. 24), efter Rasmus Nielsen Godsens Kone 23. Januar 1689 (Gaard Nr. 11), efter Rasmus Olesens Kone 29. Juni 1694 (Gaard Nr. 14), efter Peder Simonsens Kone 18. November 1701 (Gaard Nr. 20), fra Tiaaret 1710—1720 er intet Skifte bevaret, efter Hans Simonsens Kone

5. Februar 1725 (Gaard Nr. 23), efter Niels Mogensens Kone 14. December 1733 (Gaard Nr. 21), efter Juul Eskildsens Kone 18. November 1740 (Gaard Nr. 5, Juul Eskildsen var ikke blot Gaardmand, men ogsaa Kreaturhandler), efter Hans Jensen 5. Juli 1754 (Gaard Nr. 25) og efter Jens Jensen 22. April 1762 (Gaard Nr. 14). NB: Skifterne citeres med de Tal, som angiver de Tiaar, hvori de blev afholdt.

Skifternes Fortegnelser over Gaardenes Indbo medtager ikke Gaardenes nagelfaste Inventar eller Ting, som »ikke havde Skilling eller Skillings Værdi«. Desuden forbigaar de altid den efterladte Ægtefælles og Børnenes Gangklæder, undertiden tillige deres Senge og Sengeklæder. Det var meget almindeligt, at Bønderne paa deres Dødsleje skænkede deres Børn Kister, Klæder eller Husdyr. Saadanne Gaver saavel som de Gaver, Enkemanden eller Enken forærede Børnene efter Dødsfaldet, omtales ikke altid i Skifteforretningerne. Dette er formodentlig Grunden til, at den afdødes Gangklæder kun er registreret i nogle af Skifterne.

Naar der afholdtes Skifte paa en Gaard, skulde alt Indbo naturligvis registreres og vurderes. Dersom Boet var insolvent, maa man imidlertid regne med, at Arvingerne og den afdødes Ægtefælle kan have bedraget Kreditorerne og stukket Ting, der tilhørte Dødsboet, til Side. (Se nærmere Sigurd Jensen i Fortid og Nutid, Bd. 12, S. 166 f.).

Sygdom og en sømmelig Begravelse kostede mange Penge, som ikke altid kunde betales, uden at noget af Indboet blev realiseret. Man kan derfor ikke uden videre identificere Indboet i et Dødsbo med Indboet i afdødes Gaard i hans Velmagts Dage.

Alle Mennesker var ikke lige gamle, naar de døde, og Møbler og Husgeraad gik ofte i Arv gennem Generationer. Det Indbo, der registreredes ved et ungt Skifte, kan altsaa godt repræsentere et ældre Stade i Udviklingen end det Indbo, der registreredes ved et Skifte, som afholdtes flere Aar tidligere.

Kvindernes Gangklæder

Huer (en sort, 0, en af sort Damask, 3, en af sort Vadmel, 3, en hvid Gyldenstykkens med Guldknipling, 3).

Kyser (en af sort Damask, 3, en sort Kalemankes, 3).

Tørklæder (4), Klæder (et af hvidt Kramlærred, 3, et af hvid Netteldug, 3).

Kaaber (en af sort Klæde, 9, en af sort Damask 3, en af Katun, 3, en af Katun med Sølvhager, 4).

Kjoler (en sort Sarses, 0, en af sort Klæde, 0, 3, en sort hjemmegjort, 4, en afstivet Sarsanis, 4), en sort hjemmegjort Kjortel (0).

Liv (et af brunt uldent Vadmel med sorte Ærmer, 3, et brunt Saxes med røde Strixes Ærmer og ti Sølvknapper, 3, et Sarses med røde Ærmer, 4).

Snøreliv (et sort firtraadet, 8, et af Fløjl, 8, et, der var afstivet med Hvalfinne, 3).

Trøjer (en af sort Klæde, 8, en af rødt Silketobin, 3, en hvid linned, 3, en af hvidt Kannevas, 3, 4, en brun Saxes, 3, en rød Strixes, 3, en afstivet, 4, en sort hjemmegjort, 4).

Forklæder (et af hvidt Lærred, 0, 3, et af hvidt Flor, 3, et af sort Taft, 3, et hvidt, 4, et blaa- og hvidtavlet, 3).

Skørter (et sort femskaftet, 8, et rødt Sarses, 0, et af sort Klæde, 3, et grønt hjemmegjort, 3, et blaat hjemmegjort, 3, et af brunt Vadmel, 3, et brunt hjemmegjort, 3,4, et Stoffes, 4).

Livbaand (et med Filigransølvspænde, 4), Handsker (et Par laadne, garvede med Alun, 3, et Par brune, barkede, 3), Muffer (en af sort Hundeskind, 3).

Mændenes Gangklæder

Hatte (5, 6).

Kjoler (en af blaat Klæde med Klædeknapper, 6, en af blaat Vadmel, 6), en Kjortel af blaat Vadmel (5).

Trøjer (en af blaagraat Klæde med seksogtredive Sølvknapper, 5, en af hvidt Vadmel, 5, en af brunt Vadmel med Messingknapper, 5, en af Skind med Messingknapper, 5, en Kalemankes uden Ærmer, 6).

Veste (en af lyst Klæde med Sølv udgjort, 4, en af hvidt Vadmel, 6, en af blaat Klæde med Metalknapper, 6).

En sribet Brystdug (d.v.s. en Vest eller Trøje uden Ærmer, 5).

Skjorter (tolv af Hørlærred, 5, fire af Hørlærred, 6).

Et Par Bukser af Læder (5), en Bukseknep af Sølvfiligran (4) og en indlagt med Rav (4).

Sko (et Par, 5, et Par med Messingspænder, 6), Støvler (et Par, 6).

Strømper (seks Par uldne, 5, fem Par, 6).

En Pengepung af Skind (4), en Ring af Guld (4).

Børnetøj

Barnehuer (3).

Et Kristentøj, bestaaende af »to Stykker Silkedamask med Guld-blommer forpaa og drættet (d.v.s. foret) med brunt Silketøj det ene, det andet med Lærred og det ene med blaa Taftesbaand omkring« (3).

Møbler

Af Borde eller, som de ogsaa kaldtes, Skiver var der som Regel to i hvert Bo. Bordene var gerne firkantede og lange (2, 4, 5), et enkelt Bord var dog ovalt (3), et andet lille (2). Bordene havde aaben Fod (0, 5), Krydsfod med en eller to Stænger (3, 6) eller stod paa fire drejede Piller (4). Under et af Bordene var der anbragt en Skuffe (2). Bordene var i Regelen lavet af Fyrretræ, men havde undertiden Fod af Egetræ (2, 3). To Borde var af Asketræ (4, 6), og to havde Plader af Asketræ (8). Et Bord var rødmalet (4) og to hvide (d.v.s. hvidskurede? 5).

Stole omtales ikke i de ældste Skifter. Senere hen var der fem til otte Stole i hvert Bo. Stolene kunde være forsynet med Bagtække (d.v.s. Ryg, 3). De var lavet af Bøg (3) eller af Asketræ med Sæder af Fyr (3) eller Bøg (3) eller Eg (3). Om en enkelt Stol hedder det, at den var brunmalet (3). Af særlige Stolyper omtales lave Spindestole (5) og Lænestole (2, 3). Lænestolene kunde være høje (2) eller smaa (2). I et af Boerne fandtes et gammelt Stolebetræk af Læder (9).

Bænkene var enten lange og stod ved Siderne af Bordene eller korte og stod for Enderne af Bordene. De var aabenbart altid lavet af Fyrretræ. Foruden aabne Bænke (5) omtales Kistebænke (4) og Foldebænke (d.v.s. Slagbænke eller Bænke med bevægelig Ryg, 7).

Skamler omtales kun et Par Gange (0,6). Ved Himmelsengene kunde der staa en Fodskammel (5).

I de fleste Boer var der et eller flere Skabe, Klædeskabe (6), Melskabe (6) eller Standskabe (6). Skabene var lavet af Eg eller som oftest af Fyr. De havde to (5), tre (3) eller fem (9) Døre eller Laager og tre (9), fire (3, 5, 9) eller fem (4) Rum. Nogle af Skabene var brunmalede (3, 4, 5). Foruden Skabe, der stod paa Gulvet, omtaler Skifterne ogsaa Skabe, der hang paa Væggene (2, 3, 4). Hængeskabene var gerne smaa og kunde være jernbeslagne (2).

I alle Gaarde stod der flere Kister, Ørker (d.v.s. store Trækister, 6), Halvkister (2, 4, 5), Skrin og Æsker (3, 4). En enkelt Kiste stod

paa Fødder (4). Kisterne var gerne forsynede med Lædiker (d.v.s. et lille Rum med Laag i den ene Ende af Kisten, 3). Af Kisterne og Skrinene var nogle lavet af Fyrretræ, men de fleste af Egetræ. Mange Kister og Skrin var jernbundne (8, 3, 4), havde Jernbeslag (3), Hjørnejern (5) eller Haandfang af Jern (2, 3, 5). En Kiste omtales som anstrøgen (5), en var sort (2), en rød (6), fire brune (3, 4, 5) og to havde Ejerens Navn paamalet (4). Et Skrin var indlagt (4), et anstrøget (5) og et udhugget (5).

Alkoverne eller, som de ogsaa kaldtes, Hulsengene hørte til Gaardenes nagelfaste Inventar. Selv om de kun nævnes i et Par af Skifterne (0, 4, 6), er det altsaa muligt, at de har været meget almindelige. Alkoverne kunde være anbragt i en Skillevæg og have Laager til to Stuer (Tingbogen 25. April 1747). Af andre Senge omtaler Skifterne Vugger (7, 9, 6), Standsenge (5), Sengesteder af Fjæle, slaaede op til Væggen (3), Himmelsenge (2, 4, 5) og Stolpesenge uden eller som oftest med Himmel over (8, 0, 3, 5, 6). Stolperne kunde være drejede Stolper (4) eller drejede Skruestolper (3). Himmel- og Stolpesengene var lavet af Eg eller Fyr. En enkelt havde Stolper af Ask (3). Sengene var røde (4), brune (5), brune og sorte (3) eller brune og røde (4).

Paa Væggene hang der Fyrrehylder (3), Tabuletter eller Pyramider (d.v.s. trekantede Hængehylder, 4), Kande-bænke (d.v.s. Hylder til Tallerkener, 9), Kontrafejer i Ramme (3), Skilderier (4), Papirskilderier (5) og Spejle (5, 6; i Egeramme, 3).

Bøger

Af Bøger omtaler Skifterne en Bønnebog, kaldet den bedendes Kæde (3), nogle Salmebøger (3, 4), en Bibel (4) og nogle gudelige Bøger (6).

Service m. v.

Tallerkener og Fade omtales i praktisk talt alle Skifteforretninger. To af Tallerkenerne var ikke runde, men lange (6). Nogle Tallerkener og Fade var af malet eller umalet Træ (3, 6); de fleste var dog lavet af Tin eller af (hollandsk) Stentøj (brunt, 5, eller hvidt og blaåt, 5).

Paa nogle Gaarde havde man Skaale af Træ (4) eller Stentøj (6), Smørbrikker (d.v.s. smaa Krukker, Asjetter til Smørret, 9, 0, 3) og Salsirkener (d.v.s. smaa Skaale til Smør, Dyppelse, Eddike o. lign., 2) af Tin.

Sit Øl drak man af Træstobe (7, 9, 4, 6) uden eller med Pibe (d.v.s. en rørformet Tud, 0, 3) og af Krus (9), der kunde være af rødt Stentøj (3) og have Laag af Sølv (4) eller Tin (6).

Brugte man Bægre eller Glas skænkede man op af Kander (6) eller Potkander (9).

Velstaaende Gaardmænd som Niels Mogensen (3) og Juul Eskildsen (4) havde Tekopper af hollandsk Stentøj, Tebøtter af brunt Stentøj, Studs- eller Ølglas, Spidsglas paa Træfødde, Sølvbægre, mærkede med Navne, Sølvtumlinger (d.v.s. Bægre, som var afrundede og vægtigst forneden, saa at de rejste sig af sig selv), Sølvskeer og Tinskeer.

Sengetøj og Dækketøj m. v.

I alle Boer bughede Sengene af Dyner, Overdyner, Underdyner, Hoveddyner (7), lange Hovedpuder (0, 2), Hovedpuder og Puder. En Del Dyner, Overdyner, Underdyner og Puder, navnlig i de ældste Dødsboer, havde linnede eller uldne Vaar. Desuden var en af Underdynerne (5) og en af Puderne (3) af Vadmél, medens to Puder var af Kalveskind (2), og tre Dyner (7, 2, 3), en Overdyne, en Underdyne og tre Hovedpuder (2) var af Hamp, linned Hamp eller ulden og linned Hamp (det vil vel sige Hamp med iblandet Uld og Hør). Alle andre Dyner og Puder var af Bolster eller Olmerdug. Af Overdynerne var nogle af Bolster eller uldent Bolster (6), men langt de fleste af Olmerdug eller ulden Olmerdug (3). Omvendt var de fleste Puder af Bolster og kun nogle faa af Olmerdug. Samtlige Underdyner var af Bolster eller linned Bolster (2). Enkelte Dyner, Dynevaar, Overdyner, Underdyner og Puder, fortrinsvis i de ældste Boer, var graa eller hvide (7, 0, 3, 6); en Pude var blaa (4) en Overdyne var blaa (4) og en anden broget (0). De øvrige Dyner og Puder var alle sribede. Af Underdynerne havde to gule Striber (5), medens atten havde blaa Striber eller var hvide med blaa Striber. En Pude var graa med røde og blaa Striber (3), en hvid med røde, blaa og brune Striber (3), en hvid med blaa og brune Striber (3), fem hvide med røde og blaa Striber (3), seks havde blaa og gule Striber (3), og seksten havde blaa Striber eller var hvide med blaa Striber. Seks Overdyner, Dyner eller Dynevaar var hvide med henholdsvis sorte (3), graa (3), blaa (3), grønne og røde (3), grønne og gule (3) og blaa og gule (3) Striber. To havde blaa Striber (4), to grønne og røde (4, 5) og to blaa og gule (3). Tre var rødstrubede (4, 5), fire havde røde og blaa Striber (3, 4, 5), og fem var hvide med røde og blaa Striber (3).

Mange Puder var forsynet med Pudevaar eller Overtræk (9, 0, 3, 4, 5, 6). Pudevaarene var af Hørlærred (3, 5, 6) og kunde have Kant eller Mellemværk af Knipling (3, 9). De var hvide (5, 6) eller blaastribede (5).

En enkelt Dyne havde et Hørgarnsovertræk (3), en anden et tavlet Lærredsovertræk (6).

Lagener fandtes i alle Hjem. En Del Lagener var af Hørlærred, men de fleste var af Blaarlærred. Mange Lagener, navnlig de af Hør, havde dobbelt Bredde. Til et Par Lagener med dobbelt Bredde gik der 16 Alen Tøj; et Par Lagener med enkelt Bredde var 8 Alen lange.

Omkring Sengene hang der gerne Omhæng, der bestod af en Kappe og fra to til fem Stykker (0, 2, 3, 4, 5, 6). De var lavet af Drejel, linned eller uldent, eller af hjemmegjort Tøj. De kunde være grønne (5) eller blaa (0), blaatavlede (6), blaa og hvide (5), brune og gule (4), rød-, blaa- og gulflammede (3) eller indsprængt Brunt, Blaåt og Hvidt (4). Nogle Sengeomhæng var kantet med hvide Frynser af Uld eller Kamelhaar (3).

Om Dagen lagde man gerne et Sengeklæde (Sengetæppe, Senge-dækken) hen over Sengen (7, 8, 9, 0, 2, 3, 4). Sengeklæderne var af (uldent og linned) Drejel eller af Drejel med Gaaseøjne. De var brogede (7), sribede (0), gule (0) eller rødbrune (3).

Paa Stole og Bænke kunde der ligge Hynder, Stolehynder, Pudehynder eller Bænkedyner (7, 8, 0, 4). De var røde, brune eller brogede.

Af Haandklæderne havde et Frynser ved Enden (4), et var af blaastribet Hørlærred (9), fire var vævet i Gaaseøjnemønster (3, 4), og to var af Drejel (0, 3).

Duge fandtes i tre af de ni Dødsboer (7, 3, 4). Dugene var af Hørlærred, (Blaargarns)drejel eller vævet i Gaaseøjnemønster. Til en Dug med dobbelt Bredde gik der ni Alen Tøj (3). Andre Duge var tre eller fire Alen lange (4).

I enkelte Skifteforretninger omtales Servietter (4) og Bordklæder (0, 4).

Køretøjer og Markredskaber

Vogne fandtes i alle Boer. De var enten beslagne eller ubeslaaede Trævogne (2, 4, 5, 6). De var forsynede med Stang (0), Hammel (7, 4, 5), (Høst)lejre (d.v.s. Sider, specielt Tremmesider, 7, 0, 3) eller (Have)fjæle (d.v.s. Sidefjæle, 7, 0, 5). Deres Drættetøj bestod af Kobler (d.v.s. Kæder eller Remme, hvori Hestene bar Vogn-

stangen), Reb, Tømmer og Seler. I en Gaard stod der en halv Undervogn, nemlig de to Hjulkindinger (d.v.s. de to Stykker Træ, mellem hvilke Vognstangen var befæstet), den forreste Aksel og Kæpstok (d.v.s. det Træstykke over Akselen, i hvilket Vognkæpene sættes fast, 3).

Af andre Køretøjer omtaler Skifterne Slæder (9, 0, 2) og Hjulbaarer (9, 2).

Til det faste Inventar paa alle Gaarde hørte en eller to Plove. Plovene var forsynet med Drættetøj (til fire Heste) og Seler (3, 4). I mange Gaarde stod der Dele af en Plov saasom Bagplove (med deres Jern) (5, 6), Bagplove med Haandvidjer (d.v.s. Haandtag) og Plovaase (3), et eller to Plovjern (8, 0, 4), Langjern (7, 9, 4) eller Plovskær (7, 9, 3). Plovaasene var gerne lavet af Grene, der havde en velegnet Form (Tingbogen 12. og 19. Februar 1760). En Plovkæp (d.v.s. Hjulplovens venstre Haandtag, der sad løst) omtales i Tingbogen 3. April 1678.

Harven var ligeledes et uundværligt Redskab, som fandtes i alle Boer. De yngste Skifter nævner baade hele og halve Træ- og Jernharver (5, 6).

Græs slog man med Høleer (7, 9, 0, 3, 5), og Korn kunde man høste med Segle (3). I en Synsforretning fra 1709 (Tingbogen 20. og 27. August 1709) hedder det, at Rugen i enkelte Fald var saa ringe, at den ikke kunde mejes, men vilde »afslaas med bar Le«. Benyttelsen af Ordet meje og som Modsætning hertil Udtrykket »afslaas med bar Le« viser, at det i 1709 var almindeligt at høste Korn med Mejerede paa Leen, uagtet saadanne Mejereder ikke omtales i nogen Skifteforretning. (Paa Samsø blev Mejeredet derimod altid taget med, naar Dødsboerne blev registreret, se Axel Steensberg, Ancient harvesting implements, S. 232 ff.).

Til de forskellige Arbejder i Mark, Eng og Mose benyttede man desuden Forke (9), Hakker (2, 3), (Grave)spader (9, 2, 3, 4, 6), Tørvespader (2, 3, 5) og Tørvejern (6).

Andre Redskaber

(NB: Kun den ældste Skifteforretning, som omtaler det paagældende Redskab, citeres).

Lycestager af Træ, Tin, Malm eller Messing (8), Lygter (3). Fyrfade (3), Fyrsengebækkener af Messing (3), Ildskeer (8), Ildklemmer (0), Ildpustere (4).

Skorstenskroge (8), Skorstensjernlænker (3).

Kedler (7), Kobberkedler (7), Brygkedler (6), Brændevinsked-

ler med Hat, Dækkel og Piber (2, 3, 4), Jernkedler (2), Messingkedler (7), Tekedler (4).

Jerngryder (0), Manggryder (Gryder af Manggods, d.v.s. flere Metaller blandet sammen, 9), Jernpander (8), Riste (8), Trefødder (9).

Hakker og Hakkeblokke (9), Rivejern (3), Peberkværne (3), Dørslag (3), Tragte (3).

Træpotter (0), Brændevinstræer (4), Brændevinsbimler (små Tønder eller Træduke, 2), Trælejler (Træduke af Form som Trommer, 4), Øllejler (3), Træflasker (7), Ølflasker (0), Glasbouteiller (d.v.s. Flasker, 3).

Løb (Kurve, bundne af Halm med Vidjeskinner eller flettede af Halm eller Vidjer, 7), Sædeløb (5), Grynløb (7), Grynkuuber (skaalformede Grynløb, 9), Kurve (3), Madkurve (4), Sække (7). Jungespande (Brøndspande, 5) Stripper (Spande af Træ, 9).

Trug (6), Bagetrug (9), Salttrug (9).

Kar (2), Stavkar (7), Saltkar (5), Tapkar (8), Ølkar eller Bryggekark (7), Ørtker (Urtekar eller snarere øret Kar, 2).

Baljer (9), Halvbaljer (9), Ørebaljer (2).

Tønder, Bryggetønder (9), Brændevinsstandtønder (d.v.s. Svale-tønder) med Kobberpiber (3), Øltønder (7), Standtønder (store opretstaaende Tønder til Opbevaring af Madvarer, 7), (Øl)halvtønder (2), Fjerdinger (7), Ottinger (9), Standfjerdinger (3), Standottinger (6), Ankre (3), Halvankre (3).

Manglefjæle med Tromler (3), Strygejern af Jern, Malm og Messing (3).

Uldsakse (7), Brager (Redskaber, hvorpaa Hørstænglerne sønderbrødes, 3), Hegler (Redskaber, hvormed Blaaren rensedes fra, 7), Hjulrokke (7), Garnvindeler (3), Hasper (3).

Pottemaal (3), Pæglemaal (3), Skæpper (3), Fjerdingkar (5), Bismere (7).

Drøftetrug (flade Trug, hvori man rensede Korn, Gryn og Frø, 7), Sold (7), Sælder (store flade Beholdere, hvorover Mel, Gryn o. lign. sigtedes, 7), (Haand)kværne (7).

Sikar (Kar, hvorigennem Mælken sies, eller Bøtter, hvori Mælken opsies, 9), Flødebøtter (9), Kærner (7), Ostekoppe (Osteforme, 3), Ostehække (Tremmehylder, paa hvilke Ostene opbevaredes eller tørredes, 2).

Skæreknive (Hakkelsesknive) i Skærekister (7), Slibesten (3). Bikuber og Bistokke (3), Sadler (5), Messingbjælder »til at hænge paa Heste eller Køer« (3).

Baandknive (7), Tjørknive (2), Økser (7), Haand- (9), Ris- (9), Bred- (2), Bul- (3) og Ryddeøkser (9), Tingsler (Økser med krumt Blad og Æggen paa tværs af Skaffet, 2), Jernvægger (Jernkiler til at kløve Træ med, 6), Save (9), Skørtsave (Skovsave, 4), Buesave (sædvanlige Snedkersave, 2), Spigerbor (Vimmelbor, 0), Navere (store Bor, 7), Huggejern (Stemmejern, 9), Høvle (2), File (2), Hamre (9), Klovhamre (Hamre med kløftet Pen, 3), Bildejern (Hamre til at hugge Furer i Møllesten med, 3), Tænger (5), Knibtænger (6).

En gammel Bøsse uden Laas (3), to gamle Pistoler (4).

TRÆK AF DAGLIGLIVET

a. Vejrliget

Naar Rugen helt slog fejl i 1709 (se S. 69 og S. 80), hænger det sikkert sammen med, at Vinteren det Aar var usædvanlig haard, saa haard, at der ikke kunde holdes Ting i Tinghuset, fordi Blækket frøs i Tingskriverens Blækhus. I Forbindelse med Syn, der holdtes paa andre Byers Marker, tales der dog ogsaa om »Wandscholden« (ifølge Fejlbergs Ordborg regnfuldt Vejr, som gjorde Kornet brunt), der ganske havde bedærvet Rugens Kerne (Tingbogen 20. og 27. August 1709).

Misvæksten 1719 skyldtes Mangel paa Regn (Tingbogen 29. August 1719).

I September 1736, Natten mellem 21. og 22. Januar 1737, 1. November 1744 og 12. Oktober 1754 rasede der heftige Storme, som anrettede betydelige Ødelæggelser paa Bygninger og Skove (Tingbogen 18. og 25. September 1736, 22. og 29. Januar 1737, 1. og 8. December 1744 og 22. Oktober 1754).

b. Bøndernes Forhold til Staten, Herskabet og Præsten

b, 1. Soldatertjenesten.

Under den skaanske Krig søgte mange Karle at unddrage sig Militærtjenesten ved at rømme bort og tage Tjeneste paa fremmede Godser. Den 4. Marts 1677 kom en Karl ved Navn Anders Pedersen til Viby, hvor han fik Plads hos sin Broder, som var Byens Hyrde. Da Broderen ikke havde noget at sætte ham til, før Kreaturerne kom paa Græs, fik han foreløbig Arbejde som Tærsker i Præstegaarden. Fire Dage senere, da han stod i Præstens Lade og tærskede, blev han imidlertid »antaget til Soldat« af Mænd fra Skanderborg Gods, hvorfra han var rømmet. (Tingbogen 20. Marts og 3. April 1677).

Ifølge Tingbogen 6. Marts 1677 var Jens Mortensen og Peder Nielsen Lyng, som havde erkendt sig skyldige i Skovhugst, blevet udkrevet til Soldater. Sagen mod dem blev derefter hævet.

I 1706 blev en af Karlene i Viby, som var Soldat i Landmilitzen, grebet i Skovhugst. Han undskyldte sig med, at han vilde sælge det Træ, han havde fældet, for at faa Penge til en ny »Kaardeballe til sin Munderingsdegen«. (Tingbogen 30. Marts 1706).

I 1722 havde Forvalter Aalum udskrevet Niels Pedersen Vestens Søn til Soldat. Søndag den 10. Maj, da Kirkegængerne før Guds-tjenesten stod og talte sammen paa Kirkegaarden, havde Niels Vesten i den Anledning sagt mange slemme Ting om Forvalteren og ønsket ondt over ham, hans Kone og Børn. En af Bymændene havde saaledes hørt Niels Vesten sige, at Forvalteren tog »nogle Drengene til Soldat, som ikke kan bære Kongens Mundering. Her staar Karle, dem lader han gaa, det han faa en Ulykke«. (Tingbogen 2. Juni 1722).

Kvartermester Niels Poulsen, som i 1717 fik Tilladelse til at bygge et Hus i Viby (Tingbogen 22. Juni 1728), var utvivlsomt Underofficer ved Landmilitzen. Derimod tilhørte den Musketer, som sammen med sin Kone boede i en Stue i Jens Godsens Gaard (Tingbogen 30. April 1709), et af de hvervede Regimenter, der var garnisoneret eller indkvarteret i Aarhus.

b, 2. Bonde og Herskab

13. Marts 1677 blev der rejst Sag mod Jørgen Jensen i Viby, som stod i Restance med sin Landgildehavre for 1676. Jørgen Jensen paastod, at han sidste Lørdag havde været i Bispegaarden, Marselis's Kornmagasin, med Kornet, men ikke kunde faa det maalt, da Ridefogedens Tjener ikke havde Nøglen. Da Landgilden ikke var betalt, og Jørgen Jensen desforuden »for Retten foregav gerne sin Gaard at ville kvittere«, dømtes han til at have sit Fæste forbrudt, med mindre Husbonden »ham anderledes vilde benaade«. Det var i hine Tider vanskeligt at faa Gaardene besat. Herskabet var derfor nødt til at lade Jørgen Jensen beholde sin Gaard.

I 1763 brændte Søren Pedersen Møllers Gaard ned til Grunden. Herskabet havde hjulpet ham med Tømmer, Kørsel og Plisar-bejde. Derimod maatte Søren Møller gøre Hoveri og svare Landgilde trods Branden. (Tingbogen 20. November 1764).

Ifølge Niels Amdis Fæstebrev (Maj 1758) var han fritaget for smaa Ægter, Kørsler o. lign., »imod at han... paatager sig udi bemeldte Viby at forrette Lægds- og Rodemandstjeneste og efter Lægdsbogen de kgl. Skatter samt Landgildepengene... til lovbydende Tid leverer og gør Rede for«. Lægdsmanden i Viby havde

altsaa intet med Landmilitzen at bestille, men oppebar Skatterne og Landgilden af et af de Lægd, hvori Baroniets Bøndergods var inddelt, ganske som det 17. Aarhundredes Lægds mænd oppebar de ekstraordinære Skatter af de forskellige Skattelægd (se P. V. Jacobsen, *Det danske Skattevæsen*, S. 26 og S. 84 ff.). Lægdsmanden Niels Mogensen var gift med Sognefoged Willum Andersens Enke og boede paa den Gaard, Willum Andersen havde haft i Fæste (Gaard Nr. 21). Da man fra Kilderne til andre Sognes Historie ved, at Sognefogederne paa Aarhuseggen skulde opkræve bestemte Afgifter af Soggenes Beboere (se *Østjydske Hjemstavn* 1948, S. 25), er det muligt, at Sognefoged og Lægdsmand er to Betegnelser for samme Stilling, og at Niels Mogensen har overtaget Hvervet som Opkræver af Skatter og Landgilde sammen med Gaarden.

b, 3. Tiendetagning

Det var meget almindeligt, at Grandelavet eller enkelte Bønder for et eller flere Aar aftalte med Tiendemodtageren, at de skulde betale en fast Afgift i Stedet for Tiende i Kærven (Tingbogen 26. Januar 1675 og 21. December 1706). Var der ikke truffet nogen saadan Aftale, sendte Tiendemodtageren, naar Kornet var høstet, en Mand, som sammen med Bonden eller hans Karl gik, »hver med sin Tællestok (d.v.s. en Stok, hvori man skar Mærker for Regnskabs Skyld), og talte Kornet paa Agrene«. Hver tredivte Kærv blev derpaa sat ud paa Ageren og skulde blive staaende, naar Bonden kørte sit andet Korn hjem. (Tingbogen 26. Januar samt 2. November 1675).

18. Juni 1707 tog Forvalteren paa Constantinsborg, som havde faaet Kongens og Kirkens Kvægtiende overladt, fire Mænd med sig og red til Viby for at eftertælle Byens Lam. Da de havde faaet alle Faarene og Lammene samlet ude ved Kirkegaarden, sendte Forvalteren Bud til Præsten og fik Lov til at drive dem ind i Skrivergaarden (Gaard Nr. 19), som Præsten havde i Fæste. To af Mændene red derefter foran for at møde Faarene, »at de kunde komme ind i Gaarden«, medens de andre drev dem. Nogle af Byens Karle gennede imidlertid efter Faarene, saa de slap fra dem og løb ud paa Fælleden. (Tingbogen 19. Juli 1707).

b, 4. Tjenestefolk henter Pas hos Præsten

29. Oktbr. 1743 vidnede Præstens Kone, at Mette Jensdatter Høvers fra Viby, som havde tjent paa Marselisborg, »kort før Høsten

begyndte, kom... herind i Præstegaarden og begærede af min Mand, at han vilde skrive Skudsmaal paa hendes Pas. Da hun imidlertid blev staaende hos mig i Køkkenet, og jeg spurgte hende ad, hvorpaa det kom sig, at hun saaledes i urette Tid og helst paa den Aarsens Tid, da Høsten begyndte, gik af sin Tjeneste, svarede hun mig, at hun agtede at... rejse til Flensborg med et Fartøj. Ellers var der kommet Unighed imellem hende og Husholdersken, fordi hun havde slaaet hende«.

c, 1. Bøndernes Selvstyre

Hver Søndag, naar Gudstjenesten var forbi, samlede Byens Gaardmænd til Grandestævne for at træffe Afgørelse i de Sager af fælles Interesse, som forelaa (Tingbogen 17. September 1678). Gaardmændene, der sad paa Stævne, kunde se Præsten gaa fra Kirken til Præstegaardens Laage (Tingbogen 23. Juni 1674). Det maa derfor formodes, at Grandestævnet holdtes paa Pladsen Nord for Kirken. Fæsterne af Byens Gaarde var Grandestævnernes eneste Deltagere. Det hændte imidlertid, at Herskabets Repræsentant, Ridefogeden, overværede Forhandlingerne. (Tingbogen 21. November 1676).

Det var meget almindeligt, at en af Gaardmændene mente, at hans Nabo havde tilegnet sig noget af hans Jord. Kunde Sagen ikke ordnes i Mindelighed, blev den først forelagt for Grandestævnet, som lod det omtvistede Skel besigtige af fire Synsmænd. (Tingbogen 21. November 1676 og 16. Juli 1720).

Oldermanden førte Forsædet paa Grandestævnet og optraadte ved mange Lejligheder som Bymændenes Repræsentant og Haandhæver af Grandestævnets Beslutninger. Det var saaledes Oldermanden, der udmeldte Synsmænd paa Stævnet (Tingbogen 21. November 1676). Da Bymændene havde bortgivet Birkefogedens Engskifte uden hans Tilladelse, var det ligeledes Oldermanden, der mødte i Retten og tilbød Erstatning (Tingbogen 10. August 1717). Skulde Byen betale en ny Skoleholder Fæstepenge, overlodes det Oldermanden at opkræve Pengene (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718). Førte Mændene fra andre Sogne Fattigfolk, som havde hjemme i Viby, tilbage til Byen, afleverede de dem til Oldermanden, som maatte sørge for at faa dem anbragt (Tingbogen 25. September 1764). Da Præstens Pige havde forladt sin Tjeneste, bl. a. fordi hun fik Skyld for at have ødelagt en Brænding Brændevin, hentede Præsten Oldermanden i Grande-

smedien, »hvor han var i sin Forretning«, og lod ham smage et Glas af Brændevinen. (Tingbogen 12. Februar 1765).

Før 1739 var det en privat Sag, om Folk vilde have deres Børn undervist, og hvorledes de vilde skaffe sig Lærere, som kunde læse med dem. Da Sognepræsten Niels Hansen Hejde ønskede en bedre Ordning paa Byens Skolevæsen, omtalte han Sagen for Menigheden og sammenkaldte 8 af de »vildeste« Mænd i Byen, som paa samtlige Bymænds Vegne mødtes med Præsten og drøftede Sagen i Viby Kirke Søndagen efter Nytaarsdag 1717. (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718).

De Bestemmelser, hvorefter Bymændenes fælles Anliggender bestyredes, var indført i Byens Videbog. Af en Sag, Skoleholderen i 1718 førte med Bymændene, fremgaar det, at Byens Videbog bl. a. indeholdt Oplysninger om den ældste Skoles Opførelse (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718).

c. 2. Lejemaal, indgaaede mellem Bønder

Uagtet Recessen 1558 § 42, Danske Lov 3 — 13 — 1 og Bøndernes Fæstebreve forbød Fremleje, lejede de dog ofte Agre og Engskifter til andre eller overlod dem til deres Kreditorer som Afbetaling paa deres Gæld (Tingbogen 7. August 1677). Den, der lejede Agre eller Engskifter af en anden, betalte foruden Lejeafgiften nogle Skilling i Fæstepenge (Tingbogen 6. November 1736).

Fæsterne af Gaardene i Viby havde Brugsret til nogle store og gode Tørvemoser. Skønt det ikke var tilladt, var det ret almindeligt, at Gaardmændene lejede en eller flere Dages Tørveskær til Husmændene eller til Mændene i tørvefattige Nabobyer. (Tingbogen 21. Oktober 1721 og 27. August 1754).

d. Gudstjenesten, Ringning med Bedeklokken

Den 7. Marts 1759 holdtes der Trolovelse i Viby. Skønt noget beskænket fulgte en af Gæsterne, Jens Rasmussen, med de unge Folk over i Kirken, hvor der den Dag holdtes Fastegudstjeneste. I Stolen foran den, hvori Jens Rasmussen sad, stod nogle Drengene og trippede med deres Træsko. Jens Rasmussen blev irriteret paa Drengene, og midt under Gudstjenesten sagde han med høj Røst, at de »skulde staa ned og være stille«. Præsten afbrød straks sin Prædiken og bad Degnen følge den fulde Mand ud af Kirken. Folk, som kendte ham, erklærede, at det var en Ejendommelighed

ved Jens Rasmussen, at han blev snaksom og talte højt, naar han var beskænket. (Tingbogen 20. og 27. Marts 1759).

Før Gudstjenesten samledes Folk paa Kirkegaarden (Tingbogen 2. Juni 1722), og efter Gudstjenesten holdt Gaardmændene som ovenfor omtalt deres Grandestævne.

Da Viby i 1717 fik en ny Skoleholder, paalagdes det ham »at ringe Bedeklokken Morgen og Aften, som tilforn var blevet for- sømt« (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718). Dette Arbejde paahvilede egentlig Degnen (se Danske Lov 2-15-5), men maatte i Viby besørgeres af andre, da Degnen boede i Aarhus.

e. Undervisningen i Skolen

Allerede før 1676 havde Viby haft en fast Skoleholder (se nedenfor S. 115). I 1716 besørgeredes Undervisningen imidlertid »nu af en, nu af en anden Dreng«, som Enken, der boede i Skolehuset, lod læse med Børnene, uagtet de »bedre havde haft Undervisning fornøden, end at de skulde betros at lære andre deres Kristendom«. Sognefolkene lod »paa nogle faa Uger om Vinteren somme af deres Børn gaa i Skole nogle Dage en Uge, nogle en anden . . . , somme lod deres Børn gaa i Skole en Uge og blive borte en anden Uge«.

Da Byens Skolevæsen i 1717 blev reorganiseret, fik den nyan- tagne Skoleholder Pligt til at læse med de Børn, Sognefolkene vilde lade gaa i Skole, baade Vinter og Sommer. Den nye Skole- mester passede sin Gerning upaaklageligt. Baade Præsten, som holdt to fattige Børn i Skole, og Birkefogeden, der selv havde skolesøgende Børn, var saaledes udmærket tilfredse med hans Un- dervisning. Ikke desto mindre var Bønderne stadig uvillige til at sende deres Børn i Skole. Alt i alt var der højst 30 til 32 Børn, som deltog i Undervisningen »nogle faa Uger, ungefær 2 til 14 Uger«. (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718).

f, 1. Dagliglivet paa Gaardene, Arbejder i Hus og Lade

1. Februar 1765 havde Ane Rasmusdatter forladt sin Tjeneste hos Præsten, Hr. Ole Winther, bl. a. fordi Præsten beskyldte hende for at have ødelagt en Brænding Brændevin. Den anden Pige, der tjente i Gaarden, oplyste, at Ane Rasmusdatter den Dag, Bræn- devinen blev klaret, vilde blive ved Kedlen, men fik Ordre til at gaa ind i Stuen og spinde paa sin Rok. Da Kedlen af den Grund ikke blev passet, som den skulde, var Brændevinen blevet noget

blakket, men fejlede i øvrigt ikke noget. Byens Oldermænd, som Præsten havde ladet smage et Glas, havde da heller ikke noget at udsætte paa Brændevinen, men erklærede, at han »havde baade faaet den bedre som og slettere i bemeldte Viby Præstegaard«. Præstens Karl, der ogsaa blev ført som Vidne, fortalte, at Ane Rasmusdatter, da han kom ind tidligt om Morgenen den Dag, hun klarede, gav ham en Dram, som hun tog under Piben, »noget efter den var kommet i Gang, dog blandede hun Vand derimellem, og det smagte ham godt nok«. (Tingbogen 12. og 19 Februar 1765).

Den 21. Oktober 1763 havde Konen i det Aftægtshus, der hørte til Søren Pedersen Møllers Gaard, skættet Hjør i sin Stue. Søren Møller havde af Hensyn til Brandfaren advaret hende mod at udføre dette Arbejde om Aftenen ved Ild og Lys. (Tingbogen 20. November 1764).

Under Bagerovnen fyrede man med Hassel, Egeskrub eller Ris-pur. (Tingbogen 24. November 1722 og 9. April 1726).

Musikanten, der spillede til Peder Nielsens Bryllup, bar Paryk og beholdt Hatten paa inde i Stuen. (Tingbogen 22. November 1740).

Før Skolen blev bygget, boede Skoleholderen i Poul Jensens Gaard og sov sammen med hans Karl. (Tingbogen 14. August 1677).

Skoleholderen underskrev selv et Dokument, han havde skrevet for en anden, »dog holdt Vitterligheds mændene ved Pennen«. (Tingbogen 24. August 1745).

Peder Loft havde leveret Poul Skrædder nogle Skind, hvoraf han skulde sy ham Klæder. Skindene var tilberedt hos en Felbe-reder i Aarhus. (Tingbogen 26. Oktober 1734).

Skrædderne gik ofte ud og syede for Folk. Saaledes havde Skrædderen i 1747 været i Smedens Hus og syet Christen Peter-sen, der boede hos Smeden, en Trøje af et Skørt. (Tingbogen 25. April 1747).

I Mogens Pedersens Hus laa der to nyligt huggede Risege, som Barken var pillet af, »og Barken var saa meget som en Sæk fuld«. (Tingbogen 7. Juni 1707). Egebark brugte man til Garvning af Læder.

18. Juni 1707 havde nogle Karle været hos Præsten »at hugge Ovn eller Skorsten«. Til dette Arbejde brugte de »Bøstetræer« (d.v.s. Banketærskeler). (Tingbogen 19. Juli 1707).

I 1703 vilde Præsten begynde at tærskeløse engang mellem Mikkels-dag og Mortensdag. (Tingbogen 1. September 1705).

Juul Eskildsen havde hugget 10 Elletræer, som han vilde bruge til at lægge under Kornet i sin Lade. (Tingbogen 9. August 1746).

f, 2. Kornmaal og Stykkemaal

Rug og Byg maalte man med strøget Maal, Havre derimod med løs Top. (Tingbogen 21. December 1706).

Søm talte man enten i smaa Hundreder paa 5 Snese eller i store Hundreder paa 6 Snese. (Tingbogen 1. September 1705).

Ved Oldensynene regnede man normalt med Svinslæg paa 6 Svin (jvnf. Svend Aakjær, Nordisk Kultur, Bd. XXX, S. 238). Naar Oldensynet 1748 (Tingbogen 17. og 24. September 1748) forudsætter, at der gik 12 Svin paa et Svinslæg, beror det formodentlig paa en Fejl.

f, 3. Arbejdet i Mark og Eng

Den 15. Marts 1678 pløjede Jørgen Jensen en Ager i Kongsgaard. Han havde en Plovkæp (Plovens venstre Stang, der sad løs) i Haanden og medførte en Plovøkse (Økse, som brugtes, naar de Kiler, hvormed Ploven indstilledes, skulde løsnes eller fæstnes). Hans Tjenestedreng kørte Ploven for ham. (Tingbogen 3. og 30. April 1678).

Foruden Rug, Byg, Boghvede, Ærter og Bønner (se nedenfor S. 77) dyrkede man ogsaa Hør og Hamp. (Tingbogen 5. August 1679, 3. September 1709 og 27. September 1712).

Jens Hansens Datter, Dorthe Jensdatter, kørte Harven, da man saaede Vaarsæden i 1754. Hun kom af den Grund kun sjældent paa Arbejde i Tørvemosen. (Tingbogen 24. September 1754).

I gamle Dage saaede man Kornet langt senere end nutildags. I 1763 var man saaledes ikke færdig med at saa Byg den 25. Maj. (Tingbogen 25. Maj 1763).

Boghvede var altid det sidste, man saaede. Jord, som Lejeren frasagde sig, efter at Bygsæden var begyndt, havde man derfor besaaet med Boghvede, uagtet den var gammel og bekvem til Byg (Tingbogen 6. November 1736).

14. Juli 1704 slog man Græs paa Marselisborg Mark (Tingbogen 29. Juli 1704). 30. Juli havde Mænd fra Viby været i Engene at hverre (d.v.s. vende) Hø. (Tingbogen 13. August 1715).

22. August 1719 var Birkefogedens Folk i Marken for at samle Rivelse, efter at de Dagen før havde kørt det sidste Korn ind. Samme Dag havde flere af Mændene i Viby været i Marken »med

Hustruer og Børn for at ruske og nøje indsamle« den Smule Byg, den langvarige Tørke havde levnet dem. (Tingbogen 5. September 1719).

Den 3. September 1709, den 4. September 1742 og den 10. September 1754 omtales som Dage, da Folk havde travlt med Høsten. I 1726 stod Kornet ude endnu den 27. September. (Tingbogen 8. Oktober 1726).

6. Marts 1711 vilde Jens Pedersens Tjenestekarl hugge noget Hassel eller El til at gærde for nogle Faar med (Tingbogen 24. og 31. Marts 1711). Nogle Elle, en Mand havde hugget, var saa store, »som kunde sættes til Markgærder paa Diger«. (Tingbogen 27. Juni 1741).

Præsten i Viby gødede sin Jord med Gødning, han havde købt i Aarhus. (Tingbogen 27. Februar 1714).

f, 4. Husdyrene i Stald og paa Mark

Under en Inkquisition efter Brændevinstøj fandt Konsumtionsbetjentene fra Aarhus Tønder og Kar med Bærme i flere af Gaadene. Bønderne paastod, at de havde købt Bærmen i Aarhus til Kreaturfoder. (Tingbogen 8. og 15. December 1767).

Hvert Aar omkring ved den 20. Maj holdtes der Græsjævning i Viby, »da enhver Gaard faar lige mange Græshøveder paa Fælleden efter Byens samtlige Vedtægt«. Ejede en Gaardmand flere Kreaturer, han ønskede at faa græsset, kunde de antages til Græsning mod Erlæggelse af Græspenge (se nedenfor S. 103). Fæsteren af Gaard Nr. 11 maatte dog græsse 2 Høveder uden Betaling, da noget af Gaardens Jord var blevet udlagt til fælles Fædrift. (Tingbogen 16. Juni 1761).

Et Stykke Jord, som kaldtes Musing Høe, havde hørt til Byens fælles Kodrift. Den, der kom først om Morgen, satte sin Ko der. (Tingbogen 23. November 1728).

I 1763 agtede Grev Danneskjold-Samsøe at frede og indhegne nogle af Krattene paa Viby Mark. Bønderne erklærede, at Krattenes Indhegning vilde blive dem til stort Tab og Skade, »da deres Kreaturer af Faar, Fæmon, Bæster og Svin søger og opholder sig der om For- og Efteraar for i Ly og Læ at søge sin Føde og Op- hold«. (Tingbogen 21. Juni 1763).

Først i Oktober Maaned, da en Mand fra Holme var ude for at lede efter nogle af sine Heste, som gik løse paa Marken, saa han en Dreng fra Viby ride paa en af Hestene fra Holme. Da Dren-

gen fik Øje paa ham, red han saa hurtigt, Hesten kunde løbe, over Buske og Stubbe op mod Kirkeskoven. (Tingbogen 2. November 1717).

Det skete ikke sjældent, at Dyr, der gik i Løsdrift, med eller mod deres Ejeres Vilje, kom ind paa Nabobyernes Marker. I 1664 havde Kvæg, som bl. a. tilhørte 5 Mænd i Viby, været inde i 2 Fald Havre i Hasselager og gjort saa stor Skade, at den blev anslaaet til 16 Tdr. Havre. (Tingbogen 11. Oktober 1664).

I 1731 klagede Forpagteren paa Marselisborg over, at Flokke af Vibys Heste, Kvæg og Svin gik paa Gaardens Græsning, ja, havde endog traadt Rugen ned flere Steder. Forpagterens Folk turde ikke optage Dyrene af Frygt for Mændene i Viby. (Tingbogen 20. November 1731).

Af Hensyn til de unge Træer i Skovene var det forbudt at holde Geder. (Tingbogen 16. November 1675 og flere Gange senere). Svin, som gik paa Marken, skulde ringes (d.v.s. have en Ring i Trynen, Tingbogen 27. Oktober 1674). Hunde, som gjorde Kvæg og Faar Skade, skulde lemnes (d.v.s. have et Ben hugget af, Tingbogen 29. Maj 1675 og 7. Maj 1678).

Gang paa Gang mødte Folk paa Tinge og efterlyste Dyr, der var blevet borte for dem selv, eller Ejerne til Dyr, de havde optaget.

f, 5. *Handel med Husdyr*

Christen Bach i Viby og hans Tjenestekarl havde den 5. December 1737 staaet »paa Aarhus Torv med 7 Stykker Svin for at sælge, hvor da til dem kom . . . Niels Pedersens Hustru i Aarhus og falede paa et af de bedste og spurgte, hvad det skulde koste, hvortil Christen Bach svarede, han vilde have for samme 3 Sletdaler (d.v.s. 12 Mark), eftersom det var det bedste af Flokken; dertil hun svarede, hun vilde have to; dertil Christen Bach svarede: »Vil I give mig 10 Mark for Stykket, maa I tage tvende, hvilke I lyster«; dertil hun svarede, hun vilde give ham 9 Mark, hvorved det forblev, og gennede saa alle Svinene til hendes Hus, hvor hun og hendes Mand tog . . . et sort spraglet, større end noget af de andre, dernæst nok et, som ikke var slet saa stort, ligeledes spraglet; derefter gennede Resten paa Torvet«. Da Christen Bach skulde have sine Penge, paastod Niels Pedersens Kone, at hun havde købt de to Svin for 9 Mark i alt, hvilket var langt under Dagsprisen. Samme Dag som Christen Bach stod ogsaa Niels Vesten og Poul Møller, begge fra

Viby, paa Torvet i Aarhus. (Tingbogen 24. December 1737 og 21. Januar 1738).

I 1737 havde nogle Borgere i Aarhus og Ebeltoft indstævnet bl. a. Juul Eskildsen og Niels Poulsen i Viby, fordi de til Skade for dem, der maatte svare borgerlig Tyngge, opkøbte Stude, Køer og navnlig Heste og solgte og udførte dem til Sjælland og andre Steder. De Vidner, der var mødt, erklærede, at ingen i Jylland kunde blive paa deres Gaarde, hvis de ikke i daarlige Aar maatte sælge deres Kreaturer til dem, som vilde give mest for dem. Bønderne kunde sælge Køer og Heste om Foraaret, naar Sæden var saadet, saavel som Stude om Efteraaret. Opkøberne drev navnlig Handel mellem Sæd og Høst, men kunde ogsaa om Foraaret eller Efteraaret foretage en Rejse til Markederne. Naar de overførte Dyr til Sjælland, havde de ofte 12—16 Stykker om Bord paa een Gang. (Tingbogen 23. Juli og 6. August 1737).

Juul Eskildsen havde drevet Hestehandel i mange Aar. Allerede i 1729 blev der saaledes anlagt Sag imod ham, fordi han »paa Smakken, som Søren Broge førte fra Aarhus til Kalundborg, betjente sig af en deserteret Soldat til at opvarte hans Heste«. (Tingbogen 4. Oktober 1729).

En Broder til Præstens Kone, Jørgen Olufsen Borthuisen, der vistnok levede af Hestehandel (Tingbogen 6. og 27. November 1736), boede en Tid i Viby Præstegaard. Ved at tage Ophold i Viby slap han for at svare den borgerlige Tyngge.

f, 6. *Svin paa Olden*

Paa Tinget den 31. Oktober 1665 blev der nedlagt Forbud mod, at Svinene blev taget af Skoven, før der var betalt Oldengæld af dem.

Ifølge 5. Post i den Kontrakt, Niels Nielsen den 27. November 1725 havde sluttet om Forpagtningen af Marselisborg, skulde han nyde »al Olden i Gaardens Enemærker og tilliggende Bøndergods's Skove, naar Olden bliver, hvilken han ikke med Svin maa lade forsætte, men efter uvildige Mænds Taksation, som rettelig kan kende, hvor mange Svin deri kan fedes, og naar halv eller mindre Olden deri bliver, indrettes Oldengælden og derefter«. (Tingbogen 30. Oktober 1726).

De Svin, der blev sat paa Olden, blev mærket med et Brændemærke. For Svinenes Indbrænding modtog Godsets Forvalter en

Godtgørelse, som kaldtes Brændepenge. (Tingbogen 5. November 1726).

8. Oktober 1726 vidnede to Mænd fra Ingerslev, at de den 27. September havde været i Skovene i Viby for at taksere deres Olden. De havde da set en Mængde Svin, der hverken var brændte eller ringede, gaa og »rode og omvælte Jorden og Løvet« under Egene, og hvor de ellers kom frem i Skoven. Der gik Folk ved Svinene og vogtede dem, »at de ikke skulde komme i Kornet, som da stod ude, men lod Svinene gaa i Skovene, hvor de vilde, ihvorvel en stor Del af Oldenen udaf Egene var nedfaldet og en stor Del af Folk nedslaget, hvilket de kunde se deraf, at Grenene var slaet i Stykker, nogle til Jorden, og nogle hang i Træerne med visne Blade«. I 1726 var der kun Olden paa Egene. Bøgene stod derfor uskadte, og de Kæppe og Grene, man havde brugt til at slaa Oldenen ned med, laa alene under Egene.

Samme Dags Eftermiddag red Ladefogeden og nogle flere Folk fra Marselisborg ud i Skoven for at optage de Svin, Bønderne uden Tilladelse havde drevet paa Olden. Efter at de havde faaet en Del af Svinene gennet sammen, var Poul Rasmussen og Jens Jensen Amdi fra Viby kommet hen til dem og havde forlangt en So udleveret, som gik blandt de optagne Svin. Da dette blev dem nægtet, stod Poul Rasmussen af Hesten og truede ad Folkene med en Sten, »og som de saaledes blev opholdt med Snak og bemeldte Omgang, gik Svinene ind i Skoven igen fra dem«. (Tingbogen 15. Oktober 1726).

f, 7. Opsynet med Skovene, Skovhugst m. v.

En af Marselisborgs Skovfogeder boede i Viby og holdt Opsyn med Høskoven og Bøgeskoven. 19. Januar 1763 udstedtes der Instruks for den midlertidige Skovfoged, Søren Pedersen Møller. Ifølge Instruksen skulde han have Opsigt med Skoven i Viby. Blev der uden Tilladelse hugget Træ i Skoven, skulde han optage Gerningsmanden med Heste og Vogn, lade Skaden vurdere, tage Træet i Forvaring og meddele Forvalteren og Skovrideren, hvad der var sket. (Tingbogen 31. Maj 1763).

Det var til stor Skade for Viby Mændene, at Folk fra andre Byer var slemme til at hugge i Viby Krat. De havde derfor paa taget sig at føre Tilsyn med Krattet og indsat en Bestemmelse herom i deres Byvedtægt. (Tingbogen 2. Marts 1717).

Tabel V.

Gerningsmændenes Hjemsted	Træet, der blev stjaalet	Stedet, hvor Skovhugsten blev begaaet	Den Dag, Skovtyveriet fandt Sted
Viby	2 Risbøge	Bøgeskoven	9/1 1677
Viby	2 Egegrene	do.	14/11 1679
Viby	1 Risbøg	do.	17/3 1706
Slet	1 Læs Hassel- og Ellegærdsel	do.	7/10 1707
Viby	{1 Bøgetræ, nogle smaa Risbøge samt nogle Ege- og Bøgegrene	do.	Før 4/12 1708
Viby	1 lille Risbøg	do.	Januar 1732
Viby	1 Risbøg	do.	9/2 1756
Viby	Grene af en Bøg	do.	31/1 1760
Viby	1 Læs Egeved	Høskoven	20/1 1664
Viby	Bøgegrene	do.	Før 4/12 1708
Viby	1 lille Læs Hassel og Egeskrub	do.	2/11 1722
Viby	1 lille Eg	do.	Før 8/12 1729
Viby	2 Elle	Viby Skov	Før 10/11 1761
Viby	1 Risbøg	Kirkeskoven	18/3 1726
Stautrup	Grene af en Bøg	{Krattet ved Bøgeskoven	13/2 1717
Slet	7 Elle og nogle Torne	Viby Krat	Maj 1741
Kolt, Slet og Lemming}	50 Hasler og 50 Elle	do.	Oktober 1741
Viby	10 Elle	do.	Før 9/8 1746
Viby	Grene af et Egetræ	{Stelhøffs Ager	Før 24/11 1674
Viby	1 Egetræ	Viby Søgge	9/8 1678
Viby	Nogle smaa Bøge	Viby Mark	27/5 1707
Kolt, Slet og Lemming}	36 Elle	{Jelstrup Mark	Oktober 1741
Viby	2 Elle	Kongsgaard	Før 17/5 1746
Aaby	3 smaa Elle og 3 Vidjekviste	Møgellose	Januar 1763

Tabel V og de Syn, der afholdtes paa den samlede Skovhugst (se S. 90 f.), viser, at det Træ, der blev hugget ulovligt, praktisk talt altid var Elle, Hasler og Torne, Risbøge og Risege eller Grene af Bøge- og Egetræer. De store oldenbærende Ege og Bøge fældede Bønderne som Regel kun efter foregaaende Udvisning. Det var ret almindeligt, at Mænd fra Nabobyerne Slet, Lemming, Stautrup,

Kolt og Aaby stjal Træ i de Krat, der voksede forskellige Steder i Bymarken. Anklage for Skovhugst, forøvet i Bøgeskoven, Høskoven og Kirkeskoven, rejstes derimod paa en eneste Undtagelse nær kun mod Mænd fra Viby. Af Datoerne i Tabellens fjerde Rubrik fremgaar det, at det meste Træ blev hugget i Vinterhalvaaret, naar Nætterne var lange og mørke, og Behovet for Brændsel var stort. Træet, Bønderne huggede uden Tilladelse, brugte de i Regelen selv. En enkelt Gang forlyder det dog, at de havde solgt noget Elletræ i Aarhus (Tingbogen 2., 9. og 17. April 1754). Overraskede Skovfogeden eller andre af Godsets Betjente Skovtyvene ude i Skoven, tog de som oftest en Økse, et Halskobbel eller en Tømme i Pant.

Om Aftenen den 18. Marts 1726 red Præstens to Karle ud til Kirkeskoven for at se, om der var nogen, der huggede i Skoven. Paa Vejen mødte de Peder Møllers Karl, Jens Godsen, der havde en Risbøg skjult under noget Pur paa Vognen. De gav sig i Snak med Jens Godsen, som fortalte, at han havde været henne at bjærge noget til at hede en Ovn ved og spurgte, om de var paa Vej til Kirkeskoven i det onde Vejr. Da de to Karle sagde, at de trods Vejret vilde derud, og at Jens Godsen skulde se til, at han ikke selv havde været der og gjort Skade, svarede han dem, at hans Uvenner ikke levede nu, hvis de ikke havde faaet Mad, siden han var der. I øvrigt skulde Djævelen ride til Kirkeskoven i saadan en Kulde. Ude i Skoven fandt Præstens Karle hurtigt Stubben af et Træ, der nylig var fældet, og da det havde sneet, kunde de let spore en Vogn fra Skoven til det Sted, hvor de traf Jens Godsen. De red derefter til Peder Møllers Gaard, hvor det var let at mærke, at de ikke var særlig velkomne. Ude i Gaarden fandt de Risbøgen, hvis Rodende de huggede af, for at Synsmændene kunde prøve den paa Stubben i Kirkeskoven. (Tingbogen 9. April 1726).

Den 13. Februar 1717 var tre Drengene redet ud i Viby Krat, hvor de i Henhold til Byens Vedtægt skulde holde Opsyn. I Krattet ved Bøgeskoven fandt de en Mand fra Stautrup, der sad i Toppen af en Bøg og huggede Grene af. (Tingbogen 23. Februar og 2. Marts 1717).

Engang i Vinteren 1763 havde en Mand fra Aaby været i Møgel-mose og skaaret saa mange Elle og Vidjer, som han kunde bære under sin Arm. Han var derefter gaaet tilbage til Aaby »over Aaløbet, som af Is ganske var tilfrosset«. (Tingbogen 31. Maj 1763).

Juul Eskildsen og hans Karl blev i 1732 sat under Anklage, fordi de havde fældet en lille Risbøg uden Tilladelse. De paastod, at de havde handlet i Nød og Betryk, »saasom de havde et stakket

Stykke Egetræ, som de ikke kunde fragte hjem, med mindre de fik noget at lægge imellem Kæppene, at stille det op til«. (Tingbogen 29. Januar 1732).

13. August 1672 og 1. August 1676 blev der nedlagt Forbud mod Nøddeplukning i alle Godsets Skove. 11. August 1711 blev det forbudt at plukke Nødder bl. a. i Viby Krat.

f, 8. Lergravning

15. November 1746 vidnede Peder Jensen fra Holme, at han for fjorten Dage siden havde været »hos Peder Poulsen i Viby at hjælpe ham at grave noget Ler, og som der var Vand i Lergraven, vilde han grave det derfra. Da sagde Rasmus Skrædders Kone til ham, han maatte ikke grave saaledes, at Vandet gik i deres Mødding. Saa gravede han lidt derfra, saaledes at Vandet kunde gaa forbi Møddingen. Derpaa sagde Kirsten Gregersdatter, at han maatte ikke grave der; thi saa løb Vandet ad Gaden til, for ikke at bedærve Kørevejen. Saa gravede han saaledes, at Vandet kunde løbe forbi Møddingen og ej heller gøre Gaden eller Kørevejen Skade«.

f, 9. Trafik og Transport

I 1754 skulde Kavaleriet fra Randers og Aarhus m.v. passere Viby paa Vej til Slesvig. I den Anledning blev der udmeldt Mænd, som skulde syne Stilling Dams Bro. (Tingbogen 2. April 1754).

Præsten i Viby kørte i Karet med 4 Heste for (Tingbogen 27. Februar 1714), Præstens Svoger, Jørgen Olufsen Borthuusen, kørte i Karriol (se S. 66 f.), og Greven paa Marselisborg kørte i lukket Vogn, der var saa stor, at Kusken maatte fælde en lille Eg i Høskoven, da han ellers ikke kunde passere Vejen. (Tingbogen 3. og 31. Oktober 1724). Naar Bønderne havde et Ærinde at forrette uden for Byen, tog de gerne en af deres Heste og red derhen. Mænd, der vilde se til deres Oldensvin eller deres Heste, som gik paa Græs, red saaledes ud i Skoven eller i Marken (Tingbogen 15. Oktober 1726 og 20. November 1731), Tiendetagerne red fra By til By (Tingbogen 19. Juli 1707) o. s. v.

Søren Jørgensen i Viby og hans Svoger, Rasmus Pedersen i Aarhus, havde haft Jacob Jensen Hammer fra Harlev Mølle inde i et Værtshus i Aarhus, hvor de drak ham fuld og forgæves forsøgte at narre hans Penge fra ham. Dengang de kørte hjem, væltede de, straks de kom uden for Byen. Jacob Hammer blev saa tilsmurt

med Snavs, at de maatte køre tilbage til Værtshuset og faa ham tørret af. Da de igen kom paa Vognen, lod Søren Jørgensen Hestene løbe saa stærkt, de kunde. Et Stykke ude paa Vejen raabte han imidlertid: »Nu vælter vi«, og i det samme sprang han og hans Svoger af Vognen. Jacob Hammer faldt med Vognen og maatte blive liggende, til de andre kom og hjalp ham op. Ved den Lejlighed mistede han sit Spanskrør og en Pung med »en Sølvsnustobaksdaase, hele Specier og halve Daler og en Del grov Mønt og Kurant«. (Tingbogen 20. Maj 1721).

Naar de stive Vogne skumplede hen over de elendige Veje, hændte det tit og ofte, at noget gled af Vognen og faldt ned paa Vejen. Willum Andersen havde saaledes fundet 14 Alen Sækketøj, der var tabt paa Vejen. (Tingbogen 19. April 1707). Rasmus Skrædders Datter havde fundet en grøn Klæderokkelore (d.v.s. en svær (Rejse)kappe), foret med grønt Baj. (Tingbogen 7., 14. og 21. Juni 1746). En Aarhusborgers Kone havde mistet en Katunskaa, foret med Graaværk, da hun kørte til St. Søren's Marked i Skanderborg. (Tingbogen 4. Februar 1721). En Mand fra Ormslev paastod, men kunde ikke bevise, at han havde set Willum Andersen fra Viby tage nogle Sølvknive op, som var indsvøbt i noget hvidt, enten Papir eller Klæde, hvoraf Skafterne stak ud. Knivene havde Brigader Preens Pige tabt. (Tingbogen 16. December 1704).

I 1727 kom en Karl fra Stenalt med en Drift Stude til Viby. Efter at han havde overnattet hos Søren Jørgensen, red han om Morgen videre ud ad Horsensvejen. (Tingbogen 2. November 1729).

Willum Andersen i Viby havde haft nogle Gæs paa Foder for Forvalteren. Da Gæssene skulde afleveres, gennede hans Børn dem ind og bandt dem sammen, hvorefter han kørte af Sted med dem. (Tingbogen 19. November 1726).

4. Oktober 1721 sejlede to Mænd fra Aaby, hver i sit Knubskib (d.v.s. en Baad, udhulet af eet Stykke Træ), til Viby efter Tørv. Den ene havde en Sæk og den anden en Hjulbør til at tage Tørvene i. (Tingbogen 21. Oktober 1721).

f, 10. Logerende Gæster

En Mand ved Navn Christian Petersen havde logeret hos Peder Smed i Viby »til og fra i ungefær 3 Aar«. Han sagde, han stammede fra Holsten (Holsten betød i Datidens Sprog Sønderjylland og Holsten) og var Gartner af Profession. Første Gang han kom

til Smeden, havde han vist ham sit Pas. (Tingbogen 18. og 25. April 1747).

I 1727 havde en Karl fra Stenalt, der kom drivende med en Flok Stude, en Mand fra He og en Pige fra Dejbjerg samme Nat logeret hos Søren Jørgensen i Viby. »Bemeldte tre Personer bley anvist« to Senge med Omhæng, som stod i Søren Jørgensens Korsstue (d.v.s. Stue i en Udbygning, vinkelret paa Stuehuset) ved Enden af hinanden. (Tingbogen 2. November 1729).

Den 2. Maj 1754 holdtes der Skifte efter Galanterikræmmer Joseph Lerche fra Bøhmen. Han var kommet til Viby den 27. April og havde logeret hos Jens Hansen, i hvis Hus han døde.

g, 1. Gilder og Fester

I det gamle Landsbysamfund var der en Del Arbejder og Hverv, som flere Bymænd udførte i Fællesskab, som gode Venner og Naboer hjalp hinanden med, eller som udførtes med Bistand af løst antagen Arbejdskraft. Den Slags Arbejder gav som oftest Anledning til selskabeligt Samvær og et større eller mindre Traktement. I 1734 holdtes der Gilde hos Jens Jensen, da Gaardens Hør blev skaget. (Tingbogen 26. Oktober 1734). I 1744 var samtlige Husmænd i Viby samlet for at hugge Gærdsel. Bagefter havde de drukket et Glas Brændevin med hinanden. (Tingbogen 14. April 1744). Naar der holdtes Syn i Viby, havde Synsmændene nogle Gange været inde hos Anders Albertsen, »og allersidst, da de gik om Skorstene, skænkede Anders Albertsen dem med en Drik Dagligøl foruden Betaling«. (Tingbogen 16. Januar 1748). En Mand, som fik sin Skorsten hugget, lod hente 2 Potter Brændevin i Aarhus (Tingbogen 26. Februar 1709), og en Mand, som havde fremmede Høstfolk til Hjælp, købte ligeledes 2 Potter Brændevin i Aarhus. (Tingbogen 16. Januar 1748). Naar Folkene fra Viby Rode var paa Marselisborg og slog Græs, drak de om Aftenen deres Slætøl, som Herskabet forærede dem. Ved en saadan Lejlighed tog Smeden og en af de unge Karle fat paa hinanden og »stod og skuffedes for Lystighed«. (Tingbogen 29. Juli 1704 og 18. Juli 1730).

De Gaardmænd, der overtraadte Byens Vide og Vedtægt, maatte som oftest til Straf betale en eller flere Tønder Øl, som Bymændene drak i Fællesskab (jvnf. 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 90). Øllet, Granderne fik, skulde være Godtøl, som man købte i Aarhus. (Tingbogen 14. Januar 1710).

Om Morgenen Søndag den 17. Juli 1707 laante nogle Karle i

Viby deres Husbonders Heste og Vogne og kørte til Aarhus efter Øl til en af Ungdomslavets Sammenkomster. Vel for at skaffe sig Penge til at betale Øllet med havde Karlene om Natten fældet en Bøg og to Risbøge i Marselisborg Skov og solgt dem i Aarhus. (Tingbogen 26. Juli 1707).

Den 12. December 1755 skulde Jens Nielsen Holm fra Terp troloves med Christen Bachs Enke, Sidsel Davidsdatter i Viby. Der var indbudt 60—70 Mennesker til at overvære Trolovelsen, der skulde finde Sted i Sidsel Davidsdatters Gaard. Til det Gilde, som skulde holdes efter Trolovelsen, var der »lavet baade god Mad af Brød og af Hønsekødssuppe, Flæsk, Kød og Pølse samt Fisk og Øl og Brændeivin, nemlig 3 Tdr. Øl fra Aarhus... og ungefær 40 Potter Brændeivin«. (Tingbogen 23. December 1755 og 27. Januar 1756).

20. Marts 1759 rejstes der Sag mod Poul Rasmussen Rasch i Viby, fordi han i Strid med Forordningen af 1. Februar 1757 § 4 havde skænket Brændeivin, dengang hans Datter blev trolovet med Laurs Andersen. Der blev trakteret paa Gæsterne baade i Poul Rasmussens Hus og i Peder Gregersens, »hvor Fæstemanden blev udtaget«. Hver Gæst havde faaet et eller to Glas Brændeivin og saa meget koldt og varmt Øl, han ønskede. Den Dag, Trolovelsen fandt Sted, holdtes der Fastegudstjeneste i Viby, og efter Trolovelsen fulgte Gæsterne med de unge Folk over i Kirken.

Søndag den 10. Maj 1722 havde Niels Pedersen Vesten været beskænket, allerede før Gudstjenesten holdtes. Samme Dag havde de nemlig baaret Lig til Graven. (Tingbogen 2. Juni 1722).

Til Bøndernes Gilder maatte ingen andre spille end den privilegerede Instrumentist og hans Folk. Da Henrik Klokker fra Aarhus og Rasmus Simonsen fra Viby vilde opvarte med Musik ved et Bryllup, Jens Rasmussen Amdi holdt, forbød Jens Amdi dem derfor at spille. De svarede imidlertid, at »de vilde varte op i Guds Navn, vilde nogen give dem noget, var det godt, vilde de ikke, var de tilfredse med et Stykke Brød«. (Tingbogen 9. Januar 1731).

Til det Bryllup, Jens Amdi holdt, mødte der altsaa to Musikanter. Ved Peder Nielsens Bryllup var der ligeledes to Spillemande (Tingbogen 22. November 1740), og til Jens Jensen Høvers sendte Instrumentisten en Musikant og en Dreng, der spillede paa Violin. (Tingbogen 17. November 1716).

Ved Peder Nielsens Bryllup i 1740 var Hans Jensen fra Viby Gæst. Da han »hen paa Natten havde danset tre eller fire Danse, spurgte han, hvad Musikantersvenden skulde have. Dertil blev sva-

ret: »Det vidste han vel selv«. Derpaa bød Hans Jensen ham 2 Skilling. Dertil Svenden svarede: »Det er for lidt, jeg maa i det mindste have 4 Skilling«, dem han og gav ham, men sagde: »Det har jeg ikke forskyldt af eder . . . ; thi jeg har holdt med eder den hele Nat igennem«. Hans Jensen vilde derefter danse igen; men Musikanten nægtede at spille for ham, »siden der var en anden paa Gulvet at danse«. Herover blev Hans Jensen vred paa Musikanten, overfusede ham med Skældsord og slog ham paa Øret. Da Folk kom til og holdt ham fast, raabte han, at Musikanten skulde paa Døren, og at den anden Musikant skulde spille. Senere hen forlangte Hans Jensen »et Trompeterstykke, som Svenden og blæste for ham; derpaa Hans Jensen spurgte: »Hvem har bedt dig blæse?«. Da Musikanterne kom til Bords, vilde Hans Jensen paa ny yppe Kiv, men de tilstedeværende afværgede det. (Tingbogen 22. November 1740). Uagtet der var to Musikanter til Brylluppet, ser det ud til, at der som oftest kun var een ad Gangen, som spillede op til Dans. De gamle Pardanse var delt i en Fordans, som dansedes af et enkelt Par, og en Efterdans, hvori alle Par deltog (se H. Grüner-Nielsen i Nordisk Kultur, Bd. 24, S. 140 ff.). De fire Danse, Hans Jensen havde danset, da Musikanten nægtede ham den femte, var formodentlig fire Fordanse.

g, 2. Ulovligt Krohold og Brændevinsbrænden

Skønt Forordningen af 30. April 1734 paabød, at ingen paa Landet uden de privilegerede Kroværter maatte udskænke Øl og Brændevin for Betaling, var der dog mange, der skaffede sig en lille Ekstrafortjeneste ved at holde Smugkro. I 1745 blev der anlagt Sag for Krohold mod Kirsten Sørensdatter, Jens Hansen og Smeden Peder Clemmensen. Ifølge Vidnernes Udsagn havde Kirsten Sørensdatter og Mette Bachs »haft Brændevin at sælge og solgt til hvem, det forlangte, mange til Skade og Ruin, som de trækker ind til dem at fortære mere, end de formaar«. Brændevin kunde man ogsaa købe hos Jens Hansen, men ikke hos Smeden. Smeden tog derimod ofte Godtøl hjem, men kun til sig selv, da han ikke drak nogen Slags Brændevin. (Tingbogen 10. August 1745).

I et Skattemandtal havde Præsten bemærket, at Anders Albertsen boede hos Søren Loft i Viby og holdt Kro. Poul Rasmussen, der førtes som Vidne i den Sag, Præstens Bemærkning gav Anledning til, havde selv købt Øl og Brændevin af Anders Albertsen. Han kunde heller ikke benægte, at der til Tider havde været »Forsam-

ling af Mænd og unge Folk der i Huset, som har købt og drukket Øl og Brændevin«. Øllet tog Anders Albertsen hjem fra Aarhus, men Brændevinen paastod man, at Søren Loft brændte for ham«. (Tingbogen 16. og 30. Januar samt 6. Februar 1748).

Den 8. Januar 1760 var Skovfogeden i Viby, Laurs Christensen, indstævnet for Retten, fordi han holdt Kro og solgte Brændevin til inden- saavel som udenbys Mænd »og især til Stoddere og omkringaaende Betlere«. Laurs Christensen maatte indrømme, at hans Kone Søndag den 16. December udskænkede for 2 Skilling Brændevin til en »Kvinde, som hentede samme i en Flaske«. Ligeledes tilstod han, at han undertiden »tog en Pot Brændevin i Aarhus til sit Hus's Fornødenhed, og naar nogen Hestekøber, Humlefører eller andre ærlige Folk, som rejste forbi og begærede saadant, lod han dem faa for en Skilling Brændevin deraf«.

Først og fremmest af Hensyn til de Konsumtionsafgifter, som hvilede paa Brændevin og Korn, der skulde brændes til Brændevin, var det forbudt Bønderne at lave Brændevin eller have Brændevinsredskaber i deres Huse. Ved en Ransagning efter Brændevin og Brændevinstøj, Konsumtionsbetjentene fra Aarhus afholdt i Viby den 12. Marts og den 1. December 1767, fandt de Brændevinsbærme i Kar og Standtønder hos Søren Møller og Peder Nielsen, Svaletønder med to Piber hos Jens Jensen Amdi og Christen Møller, et Anker med Efterløb hos Jens Sørensen Amdi og en Brændevinshat af Kobber paa David Madsens Loft. Bønderne paastod, at de havde købt Bærmen i Aarhus, og at de Brændevinsredskaber, der var fundet hos dem, var gamle og ubrugelige. (Tingbogen 8. og 15. December 1767).

g, 3. Paa Værtshus i Aarhus

En Borger fra Aarhus bevidnede, at da han en Dag i Juni 1705 traadte ud af Jens Mikkelsens Gadedør, kom Præsten i Viby, Hr. Bernt Suhr, »tilgaaende, og vi hilste hverandre, og han bad mig følge med sig... ; og som vi derpaa gik bort, indbød Hr. Bernt mig i Laurids Pedersens Hus paa Brobjerg, begærede et Krus Øl og drak mig til«. Da de havde drukket med hinanden, sendte Præsten Bud efter en Smed, som han skyldte nogle Penge, og bad ham tage sit Gældsbevis med. Da Smeden kom med Gælds brevet, læste Præsten det igennem, lagde det paa Bordet og satte sin Snustobaksdaase ovenpaa. »Lidt derefter stod han op, tog sin Daase til sig og stak Skriften i hans højre Kjoletaske og vilde gaa

bort. Smeden nogle Gange begærede Hr. Bernts Haand tilbage igen, og han bekom den ikke; men Hr. Bernt sagde, at de vel vilde komme til Rette, og bad Smeden, at han maatte bekomme nogle Søm, saa vilde han betale for dem, hvad ret var, og dermed gik Hr. Bernt bort, og jeg saavel som Smeden fulgte ham til Dørs«. (Tingbogen 28. Juli, 11. og 25. August samt 1. og 8. September 1705).

Jacob Jensen Hammer, der var i Kondition i Harlev Mølle, havde været i Aarhus i sin Husbonds Ærinde. Paa Gaden havde han truffet Søren Jørgensen fra Viby, som gav ham Lov til at køre med til Viby, naar de skulde hjem. De gik derefter ind til Christen Nielsen Haarbye paa Brobjerg, hvor de og Søren Jørgensens Svoger, Rasmus Pedersen fra Aarhus, drak to à tre Krus Øl sammen. Efter hvad Christen Haarbye vidnede for Retten, kom Jacob Hammer og Søren Jørgensen »i Disput om et Væddemaal, de gjorde sammen, som var, at Jacob Hammer skulde skyde en Karl igennem en Blykugle eller betale 10 Rigsdaler eller og straks gaa med ham til Byfogeden. Over slig Kællingesnak sagde jeg til Søren Jørgensen, hvad det skulde være for noget Nareri; han skulde skøtte sig selv. Derefter blev de forenede om deres Væddemaal saaledes, at Jacob Hammer skulde give 2 Stob Øl, som han og betalte. Af samme blev Jacob Hammer drukken, og da han nu var drukken, . . . vilde de, han skulde spille Kort med dem, hvilket jeg forbød, for jeg saa nok, hvorhen de sigtede«. (Tingbogen 20. Maj 1721).

h, 1. Slagsmaal og Overfald

I Tingbøgerne omtales det, at en Kyrassér dræbte Jens Jørgensen i Viby med Sabelhug (Januar og Februar 1711), og at Søren Jørgensen i Viby fægtede paa Skrømt med sin Svoger (20. Maj 1721). I Almindelighed havdø Bønderne ellers ikke Vaaben. Naar de blev vrede, gik de løs paa hinanden med de bare Næver eller anfaldt deres Modstandere med det, de havde nærmest ved Haanden, saasom et Svøbeskaft, en Kæp, en Plovkæp, et Stykke Træ, en Økse, et Svingeltræ, en Høle eller en Sten.

Engang i Efteraaret 1746 var Rasmus Skrædder kommet op at skændes med Kirsten Gregersdatter. Til sidst var Skrædderen blevet saa vred, at han løb ind i sit Hus efter en Kæp, med hvilken han gav hende nogle Slag. Da Kirsten Gregersdatters Søster saa, hvad der gik for sig, kom hun hende til Hjælp, »hvilke begge Søstre kom omkuld paa Jorden og raabte om Redning«. (Tingbogen 15. November 1746).

Den 12. Juli 1702 var Christen Vegerslevs to Karle kørt fra Horsens til Aarhus. Lige uden for Brobjerg Port havde nogle Karle fra Viby væltet deres Vogn og drevet dem med Stenkast ind gennem Porten. (Tingbogen 25. Juli 1702).

Smeden i Viby saa en Dag, at en Løjtnant og en af hans Soldater forfulgte en Musketer ved Navn Mikkell Andersen hen ad Gaden. Mikkell Andersen vendte sig om mod Løjtnanten »med en Sten i Haanden, som han slog ham for Brystet med. Saa gik de atter efter Mikkell Andersen op i Jens Godsens Gyde, hvor de vendte dem og gik tilbage fra ham, og saa sankede han Sten og forfulgte Løjtnanten og hans Karl med, saa vendte atter Løjtnanten sig om igen og løb efter Mikkell Andersen til hans Dør, hvor da til dem udkom Niels Jensen (en anden Musketer) af Mikkell Andersens Stue med en Ryddeøkse. Saa gav de dem der i Slagsmaal«. Kampen endte brat, da Mikkell Andersens Kone kom farende »med en Stang i Haanden og slog til Løjtnantens Karl med i Hovedet, saa han faldt til Jorden og blev liggende«. (Tingbogen 30. April 1709).

Naar det 17. og 18. Aarhundredes Bønder kom op at slaas, greb de gerne fat i hinandens lange Haar. Jørgen Jensen havde saaledes rykket Haar af Jørgen Madsen (Tingbogen 7. og 22. Maj 1678), og David Madsen og Rasmus Pedersen, som var kommet i Strid om deres Vide, »fik til sidst hinanden i Haaaret« og kom ned paa Gulvet, hvor de »amplede« med hinanden. (Tingbogen 10., 17. og 25. Juni 1738).

Som Regel udartede Dagliglivets smaa Uoverensstemmelser ikke til Haandgribeligheder, men den, der følte sig forurettet, nøjedes med at skælde Modparten ud og true ad ham. En Mand fra Aarhus, hvis Søster Skovløberen havde grebet i Skovtyveri, passede ham op, da han kom ud af Skovriderens Hus og raabte til ham: »Kom hid over Vejen til mig, saa skal jeg flytte dine Øjne og skære dine Kæber, saa de skal hænge paa dine Aksler«. (Tingbogen 25. Januar 1718). Jens Jensen Høver sagde til Mikkell Jensen, som havde fat paa Musikantens Dreng: »Tag den lille Hund og stik ham i Møddingsfluen« (d.v.s. Møddingpølen, Tingbogen 17. November 1716).

Ifølge Danske Lov 6-5-5 og 6 og hævdvunden Skik og Brug havde Husbonden og hans Kone Lov til at revse deres Tjenestefolk korporligt. Da Mette Jensdatter Høvers fra Viby i Utide vilde forlade sin Plads paa Marselisborg, fordi Husholdersken havde slaaet hende, lod Præstens Kone hende vide, at hun som et ungt Menneske maatte finde sig i et Par Ørefigener, naar hun havde forset sig. (Tingbogen 29. Oktober 1743).

Under Hovarbejdet paa Marselisborg havde Husmand Morten Nielsen, der var Karl hos Jens Jensen i Viby, ikke kørt sin Vogn til det Sted, han havde faaet Befaling til. Da Ladefogeden, Jens Rasmussen, saa det, gav han Morten Nielsen to eller tre Slag med sin Piskesnert. Herover blev Hestene imidlertid urolige, saa Morten Nielsen faldt af Vognen, hvis Hjul gik over ham. I den Sag, Forvalteren derefter anlagde mod Ladefogeden, mødte Forpagteren for Retten og gjorde gældende, »at hans Ladefoged nu heretter ligesom tilforn i det høje Herskabs Tjeneste maatte have den Frihed at give Bøndernes Tjenestefolk en Snert af en Pisk, naar de ej godvillig vilde gøre, hvad dem blev befalet«. (Tingbogen 31. Juli 1714).

h, 2. Fornærmelser og Hævnaakter

Jens Nielsen Holm i Terp havde været Kæreste med Ane Kirstine Hansdatter i Graamølle, men havde afbrudt Forbindelsen for at blive trolovet med Gaardmandsenken Sidsel Davidsdatter i Viby. Ane Hansdatter nedlagde Forbud mod Trolovelsen, men saa sent, at Præsten, først en halv Time før Trolovelsen skulde finde Sted, kunde sende Bud med Degnen og meddele, at han ikke kom. De 60—70 Gæster, der var indbudt til Trolovelsen, spiste den Mad, der var lavet til Gildet, »endskønt der blev intet af Trolovelsesforretningen«. Ved Ane Hansdatters Forbud var der tilføjet Jens Nielsen »saa stor Haan og Skade«, at ingen af Vidnerne vilde udsætte sig for noget lignende »for 100, ja, for 200 Sletdaler«. (Tingbogen 23. December 1755 og 27. Januar 1756).

Mette Jensdatter Høvers, der tjente paa Marselisborg, var blevet revset af Husholdersken. Hun hævnede sig ved at udspredde det Rygte, at Husholdersken var saa fordrukken, at hun kunde drikke en Pot Brændevin om Dagen. (Tingbogen 29. Oktober 1743).

En Dag i August Maaned 1735 kom Præstens Svoger, Jørgen Olesen Borthuusen, kørende gennem Viby med Smeden, Peder Clemmensens, Kone. Da de kørte forbi Skovfoged Visopskis Kone, som stod og snakkede med nogle andre Folk fra Byen, raabte hun efter dem: »Se, hvilken Frue hun er blevet til«. Jørgen Borthuusen svarede, at hvis hun havde været hans Frue, skulde hun intet fattes. Nu kørte han til Marselisborg Skov med hende og lod saa Smeden sige, hvad han vilde. Derefter kørte de videre, og var der »en grumme Latter efter dem«. Jørgen Borthuusen, som havde haft sin Gang tidlig og sildig i Smedens Hus, gik ogsaa derhen Dagen efter Kjøreturen. Da Smeden spurgte, »hvad Ærinde han havde at tage

hans Kone i sin Karriol«, svarede Borthuusen, at det kunde intet skade, »han kunde køre med hende ufortænkt; du er en Stodder og en Prakker, du har kun eet Hjul at køre med, men jeg har to«. Da Smeden ogsaa i andres Nærværelse beskyldte Borthuusen for, at han havde forlokket hans Kone, svarede han med et Sagsanlæg. Forvalteren antog sig ganske vist Smedens Sag og lod en Del Vidner afhøre. Da Smeden ikke havde Raad til at føre Proces med Borthuusen, fik Forvalteren imidlertid Sagen forligt paa et Møde, som afholdtes i Forpagterens Stue paa Marselisborg. Ifølge Forliget skulde Borthuusen betale Sagens Omkostninger med 2 Sletdaler, medens Smeden skulde betale 2 Mark til de fattige og give Borthuusen en Undskyldning. (Tingbogen September-November 1735).

Gaardmand og Interimskovfoged Søren Pedersen Møller var ikke i Yndest hos Forvalteren, som forfulgte ham med forskellige Sagsanlæg. I 1763 krævede han ham saaledes dømt til at betale en Bøde paa 6 Rigsdaler og til at have sit Fæste forbrudt, fordi han ikke havde anmeldt Skovhugst, som var begaaet i Myrholm Krat. Da det viste sig, at der kun var Tale om en Smule Gærdsel, fandt Birkefogeden, at Søren Pedersens ringe Forseelse kunde »gaa lige op .med Citantens alt for haarde og upasselige Irettesættelse«. (Tingbogen 25. Maj — 6. September 1763).

i. Sygdom og ulykkelige Hændelser

i, 1. Sygdomme

Peder Niensens Kone, Kirsten Pedersdatter, fik Skyld for, at hun havde sagt, at Hans Jensens Gaard var befængt med Fransoser, og at han selv var død af denne Sygdom. (Tingbogen 21. Juni 1763). Om Bartskærens Undersøgelse af nogle Folk i Viby, som havde eller mistænktes for at have Fransoser, se 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 89.

18. September 1736 havde Kirurg Poul Boufing i Aarhus indstævnet Jørgen Olesen Borthuusen for Retten. Borthuusen skyldte ham Honorar for en Hofteskade, han havde behandlet.

En Mand, som var blevet kørt over af en Vogn, blev bragt til sit Hjem liggende paa en Dyne i Bunden af en Vogn. (Tingbogen 31. Juli 1714).

i, 2. Kvægsyge

I Forbindelse med en Sag, som i 1764 førtes mod Søren Pedersen

Møller, oplystes det, at hans Kreaturer havde haft Kvægsyge. (Tingbogen 20. November 1764). Da Søren Møller overtog sin Gaard i 1762, har Kvægsygen altsaa grasseret i Viby mellem 1762 og 1764.

i, 3. Ildebrande

Den 3. Januar 1702 brændte Jens Sørensens Gaard (Nr. 18 (?), se Tabel IV). Ilden opstod Kl. 2 om Eftermiddagen over Faarestien i det østre Hus. Jens Sørensen og hans Karl var ikke hjemme, og hans Kone laa i Barselseng. Aarsagen til Branden blev ikke opklaret. (Tingbogen 7. Februar 1702).

Ved Tretiden om Eftermiddagen Søndag den 27. Juli 1704 slog Lynet under et heftigt Tordenvejr ned i Jens Sørensen Godsens Gaard (Nr. 16). Gaarden nedbrændte til Grunden tillige med Jørgen Jensens Kostald (Nr. 15; Tingbogen 12. August 1704).

Den 22. August ved Ellevetiden opstod der Ild i Hyrdens Hus. Ilden antændte Anders Jensens Gadehus (Hus Nr. X, S. 136) og bredte sig derfra langs et Gærde til Birkefogedens Gaard (Nr. 19). Birkefogedens Kone og hans to Børn reddede sig med Nød op næppe, medens Avlen og næsten alt Indbo blev Flammernes Bytte. Fra Birkefogedens Gaard sprang Ilden over i Præstegaarden (Nr. 26), som brændte i Løbet af en Time og antændte Peder Simonsens Gaard (Nr. 20). Peder Simonsen mistede alt Hø og alt Korn paa lidt nær, som stod ude paa Marken. (Tingbogen 5. September 1719, se nærmere 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 67).

Ved Sekstiden om Aftenen den 21. Oktober 1763 vilde Juul Eskildsens tolv-trettenaarige Datter hente sig et Krus Øl og havde derfor tændt et Lys, hun kunde se at tappe ved. En Tande fra Lyset antændte noget Blaar, der var faldet paa Gulvet, da hendes Moder om Eftermiddagen havde skaget Hør. I Løbet af et Øjeblik havde Ilden omspændt Juul Eskildsens Hus, hvorfra den bredte sig til Søren Pedersen Møllers Gaard (Nr. 5), som laa lige ved Huset. Skønt der blev gjort Alarm, og Folk fra Viby og Nabo-byerne i en Hast kom til, stod Gaarden ikke til at redde; »men da en Sprøjte fra Friherreskabet Marselisborgs høje Herskabs Gaard i Aarhus uden Ophold blev hentet, og dernæst en af Aarhus Bys Brandsprøjter tillige blev sendt, saa gjorde Gud det saa godt ved det, at Vinden begyndte at lægge sig noget, at de næstved liggende Gaarde fra Ilden blev sparet«. Søren Møller mistede alt sit indavlede Korn, alt Hø, alle Tørv, 4 Tønder Sæderug samt det meste af sit Indbo. (Tingbogen 8. November 1763).

Under et Klammeri havde en Betler ladet sig forlyde med, at han om Natten vilde fyre i Præstegaarden i Viby. For denne Trusel blev Betleren idømt Tugthusstraf og sendt til Viborg. (Tingbogen 8. Januar 1760).

i, 4. Misvækst

I 1709 var der saa stor Misvækst, at Udbyttet af Rugen i de bedste Fald ikke var større end Udsæden (se S. 80). Rugagrene var begroet med Hvene og vild Havre, saa at der nogle Steder ikke var et Rugstraa at se. (Tingbogen 20. og 27. August 1709).

I 1719 var der paa ny Misvækst, navnlig var det galt med Vaarsæden, der var saa kort i Straaet, at den ikke kunde høstes. (Tingbogen 29. August 1719).

i, 5. Oversvømmelser

Da Mølleren i Aarhus i 1678 dæmmede op for Aaen længere, end han plejede, kunde Engene ikke komme i Grøde. Den 8. Maj stod Vandet 1 Kvarter til 1½ Alen over Engen, og endnu den 22. Maj laa Engene under Vand. (Tingbogen 22. Maj 1678).

j. Landløbere og Fattigfolk

Den 10. August 1745 vidnede Christen Bach paa Tinge, »at en Dag i dette Olsmarkeds Tider kom han af Marken og hørte en stor Alarm« fra nogle Landløbere, som holdt til i Jens Hansens Lade. »De bandede, slog og skældte derinde, kom og en Del Børn ud derfra grædende. Hvor mange Personer de egentlig var, vidste Vidnet ikke, men i mange Dage var der til og fra Kæltringer og Omløbere, som larmede og sloges«. Paa samme Tid havde der ligget en anden Flok hos Smeden, Peder Clemmensen, »hvilke med de første holdt Skærmydsel og Slagsmaal saavel i Husene som paa Gaden og skød med ladt Gevær fra Smedien ud ad Gaden til«.

I 1711 rejstes der Sag mod Husmand Niels Bach i Viby og Maren Knudsdatter, der boede hos ham, fordi de mod Loven og Forordningerne (Danske Lov 3-19-21, Forordningen af 24. September 1708, II. Post, § 2) havde huset en fremmed Landløber. Et Vidne havde set ham, der havde en sort Kjole paa, ligge »tværs paa en Seng« og ryge Tobak. Han havde bedt om noget Mad; men det var blevet ham nægtet. Derimod maatte Maren Knudsdatter indrømme, at hun havde hentet for 4 Skilling Brændevin til ham,

og at han havde givet hende 3 Lokker af et Knippe Hør, fordi han fik Lov til at ligge paa hendes Seng. (Tingbogen 17. November 1711).

I 1746 blev en ung sønderjydsk Kvinde anklaget for Tyveri af noget Tøj, som tilhørte Peder Nielsen i Viby. Hun fortalte, at hun var blevet forført af et Karlemenneske, som hun fulgte paa hans Rejse op gennem Jylland. Ved Horsens forlod han hende imidlertid og tog alt, hvad hun ejede, med sig. Siden havde hun vandret omkring og betlet Føden. (Tingbogen 7. Juni 1746).

Forvalteren anlagde i 1764 Sag mod Jens Nielsen i Viby, fordi han havde huset og hælet en fremmed Betlerske, som hed Ane Rasmusdatter. Ane Rasmusdatter, der var omtrent 80 Aar gammel, erklærede, at hun var født i Viby, hvor hendes Forældre havde haft en Gaard. For seks Aar siden var hun flyttet fra Aarhus til Viby, hvor hun boede $\frac{1}{2}$ Aar hos Husmand Hans Knudsen, 3 Aar hos Husmand Peder Poulsen og 1 Aar hos Hans Jensen. Da hun ikke kunde forliges med sin Søster, der boede sammen med hende, var hun flyttet til Testrup, hvor hun opholdt sig $1\frac{1}{2}$ Aar. Lidt før Paaske havde Testrup-Mændene imidlertid ført hende til Oldermannen i Viby, Jens Holm, som havde faaet hende anbragt hos Jens Nielsen. (Tingbogen 25. September 1764). Forordningerne af 24. September 1708 og 6. Oktober 1731 bestemte, at hvert Sogn skulde forsørge sine egne fattige. Da kun de Betlere, som i 2 Aar havde opholdt sig paa et Sted, ifølge Reskript af 14. September 1736 skulde »holdes for samme Steds fattige«, kan der ikke være Tvivl om, at Ane Rasmusdatter var berettiget til Forsørgelse i Viby Sogn.

k. Overtro

Som omtalt i første Del af Viby Sogns Historie, S. 89, gik Rasmus Nielsen Godsen paa Trinitatis Søndag 1674 hen til Præsten, der var paa Vej fra Kirken, slog i Jorden med sin Kæp og sagde, »Djævelen skulde fare i ham; han skulde lade ham bo i By hos sig, om hans Kjole var end sidere, end den er«. Rasmus Godsens fromme Ønsker minder meget om de Trusler, hvormed Hekse og Troldkarle plejede at undsige de Mennesker, de vilde forgøre.

8. Juli 1760 maatte Maren Rasmusdatter vedstaa paa Tinge, at hun til et Barsel havde »talt... Sidsel Jensdatter og... Gertrud Jensdatter... for nær, ligesom de skulde være Skyld i hendes Svaghed, og at hun ingen Børn avlede«.

DEN ØKONOMISK-STATISTISKE HISTORIE

Ejerne af Byens Gaarde, Jorder og Tiender

Ved Skøde af 5. April 1661 afstod Kongen 24 Gaarde i Viby og Kronens Andel af Sognets Kvæg- og Korntiende til den hollandske Storkøbmand, Gabriel Marselis.

Kongens Rug- og Bygtiende havde siden 1575 tilhørt Hospitalet i Aarhus. C. J. T. Thomsen antager, at Kongen 28. September 1661 afhændede disse Tiender til Marselis sammen med Patronatsretten til Viby Kirke (C. J. T. Thomsen, Aarhus Hospital, S. 71 og 74).

Jorden Kongsgaard, Birkefogeden Niels Pedersen Godsens Gaard og hans Jord i Høskoven havde været pantsat til Tolderen i Aarhus, Niels Madsen. 29. Marts 1661 tillod Kongen, at Marselis indløste Pantet, som han fik Skøde paa den 22. November samme Aar. Den 1. Maj 1662 betalte han Niels Madsen Pantesummen. (Tingbogen 18. April og 30. Maj 1665).

I 1680 oprettede Gabriel Marselis's Søn, Constatin Marselis, Baroniet Marselisborg. Gaardene i Viby blev alle lagt ind under Baroniet, som de tilhørte lige til Baroniets Nedlæggelse i 1805. Kongetienden derimod forblev Marselis's private Ejendom, som hans Enke, Sofie Elisabet Charisius, i 1703 indlemmede i Stamhuset Constantinsborg.

Kongen havde forbeholdt sig Forkøbsretten til alt det Gods, han havde afstaaet til Gabriel Marselis i 1661. Denne Ret opgav Kongen ved sit Skøde af 28. Marts 1699.

Efter Sofie Elisabet Charisius's Død i 1706 tilfaldt Baroniet Marselisborg Ulrik Christian Gyldenløve, medens hendes Mand, Baron Peter Rodsteen, overtog Stamhuset Constantinsborg. Baron Rodsteen gjorde gældende, at Gadehusene i Viby, som ikke var indført i Marselisborgs Jordebog, tilhørte ham. Da de heller ikke var indført i Stamhusets Jordebog, og Baroniet ejede alle Byens Gaarde, tilkendte den Kommission, som blev nedsat for at afgøre dette og flere lignende Tvistemaal, den 14. Oktober 1709 Baroniet Marselisborg Gadehusene i Viby. 29. Juni 1711 stadfæstede Højesteret Kommissionens Kendelse (Protokollen Dc 22 i Aarhus Byraads Arkiv).

Vedrørende Kirkens Jorder, Tiender og faste Afgifter se 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 53 ff. I Fremstillingen af Provstegæsteriets Ejendoms historie (anførte Sted S. 57) oplyses det ikke, hvornaar Assessor Ejlers solgte Gæsteriet til Hans Mouridsen. Af en Sag, der er refereret i Tingbogen 10. September 1720, fremgaar det imidlertid, at Assessor Ejlers's Skøde er dateret den 11. Juni 1705.

Præstegaarden i Viby var naturligvis Præstekaldets Ejendom.

Gaardenes Størrelse og Antal, Gadehusenes og Indsidderboligernes Antal

Tabel VI viser, hvor mange Gaarde der var i Viby, og hvor store de var. Paa flere af Gaardene boede der i længere eller kortere Tidsrum to Fæstere. Omvendt stod nogle Gaarde en Tid øde, fordi deres Fæstere havde været forarmede og maattet forlade dem. Hvilke Gaarde der samtidig havde flere Fæstere, og hvilke Gaarde der en Tid var øde, fremgaar af Listerne over Gaardenes Fæstere S. 120 ff.

Af Gadehusene i Viby ejede Marselis og Baroniet Marselisborg 8 i 1664 (Matriklen 1664), 10 i 1683 (Markbogen 1683) og 10 i 1710 (Tingbogen 11. Marts 1710). I 1664 var to Huse øde, og i 1710 var et Hus ubeboet, og et var øde og brudt ned til Grunden. Antallet af Baroniets Gadehuse i Tiden efter 1710 fremgaar af Listerne over de Husmænd, der fik Fæstebreve paa deres Huse S. 133 ff.

Foruden de Gadehuse, der fæstedes bort, ejede Baroniet ogsaa det Hus, som blev bygget til Skovfogeden i 1724 (Fæstebrev af 2. Januar 1725). Et Hus i Kirkeskoven og det Hus, Præsteenken Madam Lagesen opførte paa Kirkens Fortov, tilhørte Viby Kirke (se 1. Del, S. 59 ff). Endelig ejede Grandelavet formodentlig Smedens, Hyrdens og Markmandens Huse samt Skolehuset med Skolemesterens, senere Degnens, Lejlighed¹⁾.

Uagtet Skatteregnskaber er mangelfulde og upaalidelige Kilder, er man nødt til at benytte deres Oplysninger, hvis man vil have i det mindste et Begreb om Indsidderboligernes Antal i det 17. Aarhundrede. Regnskabet for Familie- og Folkeskatten af Viby Sogn

¹⁾ Bymændene havde i alt fald ydet Bidrag til Skolehusets Opførelse, ligesom Bygningens Vedligeholdelse paahvilede dem (se nedenfor S. 102 og Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718).

Herredsbogen 1690 oplyser, at Præsten havde haft et Hus i Terp, som dog var brændt »i den første svenske Tid«. De Huse, Præsten ejede i 1760 (se Husmand Jens Mortensens Fæstebrev af 29. December 1760), er sandsynligvis Indsiddershuse.

Tabel VI.

Gaardenes Matrikel- numre 1688	Hartkorn 1688				Tdr. Land dyrket Jord ifølge Markbogen 1683	Tdr. Land udygtig Jord eller Jord, som ikke længere dyrkedes
	Tønder	Skæpper	Fjerdingkar	Album		
1	5	5	1	2	29,4	0,4
2	6	1	0	2	32,3	
3	6	0	0	1	31,2	
4	5	0	1	0	25,5	
5	6	5	3	2	35,1	
6	4	2	2	2	21,4	2,0
7	5	1	2	0,5	26,8	0,1
8	4	5	2	2	23,5	2,0
9	4	5	0	2	23,1	4,1
10	6	0	2	0,5	30,9	2,6
11	7	5	0	0	39,7	
12	6	3	0	2,5	33,7	
13	5	7	0	0,5	30,3	0,2
14	5	4	0	0	28,5	
15	7	0	1	0,5	37,2	0,1
16	6	2	3	1	33,4	
17	6	2	1	1,5	32,9	0,3
18	6	4	2	0	34,4	
19	6	4	0	2	34,1	
20	7	3	1	0,5	39,2	
21	7	1	3	0,5	37,7	
22	6	4	1	1	34,1	
23	7	4	0	0	39,6	
24	6	5	2	0	34,7	
25	6	6	1	1,5	35,4	
26	6	2	0	1	33,0	

I Viby var der ingen Huse med Jord til. Jorden i Kirkeskoven var paa 1 Td. 2 Skpr. 2 Fjerdk. og 1 ½ Alb. Hartkorn og 9,0 Tdr. Land. Birkefogedens og Smedens Enge var paa 2 Skpr. 2½ Alb. Hartkorn tilsammen. Faldet Kongsgaard Ager, som i Markbogen er regnet med til de forskellige Gaardes Tilliggender, opføres i Matriklen for sig selv og ansættes til 6 Skpr. 2 Alb. Hartkorn.

1672 hører til de mest anvendelige af den Slags Regnskaber; det medtager nemlig de Personer, af hvilke der ikke blev betalt Skat, og det opfører de forskellige Indsidderes Navne efter Navnene paa

de Mænd, hos hvem de boede, saaledes at Indsidderne er lette at holde ude fra Gaardmænd og Gadehusmænd. Ifølge dette Regnskab var der 40 Indsiddersustande i Byen. Af dem var de 7 Ægtepar, 9 enlige Mænd og 22 enlige Kvinder, medens 2 bestod af en gammel Mand og hans Datter. Af Regnskabet fremgaar det, at 12 af Indsidderne boede paa den Gaard, Præsten havde fæstet af Marselis. Hvor mange af de andre Indsiddere der boede i Huse, som stod paa Præstegaardens eller Bøndergaardens Grund, hvor mange der havde en selvstændig Lejlighed i en af en Gaards Længer, og hvor mange der boede i en Stue paa en Gaard eller i et Hus, ved vi derimod ikke. De yngre Regnskaber for Folke- og Familieskat og Regnskaberne for Kop- og Kvægskat omtaler aldrig flere end 12 Indsiddere. Dette Tal er saa lille, at disse Regnskaber helt maa lades ude af Betragtning¹).

Ifølge Ekstraskattemandtallet 1765, det yngste, der er bevaret fra Tiden før 1770, boede 31 Ægtepar, 2 enlige Kvinder og 1 ugift Mand i Gade- eller Indsiddershuse i Viby. Af disse 34 Husstande havde de 17 eller 18 Lejlighed i Baroniets Gadehuse, medens de 5 bestod af Degnen, Smeden, Hyrden og Skovfogeden med deres Koner samt af Præsteenken Madam Lagesen. Antallet af egentlige Indsiddershuse har altsaa højst været 11 eller 12. Af Folk, som opholdt sig hos Gaardmændene eller Husmændene uden at være deres Børn eller Tjenestefolk, omtaler Ekstraskattemandtallet 3 Ægtepar og 8 enlige Mænd eller Kvinder. Det maa formodes, at de fleste af disse Mennesker har haft deres egne Stuer at bo i.

Det dyrkede Areal, Udsædsarealer, Udsæd og Høst

Ifølge Markbogen var 845,8 Tønder Land af Bymarken opdyrket. Hertil kommer saa 11,7 Tønder Land, som var udygtig Jord, eller som havde været Agerjord, men var opgivet eller overgroet med Buske. Ialt altsaa 857,5 Tønder Land. Som omtalt ovenfor S. 10 er det ikke muligt at kontrollere Rigtigheden af Markbogens Arealopgivelser.

Af de tre Vange var Høskov Marken (212,3 Tdr. Land) af Hensyn til Engene altid indhegnet, hvorimod Vester og Øster Vangen (321,6 og 305,2 Tdr. Land), efter hvad Markbogen oplyser, var besaaet i fire Aar efter hinanden og derefter hvilede de næste

¹) Vedrørende de to Indsiddershuse, som i Løbet af det 18. Aarhundrede blev opført paa Gaard Nr. 5's Grund, (se ovenfor S. 33).

fire Aar. Høskov Marken var nok indhegnet, men næppe besaaet hvert Aar. Da Tofteløkkens (19,2 Tdr. Land) Dyrkningsmaade desuden ikke beskrives, og nogle af Faldene i Vester og i Øster Vangen sandsynligvis hvilede mere end fire Aar, kan det aarlige Udsædsareals nøjagtige Størrelse ikke beregnes paa Grundlag af Markbogens summariske Opgivelser. I Tiden mellem Landmaalingen 1683 og 1709 blev Høskov Marken delt i to Vange, Nyvangen og Høskov Vangen, (se ovenfor S. 19). Høskov Vangen blev fortsat indhegnet hvert Aar, medens Nyvangen formodentlig dyrkedes paa samme Maade som Vester og Øster Vangen. I 1760 besluttede Granderne at dele Vester Vangen i en nordre og en søndre Vang (se ovenfor S. 22). Hver af disse Vange skulde »ligge til Fællede i 4 Aar, imedens den anden Part bruges og drives«. Flere af Granderne stillede den Betingelse for at tiltræde Delingsplanen, »at den østre Marks bestandige Brug, som forhen efter afgjorte Beslutning skal besaas aarlig, staar fast og uryggelig«.

Markbogen anfører for hver enkelt Agers Vedkommende, hvor mange Aar den hvilede, og hvor mange Aar den var besaaet. Ved Hjælp af disse Opgivelser kan man altsaa beregne, hvor stor en Part af de forskellige Gaardes Tilliggender der gennemsnitlig hvert Aar var tilsaaet¹⁾. Gaard Nr. 19 er en af de Gaarde, som havde Agre i de fleste af Bymarkens Fald (se ovenfor S. 21), og egner sig derfor godt til at repræsentere alle Byens Gaarde. Gennemsnitlig 10,9 Tdr. Land eller 32 pCt. af denne Gaards Jorder var besaaet, medens 23,2 Tdr. Land eller 68 pCt. hvilede. Markbøgernes Oplysninger om Agrenes Sædskiye bygger paa Bymændenes egne Opgivelser eller paa Takseringsmændenes Skøn. Da hverken Bymændene eller Takseringsmændene, der var Bønder fra Nabolaget, var interesserede i, at Jorderne blev vurderet for højt, maa man formode, at de har opgivet alt for lange Hvileperioder.

I 1709 blev Rugsæden paa Viby Mark synet. (Tingbogen 20. og 27. August 1709). Af Synsforretningen fremgaar det, at følgende Fald, der alle laa i Høskov Marken, var besaaet med Rug: Øslig Ager (Nr. 29 i Tabel I, 12,9 Tdr. Land), Eskelund (Nr. 21, 20,1 Tdr. Land), »Møgelbiery« (Nr. 22, 4,6 Tdr. Land), »Egge Høys Agre« (Nr. 44, 6,5 Tdr. Land), »Trund Agger« (Nr. 39, 6,1 Tdr. Land), »Tou Lyche« (Nr. 47?, 0,4? Tdr. Land), »Broers Høy« (Nr. 8, 5,2 Tdr. Land), »Saandaggr« (Nr. 9, 7,9 Tdr. Land), Rugholm (Nr. 1,

1) I Modsætning til de fleste andre Markbøger opgiver Viby Sogns Markbog ikke altid, hvilken Slags Korn der saeedes i Agrene.

16,7 Tdr. Land), »Haufge« (Nr. 56, 3,3 Tdr. Land), »Drasbjerg« (Nr. 54, 6,3 Tdr. Land), »Nøringholm« (Nr. 4, 8,0 Tdr. Land), »Kaard Holm« (Nr. 49, 1,6 Tdr. Land), »Piilkiers Tofft« (Nr. 50 ? og 52 ?, 2,8? og 2,2? Tdr. Land), »Nejer Høe Schou« (dette Fald omtales ikke i Markbogen) og »Toffte« (Nr. 62 ?, 1,6? Tdr. Land). I alt var altsaa mere end 106,2 Tdr. Land eller 12 pCt. af det dyrkede Areal besaaet med Rug i 1709.

Ifølge Sognejordebogen 1661 og Matriklen 1662 saaede Bønderne i Viby kun 12½ Tdr. Rug, 50 Tdr. Byg og 75 Tdr. Havre aarlig. Naar den Udsæd, der opgives, var saa lille, kan det skyldes, at Bønderne ikke saaede ret meget Korn under og i de nærmeste Aar efter Krigen og paastod, at de saaede endnu mindre, for at deres Skat kunde blive saa lille som muligt. Tænkes kan det dog ogsaa, at Præsten har beregnet deres Udsæd paa Grundlag af Konge- og Kirketienden, som var smaa faste Afgifter, eller snarere paa Grundlag af Præstetienden, der har været ringe baade under Krigen, da de fremmede Tropper udplyndrede Bønderne, og i 1661, da langvarig Tørke forarsagede Misvækst paa Aarhuseggen (se Østjydske Hjemstavn 1948, S. 23).

Udsæden i Præstens og Kirkens Jord (42 Tdr. Land i alt) androg 4 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 5 Tdr. Havre ifølge Sognejordebogen og 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg og 7 Tdr. Havre ifølge en Indberetning til Bispens, som Præsten indsendte i 1662 (se 1. Del, S. 83). Disse Tal er ganske vist ogsaa smaa, men ikke helt usandsynlige, naar Tidernes Ugunst tages i Betragtning.

I Tabel VII anføres Skifteforretningernes Oplysninger om de forskellige Gaardes Udsæd. En Del af de ældste Skifteforretninger opgiver den Udsæd, der var saaet før Skiftet, og regner den med til Boets Aktiver. Den Udsæd, de yngre Skifter opgiver, er derimod i Regelen det Korn, der skulde saas efter Skiftet, og som Dødsboet i Henhold til Sekvestreringsbestemmelserne skulde aflevere til den, der overtog Gaarden. Det var i Husbondens (saavel som den efterladte Ægtefælles eller den nye Gaardfæsters) Interesse, at saa meget af Boet som muligt blev ved Gaarden. Da Ridefogeden var Skifteforvalter, og Vurderingsmændene var to af Godsets Fæstebønder, maa man formode, at der som Regel blev krævet mere Saasæd af Dødsboerne, end der skulde bruges. Omvendt var den Udsæd, der faktisk var saaet, snarest større end den, Skifteforretningerne opgiver og regner Boerne til Indtægt (se Fridlev Skrubbeltrang, Fortid og Nutid, Bd. XIII, S. 22 f.). I det 17. og 18. Aarhundrede var det meget almindeligt, at Aftægtsfolk, Tjeneste-

Tabel VII.

Gaardens Matrikelnummer	Datoen for Boets Registrering eller, saafremt denne er ukendt, Skiftets Dato (se Tabel XVI)	Alle Maal er omregnet til Skæpper																			
		Udsæd, som var saaat					Korn i Lade og paa Loft					Udsæd, der skulde saas			Føde- og Tærkorn						
		Rug	Byg	Havre	Boghvede	Ærter	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Ærter	Bønner	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Ærter	Hamp	Rug	Byg	Havre
22	30/6	74	40	44	56	1															
20	14/7	75	16	32	36	2															
24	17/10	76					72	176	96												
7	12/11	84					8	16	7												
3	24/3	85	16																		
14	16/2	86	28				64	88	48	8											
1	21/3	87	12																		
24	4/11	87	24				160	320	150	16											
22	14/2	88	48				48	112	88												
11	23/1	89	40				36	124	56												
11	2/5	90	40	48				27		8											
1/2 2	12/6	91	13	24	20	4	1														
1/2 2	8/3	92	20					8		8											
17	26/3	94	16																		
14	20/6	94	37	32	36	6	4														
1/2 25	5/10	94					84	84	64	4											
1/2 8	25/1	99	16																		
1/2 20	2/3	00					6	16	8												
20	18/11	01					36	120	60	16											
1/2 13	10/10	02					40	104	56		4										
23	5/2	25										88	80	4	2	1					
1/2 13	23/1	26					64	64	56			16	32	32				24	16	4	
7	5/4	27						48	60				72	64				16	16		
20	10/6	32	36	80	52	1	4	9	11	3								24	16		
22	28/1	33					64	120	144				96	40				48	24		
1/2 2	7/2	43					56	169	69		18		37	24				56	40		
12	20/2	48					12	96	8				88	88				56	70		
1/2 8	16/4	55					12	72	30									28			
1/2 8	22/12	58					48	120	42	5	16		72	46							
21	3/5	59					40	104					48	40				48	64		
7	7/8	63						16										24	28		

folk, Husmænd eller andre Gaardmænd fik Brugsretten til nogle af en Gaards Agre overladt. Udsæden i saadanne Agre er regnet med i det Sædekorn, som kræves af Dødsboerne, men naturligvis ikke i det Korn, der anføres som allerede saaet af Gaardenes Fæstere.

Udsæden i de Agre i Skovskifterne, som hørte til Mikkel Andersens Gaard (Gaard Nr. 4), blev i 1677 anslaaet til 7 Skæpper Byg. (Tingbogen 7. August 1677). Da Mikkel Andersen havde 13534 Kvadratalen Jord i Faldet Skovskifterne, takserede man aabenbart Udsæden i 1 Tønne Land til (knap) 1 Tønne Byg.

Viby Kirketiende var paa $3\frac{3}{4}$ Td. Rug, 9 Tdr. Byg og $7\frac{1}{2}$ Td. Havre ifølge Herredsbogen 1660 (se 1. Del, S. 61) og paa 5 Tdr. Rug, $9\frac{3}{4}$ Td. Byg og 10 Tdr. Havre ifølge Matriklen 1664. Viby Kongetiende var paa 5 Tdr. Rug, $10\frac{1}{2}$ Td. Byg og 5 Tdr. Havre ifølge Matriklen 1664 og paa 5 Tdr. Rug, $9\frac{3}{4}$ Td. Byg og 5 Tdr. Havre ifølge Jordebogen for Stamhuset Constantinsborg 1703 (indført i Protokollen Dc 22 i Aarhus Byraads Arkiv). Disse Tiender var vistnok Afgifter, som var nogenlunde faste, og hvis Størrelse var bestemt af Kirkens Behov og Bøndernes Betalingsevne eller af Høstudbyttet i længst forfarne Tider. Man kan altsaa ikke bruge dem, naar man vil beregne, hvor meget Korn Bønderne høstede i 1660 og 1664.

Anderledes forholder det sig med Præstetienden og med Kirke- og Kongetienden, efter at de en Tid havde været i Privateje. Undertiden tog Præsterne og Tiendejerne deres Tiende i Kærven, saaledes at hver af de tre Tiender udgjorde nøjagtig en Tredivtedel af Bøndernes Høst. Ofte fik de dog Tienderne afløst med bestemte aarlige Afgifter. Da det var til Fordel for begge Parter at slippe for den generende og besværlige Tiendetagning, ligger saadanne Afgifter sandsynligvis ikke langt fra Gennemsnittet af den aarlige Tiende i Kærven.

Ved Revers af 21. Januar 1667 havde Præsten i Viby overdraget Tolderen i Aarhus, Niels Madsen, Præstetienden 1667 af 10 af Byens Gaarde. Det drejede sig om 20 Skæpper Byg af Gaard Nr. 25, 19 Skæpper Byg af Gaard Nr. 24, 20 Skæpper Byg af Gaard Nr. 23 og 18 Skæpper Byg af hver af Gaardene Nr. 22, 21, 13, 9, 8, 6 og 5. (Tingbogen 3. November 1674). Da Gaardene Nr. 24 og 25 ikke er større end Gaardene Nr. 21 og 5, maa man formode, at der skulde svares 18 Skæpper Byg i Stedet for Præstetienden af hver Gaard i Byen, men at Fæsterne af Gaardene Nr. 23, 24 og 25 stod i Restance med en eller to Skæpper Byg. Tiendeafgiften af hele

Viby beløb sig altsaa til $56\frac{1}{4}$ Td. Byg. $56\frac{1}{4}$ Td. Byg er det samme som $56\frac{1}{4}$ Td. Landgildehartkorn og svarer til et Høstudbytte paa $1687\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn af Bøndergaardernes Jorder.

Prinsessestyrene 1664, 1668 og 1680 blev paalignet Landsbypræsterne paa Grundlag af deres Tienders Størrelse. Ifølge de Regnskaber for Prinsessestyrene, som ligger i Aarhus Bispearkiv (Gejstlighedens Skatter 1664—76, 2. Reversal, Fol. 29, Ltr. D, Nr. 1—6), var Præstens Tiende af Viby og Tiset paa 54 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn i 1664 og 1668. Da 18 Skpr. Byg af hver Gaard i Viby bortset fra Præstegaarden og den Gaard, Præsten havde i Fæste, bliver 54 Tdr. Hartkorn i alt, kunde det se ud, som om Præsten kun har opgivet sin Tiende af Viby Sogn, dengang Prinsessestyren skulde paalignes¹).

28. August 1706 havde Bønderne i Viby sluttet Kontrakt om deres Konge- og Kirketiende. I Stedet for Tiende i Kærven skulde Bønderne betale 42 Tdr. 5 Skpr. Rug, 42 Tdr. 5 Skpr. Byg og 42 Tdr. 5 Skpr. Havre. (Tingbogen 21. December 1706). Afgiften af de to Tiender var altsaa paa $106\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, hvad der svarer til et Høstudbytte paa $1597\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn.

En Del Skifteforretninger anfører, hvor meget Korn der laa i Gaardenes Lader og paa deres Lofter. Paa Grundlag af disse Opgivelser, som meddeles samlet i Tabel VII, kunde man beregne Høstens Størrelse de paagældende Aar, hvis Kornbeholdningerne var opmaalt nøjagtigt, og man kendte de Mængder Korn, som var betalt i Tiende, Landgilde og Skatter, som var brugt i Husholdningen og til Foder, som var solgt eller saaet i Marken, og som var høstet af Aftægtsfolkene, Tjenestefolkene eller dem, der havde lejet nogle af Gaardens Agre. Disse Betingelser tilfredsstilles aldrig helt, men opfyldes naturligvis bedst af Skifterne i de Boer, som blev registreret kort Tid efter Høst (se Fridlev Skrubbeltrang i Fortid og Nutid, Bd. XIII, S. 22 ff.).

I Forbindelse med den Sag, Sognepræsten førte med Tolderen Niels Madsen om Tiende af hans Jord i Viby (se 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 90 ff.), oplyses det, at der i Faldet Kongsgaard Ager blev høstet 90 Traver Byg i 1671 og 60 Traver 4 Kærve Havre i 1674. Den Mængde Korn, der kunde tærskes af en Trave Byg og en Trave Havre, varierede meget fra Sted til Sted og fra Aar til Aar. Regner man imidlertid med de Tal, som er de almindeligste

¹) Herredsboøgerne 1660, 1690 og 1773, der i øvrigt indeholder mange Oplysninger om Viby Præsternes Indkomster, opgiver ikke Præstetiendens Størrelse. Det 18. Aarhundredes Ekstraskatteregnskaber er ikke gennemgaaet.

i det Syn, som i 1673 afholdtes paa Baroniet Vilhelmsborgs Gaarde (Tingbogen 18. November 1673), nemlig 3 Skæpper Byg og 4 Skæpper Havre pr. Trave, blev der høstet $33 \frac{3}{4}$ Td. Byg og $30 \frac{1}{10}$ Td. Havre i Kongsgaard. Da Faldet ifølge Markbogen er paa 4,4 Tdr. Land, kunde der altsaa paa 1 Td. Land høstes 7,7 Tdr. Byg i 1671 og 6,8 Tdr. Havre i 1674. I Fortid og Nutid, Bd. XIII, S. 27, oplyser Fridlev Skrubbeltrang, at en Trave af de tre Hovedkornsorter oftest takseredes til 4 à 5 Skpr. Korn. Forudsat, at Kongsgaard ikke har været paa mere end 4,4 Tdr. Land, har Høstudbyttet derfor snarest være større end 7,7 Tdr. Byg og 6,8 Tdr. Havre paa en Tønde Land.

En Gaardmand, som havde brugt 3 Tdr. Sædeland, der var tillagt Aftægtsmanden paa Gaarden, gav ham til Erstatning 4 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre. (Tingbogen 4. og 11. December 1764). Hvis Aftægtsmanden fik fuld Erstatning, hvad han dog næppe har faaet, kunde der i 1764 høstes $1 \frac{1}{2}$ Td. Byg og 2 Tdr. Havre i Jord paa en Tønde Sædeland.

Da der i Foraaret 1730 holdtes Skifte efter Clemen Pedersen Smed, angav Enken, at der til Stedet var saaet »Rugsæd, 2 Tdr. 5 Skpr., som Vurderingsmændene og de andre vedkommende skønnede, at kunde for dette Aar efter den Apparence, som om Grødens Fremgang næst Guds naadige Bistand haves, ansættes pr. Skæppe 5 Mark, som bedrager og Stervboet til Indtægt beregnes med 17 Rigsdaler 3 Mark«. Ved Vurderingen af noget Rug, som tilhørte samme Bo, sattes Værdien af 1 Skæppe til $1 \frac{1}{4}$ Mark. De 5 Mark svarer altsaa til 4 Skæpper Rug, og Vurderingsmændene har følgende regnet med, at Rugen i 1730 vilde give et Udbytte paa 4 Fold.

I 1709 blev der holdt Syn paa Rugsæden i Viby. I 6 af de 15 Fald, der var besaaet med Rug, og i en Part af et syvende kunde man høste 1 Fold, i 5 Fald kunde der høstes $\frac{1}{2}$ Fold og i 1 Fald $\frac{1}{3}$ Fold, i et Fald var der kun nogle faa Rugstraa, og i et Fald og en Part af et andet kunde der ikke avles andet end Foder. (Tingbogen 20. og 27. August 1709).

Græsning og Høslet

Foruden paa de Dele af Bymarken, der ikke var besaaet, kunde Bønderne græsse deres Heste og Kreaturer paa Overdrevet og i Skovene. Overdrevet blev i Markbogen takseret til 12 Høveders Græsning.

I 1763 lod Grev Danneskiold-Samsøe Græsningen i nogle Krat,

han ønskede fredet, takserer. I Houballe Krat kunde der fødes og græsses 1 Høved om Sommeren, i Middelsom Hoved $1\frac{1}{2}$, i Havreholm Krat 3, i en Mose, der gik gennem Krattet, 2, i Espehoved og Estvedhoved $1\frac{1}{2}$, i Myrholm Krat 2 og i det lille Krat Tyrengs Hoved $\frac{3}{4}$. I alt altsaa $11\frac{3}{4}$ Høveder. (Tingbogen 21. Juni 1763).

Ifølge Sognejordebogen 1661 og Matriklen 1662 kunder der høstes 6 Læs Hø pr. Gaard eller 156 Læs i hele Viby. I Sognejordebogen har der imidlertid oprindeligt staaet 10 Læs, som saa er rettet til 6 Læs. Regner man med 10 Læs pr. Gaard, bliver den samlede Høhøst paa 260 Læs. Markbogen ansætter Høhøsten i Byens Marker og Enge til $167\frac{1}{2}$ Læs godt Hø i Høskov Marken, som altid var indhegnet, $90\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 96 Læs Mosefoder i de andre Vange, naar de dyrkedes, samt 3 Læs godt Hø og $2\frac{1}{4}$ Læs Mosefoder i Birkefogedens og Smedens Enge. Sognejordebogens, Matriklens og Markbogens Tal er utvivlsomt for smaa. Nærmere ved den virkelige Høhøst ligger de 20 Læs Hø eller mere, som Præsten i 1662 opgiver, han kunde høste i Præstegaardens og Kirkens Enge (se 1. Del, S. 83).

De Generalhoverireglementer, de forskellige Godser skulde indsende i Henhold til Forordningen af 6. Maj 1769, oplyser, hvor mange Læs Hø der kunde høstes i hver enkelt Bondegaards Enge. Ifølge Hoverireglementet for Marselisborg Gods kunde der høstes 397 Læs Hø i alle Gaardenes Enge i Viby. Det maa formodes, at dette Tal er for lille, da Hoverireglementerne bygger paa Bøndernes egne Opgivelser, som plejer at være for lave (se Fridlev Skrubbeltrang i Fortid og Nutid, Bd. 14, S. 6).

I 1678 holdt Mølleren i Aarhus Aaen opdæmmede usædvanlig længe. Synsmænd takserede den Skade, der derved tilføjedes Engene i Viby, til 120 Læs Hø. (Tingbogen 22. Maj 1678).

Husdyrholdet

I Fortid og Nutid, Bd. XIII, S. 157 ff., har Gunnar Olsen offentliggjort en Undersøgelse af Kvægskattemandtallenes og -Regnskaberne Værdi som historiske Kilder. Gunnar Olsen viser, at Præstemandtallene altid er at foretrække for Regnskaberne, og gør opmærksom paa, at Mandtallene og Regnskaberne, der bygger paa Bøndernes egne Angivelser, sandsynligvis opgiver for faa Dyr og gør mange Dyr yngre, end de var, saaledes at de kom ned i en lavere Skatteklasse. I en Afhandling i Historisk Tidsskrift, 11. Rk., Bd. 1, S. 245 ff., har Fridlev Skrubbeltrang ført den kritiske Under-

søgelse af Kvægskattemandtallene og -Regnskaberne videre. Ved at sammenholde Opgivelserne i en Række østdanske Kvægskattemandtal fra forskellige Aar baade med hinanden og med Antallet af de Husdyr, som opføres i samtidige Skifteforretninger, har Fridlev Skrubbeltrang paavist, at Skifternes Tal, bortset fra Faarene, altid er større end Mandtallenes, og at Mandtallenes Opgivelser er afhængige af Kvægskattens Størrelse, af de økonomiske Kaar i Almindelighed og af Antallet af forudgaaende Skatteudskrivninger.

Tabel VIII.

Skattepaalæggets Dato	Heste og Hopper	Plage og Føl	Stude	Keer	Ungnød og Kalve	Heste og Køer	Bæster og Hornkvæg	Faar	Svin (over 1 Aar)	Faar og Svin
3/8 1678	97	23	20	67	42	164	249	162	56	218
11/11 1682		35			70	167	272			138
14/9 1683		52			84	139	275			180
16/8 1684	68	37	2	59	65	127	231	68	61	129
11/12 1685		27			37	92	156			66
5/2 1687	21	45		35	20	56	121	75	25	100

Medens intet af Præstemandtallene for Viby Sogn er bevaret, eksisterer der specificerede Skatteregnskaber, som angiver Størrelsen af de enkelte Gaardes og Huses Besætninger i 1678, 1684 og 1687. De øvrige Kvægskatteregnskaber er summariske og anfører kun, hvor mange Husdyr af hver Slags der fandtes i hele Sognet. Tabel VIII og Tabel IX jævnført med Tabel XI viser, at Regnskabernes Tal i Viby som i Øst-Danmark er mindre end Skifternes, og at de ældste Regnskabers Tal er større end de yngstes. Derimod ser det ud til, at Præsten Christen Jensen i sin Velmagts Dage (han døde i 1686) har været paa sin Post over for Bønderne og opført næsten lige saa mange Dyr i 1678 og 1684 som i 1682 og 1683, da Kvægskatten kun var halvt saa stor.

Af Tabel X fremgaar det, at de Bønder, der havde betalt af paa deres Restancer, havde store Besætninger ifølge Kvægskatteregnskabet 1678, medens de Bønder, hvis Restancer var vokset stærkt, gennemgaaende havde smaa Besætninger. Det er altsaa ikke udelukket, at man kan benytte Kvægskatteregnskaberne til Bestem-

Tabel IX.

Gaardenes Matrikelnumre	Heste, Hopper, Plage og Føl			Køer, Stude, Ungnød og Kalve			Faar			Svin (over 1 Aar)			Faar og Svin		
	1678	1684	1687	1678	1684	1687	1678	1684	1687	1678	1684	1687	1678	1684	1687
1	4	2	1	2	3	1	4	0	0	1	2	0			
2	7	4	2	4	4	1	7	4	2	2	3	0			
3	4	3	2	2	3	1	4	0	0	0	2	1			
4	1	2	2	2	3	1	2	0	0	2	2	0			
5	5	4	4	4	5	3	4	3	2	1	2	0			
6	5	4	2	6	5	2	3	2	2	2	2	1			
7	3	3	2	1	1	1	2	2	2	1	2	0			
8	3	2	2	2	1	2	3	0	2	0	0	0			
9	6	3	2	5	4	2	3	2	2	2	3	0			
10	4	4	2	4	4	4	4	1	0	1	3	2			
11	4	4	2	4	7	2	4	1	2	2	4	1			
12	5	5	2	5	6	2	6	4	2	4	4	1			
13	3	4	4	4	7	3		3	2		3	2	9		
14	4	4	3	4	4	3	6	0	0	1	2	1			
15	4	4	4	7	4	4	4	3	2	3	2	2			
16	4	4	3	3	6	3	4	3	0	0	0	0			
17	3	3	2	5	3	0		0	2		2	0	6		
18	3	4	3	4	3	2	4	3	0	1	2	1			
19	4	4	2	4	5	2	6	2	2	1	2	1			
20	3	4	3	3	3	0	5	3	2	2	2	0			
21	4	4	3	8	6	3	6	3	3	4	3	0			
22	3	4	3	6	5	2	5	2	2	2	2	0			
23	6	4	3	5	6	3	5	4	3	3	3	2			
24	4	4	4	4	4	4	6	2	2	2	2	1			
25	5	4	2	6	4	2	5	2	2	2	3	1			
26	4	6	2	11	11	2	12		4	6		2			15

melse af Bøndernes relative Velstand eller Indkomster i de Aar, fra hvilke ingen Restancelister er bevaret. Kvægskatteregnskabernes Oplysninger om de forskellige Gaardes Besætninger er gengivet i Tabel IX.

Selv om Skifternes Opgivelser er langt mere paalidelige end Skatteregnskabernes, var der dog som oftest flere Husdyr paa Gaardene, end Skifteforretningerne angiver. Ved Registreringen

Tabel X.

Restancens Vækst 1678—1679	Heste og Hornkvæg 1678	Gaardens Matrikelnummer	Gaarden havde to Fæstere med hver sin Besætning
÷ 56	11	9	
÷ 9	9	5	
÷ 8	8	24	
÷ 6 el. ÷ 4	12	21	
0	11	23	
0	11	6	
0	10	12	
0 el. 2	9	22	
2	11	15	
2	8	17	
4	8	10	
7	8	14	
8	11	25	
8	8	11	
11	5	8	
17	7	16	x
19	8	19	
21	7	13	
23	7	18	
24	11	2	x
41	3	4	
44	6	1	
46	4	7	
47	6	20	
61	6	3	

af mange Dødsboer medtog man saaledes ikke Dyr, der kun havde ringe Værdi (f. Eks. Høns og Lam), eller Dyr, som den afdøde eller den efterladte Ægtefælle havde foræret Børnene. I en Del Gaarde stod der desuden Heste eller Kreaturer, som ikke tilhørte Gaardmanden, men Aftægtsfolkene, Tjenestefolkene, Børn, der var ude at tjene, eller Folk, som havde lejet deres Dyr ud¹⁾ eller havde dem paa Foder for Betaling.

¹⁾ Ifølge Skifteforretningen 24. Marts 1685 var det en Lejeko, der havde født den Kalv, der tilhørte Fæsteren af Gaard Nr. 3.

Tabel XI.

Gaardenes Matrikelnumre 1688	Datoen for Boels Registrering eller, saaremt denne er ukendt, Skiftets Dato (se Tabel XVI)	Heste og Plage	Føl og Følplage	Køer, Kvier og Ungkvæg	Stude	Kalve og Ungnøds- kalve	Faar og Vædre	Lam	Svin og Polte	Grise	Gæs	Gæslinger	Høns
22	30/6 1674	3		5	1	1	5	4	5		3	8	
20	14/7 1675	6		4	1	2			4		2		
24	17/10 1676	5	3	4		3	8	2	9	8	5	7	
7	12/11 1684	3	1	2			3		3		3		
3	24/3 1685	4				1	1		2	2	4		
14	16/2 1686	7		6	2	2			2		3		
1	21/3 1687	3	1			3	2			3			
24	4/11 1687	4	2	12	3		14	5	5	4	4		
22	14/2 1688	6		10	4		9	1	5		4		
11	23/1 1689	8		9		1	6		9		3		
11	2/5 1690	6		4	3	1	5	3	5		4		
1/2 2	12/6 1691	4	1	5		2	8	4	2	4	2	11	
1/2 2	8/3 1692	4		4		1	4		6		2		
17	26/3 1694	2					6	6	2		2		
14	29/6 1694	8	1	6		1	6	4	4				
1/2 25	5/10 1694	4		3		1			1				
1/2 20	7/11 1698	3		1		1			2				
1/2 8	25/1 1699	4		2			10		5				
1/2 20	25/10 1699	5		6		1	8	4	4		5		
1/2 20	2/3 1700	4	1	4	1	1	2						
20	18/11 1701	6	1	7	2	2	5	2	1	9	3		
1/2 13	19/10 1702	6	2	5	1	2	5	3	5	4			
23	5/2 1725	10	1	12	3		13		15				
1/2 13	23/1 1726	5	2	8	2		12		2	2	3		2
21	27/3 1727	10		12	8	4	12		9	5	5		
7	5/4 1727	7	2	7			3	2	7	4			
19	18/3 1730	6	1	6	2		10		3		5		
20	10/6 1732	6		5	2	4	5	4	10		4	14	
6	15/10 1732	6	2	9	1	2	5	4	10	3	4	8	8
24	16/1 1733	9		10		5	16		4	3	4		9
22	28/1 1733	6		5		5	9		5		3		6
21	14/12 1733	9		8	4	11	13		18		6		17
1/2 13	16/11 1739	5	1	7	1	2			14				

Tabel XI.

Gaardenes Matrikelnumre 1688	Datoen for Boets Registrering eller, saaremt denne er ukendt, Skiftets Dato (se Tabel XVI)	Heste og Plage	Føl og Følplage	Køer, Kvier og Ungkvæg	Stude	Kalve og Ungnøds- kalve	Faar og Vædre	Lam	Svin og Polte	Grise	Gæs	Gæstinger	Høns
3	17/6 1740	6		8	3	3	7	6	5		4	13	
21	30/6 1740	10		10	4	4	9	5	6	10	5		
5	18/11 1740	15 ¹⁾	1	12 ²⁾	4	1	15		8				
22	10/7 1741	6 ¹⁾		4	1	3	5	5	5	6	4	11	
1	16/2 1742	7		7	2		6		13		4		
1/2 2	7/2 1743	5	2	3		2	7		2		3		
15	8/5 1743	7	1	7	1	4	16	8	10	8	3		
20	8/6 1743	6		7		2	7	5	3	4	4		
14	11/6 1745	7	1	11	2	3	9	5	9		3	13	
12	26/2 1748	11 ¹⁾	2	3	1	4	3		12	12	5		
16	26/2 1748	8	2	3		1	5		9		5		
20	10/4 1750	7	1	4 ³⁾		2	8		6	8	4		
1	6/5 1750	8		5	2	2	10	6	8	6	4		
15	26/6 1750	8	2	7	1	2	12	9	2	11	3		
24	5/8 1751	8	3	6	1	2	11	4	10	4			
23	28/9 1751	11		8	1	4	15	11	11	9	4	11	
1/2 2	24/10 1752	6		3	2	1	3	1	9		4		
25	5/7 1754	9	2	6	6		15	9	7	6	5	23	
1/2 8	16/4 1755	5		3		2	3		3		4		
23	11/5 1755	13		9	1	2	11	8	15	3	6		
20	7/7 1755	10	1	6	1	2	2	1	9	5			
1/2 8	13/1 1756	5	1	3			4						
(1/2) 12	15/6 1756	11		8	2		9		8		4		
20	3/6 1758	7		10	4	1	12	13	5				
25	7/7 1758	7	1	9	1	2	9	7	6	2	3		
1/2 8	22/12 1758	5		4		1	4	1					
21	3/5 1759	7	1	10	1	1	9	6	1	4	3		
6	15/12 1760	7		6	2		4	3	2		4		
5	21/4 1762	7	1	12	1	3	16		12		4		
14	22/4 1762	5 ¹⁾		8	2	6	11	9	13		4		
17	25/9 1762	7	2	6		2	9	6	8	3	3	6	

1) Desuden 1 Hingst. 2) Desuden 2 Tyre. 3) Desuden 1 Tyr.

Tabel XI.

Gaardenes Matrikelnumre 1688	Datoen for Boets Registrering eller, saaremt denne er ukendt, Skiftets Dato (se Tabel XVI)	Heste og Plage	Føl og Følplage	Køer, Kvier og Ungkvæg	Stude	Kalve og Ungnøds- kalve	Faar og Vædre	Lam	Svin og Poite	Grise	Gæs	Gæstinger	Høns
7	7/6 1763	7	1	9			15		12				
13	3/10 1763	11	2	14		2	16	8	16				
15	10/10 1763	10	1	11		2	20		12	7			
25	7/11 1763	8	1	7		2	14		6	6	2		
1/2 11	18/7 1764	4	1	6		2	7		4	10			
13	10/7 1765	11	2	5		4	7	3	10	6	3	9	7
(1/2) 4	27/4 1766	9	2	6	2	2	7		12		5		

Husmændenes Husdyrhold. Husenes Numre er de samme, som benyttes i Listen S. 133 ff.

(?)	24/10 1676	2		1			8						
(?)	20/6 1684	2	1	1									
Markmd.	8/2 1687	2		2									
X	3/10 1702	3					4				4	9	
Skovf.	22/11 1724	Ingen Husdyr											
Skolem.	18/12 1729						11					4	
Smed	19/1 1730	4		3		1	12		7	7	4		
Hyrde	11/7 1730						4	4	2	3	4	7	
VI, b	5/8 1739	3		1					4	2			
II, b'	10/7 1741			1			8	7					
Indsid.	11/6 1745	Ingen Husdyr											
Skovf.	12/8 1745			1					4	2			
I, a	27/6 1746						2	1			1	6	
(?)	16/8 1747	Ingen Husdyr											
I, a	5/2 1748						4			2	3		
I, b	5/2 1748						2				4		
(?)	3/10 1749						3	1	1		1		
Indsid.	11/1 1750	Ingen Husdyr											
(?)	26/6 1750						2	3			2		
Smed	4/11 1750			1		1	4			1	3		
Indsid.	3/12 1751						4			4			
I, b	3/12 1751						4	3					
II, a, a	14/5 1753						3				1		
IV	14/5 1753						6	5	3		2		

Tabel XI.

Husenes Numre i Listen S. 133 ff.	Datoen for Boets Registrering eller, saaremt denne er ukendt, Skiftets Dato	Heste og Plage	Føl og Følplage	Køer, Kvier og Ungkvæg	Stude	Kalve og Ungnøds- kalve	Faar og Vædre	Lam	Svin og Polte	Grise	Gæs	Gæslinger	Høns
Smed	6/7 1753			1			4	6	3	2	1	8	
II, b	18/6 1760	Ingen	Husdyr										
II, b	5/10 1761	Ingen	Husdyr										
Skovf.	9/3 1763			2			7						
VII, a	12/5 1763	Ingen	Husdyr										
Innsid.	10/7 1765	Ingen	Husdyr										
Smed	21/10 1765			1		2	6		2				
Innsid.	10/4 1766												
Innsid.	24/3 1768	Ingen	Husdyr										
Smed	15/4 1769			2	2		9	5	2				4

Medens de store Slagtinger fortrinsvis fandt Sted om Efteraaret og om Vinteren, fik de fleste Dyr deres Unger om Foraaret. Gaardenes Besætninger var derfor som Regel større om Sommeren end ud paa Vinteren. Nogle Bønder drev Handel med Heste og Kreaturer og havde af den Grund flere Dyr paa deres Gaarde end andre Gaardmænd. For Vibys Vedkommende er dette Tilfældet med Juul Eskildsen, efter hvis Kone der holdtes Skifte den 18. November 1740.

Tabel XI viser, hvor mange Husdyr der tilhørte de Dødsboer, som er registreret i bevarede Skifteforretninger. Flere Gange omtaler Skifteforretningerne Hopper med Føl. Da Føllene en enkelt Gang beskrives, kan der ikke være Tale om ufødte Føl.

I 1752 sagsøgte Forpagteren paa Marselisborg en Række Gaardmænd og Husmænd i Viby, som stod i Restance med deres Oldengæld. Da Restancelisten viser, at Mændene i Viby skyldte Oldengæld for 177 Svin (Tingbogen 11. April 1752), har de altsaa haft mindst 177 Svin paa Olden i 1751.

I 1707 fik Forvalteren paa Constantinsborg kun 4 Lam i Konge- og Kirketiende af Viby Sogn. Da han fandt, at 4 Lam var urimelig lidt af saa stor en By, tog han til Viby for selv at tælle Byens Lam. (Tingbogen 19. Juli 1707).

Skovenes Olden

Naar Svinene skulde drives paa Olden, var det Skik og Brug, at uvildige Mænd takserede Skovenes Olden, hvorefter Bønderne mod Erlæggelse af Oldengæld fik Lov til at sætte saa mange Svin

Tabel XII.

Svins Olden				
Aar	i Bøgeskoven	i Høskoven	i Bøge- og Høskoven tilsammen	i Kirkeskoven
1655	125		125	
1673			18	
1675	6		6	
1676			0	
1677			6	
1678	3		3	
1679			3	
1701	4	1	5	
1702			48	
1703			1	
1704			3	
1706			3	
1712	36	6	42	
1720			48	
1724			102	
1726			36	
1727	150	40	190	5 - 6
1730			10	
1733			50	
1736			12	
1737	114	24	138	
1739			6	
1740			15	
1742	48	12	60	
1748			30	
1758			16	
1760	120	6	126	
1765	52	2	54	

Oldensynene er alle afholdt sidst i September eller først i Oktober Maaned.

paa Olden, som Skovene efter Taksationen kunde fede (jvnf. Forordningen af 21. Januar 1710 § 36 og Forordningen af 26. Januar 1733 § 41). Tabel XII opgiver, hvor mange Svins Olden Skovene i Viby takseredes til i de Oldensyn, som kendes fra Tingbøgerne.

Undertiden traf Forvalteren eller Forpagteren Aftale med Bønderne om Oldenens Udnyttelse, uden at noget Oldensyn var afholdt (se saaledes Tingbogen 5. November 1726). Da det heller ikke er sikkert, at alle Oldensyn er indført i Tingbøgerne, kan et Aar godt være et Oldenaar, selv om den paagældende Tingbog er bevaret og ikke indeholder noget Oldensyn fra vedkommende Aar.

Takseringsmændene kunde naturligvis kun se den Olden, der hang paa Træerne. Den Olden, der var blæst ned, eller som Bønderne havde slaaet ned (se ovenfor S. 55), kunde de ikke tage Hensyn til. Man maa derfor regne med, at Oldensynenes Tal ofte er for lave.

I 1733 og 1736 anfægtede Bønderne Oldensynenes Rigtighed og ønskede nye Syn afholdt. Ved begge Lejligheder tilbød Forpagteren Bønderne, at de maatte sætte saa mange Svin paa Olden, som Skovene ifølge Synsforretningerne kunde fede. Blev de ikke forsvareligt fedet, vilde han betale dem Oldengælden tilbage. Afholdelse af nye Syn kunde Forpagteren derimod ikke tillade, da der var blæst megen Olden ned, siden Skovene første Gang blev synet. (Tingbogen 15. og 30. September 1733 samt 18. og 25. Septbr. 1736).

Baade i Matriklen 1664 og i Matriklen 1688 er Skovene sat i Hartkorn efter Antallet af de Svin, de kunde fede, naar der var Olden paa Træerne. Medens Skovene i Viby, altsaa baade Høskoven, Bøgeskoven og Kirkeskoven, er takseret til 120 Svins Olden i Matriklen 1664, regner Matriklen 1688 ikke med, at de kunde fede flere end 36 Svin.

Skovhugst og Vindfælder

Det var saa langt fra alle Gerningsmænd til begaaet Skovhugst, som blev paagrebet og fik deres Sag behandlet af Retten. Et Indtryk af den ulovlige Hugsts Omfang faar man derfor kun gennem de Syn, der lejlighedsvis blev afholdt paa den samlede Skovhugst. I December 1708 lod Forvalteren Skovhugsten i Viby Bøgeskov og Høskoven syne. Ifølge Synsmændenes Opgivelser var der fældet 40 Risbøge og hugget Grene af en Del Ege og Bøge i Bøgeskoven. I Høskoven var der fældet 5 Risege og 39 Risbøge og hugget Grene af flere Ege- og Bøgetræer (Tingbogen 27. November og 4. December 1708). I Forbindelse med en Skovhugstsag samme Aar

udtalte Forvalteren, at Synet noksom beviste, at Bønderne stræbte efter ganske at ruinere de to Skove (Tingbogen 18. December 1708). Aabenbart har den ulovlige Hugst været usædvanlig stor i Tiden omkring 1708.

Da Grev Danneskiold-Samsøe i 1724 havde hørt, at Godsets Skove var forhugget af Skovbetjentene eller med deres Tilladelse, lod han Skovene syne. Synsmændene fandt imidlertid, at der i det sidste Par Aar ikke var fældet andre ustemplede Træer end en lille Risbøg i Bøgeskoven samt en lille Eg i Høskoven, som Grevens Kusk havde fældet, da han ellers ikke kunde komme forbi med Vognen. (Tingbogen 3. og 31. Oktober 1724).

I 1729 var det paa ny kommet Greven for Øre, at Bønderne uden Tilladelse fældede Træer i hans Skove. Ifølge det Syn, som i den Anledning blev afholdt, var der fældet 3 smaa ustemplede Risbøge og en noget større Bøg i Høskoven. I Bøgeskoven var der fældet 6 smaa ligeledes ustemplede Risbøge. (Tingbogen 13. og 20. December 1729 samt 10. Januar 1730).

I 1763 beskyldte Forvalteren Skovfogeden i Viby for, at han havde set igennem Fingrene med Skovhugst, der var forøvet i Myrholm Krat. De Synsmænd, der besaa Krattet, kunde dog ikke se, at der var hugget mere end omtrent 2 Læs Gærdsel, hvoraf Størsteparten tilmed var gammel Hugst. (Tingbogen 31. Maj 1763).

Mange af de Træer og Buske, der groede rundt om paa Agrene og i Engene, fældede Bønderne, naar de stod dem i Vejen, eller de havde Brug for mere Træ, end de fik udvist. Ifølge det Syn, som i 1754 blev afholdt paa Hugsten i Viby Bymarks Ellemoser, havde Bønderne uden Udvisning fældet 74 Elle i Østruplunds Dahl, 66 i Nødholdt, 66 ved Raunberg, 8 i Jacob Møllers Lius Eng, 24 i Hellede, 5 ved Anderses Høy, 20 ved Mosen inden for Høgels Høy, 6 ved Brunbiere Kiær og 20 ved Langvads Leed. I alt 289 Elle. (Tingbogen 2., 9. og 17. April 1754).

Mange gamle Træer blev udvist til Gavntømmer eller Brændsel, medens Skovhugsten og de mange Kreaturer, der græssede i Skovene, ryddede stærkt op i den unge Bevoksning. I de forhuggede Skove var der ikke meget Læ for Stormen, som derfor kunde volde store Ødelæggelser. I den stærke Storm om Natten den 1. November 1744 var der saaledes blæst en Del Bøgegrene ned i Viby Bøgeskov. Desuden var en Risbøg blæst om med Roden, medens 6 raadne Ege var knækket, og 1 Egetræ var rodblæst. (Tingbogen 1. og 8. December 1744). Den 12. Oktober 1754 væltede Stormen 20 Bøge og 1 Eg i Bøgeskoven, 5 Bøge og Risbøge og 13 Ege og

Risege i Høskoven samt knækkede talrige Ege- og Bøgegrene. Den samlede Skade takseredes til 33½ Læs Bøgetræ og 2½ Læs Egetræ i Bøgeskoven og 8½ Læs Bøgetræ og 6 Læs Egetræ i Høskoven. (Tingbogen 22. Oktober 1754).

Tørveskær

Skønt en Bonde ikke maatte skære mere end 20—30 Læs Tørv om Aaret (jvnf. Forordningen af 26. Januar 1733 § 42), var der i 1754 skaaret 180 Læs i Jens Hansens Moser og 96 i Poul Rasmussens. De fleste Tørv var skaaret af Husmænd i Viby og Mænd fra Aaby, som hver havde lejet 1 Dags Tørveskær af Jens Hansen eller Poul Rasmussen. (Tingbogen 27. August 1754).

Forbruget af Korn i Husholdningerne og til Foder

Det var ikke blot Saasæd, Dødsboerne i Henhold til Sekvestringsbestemmelserne skulde aflevere til dem, der overtog Gaardene, men ogsaa Føde- og Tærkorn, d.v.s. det Korn, der skulde bruges til Foder og i Husholdningen til næste Høst.

Som omtalt ovenfor S. 76 krævede Forvalteren antagelig for meget Sædekorn af Dødsboerne. Man har de samme Grunde til at formode, at han ogsaa fordrede mere Føde- og Tærkorn, end der var Brug for paa Gaardene.

Ved det Skifte, som i 1733 holdtes i Gaard Nr. 22, blev Tærkornet for Husstandens 7 Personer ansat til 1 Td. Rug og ½ Td. Byg om Maaneden. Fra Skiftets Begyndelse, den 28. Januar, til Olufsdag, d.v.s. 6 Maaneder, skulde der altsaa bruges 6 Tdr. Rug og 3 Tdr. Byg. Ved det Skifte, som holdtes 7. Februar og 7. Marts 1743 i den ene af de to Gaarde, hvori Gaard Nr. 2 var delt, blev 7 Maaneders Tærkorn ansat til 7 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg. Ved det Skifte, som i 1748 holdtes i Gaard Nr. 12, blev Tærkornet ansat til 4 Skpr. Byg til Malt, 6 Skpr. Byg til Gryn og 1 Td. Rug om Maaneden. Fra Skiftets Begyndelse, den 26. Februar, til Høst, d.v.s. 7 Maaneder, skulde der altsaa bruges 7 Tdr. Rug og 8 Tdr. 6 Skpr. Byg. Ved de andre Skifter blev Tærkornet ansat uden nærmere Forklaring. Tabel VII viser, hvor meget Korn, Forvalteren krævede af hvert enkelt Dødsbo.

Til en Brænding, som gav 24 Potter Brændevin, havde Pigen i Præstegaarden faaet udleveret 6 Skpr. Byg og 2 Skpr. Malt »med

Toldkornet iberegnet, som derfra i Møllen afgik, foruden at Byggen i Ovnen blev tørret, efter at den hende var tilmaalt«. (Tingbogen 12. og 19. Februar 1765).

Af en Sag, Aftægtsmanden paa en Gaard havde anlagt mod Gaardens Fæster, fremgaar det, at 1 Ko og 6 Faar havde tilstrækkeligt Vinterfoder i 1 Læs Hø og 8 à 10 Traver Byghalm, medens 1 Ko, 1 Kvie, 1 Kalv og 6 Faar kunde æde 4 Læs Hø foruden Halm (Tingbogen 6. November — 11. December 1764).

Hoveri, Landgilde og andre Afgifter til Husbonden

I 1665 paalagde Forvalteren alle Birkets Bønder at plukke 2 Skæpper Nødder til Husbonden. Bønderne var bange for, at Nøddeplukningen skulde blive en fast aarlig Hoveripræstation; men Forvalteren beroligede dem med, at der kun var Tale om »en godvillig Foræring«. (Tingbogen 8. August og 5. December 1665). Tingbøgerne 1666—1671 er gaaet tabt; men i 1672 krævede Herskabet ligeledes Nødder af Fæsterne, dog kun $\frac{1}{2}$ Skæppe af hver Mand. (Tingbogen 13. August 1672). I 1673 og de følgende Aar hører vi intet til Nøddeplukningen.

I 1714 omtales det, at Bøndernes Hoveri var nedsat som Følge af det haarde Skattetryk. (Tingbogen 27. Februar 1714).

Skønt Gaardene i Viby ikke var lige store, var den Landgilde, der skulde betales af Gaardene, den samme. Landgilden af hver Gaard beløb sig til 2 Tdr. 4 Skpr. Byg, 4 Tdr. 2 Skpr. Havre, 1 Lam, 1 Gaas og 4 Høns.

Af Fæstebrevene og den Obligation, hvorved Grev Danneskiold-Samsøe pantsatte Indtægten af Baroniet til Grev Knuths Enke, Ida Margrethe Reventlow, (Tingbogen 28. Februar 1747) fremgaar det, at Fæsterne engang i Tiden mellem 1743 og 1747 fik baade deres Landgilde og deres Hoveri afløst af en Pengeafgift. De 24 Gaarde, hvis Fæstere betalte Landgilde og gjorde Hoveri til Baroniet, var paa 148 Tdr. 3 Skpr. 1 Fjerdk. og $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn til sammen. Da Afgiften var sat til 14 Mark pr. Td. Hartkorn, og Fæsterne til Trods for deres Gaardes forskellige Størrelse skulde betale lige meget, kom hver Fæster til at svare 14 Rigsdaler 2 Mark og $\frac{9}{16}$ Skilling om Aaret. Forpagteren af Marselisborg Hovedgaard havde betinget sig 4 Dages Arbejde i Hø- og Kornhøsten af hver Gaard. Som Vederlag for dette Hoveri blev hver Gaards Afgift afkortet med 1 Rigsdaler.

Fra og med den 1. Maj 1753 skulde Bønderne paa ny gøre Hoveri, men vedblev at betale Penge i Stedet for Landgilde (se Fæstebrevet paa Gaard Nr. 12 af 20. Januar 1753). Afgiften for Landgilden alene androg 8 Mark af hver Tønde Hartkorn eller 8 Rigsdaler 1 Mark og $7\frac{1}{2}\%$ Skilling af hver Gaard. Da der skulde betales 14 Rigsdaler 2 Mark og $9\frac{1}{2}\%$ Skilling for Landgilde og Hoveri tilsammen, og der blev givet 1 Rigsdaler i Vederlag for 4 Dages Hoveri, kunde det se ud, som om hver Fæster gjorde 24 Dages Hovarbejde om Aaret. Hovarbejdet bestod imidlertid baade af Gangdage og af Spanddage, som ingenlunde var lige meget værd omregnede i Penge. Da man ikke kender Forholdet mellem det Antal Gangdage og det Antal Spanddage, der maatte ydes før og efter 1753, er det ikke muligt at beregne Hoveriets Størrelse nøjagtigt.

Ved Kontrakt af 27. Maj 1769 blev det aftalt, at Bønderne igen skulde betale Penge for baade Landgilde og Hoveri (Fæstebrevet paa Gaard Nr. 2 af 17. Marts 1770). Fæstebrevene opgiver ikke, hvor stor Afgiften var, men af Generalhoverireglementet fra 1769 fremgaar det, at der skulde betales 8 Rigsdaler 24 Skilling i Landgildepenge og 8 Rigsdaler 24 Skilling i Hoveripenge af hver Gaard.

Foruden Avlingshoveriet, Ægter og Arbejde, maatte Bønderne ogsaa paa Omgang udføre Rejser for Herskabet. For disse Rejser var de ikke fritaget, naar de ellers betalte Penge i Stedet for at gøre Hoveri.

Vedrørende Indfæstningernes Størrelse og de Betingelser, hvorunder de forskellige Fæstemaal i øvrigt blev indgaaet, se Tabel XIII. Erindres maa det dog, at Pligten til at overtage Restancer, yde Aftægt, ægte Enken paa Gaarden m. v. ikke altid paalagdes udtrykkeligt i Fæstebrevene, den Kilde, hvorfra Tabel XIII's Oplysninger er hentet (jvnf. Tabel XV og Listen over Gaardenes Fæstere i det personalhistoriske Afsnit).

De Oplysninger om Gadehusmændenes Afgifter og Fæsteforhold i øvrigt, som deres Fæstebreve indeholder, er gengivet i Tabel XIV. Tabellen viser, at der af alle Huse, som var opført før 1730, blev betalt 3 Rigsdaler 2 Mark i Hus- og Arbejdspenge uanset Husenes Størrelse, og hvad enten de havde 1 eller 2 Fæstere. Afgiften af Hus Nr. II, som blev delt mellem 3 senere mellem 4 Fæstere, blev dog sat op til 4 eller 5 Rigsdaler. Af de Huse, som blev bygget efter 1730, Nr. III, Nr. XI og Nr. XII, skulde der betales henholdsvis 1 Rigsdaler 2 Mark, 1 Rigsdaler og 1 Rigsdaler.

Husmændene skulde paa Omgang foretage Rejser for Herskabet (se Fæstebrevene 24. Januar 1765 og 18. December 1770), og Her-

Tabel XIII.

Fæstebrevets Dato	Gaardens Matrikelnummer 1688		Fæsterens Hjemsted		Forgængerens var død	Forgængerens Enke havde afstaaet Gaarden	Forgængerens havde opladt Gaarden (paa Grund af Alder og Svagelighed)	Forgængerens var forarmet (og Gaarden øde)	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Enke	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Datter	Fæsteren skulde yde Forgængerens Aftrægt	Fæsteren overtog Forgængerens Restancer	Fæsteren skulde reparere Gaardens meget brøstfældige Bygninger	Indfæstning (Rigsdaler)	Fæsteren maatte overtage den anden Halvpart af Gaarden, naar den blev ledig
	Viby	En anden By													
7/4 91	1/2	17	x				x							12	
28/3 95	1/2	25		Bjergager	x				x					18	
6/3 96	1/2	17	x		x									12	
5/7 96		10	x				x							18	
1/8 97	1/2	8		Kattrup?		x				x				10	
30/5 98		5	x		x									20	
11/4 99	1/2	25	x					x						0 ¹⁾	
25/1 00	1/2	12		Kolt			x							18	
26/1 01		23	x			x								20	
5/2 03	1/2	13		Kattrup	x							x		13 1/3	
3/4 04		3	x		x				x					30 2/3	
18/10 04		21		Ormslev	x				x					40	
3/4 05		24		Ormslev	x									26 2/3	
3/4 05	1/2	11		Holme	x				x					20	
11/4 07	1/2	12	x				x							10	
16/4 09		16		Havnstrup			x					x	x ²⁾	0	
21/4 09	1/2	15	x				x						x ²⁾	16	
18/12 09		14		Brabrand				x				x ³⁾		0	
21/12 09		22		Stautrup		x							x	0	
1/3 10	1/2	18		True			x						x	10	x
4/5 11	1/2	2		Kattrup	x							x ⁴⁾		6	
3/11 11		9		Holme	x									20	
13/12 14	1/2	2	x		x									12	
20/7 15		6	x		x									16	
6/11 16	1/2	4					x							16	
6/5 17		1		Kolt								x		8	
20/5 18	1/2	11	x				x							12	

1) Den nye Fæster skulde betale den Rug, der var saet i Gaardens Agre. 2) Der havde været Ildløs paa Gaardene, og Skaderne var ikke helt udbedret. 3) 30 Rigsdaler 1 Mark. 4) 4 Rigsdaler 1 Mark.

Tabel XIII.

Fæstebrevets Dato	Gaardens Matrikelnummer 1688	Fæsterens Hjemsted		Forgængerens var død	Forgængerens Enke havde afstaaet Gaarden	Forgængerens havde opladt Gaarden (paa Grund af Alder og Svagelighed)	Forgængerens var forarmet (og Gaarden øde)	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Enke	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Datter	Fæsteren skulde yde Forgængerens Aftægt	Fæsteren overtog Forgængerens Restancer	Fæsteren skulde reparere Gaardens meget brøstfældige Bygninger	Indfæstning (Rigsdaler)	Fæsteren maatte overlægge den anden Halvpart af Gaarden, naar den blev ledig
		Viby	En anden By											
Fæstebekræftelser paa Gaardene $1\frac{1}{2}$ 4, 7, $1\frac{1}{2}$ 8, $1\frac{1}{2}$ 13 og 20														
7/5 19														
16/7 20	20	x		x							x	x ⁵⁾	10	
18/8 24	1				x								0	
16/2 26	12 ⁹⁾	x						x			x	x	0	
5/4 27	$1\frac{1}{2}$ 11 ⁷⁾	x						x			x	x	0	
11/11 27	7	x		x									18	
21/2 28	18	x						x				x ⁸⁾	0	
8/6 29	21	x		x									20	
16/4 30	25	x		x									8	
7/8 32	$1\frac{1}{2}$ 20	x			x								10	x
26/11 32	24	x		x									20	
17/3 33	22 ⁹⁾	x		x				x			x	x	20	
12/6 34	5	x		x									40	
19/6 34	$1\frac{1}{2}$ 2	x				x							10	
12/2 35	23	x		x ¹⁰⁾									16	
17/1 37	23	x		x									20	
20/4 38	$1\frac{1}{2}$ 8	x				x							10	
26/7 40	3	x		x									20	
13/10 40	$1\frac{1}{2}$ 2	x				x							10	
22/7 41	22	x		x							x ¹¹⁾		20	
14/3 42	$1\frac{1}{2}$ 13	x					x						10	x
14/3 43	$1\frac{1}{2}$ 2	x		x									10	
1/7 43	$1\frac{1}{2}$ 8	x				x							10	
26/8 43	15		Ingerslev	x									20	
9/4 46	$1\frac{1}{2}$ 13	x			x								10	

5) Gaarden brændte i 1719 og var ikke helt genopbygget. 6) Fæsteren overtog de 5 Heste, de Redskaber og det Korn, der fandtes paa Gaarden. 7) Fæsteren overtog de Redskaber, de 5 Heste og en Ko, der fandtes paa Gaarden, men maatte selv skaffe det Korn, han skulde bruge. 8) Fæsteren skulde først betale Afgifter fra den 1. April. Han skulde selv skaffe Besætning til Gaarden. 9) Fæsteren overtog Besætning m. v., som var udlagt til Herskabet. 10) Fæsteren og hans Spøskende havde boet paa Gaarden nogle Aar. 11) 21. Rigsdaler.

Tabel XIII.

Fæstebrevets Dato	Gaardens Matrikelnummer 1688	Fæsterens Hjemsted		Forgængerens var død	Forgængerens Enke havde afstaaet Gaarden	Forgængerens havde opladt Gaarden (paa Grund af Alder og Svagelighed)	Forgængerens var forarmet (og Gaarden øde)	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Enke	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Datter	Fæsteren skulde yde Forgængerens Aftægt	Fæsteren overtog Forgængerens Restancer	Fæsteren skulde reparere Gaardens meget brøstfældige Bygninger	Indfæstning (Rigsdaaler)	Fæsteren maatte overlægge den anden Halvpart af Gaarden, naar den blev ledig
		Viby	En anden By											
10/5 48	16	x		x									13 1/3 ¹²⁾	
15/5 51	1/2 9	x				x							10	
28/6 51	1/2 11	x				x				x			10	
24/7 51	14	x			x					x			20 ¹³⁾	
13/11 51	24	x		x				x					20	
20/1 53	1/2 12	x			x								16	x
16/2 53	1/2 9	x				x							14)	
2/10 54	25		Vejlby	x				x					50	
30/6 55	23	x		x				x					40	
26/7 55	20		Terp	x				x					40	
2/8 55	1/2 11	x				x							30	
24/10 55	1/2 13	x				x ¹⁵⁾				x			16	
17/8 56	1/2 8		Holme	x				x					20	
26/2 57	1/2 4	x				x							16	x
Maj 58	5					x				x		x	30	
17/6 58	1/2 12	x			x					x			16	
30/9 58	1/2 11	x			Mageskifte									
30/9 58	1/2 4	x			Mageskifte									x
18/5 59	21		Vejlby	x				x					66 2/3	
20/10 60	18	x				x			x	x			50	
24/1 61	6		Holme	x				x					33 1/3 ¹⁰⁾	
5/5 62	14		Terp	x									40	
2/1 63	17	x				x				x		x	13 1/3	
3/1 63	1/2 10	x				x							40	

12) Fæsteren havde passet Gaarden under Faderens Sygdom. Han skulde derfor kun betale en lille Indfæstning. 13) Fæsteren havde bestyret Gaarden, medens Faderen levede, og 6 Aar derefter. 14) Fæsteren skulde betale de samme Afgifter af denne Halvpart af Gaarden, som han i Henhold til sit Fæstebrev af 15. Maj 1751 betalte for den anden Halvpart. 15) Da Gaarden var for lille til at være delt, havde hans Broder overladt ham sin Halvpart. Broderen beholdt Indbo og Besætning m. v., bortset fra 5 Tdr. Byg og 5 Tdr. Havre til Sædekorn. 16) Fæsteren slap med en relativt lille Indfæstning paa Grund af Enkens mange Børn og ringe Vilkaar.

Tabel XIII.

Fæstebrevets Dato	Gaardens Matrikelnummer 1688		Fæsterens Hjemsted		Forgængerens Enke havde afstaaet Gaarden	Forgængerens Enke havde opladt Gaarden (paa Grund af Alder og Svagelighed)	Forgængerens var forarmet (og Gaarden øde)	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Enke	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Datter	Fæsteren skulde yde Forgængerens Aftægt	Fæsteren overtog Forgængerens Restancer	Fæsteren skulde reparere Gaardens meget brøstfældige Bygninger	Indfæstning (Rigsdaaler)	Fæsteren maatte overtage den anden Halvpart af Gaarden, naar den blev ledig
	Viby	En anden By												
29/4 63	1/2	15	x		x								20	
29/4 63	1/2	15	x		x								20	
17/7 63	7				x			x					40	
11/11 63	1	x				x				x			50	
3/2 64	14			Aaby	x			x					60	
19/9 64	13	x			x								100	
20/7 69	3	x				x				x			50	
17/3 70	1/2	2	x			x				x			40	
17/5 70	1/2	2	x			x				x			40	

skabet kunde naar som helst kræve Ugedagstjeneste i Stedet for Hus- og Arbejdspenge¹).

Efter at Marselis havde overtaget Jorden Kongsgaard, fæstede han den bort, først til den tidligere Panthaver, Niels Madsen Tolder, senere til »samtlige Viby Sognemænd«. Af Matriklen 1664 og af Sognemændenes Fæstebrev af 5. Marts 1712 fremgaar det, at Landgilden af Kongsgaard, der beløb sig til 4 Skpr. Byg i 1664, var sat op til 6 Skpr. Byg i 1712.

Ifølge Markbogen og Matriklen 1688 brugte Smeden Engen Ruballe Bæk og et Stykke Eng, der laa ved hans Hus. Af Ruballe Bæk Engen betalte Bymændene en aarlig Afgift paa 4 Skpr. Byg (Tingbogen 28. Februar 1747). Afgiften af Ruballe Bæk Eng anføres ikke i Matriklen 1664, som omvendt omtaler en Afgift paa 4 Skpr. Byg, som samtlige Bymænd betalte af et Stykke Jord i Høskoven, der hverken blev landmaalt for sig selv i 1683 eller sat

¹) 16. Juni 1717 havde Eskil Jensen givet sin Svigersøn, Kvartermester Niels Poulsen, Tilladelse til at bygge et Hus paa 6-8 Fag og anlægge en Kaalhave i hans Gaards Enghave. Saa længe Niels Poulsen og hans Kone levede, skulde der ikke betales Leje af Huset. 18. Juli 1717 og 30. Maj 1727 havde Forvalteren paa Marselisborg godkendt Kontrakten med den Tilføjelse, at hvis Niels Poulsen flyttede, skulde Huset blive staaende og Gaardens Fæster give ham billigt Vederlag for hans Omkostninger. (Tingbogen 22. Juni 1728).

Tabel XIV.

Fæstebrevets Dato	Husets Nummer (se Listen S. 133 ff.)	Antal Fag, der var bygget	Antal Fag, der skulde bygges (til)	Forgængerens var død	Forgængerens Enke havde afstaaet Huset	Forgængerens havde opladt Huset	Forgængerens var forarmet (og Huset øde)	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Enke	Forgængerens fik frit Husværelse	Fag, der overlodes Forgængerens	Huset var meget brøstfældigt	Hus- og Arbejdspenge i Mark	Indfæstning i Mark	Fæsteren maatte overtage Resten af Huset, naar det blev ledigt
30/9 1682	X					X							48	
23/4 1710	II			X									16	
12/6 1732	II					X						20	16	
12/11 1734	II, b	4,5				X						12	8	
22/1 1735	IV	6 ¹⁾					X					20	12	
17/12 1735	V (b)	4	5			X						10		X
26/5 1737	III	0	6 ²⁾				X					8	0	
3/4 1742	VI, b			Mageskifte								10	3)	
15/9 1742	VIII	5				X					X	20	0	
13/7 1743	I, b	3				X						10	0	
24/7 1745	II, b	3			X							6 ⁴⁾	24	X
8/11 1745	IX, b					X						10	24	X
22/1 1746	VII, b	2	2			X			X			10	0	
7/11 1746	II, a, b	2				X						6	6	
6/2 1748	I, a											10	12	
16/2 1752	IX, b			X								10	12	
14/5 1753	II, a, a	2			X							6	18	
25/1 1754	IV	7		X				X				20	48	
25/1 1754	VI, a	5			X				X			10	24	
15/3 1755	IX, a	6				X				4	X	10	12 ⁵⁾	
31/12 1758	VI, b	7				X				1		10	24	
31/12 1758	IX, a	8				X				4		10	24	
20/10 1759	V, b	3 ⁶⁾				X						10	40	
9/11 1759	XI	0	2									6	12	

1) Huset var opført i 1734 af Herskabet; den nye Fæster havde dog hjulpet til ved Opførelsen og havde selv tækket Huset. 2) Huset opførtes af Fæsteren; men Herskabet lovede at levere Tømmeret. 3) Fæsteren skulde ingen Indfæstning betale, da han havde betalt 12 Mark, dengang han overtog sit første Hus. 4) De tre Fag Hus var kun Halvparten af II b, naar Forgængerens Enke døde, skulde Fæsteren ogsaa overtage den anden Halvpart af Huset og betale 12 Mark i Hus- og Arbejdspenge. Ifølge Generalhoverireglementet betalte han endnu i 1769 kun 6 Mark. 5) Som Følge af Husets Brøstfældighed blev der ikke krævet ret meget i Indfæstning. 6) Fæsteren skulde have Adgang til Ovn, Skorsten og Tærskelo, som fandtes i den anden Halvdel af Huset.

Tabel XIV.

Fæstebrevets Dato	Husets Nummer (se Listen S. 133 ff.)	Antal Fag, der var bygget	Antal Fag, der skulde bygges (til)	Forgænger var død	Forgængerens Enke havde aflaget Huset	Forgænger havde opladt Huset	Forgænger var forarmet (og Huset øde)	Fæsteren skulde ægte Forgængerens Enke	Forgænger fik frit Husværelse	Fag, der overlodes Forgænger	Huset var meget brøstfældigt	Hus- og Arbejdspenge i Mark	Indfæstning i Mark	Fæsteren maatte overtage Resten af Huset, naar det blev ledigt
²⁹ / ₁₂ 1760	I, b	3,5		x				x				10	16	
⁴ / ₁ 1764	IX, b					x				1		10	24	
⁵ / ₁ 1764	VII, a	4	2		x					27)		10	24	
²⁴ / ₁ 1765	VIII, b	3	1-2		x					1-2		10	24	
²¹ / ₅ 1766	VI, a	5			x							10	30	
¹ / ₅ 1767	II, a, b, b	2			x							6	60	
¹⁰ / ₅ 1768	VIII, a	4			x							10	24	
¹⁸ / ₁₂ 1770	XII	3			x				x			6	48 ⁸⁾	

Ifølge Generalhoveireglementet skulde Fæsterne af Husene III, I a og I b betale henholdsvis 14, 6 og 8 Mark i Hus- og Arbejdspenge. Af Fæstebrevene 17. December 1772 paa Hus Nr. III og 12. December 1779 paa Hus Nr. I b fremgaar det imidlertid, at det er de ældre Fæstebrevs og ikke Hoveireglementets Opgivelser, der er de rigtige.

Skovfogederne fik ikke Fæstebreve paa den Fribolig, der var en Del af deres Løn. En Undtagelse danner dog Jørgen Visofsky, som 2. Januar 1725 fæstede de 6 Fag Hus, der var opført til Bolig for Skovfogeden.

i Hartkorn i 1688. Af Restancelisterne 1727 og 1730 fremgaar det, at det paagældende Stykke Jord var Faldet Brohøjs Ager i Høskov Marken (»Braeahøj«, »Broershøj« staar der i Restancelisterne). Muligvis var de 4 Skpr. Byg Afgift baade af Brohøjs Ager og af Ruballe Bæk Engen.

Gaardfæsternes Slægtskab med deres Forgængere

Af Listen over Gaardenes Fæstere, S. 120 ff., fremgaar det, at 31 af de (mandlige) Fæstere, som i Tiden 1700-1770 overtog en Gaard i Viby, var gift med deres Forgængers Enke, 22 var Forgængerens Søn, 5 hans Stedsøn, 8 var gift med hans Datter, 2 med hans Steddatter, 2 var hans Broder, 3 hans Svoger, og 1 var gift med hans Steddatters Datter. Af de 13, som rimeligvis ikke var i Familie med deres Forgængere, overtog de 6 Gaarde, som de tidligere

7) Fæsterens Forgænger beholdt ogsaa et Stykke af Haven og fik Adgang til Brønd, Ovn og Skorsten. Til Gengæld skulde han betale den ene af de 10 Mark Huspenge.

8) Fæsteren fik Ret til at overtage Anders Nielsens Hus (Nr. I a), naar han og hans Kone døde. Huset var bygget af Fæsterens Fader. Fæsterens Moder skulde ikke blot have frit Husværelse, men ogsaa gratis Ophold hos Sønnen.

Fæstere havde forladt paa Grund af Armod, medens 2 af de andre i Forvejen havde den anden Halvpart af Gaarden i Fæste.

Aftægt

Den 7. Marts 1758 sluttede Juul Eskildsen Aftægtskontrakt med Niels Amdi, der var trolovet med hans Datter og skulde overtage hans Gaard. Juul Eskildsen fik overladt 9 af Gaardens Agre paa i alt 3 Tdr. Sædeland og 2 Engskifter, i hvilke der kunde slaas 4 Læs Høj; endvidere fik Juul Eskildsen Tilladelse til at opsætte 6 Fag Hus ved Stengærdet i Haven eller paa den Plads, Forvalteren anviste ham. Niels Amdi skulde hjælpe ham med at rejse Huset, han skulde hvert Aar skære 12 Læs Tørv til ham, og han skulde dyrke hans Jord; dog maatte Juul Eskildsen selv levere Saasæden. Hvis Juul Eskildsen døde før sin Kone, skulde hun aarlig have 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg og 8 Læs Tørv, saa længe hun ikke giftede sig igen, og hendes Børn ikke kunde ernære sig selv. Naar Børnene blev voksne, skulde hun kun have 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 4 Læs Tørv. Af Gaardens Besætning udtog Juul Eskildsen 1 Ko, 1 Kvie med Kalv, 6 Faar og 2 Svin. Kreaturerne skulde græsse paa Gaardens Jorder, men have Vinterfoder af Juul Eskildsens Jord. Af Indboet beholdt Juul Eskildsen Sengeklæderne i Alkoven i Kakkellovnsstuen, en hvid Fyrrehimmelseng med Askestolper, der stod i den øverste Stue, Sengeklæderne i Himmelsengen, et ovalt Askebord med drejede Piller, en gammeldags Egekiste med fem Jernbaand over, en udskaaren Egekiste med fladt Laag, andet Træboskab til Fornødenhed og to Messingkedler. Niels Amdi paa-tog sig at betale al Gæld, der hvilede paa Boet (Tingbogen 6. November 1764).

En Aftægtskone, som havde haft Gaard Nr. 1 i Fæste, skulde have 10 Skpr. Rug og 10 Skpr. Byg om Aaret (ifølge Fæstebrev af 18. August 1724), og en Aftægtskone, hvis Mand havde haft Halvparten af Gaard Nr. 13 i Fæste, skulde beholde 1 Ko, 2 Faar, 1 Gaas og en Seng med Sengeklæder (ifølge Fæstebrev af 24. Oktober 1755). Undertiden bestemte Fæstebrevene, at den nye Fæster skulde staa under den hittidige Fæsters, hans Faders eller Moders, »Guvernement« og ikke maatte gifte sig uden deres Samtykke (Fæstebrevene paa Halvparten af Gaard Nr. 13, 9. April 1746, paa Gaard Nr. 17, 2. Januar 1763, og paa Gaard Nr. 1, 11. November 1763). Vedrørende Præsten Christen Jensen Vibys Aftægtskontrakt med hans Moder se 1. Del, S. 87.

Lønninger og Priser

For Præsternes og Degnenes Indtægter er der gjort Rede i 1. Del, S. 66 ff. og S. 121 ff.

Før 1717 bestod Skoleholderens Løn af Fribolig og 1 Skilling ugentlig af hvert Barn, der søgte Skolen. Da Børnene kun blev sendt i Skole nogle faa Uger hvert Aar, blev Skoleholderens Løn imidlertid saa lille, at han ikke kunde leve af den. Søndag efter Nytaar 1717 mødtes Præsten med Repræsentanter for Bymændene for med dem at træffe Aftale om en Nyordning af Byens Skolevæsen. Først blev det foreslaaet, at Skolemesteren skulde have 1 Skæppe Land af hver Gaard; men da han ikke kunde drive Jorden selv, og det var »ham intet til Nytte at oppebie Bondens belejlige Tid«, fandt man det bedre, at han fik 3 Fjerdingkar Rug og 3 Fjerdingkar Byg af hver Gaard, »som de mente, dog blev en fuld Skæppe, naar han det skulde indtage«. Desuden skulde han have fri Græsning til 1 Ko og 5 Faar. Skolehuset skulde Bymændene holde ved lige, »og paa det Sognemændene kunde holdes til at lade deres Børn gaa i Skole, skulde Skolemesteren nyde 1 Skilling ugentlig af hvert Barn, som var 7 Aar, enten det kom i Skole eller ikke, naar det var ved Helbred«. »Men som omsider blev mere sigtet til et vist Maal, end hvad enhver af Naade vilde forunde ham, blev dette den endelige Slutning, at Skolemesteren skulde nyde aarlig 1 Skæppe Rug og 1 Skæppe Byg af hver Gaard og 1 Skilling ugentlig af hvert Barn, som enten læste eller skrev«. I Fæstepenge skulde han have 2 Skilling af hver Gaard. Bønderne var gaaet med til at forbedre Skoleholderens Løn ud fra den Forudsætning, at Øvrigheden havde beordret det, og at Skoleholderne i Stiftets øvrige Byer ogsaa skulde have mere i Løn. Da det viste sig, at dette ikke var Tilfældet, vilde de ikke levere det Korn, de havde lovet, saaledes at Skolemesteren led Hunger og Elendighed; stjæle maatte han nemlig ikke, arbejde kunde han ikke, »og af 1 Skilling om Ugen for nogle faa Børn til højeste en 30 til 32 Stykker i nogle faa Uger, ungefær 2 til 14 Uger, kan han umulig underholde sig selv, Kone og et Barn«. Skoleholderen anlagde derfor Sag mod Gaardmændene i Viby og fik dem dømt til at levere det Korn, de skyldte ham. Derefter stod det, som det hedder i Dommen, »de Viby Mænd frit for at antage til Skolemester ham, eller hvem de lyster og bedst med kan akkordere«. (Tingbogen 22. Februar, 1., 15. og 22. Marts samt 5. og 20. April 1718).

Birkefoged Niels Pedersen Godsens Gaard havde været pantsat til Niels Madsen Tolder og har altsaa ikke været en afgiftsfri Embedsgaard. Derimod havde Birkefoged Jens Mørch og hans Efterfølgere Gaard Nr. 19, den saakaldte Skrivergaard, fri for Landgilde og Hoveri. (Tingbogen 5. September 1719 og 28. Februar 1747). Ifølge Kongens Skøde af 22. November 1661 maatte Niels Godsen ogsaa betale Afgift af et Stykke Jord, han havde i Høskoven. Af Matriklerne og Markbogen (jvnf. ogsaa Tingbogen 10. August 1717) fremgaar det imidlertid, at saavel Engen ved Høskoven som en Eng ved Langvad var tillagt Birkefogeden for hans Bestilling. Birkefogedens Løn bestod i øvrigt af Sportler og Fogedkorn (se Tingbogen 27. April 1717 og Forordningen af 4. Marts 1690).

Rode- og Lægdsmanden var fritaget for Pligtsarbejde saasomsmaa Ægter og Kørslere og deslige (Fæstebrevene paa Gaard Nr. 5, Maj 1758, og paa Gaard Nr. 13, 19. September 1764), Skovfogeden, som havde Opsyn med Krattet, betalte ikke Hus- og Arbejdspenge (Fæstebrev af 2. Januar 1725), og Smeden havde Brugsretten til et Stykke Engjord for at hvæsse Bøndernes Plovjern (Markbogen).

I 1751 betalte Mændene i Viby $1\frac{1}{2}$ Mark for hvert Svin, de havde paa Olden (Tingbogen 11. April 1752), og i 1733 gav de 12 Rigsdaler for Olden til 50 Svin, d.v.s. knapt $1\frac{1}{2}$ Mark for et Svins Olden (Tingbogen 15. og 30. September 1733). Det ser altsaa ud til, at Oldengælden plejede at være de $1\frac{1}{2}$ Mark, som ifølge Forordningen af 26. Januar 1733 § 41 var den mindste Oldengæld, Proprietærerne maatte forlange.

Foder til en Hest fra Jul 1735 til Paaske 1736, d.v.s. 14 Uger, kostede 4 Sletdaler eller 2—3 Skilling om Dagen. I Foderpenge fra Paaske til Pinse krævede den, der havde haft Hesten paa Stald, 6 Skilling om Dagen, medens dens Ejer mente, at Hesten paa den Tid af Aaret havde gjort Nytte for det, den havde ædt. Dommen bestemte, at der skulde betales 2 Skilling for hver Dag, Hesten havde været paa Foder (Tingbogen 23. Oktober 1736 — 8. Januar 1737).

Ved den aarlige Græs jævning blev det bestemt, hvor mange Høveder hver Gaardmand maatte græsse vederlagsfrit (se ovenfor S. 52). Havde en Gaardmand flere Kreaturer, som han gerne vilde have paa Græs, maatte han betale 8 Skilling i Græspenget af hvert Høved (Tingbogen 16. Juni 1761).

For Ret til en Dags Tørveskær betalte Husmændene og Mænd fra Aaby 4 Mark i 1754 (Tingbogen 27. August 1754).

Skolemester Jacob Christensen havde for 1 Daler om Aaret lejet

2 Fag af Poul Jensens Gaard til Skolestue. For Sengeplads hos Poul Jensens Karl maatte Skolemesteren betale 4 Skilling om Ugen. (Tingbogen 14. August 1677).

NB: Tingbøgernes og Skifteprotokollernes Oplysninger om Folkeløn og Varepriser i Viby og i andre af Birkets Byer vil blive offentliggjort andetsteds.

Restancer

Recessen 1643 2-15-12 og Danske Lov 5-14-53 paabyder, at Godsejerne en Gang hvert Aar skulde lade deres Restancekrav prøve for Retten. Tabel XV anfører Gaardenes Restancer ifølge de Lister, Marselisborgs Forvaltere fremlagde paa Tinge, naar Godsets Restancesager blev behandlet.

Som det fremgaar af Tabellen var der Perioder paa flere Aar, i hvilke Forvalteren ikke anlagde Restancesager mod Godsets Bønder. Det ser imidlertid ikke ud til, at Bønderne benyttede sig heraf og nægtede at betale de Restancer, de paadrog sig i disse Aar.

Bønderne i Viby kunde skyldte deres Herskab Indfæstning, Landgilde og Hoveriafgifter, Skatter, Laanekorn eller Sagefald (d.v.s. Bøder, idømte paa Birketinget). Da Sagefaldet ikke paa samme Maade som de andre Gældsposter er betinget af den paagældende Fæsters økonomiske Kaar, bemærkes det altid i en Note til Tabellen, naar en Del af en Restance var Sagefald.

Efter Constantin Marseli's Død i 1699 overtog hans Enke, Sofie Elisabet Charisius, Baroniet Marselisborg. Restancelisterne 1701 ff. tyder paa, at hun har eftergivet i alt Fald Bønderne i Viby deres Gæld til hendes afdøde Mand.

Da Sofie Elisabet Charisius døde i 1706, og hendes anden Mand, Baron Peter Rodsteen, skulde afstaa Baroniet til Ulrik Christian Gyldenløve, gjorde han Fordring paa de Restancer, Bønderne havde paadraget sig i den Tid, hans Kone havde besiddet Baroniet. Den Kommission, der blev nedsat for at træffe Afgørelse i dette og en Række andre Tvistemaal mellem den gamle og den nye Besidder, tilkendte imidlertid Gyldenløve Restancerne, fordi Baron Rodsteen havde forpligtet sig til at afstaa dem, og »det ikke kunde agtes billigt eller tilladeligt Baroniets Gods at ruinere for Restancers Skyld, helst som sl. Friherreinden af Baroniet ikkun havde usum fructuum« (d.v.s. Indtægterne). (Protokollen Dc 22 i Aarhus Byraads Arkiv). Gyldenløve eftergav derefter Bønderne alle deres gamle Restancer.

Dengang Grev Danneskiold-Samsøe i 1719 overtog Baroniet, fordrede han i de første Aar, at Bønderne ogsaa skulde betale ham deres Restancer til den tidligere Lensbesidder. Da han i 1723 og 1724 skiftede Forvaltere, opgav han imidlertid at inddrive de gamle Restancer og krævede i de følgende Aar kun Bønderne for deres Gæld, som var yngre end 1724.

Efter 1734 var der ingen, der forøgede deres Restancer, men praktisk talt heller ingen, der betalte af paa deres Gæld. 1. Juli 1760 lod Grev Danneskiold-Samsøe derfor bekendtgøre paa Tinge, at han eftergav Bønderne alle deres Restancer.

Foruden de store Eftergivelser af Godsets samlede Restancer forekom sandsynligvis ogsaa Eftergivelser af hele eller Dele af enkelte Fæsteres Restancer. Naar der ikke udtrykkeligt bemærkes noget om saadanne Eftergivelser, er det imidlertid umuligt at holde dem ude fra Afbetalinger paa Restancerne.

I Tabellen betegner en Sløjfe, at Gaarden havde skiftet Fæster, og at den nye Fæster havde overtaget den gamles Restancer; en lodret Streg betegner, at den hidtidige Restance var eftergivet, eller at Gaarden havde faaet en ny Fæster, som ikke overtog den tidligere Fæsters Restance; en rund Parentes betegner, at Gaarden havde skiftet Fæster, men at den gamle Fæster stadig blev krævet for de Restancer, han havde paadraget sig; endelig angiver en kantet Parentes, at een Fæster havde begge de Halvgaarde, hvori Gaarden ellers var delt. Som Tabellen viser, blev det først efter 1724 almindeligt, at den Fæster, som havde afstaaet sin Gaard, fortsat hæftede for sine Restancer.

Da Summen af de idømte Restancer og de indgaaede Betalinger skulde udgøre Husbondens samlede Fordringer paa Godsets Bønder det paagældende Aar, kunde Husbonden kontrollere, at Forvalteren ikke begunstigede nogle af Bønderne paa hans Bekostning. Paa den anden Side havde Bønderne deres Kvitteringer eller Kvitteringsbøger (se Danske Lov 5-14-51), der skulde stemme overens med Restancelisterne og sikre dem imod, at de blev idømt for store Restancer. Selv om Regnefejl og andre Unøjagtigheder kan forekomme, maa Restancelisterne derfor i det store og hele betragtes som paalidelige Kilder.

Korn, Bønderne ikke havde svaret, blev omregnet til Penge efter Kapitelstakst, medens de andre Landgildspecies blev omregnet efter den faste Takst, 1 Lam = 36 Skilling, 1 Gaas = 16 Skilling og 1 Høne = 5 Skilling. Herskabet krævede aldrig Renter af gamle Restancer og de Sagsomkostninger, Restancerne idømtes,

Tabel XV.

Gaardenes Matrikelnumre 1688	Restancerne den 1. Maj, omregnede til Mark. (NB.: Landgilden skulde betale samme Aar, der ikke var betalt, skønt de forfaldt før den														
	1672	1673	1674 ²⁾	1675	1676	1677	1678	1679	1701	1702	1703	1704	1705	1707	1708
1	19	14	18	5		22	15	59	36	7			1		
2, a	8	14	(8)								19	19	19		
a			40												
b	38	31	21	1		2	3	27			2	2	2		
3	43	32	25	16	14	26	64	125	8	19	24	27	27		
4, a	48	35	52	43	43	57	72	113	1	2	2				
b										17	5	11	11		
5	78	88	48	40	4	6	21	12							
6, a	12	8	7							4	4	4	4		
b									4	5	5	5	5		
7	47	58	75	55	43	58	99	145	44	60	58	60	60		
8, a	18	22	15	6		10	21	32		2	2	1	1		
b									3	11	1	1	1		
9		3	6				56			1	1				
10, a	14		2					4		2	4	8	8		
b										14	17	18	18		
11, a		22	17				2	10		1	2	2	2		
b										1	2		5		
12, a	45	15							9	11	11	11	11		
b										1	2	3			
13, a	68		6					21							
b									11	11	13	13	13		
14			8	4			5	12		10	8	8	8	19	3
15, a	24 ¹⁾	24 ¹⁾						2		17	17				
b															
16, a		129	132	80	61		107	125							
b							48	47			1	1	1	23	5
17	53	37	21	5			17	19	4	10	1	3	6		
18	178	52	2				6	29							
19			10			116	116	135							
20	51	31	22	14	61	71	43	90							
21			144	84 ³⁾			6	2 ³⁾							
22		1	2						29	46	46	50	55		
23										1					
24		7	4			122	82	74	1	1	3	9	11		
25		5						8				14 ⁴⁾			
I alt:	744	628	685	353	226	490	783	1091	150	254	250	270	269	42	10

1) Sagefald. 2) Nogle Havrerestancer er omregnet til Penge efter Aarets Kapitelstakst
3) Da baade Fæsteren af Gaard Nr. 21 og Fæsteren af Gaard Nr. 22 hed Niels Sørensen, er det muligvis Fæsteren af Gaard Nr. 22, der skyldte Husbonden 84 Mark i 1675 og 2 Mark i 1679. 4) Fæsteren af Gaard Nr. 25 hed Jens Sørensen, medens Fæsteren af Gaard Nr. 18 sædvanligvis kaldtes Jens Sørensen Smed. Da den Mand, som stod i Restance med de 14 Mark, blot kaldes Jens Sørensen, er han næppe identisk med Fæsteren af Gaard Nr. 18. 5) Denne Restance er ikke indført i Tingbogen. Af Restancelisten for

1 Mortensdag; Laanekorn skulde betales tilbage til Mikkelsdag; Skatter fra . Maj, er ikke altid regnet med i Restancerne).

1709	1710	1711	1719	1721	1723	1727 ⁶⁾	1728	1729	1730	1731	1732	1733	1734	1735-1743	1744	1745-1755 ⁷⁾
17	24	24	88	84	84	11					9	9	9			
28	25	25	41	41	41											
			37	42	37	5										
6	12		10	10	10	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
9																
[6]																
50	50	50	91	164	164	37			4							
2																
14	9	9	12	14	8											
[4			11	11]												
						(10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10)
1				24]												
36 ⁵⁾	238	202	204	254	254	71	62	62	66	66	90	78	78	78	78	60
			4			2	23	23	12	12]						
84	132	132	88	88	88				4]							
20	20	20	31	47	47	33	35	21	21	21	10	5				
5	5	5	96	186	186	145	(243	243	243	243	243	243	243	243	243	243)
									7	7	11					
			5	173	173	25	25		4							
21	46	50	18	18	18	72	119	119	122	122	126	(126)	127	127	103	103
16	16	16														
			25	48	48	41	25	25	13	13	13	13	13	13	13	
19	579	533	761	1204	1158	471	561	522	525	513	531	503	499	490	466	435

1710 fremgaar det imidlertid, at Fæsteren af Gaard Nr. 14 i 1709 havde haft en Gæld til Husbonden paa 36 Mark. ⁶⁾ Nogle Restancer er omregnet til Penge efter de paagældende Aars Kapitelstakster. ⁷⁾ Uden Forbindelse med nogen almindelig Restancesag blev Fæsteren af Gaard Nr. 5 i 1746 dømt til at betale den Restance paa 126 Mark, han havde paadraget sig fra 1. Maj 1745 til 1. Maj 1746.

NB: Af Restancedommene fremgaar det, at ingen af de Bønder, der fragik hele eller Dele af deres Restancer, kunde fremlægge Kvitteringer for de Beløb, de paastod, de havde betalt.

blev vistnok aldrig inddrevet. Selv om Kapitelstaksten som oftest laa over Dagsprisen paa Korn (se Fridlev Skrubbeltrang i Festskrift til Erik Arup, S. 225 ff.), blev Gæld til Herskabet altsaa i det lange Løb billigere for Fæstebønderne end Gæld til andre Kreditorer. Man maa følgelig regne med, at Restancerne voksede stærkere i daarlige Tider og formindskedes langsommere i gode Tider end Bøndernes øvrige Gæld.

Naar en Bonde ikke havde betalt sine Skatter og sin Landgilde, kunde Herskabet altid faa ham dømt til at have sit Fæste forbrudt. Restancernes Størrelse ahang derfor ikke af Bøndernes Velstand og Indkomster alene, men ogsaa af Mulighederne for at faa ledige Gaarde besat og af Husbondens økonomiske Forhold og Dispositioner.

En Gennemgang af nogle omhyggeligt specificerede Restancelister viser, at Fæstebønderne næsten altid betalte deres Skatter og i Regelen ogsaa deres Kornlandgilde. Derimod var det meget almindeligt, at de ikke leverede de Lam, Gæs og Høns, de skulde.

Dødsboernes Aktiver og Passiver

Da Herremanden var privilegeret Fordringshaver i sine Fæstebønders Dødsboer (se Danske Lov 5-14-37), var det i hans Interesse, at Boernes Aktiver blev vurderet lavt og hans egne Fordringer ansat saa højt som muligt. Skifterne efter Fæstebønder blev afholdt af Godsforvalteren, og Boerne blev vurderet af Bønder, som var bosatte paa Godset og afhængige af Husbonden. Man maa derfor vente, at Hensynet til Herremandens Fordel har haft stor Indflydelse paa de fleste Skifters Registreringer, Taksationer og Vurderinger af Boernes Aktiver og Passiver. (Se nærmere Sigurd Jensens Afhandling om Bondeskifternes Kildeværdi i Fortid og Nutid, Bd. XII, S. 159 ff.).

Næsten alle Dødsboer skulde skiftes mellem den afdødes Ægtefælle, Arvingerne, Husbonden og Boets øvrige Kreditorer. Den efterladte Ægtefælle beholdt som Regel Gaarden og fik Husbondens Udlæg overladt til fri Afbenyttelse. Det, der var til Gavn for Husbonden, var derfor ogsaa til Gavn for Ægtefællen. Arvingerne paa deres Side kunde have Interesser fælles med den efterladte Ægtefælle, hvis de fortsat skulde have deres Underhold paa Gaarden, eller hvis de var Ægtefællens eneste Børn, og den paagældende ikke indgik nyt Ægteskab. Arvingerne i alle andre Boer og de upriviligerede Kreditorer var derimod ikke tjent med, at Hus-

bondens Tilgodehavender blev ansat for højt. En lav Vurdering af Boets Aktiver var desuden til Skade for Arvingerne og kun til Kreditorernes Fordel, naar de overtog deres Udlæg, og Boet var solvent.

I Viby blev Boerne efter Gaardmændene og deres Koner aldrig solgt paa Auktion. Derimod holdtes der flere Gange Auktioner i Boerne efter Skolemestre og Grandesmede, som ikke var Gods-ejerens Debitorer. Disse Auktioner og en Række Auktions- og Skifteforretninger efter Købstadsborgere, jeg har gennemgaaet, tyder paa, at Vurderingsmændene vurderede forsigtigt, selv om der ikke var nogen Herremand, de skulde tage Hensyn til.

Naar Dødsboernes Effekter blev vurderet for lavt, maatte Aktivernes samlede Værdi naturligvis blive for lille. Samme Virkning havde det, at en Del af Boernes Ejendele ikke blev medtaget ved deres (Registrering og) Vurdering. Som omtalt ovenfor S. 36 og S. 84 kan dette være Tilfældet med Dyr og Bohave, som ikke havde synderlig Værdi, med den efterladte Ægtefælles og Børnenes Klæder (Senge og Sengetøj), med afdødes og hans Ægtefælles Gaver til deres Børn og med Ting, som Arvingerne stak til Side, for at de ikke skulde blive udlagt til Boets Kreditorer.

Praktisk talt i alle Tilfælde var de Tjenestefolk, som Boerne skyldte mange Penge, afdødes Børn eller skulde giftes med Enken, Da de altsaa selv skulde være med til at godkende deres Fordringers Rigtighed, har de sikkert ofte krævet mere i Løn eller Løn for længere Tid, end der tilkom dem¹).

Da Naturaløkonomien ganske beherskede det 17. og 18. Aarhundredes Landbrug, og Bønderne som Regel kun havde faa Husdyr, der ikke var nødvendige for Gaardens Drift og for Husholdningen, burde der altid ligge saa store Kornbeholdninger i Gaardenes Lader og paa deres Lofter, at der var tilstrækkeligt ikke blot til Sædekorn og til Tære- og Fødekor, men ogsaa til Landgilde, Skatter og Folkeløn indtil den næste Høst. Skulde Skifternes Opgørelser af Dødsboernes Status være fuldt retfærdige, skulde de altsaa enten medtage Kornbeholdningerne blandt Boernes Aktiver og regne Sædekorn, Tære- og Fødekor, Landgilde, Skatter og Folkeløn til næste Høst med til deres Passiver, eller ogsaa skulde de helt se bort fra Kornbeholdningerne saavel som Afgifterne og de andre Driftsomkostninger fra Høsten før til Høsten efter Skiftet. Afgifter og andre Omkostninger, som skulde udredes efter den næste

¹) Et Aars Løn til Tjenestefolkene var privilegeret Fordring (se Danske Lov 5-14-37).

Høst, skulde betales med det Korn, som til den Tid var indavlet. Hvis disse Udgifter blev opført blandt Boets Udgæld, skulde den forventede Høst derfor opføres blandt Indgælden. Omvendt burde det Korn, der var saaet, ikke regnes Boerne til Indtægt, med mindre en Part af det følgende Aars Afgifter og Omkostninger blev regnet dem til Udgift. Tabel XVI viser, at Skifteforvalterne ofte forsyndede sig mod disse Regler, saaledes at Boernes Aktiver eller i de fleste Tilfælde deres Passiver blev for store.

Forordningen af 15. Januar 1701 bestemmer, at før Bondens Bo maatte deles mellem hans Kreditorer og Arvinger, skulde en Plov med otte Heste, en Vogn, en Harve og den fornødne Mængde Sædekorn udtages og sekvestreres til hans Efterfølger. De sekvestrede Heste, Redskaber og Sædekornet blev paa Gaarden og maa betragtes som Godsejerens Ejendom. Gaardens Fæster havde dog fuldstændig fri Dispositionsret over disse Ting og skulde ikke betale særlige Afgifter af dem.

Skifternes Opgørelser af Dødsboernes Aktiver og Passiver er ikke Statusopgørelser, der blev foretaget under normale Forhold. Boets Føringelse under afdødes Sygdom, Udgifterne til Begravelsen og Skifteomkostningerne gør saaledes Aktiverne mindre og Passiverne større, end de ellers vilde være. Var Boet solvent, havde den efterladte Ægtefælle desuden Ret til at kræve Betalingen for sin egen Begravelse udlagt af Fællesboet (Danske Lov 5-2-24).

Det er i alle Tilfælde ugørligt at angive, hvilke Ting Registrerings- og Vurderingsforretningerne ikke har medtaget. Blev der ikke holdt Auktion i Dødsboerne, er man heller ikke i Stand til at korrigere Skifternes Værdiansættelser. Derimod undgaar man, at for store eller for smaa Kornbeholdninger og Driftsomkostninger gør Skifteopgørelserne forkerte, hvis man hverken regner Kornet, der var saaet eller laa paa Lofter og i Lader, med til Boernes Aktiver eller regner Sædekorn, Tærkorn, Landgilde, Skatter og Folkeløn fra Tiden efter sidste Høst med til Boernes Passiver. Paa samme Maade finder man Boernes virkelige Gæld, medens de afdøde levede, naar man ser bort fra al Sekvestrering, fra alle Skifteomkostninger, fra de eventuelle Udlæg til Ægtefællernes Begravelser og fra Udgifterne til de afdødes Begravelser.

Tabel XVI giver en specificeret Oversigt over de bevarede Skifteopgørelser fra Tiden 1660—1770. I de to sidste Rubrikker anføres de Tal, man kommer til, naar man reducerer Boernes Indgæld og Udgæld som ovenfor beskrevet. For den ensartede Behandlings Skyld er Udgifterne til de afdødes Begravelser dog talt med blandt

Tabel XVI.

Alle Beløb er omregnet til Rigsdaler.

gaardens Matrikelnummer 1688	Datoen for Boets Registrering og Vurdering	Datoen for Skiftets Afslutning	Værdien af det Korn, der varsaæet	Kornbeholdningernes Værdi	Boets samlede Aktiver	Værdien af Besætning og Redskaber	Udsædens Værdi	Føde- og Tærekornets Værdi	Brøstfæld	Restancer, paadraget før sidste Høst	Landgilde og Skat, der forfaldt til Betaling efter sidste Høst	Arvelodder, der indestod i Boet	Afdødes Begravelse	Den efterladte Ægtefælles Begravelse	TjenestefolkeneTilgodehavender	Skiftets Omkostninger	Andre Passiver	Boets samlede Passiver	Overskuddet	Aktiverne fraregnet Værdien af Udsæden og Kornbeholdningerne	Summen af Tallene i den 10., 11., 13., 14., 16. og 18. Rubrik			
22	74	30/6			67	Da Godsets ældste Skifteprotokol kun kan benyttes paa Landsarkivets Læsesal, har det ikke været muligt at excerperere Skifteforretningerne 1674—1702 saa grundigt, at en detailleret Specifikation over Aktiver og Passiver har kunnet opstilles.															36	31		
20	75	14/7			56													170	÷ 114					
24	76	17/10			117													133	÷ 16					
7	84	12/11			26													77	÷ 51					
3	85	24/3			21															?				
14	86	16/2			109													20		89				
1	87	21/3			27													77	÷ 50					
24	87	4/11			193													40		153				
22	88	14/2			111													41		71				
11	23/1 89	12/11			166													73		93				
11	90	2/5			116													116		0				
1/2 2	12/6 91				61													49		12				
1/2 2	8/3 92	22/3			64													45		18				
17	94	26/3			24													53	÷ 29					
14	94	29/6			134													132		2				
1/2 25	94	5/10			68													83	÷ 15					
1/2 20	98	7/11			17													39	÷ 22					
1/2 8	99	25/1			67															?				
1/2 20	99	25/10			106													20		86				
1/2 20	00	2/3			83													10		72				
20	01	18/11			126													131	÷ 5					
1/2 13	02	19/10			94													83		11				
23	5/2 25	19/3			304	72	27		18							8		125	179	304	18			
1/2 13	23/1 26	30/2		27	130	42	10	8	64		3					3		130	0	103	64			
21	27/3 27	16/4			281	66			30		6	22	9			9	5	146	135	281	66			
7	5/4 27	17/4			19	126	58	24	9	40	8					3	33	176	÷ 50	107	73			
19	18/3 30	18/3			146	73				40						3	10	126	20	146	50			
20	10/6 32	8/7		3	104	78		6	20		3					2	4	61	174	÷ 71	101	83		
6	15/10 32	28/10			116	54			40							9	4	27	134	÷ 18	116	76		
24	16/1 33	27/2			147	81			30				6			14	4	13	148	0	147	63		

Tabel XVI.

Alle Beløb er omregnet til Rigsdaler.

gaardens Matrikelnummer 1688	Datoen for Boets Registrering og Vurdering	Datoen for Skiftets Afslutning	Værdien af det Korn, dervarsaaet	Kornbeholdningernes Værdi	Boets samlede Aktiver				Sekvestring				Restancer, paadraget før sidste Høst	Landgilde og Skat, der forfaldt til Betaling efter sidste Høst	Arvelodder, der indestod i Boet	Afdødes Begravelse	Den efterladte Ægtefælles Begravelse	Tjenestefolkernes Tilgodehavender	Skiftets Omkostninger	Andre Passiver	Boets samlede Passiver	Overskuddet	Aktiverne fraregnet Værdien af Udsæden og Kornbeholdningerne	Summen af Tallene i den 10., 11., 13., 14., 16. og 18. Rubrik			
					Værdien af Besætning og Redskaber	Udsædens Værdi	Føde- og Tærekornets Værdi	Brøstfæld																			
22	28/1 33	10/2	31	136	64	12	10	57	21	5								26	4	96	295	÷	159	105	200		
21	14/12 33	21/1		201	66			26						57						9	41	199		1	201	124	
1/2 13	16/11 39	20/3		128	44			6										11	5	5	83		45	128	34		
3	17/6 40	?		193	79			7						2						6	29	123		69	193	38	
21	30/6 40	31/8		303	106			20		22)	7	3	12							9	10	189		114	303	40	
5	18/11 40	22/12		902	120			20						24				8	22		194		708	902	52		
22	10/7 41	8/8		161	89			8	21	20)				12				4	6	53	212	÷	51	161	98		
1	16/2 42	16/3		240	83															8	9	100		141	240	9	
1/2 2	7/2 43	7/3	54	169	47	9	21	7		2										7	31	124		45	115	38	
15	8/5 43	16/10		282	106			4		4										7	21	142		140	282	25	
20	8/6 43	8/7		197	125															7	12	144		53	197	12	
14	11/6 45	14/10		143	84					11										6	20	121		22	143	31	
12	26/2 48	0/6	19	234	89	23	26	20		3			10	10				2	6		189		45	215	32		
16	26/2 48	0/6		109	89			32										10	5	14	150	÷	41	109	56		
20	10/4 50	8/9		175	125			6					20							7	24	182	÷	7	175	50	
1	6/5 50	8/9		204	101			1					58		7					8	32	207	÷	2	204	91	
15	26/6 50	12/2		200	106			8					69							7	36	227	÷	27	200	113	
24	5/8 51	10/8		191	94			10										2	6	32	144		47	191	44		
23	28/9 51	8/11		295	133			6												6	29	184		111	295	35	
1/2 2	24/10 52	24/10		83	48			10					15							6	29	107	÷	24	83	54	
25	5/7 54	5/7		230	114			5		3				10						11		143		87	230	5	
1/2 8	16/4 55	16/4	13	92	49	17		4		2										4	44	120	÷	29	79	48	
23	11/5 55	11/5		252	122		4	6		3	46									10	29	219		33	252	81	
20	7/7 55	7/7		212	126			1		4	20							30		9	52	241	÷	28	212	103	
1/2 8	13/1 56	13/1		139	49								4	4						7	17	81		58	139	21	
(1/2) 12	15/6 56	15/6		222	84					4	13									9	27	142		80	222	46	
20	3/6 58	3/6		253	128			7		4	20	10								42	7	26	243		10	253	105
25	7/7 58	7/7		197	113					3	43									8		178		19	197	43	

1) Dødsboet krævedes for Skatterne fra Skiftets Begyndelse og et Aar frem i Tiden.

Tabel XVI.

Alle Beløb er omregnet til Rigsdaler.

Gaardens Matrikelnummer 1688	Datoen for Boets Registrering og Vurdering	Datoen for Skiftets Afslutning	Værdien af det Korn, der var saæet	Kornbeholdningernes Værdi	Boets samlede Aktiver	Sekvestrering		Brøstfæld	Restancer, paadraget før sidste Høst	Landgilde og Skat, der forfaldt til Betaling efter sidste Høst	Arvelodder, der indestod i Boet	Afdødes Begravelse	Den efterladte Ægtfælles Begravelse	Tjenestefolkernes Tilgodehavender	Skiftets Omkostninger	Andre Passiver	Boets samlede Passiver	Overskuddet	Aktiverne fraregnet Værdien af Udsæden og Kornbeholdningerne	Summen af Tallene i den 10., 11., 13., 14., 16. og 18. Rubrik		
						Værdien af Besætning og Redskaber	Udsædens Værdi															
1/2 8	22/12 58	22/12	30	98	63	30		8		8				7	5	34	155	÷	57	68	42	
21	3/5 59	3/5		196	106			19		3				13	12	7	6	223	÷	26	196	94
6	15/12 60	16/1		194	98			49		12	16			8	17	6	37	243	÷	49	194	119
5	21/4 62	21/4		530	163			5		8				10	7	29	222		308	530	34	
14	22/4 62	22/4		391	235			28						12	6	46	328		64	391	74	
17	25/9 62	9/10		210	107			69		22 ³⁾					6	45	257	÷	47	210	122	
7	7/6 63	7/6	4	238	112		16	40				6	10		6	24	215		24	234	70	
13	3/10 63	3/10		615	231					21 ²⁾				10	5	21	288		327	615	21	
15	10/10 63	10/10		327	261			3		24 ²⁾	69	10			6		374	÷	47	327	82	
25	7/11 63	7/11		301	180					20 ²⁾	63	10			3		277		24	301	63	
1/2 11	18/7 64	18/7		312	143							10			6	7	166		146	312	17	
13	10/7 65	10/7		365	231			134		12 ²⁾					5		382	÷	17	365	134	
1/2 4	27/4 66	27/4		277	124			89				12			8	18	251		26	277	119	

Passiverne; hele eller en Del af Betalingen for Begravelserne blev nemlig som Regel erlagt kontant før Skifterne eller holdtes ikke ude fra Boernes øvrige Gæld. Det er ikke almindeligt, at Tjenestefolkernes Tilgodehavender specificeres nærmere. Heller ikke Tyendets Løn siden sidste Høst har det altsaa været muligt at holde ude fra de øvrige Passiver.

Dersom den afdøde eller den efterladte Ægtfælle havde Børn, som tidligere havde arvet deres Fader eller Moder, havde de gerne deres Arveparter staaende i Gaardens Besætning eller Inventar. Da Forældrene ikke betalte Renter af deres Børns eller Stedbørns Arv, saa længe Børnene fik deres Underhold hjemme, er der noget, som kunde tale for, at man i saadanne Tilfælde ikke betragter Børnenes eller Stedbørnenes Fordringer paa Boerne som virkelig Gæld.

2) Dødsboet krævedes for den Landgilde, der først forfaldt til Mortensdag, og hvoraf intet derfor var betalt.

PERSONALHISTORIE, GAARDENES OG HUSENES HISTORIE

Præster og Degne

I 1. Del af Viby Sogns Historie, S. 73 ff. og S. 121 ff., er samtlige Præsters og Degnes Levnedsløb beskrevet. Det er derfor kun nogle Tilføjelser og en enkelt Rettelse til disse Biografier, som skal meddeles i det følgende.

I 1705 blev Hr. Bernt Suhr dømt til at betale 4 Rdlr., som han skyldte Prokurator Anders Jørgensen Bro i Aarhus (Tingbogen 3., 17. og 24. Februar 1705). Samme Aar blev der anlagt Sag mod Præsten, fordi han havde stukket et Gældsbevis til sig og ikke vilde aflevere det igen. Sagen er refereret ovenfor S. 63 f.

Hr. Bernt Suhrs Svigerfader, Magister Lyder Lassen, som ligeledes havde været Præst i Viby, havde haft Peder Basballes Gaard i Aarhus i Pant. Da Pantet blev solgt ved Tvangsauktion, indbragte det mere end Gælden. Aarhus Byting havde derfor dømt Hr. Bernt til at betale Peder Basballe Overskuddet, 65 Rigsdaler 12 Skilling, samt 5 Rigsdaler i Sagsomkostninger (Tingbogen 1. December 1705 — 24. Februar 1706).

Hr. Bernt havde ligesom Hr. Christen Jensen en af Byens Gaarde i Fæste (se S. 130).

Før Niels Hansen Hejde blev Præst i Viby, var han Forvalter paa Constantinsborg. I sin Forvaltertid var han indviklet i en hel Del Processer, som er refereret i Birkets Tingbog (se navnlig Tingbogen 8. Marts — 28. Juni 1707).

Præsten Ole Danielsen Winther førte i 1765 Proces med en Tjenestepige, der havde forladt sin Plads hos Præsten i Utide. Sagen, der er omtalt ovenfor S. 49 f., endte med, at Præstens Husholderske, Øllegaard Stibolt, og hans Søn, Christian Winther (maaske den Christian Winther, som i 1778 blev Degn i Viby, se 1. Del S. 124), maatte tilbagekalde nogle ærerørige Beskyldninger, de havde fremsat mod Tjenestepigen.

Det er ikke rigtigt, naar det i 1. Del, S. 121, siges, at Rasmus Jensen Lund blev Degn efter Jens Rasmussen Hammers Død. Rasmus Lund var Skoleholder, ikke Degn. Af en Sag, som førtes for

Birketinget den 2. September 1721, fremgaar det, at Jens Munck allerede dengang var Degn i Viby. Det er altsaa meget muligt, at der slet ikke har været nogen anden Degn mellem Jens Hammer, som døde i 1713, og Jens Munck.

Skoleholdere

Den første Skoleholder i Viby, hvis Navn vi kender, hed Jacob Christensen. Før Viby i 1676 fik en særlig Skolebygning, havde han lejet 2 Fag Hus af Poul Jensen til Skolestue og selv sovet hos Poul Jensens Karl. (Tingbogen 14. August 1677). Jacob Christensen levede endnu i 1687, da han var en af Kjøberne paa Auktionen efter Præsten Christen Jensen Viby.

I 1716 havde der i mange Aar ikke været nogen Skoleholder i Viby, men en Enke, Birgitte Jacobsdatter, der vistnok havde været gift med Degnen Jens Hammer¹⁾, boede i Skolehuset og betalte en eller anden Dreng, som selv »havde haft Undervisning fornøden«, for at holde Skole.

Da Skolevæsenet i 1717 blev reorganiseret (se ovenfor S. 49), fik Rasmus Jensen Lund Ansættelse som Skoleholder i Viby. Rasmus Lund, der var Søn af den i 1711 afdøde Jens Eskildsen og hans Hustru, Inger Mikkelsdatter, havde for nogle Aar siden været Skoleholder i Annekssognet Tiset. Derefter havde han i 1½ Aar holdt Skole i Aarhus, men opgav denne Stilling, da han blev Enkemand. Søndag den 11. Juli 1717 blev han antaget til Skoleholder af Præsten, Birkedommeren og de fleste af Sognemændene og lovede paa flere af Bymændenes Tilskyndelse at ægte Enken i Skolehuset og underholde hende og hendes Børn (Tingbogen 22. Februar og 1. Marts 1718). Den 18. December 1729 og den 2. Marts 1730 blev der holdt Skifte efter Rasmus Lund og Birgitte Jacobsdatter (se 1. Del, S. 122). Rasmus Lund efterlod sig ingen Børn. Derimod havde Birgitte Jacobsdatter en Søn af første Ægteskab, Jacob Jensen, der var Degn i Tved og Harreslev, og en Datter, Anna Cathrine Jensdatter, der boede hjemme.

Ifølge Forordningen af 23. Januar 1739 skulde Degnene overtage Undervisningen i alt Fald af Kirkebyernes Børn. Da den

¹⁾ Jens Hammers Kone hed Birgitte Jacobsdatter (se 1. Del, S. 121), og af Skiftet efter Rasmus Lund, som i 1717 ægtede Enken i Skolehuset, fremgaar det, at hans Kone ligeledes hed Birgitte Jacobsdatter, og at hans Stedbørns Fader havde heddet Jens (se 1. Del, S. 122). Muligvis var Birgitte Jacobsdatter Datter af Skoleholderen Jacob Christensen.

drikfældige Degn i Viby ikke formaaede at passe Byens Skole, maatte han betale en Skoleholder for at undervise Børnene. En af Degnens tidligere Skoleholdere, Hans Pedersen Ulkier, havde den 24. August 1745 indstævnet sin Kone, Mette Christensdatter, som flere Gange trods Løfter om at forbedre sit Levned havde forladt ham og nu opholdt sig i Aarhus. Han klagede over, at hun havde ødelagt hans Helbred legemligt og sjæleligt og paastod, at det var hendes Skyld, han havde mistet sin sidste Stilling som Skoleholder i Odder. Særlig ondt havde det gjort ham, at hun »havde søgt Alterets Sakramente uden at være paatænkt, han med hende burde være enig og delagtig i saa saligt og kærligt et Maaltid«. Hans Pedersen, der øjensynlig var sindssyg, havde for øvrigt undsagt sin Kone og truet hende, saa hun ikke turde møde for Retten. Under Retsmødet optraadte han støjende og uroligt og paadrog sig til sidst en Irettesættelse fra Birkefogeden.

Birkefogeder

I 1664 var Niels Pedersen Godsens, der boede i Viby, Birkefoged. Hans Kone hed Anna Knudsdatter, og han havde to Sønner, Peder og Rasmus, af hvilke den første overtog Gaarden i Viby efter hans Død. 25. Marts 1673 gav Rasmus Godsens sin Broder Afkald for den Arv, han havde modtaget efter sin Fader.

Niels Godsens Efterfølger havde ingen Tilknytning til Viby. Først Jens Lauridsen Mørch, der i 1710 blev Birkefoged (Tingbogen 20. Maj 1710), fik paa ny Gaard i Viby. I en Aarrække boede Birkefogeden selv paa Gaarden, men da den brændte i 1719, flyttede han fra Byen og fæstede Gaarden bort. Jens Mørchs Efterfølgere fæstede ligeledes deres Embedsgaard bort (se nedenfor S. 130).

Godsets og Grandelavets andre Funktionærer

Willum Andersen, der havde Gaard Nr. 21 i Fæste, var Sognefoged i 1726 (Tingbogen 19. November 1726). Niels Mogensen, der ligeledes boede i Gaard Nr. 21, var Lægdsmand i 1746 (Tingbogen 25. Januar 1746). I 1758 blev Fæsteren af Gaard Nr. 5, Niels Amdi, Lægds- og Rodemand (Fæstebrev, Maj 1758), og i 1764 overtog Fæsteren af Gaard Nr. 13, Laust Pedersen Møller, dette Hverv (Fæstebrev 19. September 1764). Vedrørende Sognefogedernes og Lægdsmandenes Pligter se ovenfor S. 45 f.

Skovene i Viby stod under Opsigt af en, til Tider to, Skovfogeder, der vistnok altid boede i Sognet. Af Skovfogederne ken-

des følgende: Jens Eskildsen (han omtales i 1674 og i 1679), Jens Jørgensen (1707 og 1708), Peder Simonsen (1717), Hans Simonsen (1721 og 1729), Jørgen Wisofschy (1725, 1729 og 1732, 22. November 1724 holdtes der Skifte efter hans Kone, Maren Laursdatter), Christen Bach (1741), Laurs Christensen (12. August 1745 holdtes der Skifte efter hans Kone, Kirstine Cathrine Nielsdatter, og 9. Marts 1763 holdtes der Skifte efter ham selv), Søren Pedersen Møller (Gaardmand, midlertidig Skovfoged i 1763), Christen Frandsen (1769).

Ifølge Skatteregnskaberne og Restancelisterne 1672—79 hed Byens Smed i disse Aar Søren Sørensen. Jens Sørensen Smed, der sandsynligvis var hans Søn, overtog i 1683 eller 1684 Halvparten af Gaard Nr. 18. I 1705 boede der ingen Smed i Byen, men Beboerne lod smede i Aarhus (Ekstraskatteregnskaberne 1705). I 1711 var Clemen Pedersen Smed i Viby (Kopskatteregnskabet 1711). Han døde i 1729 (Skiftet efter ham paabegyndtes 19. Januar 1730) og efterfulgtes af sin Søn Peder Clemmensen. 4. November ff. 1750 holdtes der Skifte efter Peder Clemmensens Kone, Kirsten Christensdatter, og 6. Juli ff. 1753 efter ham selv. I 1765 og 1769 hed Bysmeden Didrik Sørensen. Han var gift første Gang med Karen Poulsdatter (Skifte efter hende 21. Oktober 1765) og anden Gang med Sidsel Mikkelsdatter (Skifte efter hende 15. April 1769).

I 1677 hed Byhyrden Niels Pedersen (Tingbogen 20. Marts og 3. April 1677). 8. Februar 1687 holdtes der Skifte efter Søren Nielsen, som allerede i 1676 var Markmand i Viby (Skiftet efter Mourids Olufsen 17. Oktober 1676, jvnf. Ekstraskatteregnskaberne 1678). 11. Juli 1730 holdtes der Skifte efter Hyrden Thomas Pedersen, 8. November 1745 fæstede den tidligere Hyrde, Niels Rasmussen, et af Byens Gadehuse, og 16. Juli 1773 holdtes der Skifte efter Laurs Hansen, som ligeledes havde været Hyrde.

Hvervet som Oldermænd gik paa Skift mellem Byens Gaardmænd (se Aug. F. Schmidt, Oldermænd og Bystævne, S. 5 f.). Der er derfor ingen Grund til at anføre de Navne paa Oldermænd, der kendes fra Tingbøgerne eller andre Kilder.

Fæsterne af Byens Gaarde 1661—1805

Listerne over Gaardenes og Gadehusenes Fæstere er udarbejdet paa Grundlag af følgende Kilder: Kongens Skøde til Marselis af 5. April 1661, Sognejordebogen paa Landgilde Udsæd og Avling 1661—62, Matriklerne 1662, 1664 og 1688, Markbogen 1683, de be-

varede Familie- og Folkeskatteregnskaber, nemlig Regnskaberne 1672—75, 1696—1700 og 1704, de Ekstraskatteregnskaber 1661—1712, der anfører Skatteydernes Navne, d.v.s. Regnskaberne 1678, 1684, 1687, 1692, 1699, 1705 og 1711, Ekstraskattemandtallene 1762 ff. samt Tingbøggernes Restancelister 1672—79, 1701—11 og 1719 ff. (se ovenfor S. 106 f.). Disse Kilder citeres i Regelen paa den Maade, at de Aar, fra hvilke Kilderne stammer, men intet videre anføres. Desuden benyttes Tingbøgerne, Fæsteprotokollerne, Skifteprotokollerne, de Skifter 1704—1706, som omtales i Kommissionsakterne 1708—09, og Generalhoverireglementet 1769. Kommissionsakterne citeres som Dc 22 (d.v.s. Protokollen Dc 22 i Aarhus Byraads Arkiv), og Tingbøggernes Referater og Skiftebrevene citeres ved Datoerne for henholdsvis Retsmøderne og for Skifteforretningernes Paabegyndelse. Saafremt en Mands Fæstebrev kendes, er Fæstebrevets Dato uden nærmere Kildeangivelse anført som Dagen for hans Overtagelse af Gaarden.

Hele fem af Gaardene havde forskellige Fæstere ifølge Skødet 1661 og Sognejordebogen 1661—62. Dette skyldes næppe, at de fem Gaarde skiftede Fæstere i Løbet af 1661. Snarere maa man formode, at Skødet er skrevet af efter en Jordebog, som ikke var ført à jour.

En Jævnførelse af Matriklen 1662 med Skødet 1661 og Sognejordebogen viser, at Matriklen og Skødet 1661 har samme Kilde. De Oplysninger, Matriklen giver om Fæsternes Navne i 1662, er altsaa uden Værdi.

Ifølge Matriklen 1664 brugte en Mand stadig den Gaard, som Sognejordebogen viser, at hans Enke havde overtaget allerede i 1661. Man maa regne med, at ogsaa andre Kilder undertiden anfører Mændenes Navne i Stedet for deres Enkers.

Fæsteren af Gaard Nr. 24, som ifølge alle andre Kilder fra 1680 til 1705 hed Mogens Nielsen, kaldes i Matriklen 1688 Mogens Jensen. Da Matriklens Navn i dette Tilfælde ikke kan være rigtigt, er to andre Navne paa Fæstere, som ikke kendes fra andre Kilder end Matriklen, muligvis ogsaa forkerte (se nedenfor under Gaard Nr. 8 og Gaard Nr. 12).

Det ser ud til, at langt de fleste Fæstere af Gaarde i Viby overtog deres Formænds Restancer. Da Undtagelser forekommer, kan man imidlertid ikke være sikker paa, at en Mand, der blev krævet for Restancer, stadig havde sin Gaard eller sit Hus i Fæste, med mindre hans Restancer var vokset siden sidste Restancesag.

Naar Boet var solvent, eller Husbonden tillod det, havde en

Gaardmands Enke Ret til at beholde sin Mands Gaard uden at indgaa nogen ny Fæstekontrakt. Af de øvrige Fæstere var der langt ned i det 18. Aarhundrede en Del, som heller ikke fik noget Fæstebrev, eller hvis Fæstebreve i alt Fald ikke er indført i Fæsteprotokollerne. Fæstebrevene blev som Regel, men ikke altid udstedt, umiddelbart før Fæsteren overtog Gaarden.

Ifølge Danske Lov 5-2-16 skulde Øvrigheden holde lovformeligt Skifte, naar Arvingerne var umyndige eller ikke kunde enes om Boets Fordeling. Skiftebehandlingen paabegyndtes som oftest 30 Dage efter Dødsfaldet (Danske Lov 5-2-3). Før 1683 var det offentlige Skifte sjældnere og afholdtes i Regelen først, naar den efterlevende Ægtefælle vilde indgaa nyt Ægteskab.

I Skatteregnskaberne opføres de fleste Husmænd samlet for sig selv. Hvis det ikke udtrykkeligt bemærkes, hvem der havde Huse i Fæste, maa man i øvrigt afgøre, om en Mand var Gaardmand eller Husmand ved at sammenligne hans Besætnings eller hans Folkeholds Størrelse med andre Skatteyderes eller ved at efterspore hans Navn i andre Kilder.

En Del Skiftebreve og Fæstebreve anfører Matrikelnummeret paa de Gaarde, de afdøde Fæstere havde beboet, eller de nye Fæstere skulde overtage. I alle andre Tilfælde maa Nummeret bestemmes ved Hjælp af Gaardenes Hartkorn eller ved Jævnførelse med andre Kilders Oplysninger. Det letter disse Jævnførelser betydeligt, at mange Skatteregnskaber, Restancelister m.v. behandler Gaardene i samme Rækkefølge.

Generalhøverireglementet nævner hverken Fæsteren af Gaard Nr. 15,b eller Fæsterne af Husene II,a,a, II,a,b,a og XI. Generalhøverireglementets Oplysninger er altsaa ikke udtømmende og maa benyttes med Forsigtighed.

Som det fremgaar af ovenstaaende Gennemgang af de forskellige Kilder, kan Listerne over Gaardenes Fæstere ikke blive fejlfri, navnlig Tidspunktet for Fæsternes Overtagelse af deres Gaarde vil sandsynligvis ofte blive angivet forkert. De mange Kilders Oplysninger supplerer og korrigerer imidlertid hinanden, saaledes at Fejl af væsentlig Betydning næppe forekommer.

Numrene i Listerne er Gaardenes Numre i Matriklen 1688. Et a eller et b efter et Nummer angiver, at de følgende Gaardmænd kun havde Halvparten af den paagældende Gaard i Fæste.

NB: For at Listerne kan have Tilslutning til de Lister over Fæstere og Ejere af Byens Gaarde efter 1805, som meddeles S. 137 ff., medtager de ogsaa Gaardenes Fæstere i Tiden 1770—1805.

Gaard Nr. 1.

1661 Mikkel Jensen Ingerslev¹).

Mellem 1664 og 1672 Knud Sørensen²), Skifte 21. Marts 1687, gift med Maren Poulsdatter.

1687 Enkens Broder, Rasmus Poulsen.

Mellem 1692 og 1699 Laurids Sørensen Godsens, gift med Margrete Terkelsdatter (se David Madsens Fæstebrev).

6. Maj 1717 Jens Sørensen Kolt, gift med Forgængerens Enke, død før eller i 1724.

18. August 1724 David Madsen, gift 1. Gang med Forgængerens Steddatter, Maren Lauridsdatter (Tingbogen 25. September 1725, Skifte efter hende 16. Februar 1742), 2. Gang med Karen Mortensdatter (Skifte efter hende 6. Maj 1750).

11. November 1763 Mads Davidsen, Forgængerens Søn, Skifte 31. Marts 1814, gift 1. Gang med Anne Jensdatter (Skifte efter hende 30. Oktober 1782), 2. Gang med Ane Marie Andersdatter.

Gaard Nr. 2.

1661 Mikkel Sørensen.

2,a. do. do., gift med Maren Lauridsdatter (Skatteregnskåber og Restanceliste 1674).

1674 Jørgen Madsen Tømmermand.

Mellem 1688 og 1699 Mads Jørgensen, formodentlig Forgængerens Søn, Skifte efter hans første Kone i 1705 (Dc 22), gift 2. Gang med Anne Mikkelsdatter (Tingbogen 25. September 1725).

4. Maj 1711 Jens Jensen Kattrup, gift med Forgængerens Enke. (Tingbogen 25. September 1725).

19. Juni 1734 Mikkel Madsen, Forgængerens Stedsøn, Skifte 7. Februar 1743, gift med Karen Nielsdatter.

14. Marts 1743 Peder Jensen, gift med Forgængerens Enke (Skifte efter hende 24. Oktober 1752).

17. Maj 1770 Mogens Pedersen Loft, Forgængerens Søn, Skifte 29. December 1797, gift med Kirsten Pedersdatter (Skifte efter hende 5. December 1797).

25. Januar 1802 Peder Mogensen Loft, Forgængerens Søn, gift med Dorte Madsdatter (Skifte efter hende 21. Marts 1805).

¹) Af Sognejordebogen fremgaar det, at enten Mikkel Jensen Ingerslevs Gaard eller Mikkel Jensen Lofts Gaard (se Gaard Nr. 21) i 1661 var overtaget af Enken, som hed Kirsten Knudsdatter.

²) Ekstraskatteregnskabet 1678 har Knud Rasmussen i Stedet for Knud Sørensen. Sandsynligvis drejer det sig om en Skrivefejl.

2,b. Mellem 1664 og 1672 Rasmus Rasmussen, Skifte 12. Juni 1691, gift med Sidsel Rasmusdatter.

Mellem 1684 og 1688 Enken Sidsel Rasmusdatter, Skifte 8. Marts 1692.

Ca. 1692 Søren Mikkelsen, muligvis en Søn af den Mikkel Sørensen, som havde haft 2,a i Fæste, gift med Anne Lauridsdatter (Tingbogen 25. September 1725).

13. December 1714 Niels Pedersen Vesten, gift 1. Gang med Forgængerens Enke (Tingbogen 25. September 1725).

13. Oktober 1740 Peder Pedersen Haugaard, Forgængerens Stedsøn.

17. Marts 1770 Niels Pedersen Haugaard, Forgængerens Søn, gift med Mette Hansdatter (Skifte efter hende 14. Maj 1798).

Ca. 1799 (Fæstebrevet er ikke dateret) Peder Jensen Amdi.

Gaard Nr. 3.

1661 Peder Jensen Hansen, Skifte 24. Marts 1685, gift med Anne Hansdatter.

1685 Enken Anne Hansdatter.

Mellem 1688 og 1699 Hans Pedersen, Peder Jensen og Anne Hansdatters Søn, Skifte 1704 (Dc 22).

3. April 1704 Knud Mikkelsen, Skifte 8. April 1720 (se Skiftebrevet efter hans Efterfølger, Rasmus Pedersen), gift 1. Gang med Forgængerens Enke, 2. Gang med Anne Mogensdatter (Tingbogen 25. September 1725).

Ca. 1720 Rasmus Pedersen, Skifte 17. Juni 1740, gift 1. Gang med Forgængerens Enke (Tingbogen 25. September 1725), 2. Gang med Kirsten Pedersdatter, død før eller i 1740.

26. Juli 1740 Peder Nielsen.

20. Juli 1769 Eskild Sørensen Loft, Skifte 10. Juni 1778, gift med Forgængerens Datter, Johanne Pedersdatter.

18. December 1778 Eskild Eskildsen, gift med Forgængerens Enke (Skifte efter hende 22. December 1802).

1. August 1804 Eskild Eskildsen, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 4.

1661 Hans Rasmussen (ifølge Skødet til Marselis).

1661 Mikkel Andersen (ifølge Sognejordebogen 1661—62), gift med Mette Sørensdatter (Tingbogen 12. Februar 1673).

4, a. Mellem 1688 og 1699 Jens Andersen, i 1704 Skifte efter hans Kone (Dc 22).

I 1724 eller 1725 Søren Jensen (Tingbogen 25. September 1725),

formodentlig Forgængerens Søn¹). Han blev saa forarmet, at han maatte gaa fra Gaarden (Restancelisten 1727).

1727 Peder Gregersen, som i 1716 havde fæstet 4,b.

26. Februar 1757 Peder Pedersen Gregersen, Forgængerens Søn (se ogsaa Nr. 11,b).

30. September 1758 Jens Jensen Amdi, gift med Forgængerens Søster; (se nedenfor).

4,b. Mellem 1688 og 1701 Mogens Clemmensen.

6. November 1716 Peder Gregersen, som senere hen ogsaa fæstede 4,a. Hans første Kone hed Anne Mogensdatter (Tingbogen 25. September 1725) og var sandsynligvis en Datter af hans Forgænger.

Efter 1769 (se Generalhoverireglementet) Jens Jensen Amdi, Forgængerens Svigersøn.

4,a og b. do. do., Skifte 29. August 1782, gift 1. Gang med Peder Gregersens Datter, Anne Pedersdatter²) (Skifte efter hende 27. April 1766), 2. Gang med Sidsel Christensdatter; (se ogsaa Nr. 11,b).

29. Oktober 1782 Morten Eskildsen, Skifte 22. November 1804, gift med Forgængerens Enke.

1. August 1804 Christen Jensen, Forgængerens Stedsøn.

Gaard Nr. 5.

1661 Jens Eskildsen, død i eller før 1698.

Før 1678 afstod han Halvparten af Gaarden til sin Søn, Eskild Jensen, som 30. Maj 1698 fik Fæstebrev paa hele Gaarden. Eskild Jensen døde i Maj 1734.

12. Juni 1734 Juel Eskildsen, Forgængerens Søn, Skifte 23. Maj 1771, gift 1. Gang med Anna Pedersdatter (Skifte efter hende 18. November 1740), 2. Gang med Anne Pedersdatter.

I Maj 1758 Niels Amdi, Skifte 21. April 1762, gift med Forgængerens Datter, Mette Margrete Juelsdatter.

1762 Søren Pedersen Møller, Skifte 14. April 1780, gift med Forgængerens Enke.

2. Maj 1780 Anders Pedersen, Skifte 18. April 1797, gift 1. Gang med Forgængerens Enke, Mette Juelsdatter (Skifte efter hende 19. Januar 1785), 2. Gang med Johanne Lauridsdatter.

19. November 1798 Niels Lassen.

¹) Se S. 127 Fodnoten.

²) I Skiftet efter ham kaldes hun Johanne Pedersdatter.

Gaard Nr. 6.

1661 Poul Rasmussen Møller.

6,a. do. do. do.

Mellem 1680 og 1684 Niels Poulsen, sandsynligvis Forgængerens Søn.

Efter 1705 Rasmus Poulsen Møller, formodentlig Forgængerens Broder (se nedenfor).

6,b. Før 1678 Rasmus Poulsen Møller, Poul Møllers Søn (se nedenfor).

6,a og b. do. do., død i eller før 1715.

20. Juli 1715 Poul Rasmussen Møller, Forgængerens Søn, Skifte 15. December 1760, gift 1. Gang med Anne Mogensdatter (Skifte efter hende 15. Oktober 1732), 2. Gang med Maren Andersdatter (Skifte efter hende 19. Marts 1739), 3. Gang med Sidsel Mortensdatter.

24. Januar 1761 Laurs Jensen Just, Skifte 21. Maj 1771, gift med Forgængerens Enke.

1771 Enken Sidsel Mortensdatter, Skifte 27. August 1782.

30. August 1782 Rasmus Poulsen, Søn af Poul Møller og Sidsel Mortensdatter, Skifte 9. April 1799, gift med Bodil Nielsdatter.

11. August 1801 Anders Jensen, gift med Forgængerens Enke.

Gaard Nr. 7.

1661 Rasmus Pedersen, gift med Berette Rasmusdatter (Skifte efter hende 12. November 1684).

Mellem 1692 og 1699 Niels Mortensen, Skifte 5. April 1727, gift 1. Gang med Anne Rasmusdatter (muligvis Forgængerens Datter), 2. Gang med Mette Andersdatter (Tingbogen 25. September 1725), 3. Gang med Mette Knudsdatter.

11. November 1727 Hans Jensen Narby, Skifte 7. Juni 1763, gift 1. Gang med Forgængerens Enke, Mette Knudsdatter (Skifte efter hende 17. Juni 1751), 2. Gang med Sidsel Jensdatter.

17. Juli 1763 Niels Christensen, gift med Forgængerens Enke.

2. Januar 1796 Christen Nielsen, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 8.

1661 Søren Poulsen.

8,a. Mellem 1684 og 1687 Søren Poulsens Enke, Maren Madsdatter.

1. August 1697 Peder Jensen Katstrup, gift med Forgængerens Datter, Maren Sørensdatter (Skifte efter hende 25. Januar 1699).

1. Juli 1743 Niels Pedersen Katstrup, Forgængerens Søn, Skifte 13. Januar 1756, gift med Kirsten Nielsdatter.
17. Marts 1756 Anders Sørensen, gift med Forgængerens Enke, (se nedenfor).
- 8,b. Mellem 1684 og 1687 Jørgen Rasmussen¹⁾.
- Før 1701 Jens Jørgensen, formodentlig Forgængerens Søn, død 6. Januar 1711 (Tingbogen 13. Januar 1711).
- Mellem 1711 og 1719 Peder Sørensen, gift med Forgængerens Enke (Tingbogen 25. September 1725).
29. April 1738 Jørgen Jensen, Forgængerens Stedsøn, Skifte 22. December 1758, gift 1. Gang med Ane Sørensdatter, 2. Gang med Birte Olesdatter (Skifte efter hende 16. April 1755), 3. Gang med Sidsel Pedersdatter.
- 1758 Enken Sidsel Pedersdatter, som imidlertid afstod Gaarden til Fæsteren af 8,a, Anders Sørensen (se nedenfor).
- 8,a og b. Anders Sørensen.
4. November 1777 Niels Nielsen, Skifte 5. Januar 1785, gift med Ane Eskildsdatter.
14. Februar 1785 Jens Pedersen Loft, Skifte 25. Januar 1806, gift med Forgængerens Enke.

Gaard Nr. 9.

- 1661 Søren Nielsen.
- 1673 Søren Nielsens Enke, Anne Nielsdatter.
- 1677 Niels Sørensen Narby, utvivlsomt en Søn af Søren Nielsen og Anne Nielsdatter, Skifte 22. Oktober 1710, gift to Gange, sidst med Maren Jensdatter (Tingbogen 25. September 1725). I de fire til syv første Aar havde hans Broder, Rasmus Sørensen, Part i Gaarden.
3. November 1711 Morten Nielsen Bech, sandsynligvis gift med Forgængerens Enke (Tingbogen 25. September 1725).
15. Maj 1751 fik Jens Nielsen Fæstebrev paa den ene og 16. Februar 1753 paa den anden Halvpart af Gaarden. Han var Forgængerens Stedsøn. 7. August 1775 holdtes der Skifte efter hans Kone, Anne Margrete Sørensdatter.
2. Maj 1775 Peder Jensen.

1) Ifølge Matriklen 1688 hed Fæsteren af den ene Halvpart af Gaard Nr. 8 ikke Jørgen Rasmussen, men Rasmus Pedersen. Formodentlig er der Tale om en Skrivefejl, idet Navnet paa Gaard Nr. 7's Fæster ogsaa er opført som Navn paa Fæsteren af Gaard Nr. 8.

Gaard Nr. 10.

1661 Jens Thomsen.

5. Juli 1696 fik Jens Rasmussen Amdi Fæstebrev paa den ene Halvpart af Gaarden. Da Jens Thomsens Enke i eller kort Tid efter 1705 døde eller gik paa Aftægt, overtog Jens Amdi Resten af Gaarden.

I eller efter 1721 Søren Amdi, formodentlig Forgængerens Søn.

3. Januar 1763 Jens Sørensen Amdi, Forgængerens Søn, Skifte 25. Maj 1792, gift med Anna Pedersdatter.

1792 Enken Anna Pedersdatter.

11. Maj 1797 Søren Mikkelsen.

Gaard Nr. 11.

1661 Niels Sørensen.

Mellem 1661 og 1664 Rasmus Nielsen Godsen, formodentlig Forgængerens Søn, Skifte 2. Maj 1690, gift med Maren Espensdatter (Skifte efter hende 23. Januar 1689).

11,a. 1690 Niels Rasmussen Godsen, Forgængerens Søn, Skifte i 1705 (Dc 22).

3. April 1705 Peder Pedersen, gift med Forgængerens Enke.

28. Juni 1751 Peder Pedersen, Forgængerens Søn, Skifte 28. Juli 1784, gift med Anne Johanne Rasmusdatter.

1784 Enken Anne Johanne Rasmusdatter.

1. November 1794 Ove Clemmensen, gift med Peder Pedersens og Anne Rasmusdatters Datter.

11,b. 1690 Niels Jørgensen, gift med Maren Rasmusdatter, Forgængerens, Rasmus Godsens, Datter.

29. Maj 1718 Jens Pedersen.

5. April 1727 Jens Jensen Amdi. Hans Forgænger var saa forarmet, at han ikke kunde blive ved Gaarden.

2. August 1755 Jens Jensen Amdi, Forgængerens Søn, (se ogsaa Nr. 4).

30. September 1758 Peder Pedersen Gregersen, gift 1. Gang med Forgængerens Søster, Gertrud Jensdatter (Skifte efter hende 18. Juli 1764), 2. Gang med Maren Andersdatter (Skifte efter hende 8. Juli 1790).

Gaard Nr. 12.

1661 Niels Lauridsen.

Mellem 1664 og 1672 Sognepræsten, Hr. Christen Jensen.

Mellem 1684 og 1687 Mogens Pedersen¹⁾.

12,a. do. do.

11. April 1707 Søren Mikkelsen, som i 1700 havde fæstet 12,b.

12,b. Mellem 1687 og 1699 Hans Simonsen.

25. Januar 1700 Søren Mikkelsen.

12,a og b. do. do.

16. Februar 1726 Søren Rasmussen Loft, Skifte 26. Februar 1748, gift med Dorte Eskildsdatter. Gaarden stod øde, da Søren Loft overtog den.

1748 Enken Dorte Eskildsdatter.

20. Januar 1753 fik hendes Søn, Rasmus Sørensen Loft, Fæstebrev paa den ene og 17. Juni 1758 paa den anden Halvdel af Gaarden. Han var 1. Gang gift med Anna Rasmusdatter (Skifte efter hende 15. Juli 1756), 2. Gang med Anne Mortensdatter (Skifte efter hende 11. Juli 1801). 10. Oktober 1805 holdtes der Skifte efter ham selv.

28. August 1781 fik Rasmus Lofts Søn, Søren Rasmussen Loft, Fæstebrev paa den ene og 1. August 1804 paa den anden Halvpart af Gaarden.

Gaard Nr. 13.

1661 Niels Mogensen, gift med Maren Sørensdatter.

13,a. Mellem 1684 og 1687 Niels Mogensens Enke, Maren Sørensdatter.

Mellem 1688 og 1702 Søren Nielsen, formodentlig Niels Mogensens og Maren Sørensdatters Søn, Skifte 19. Oktober 1702, gift med Anne Eskildsdatter.

5. Februar 1703 Anders Andersen Kattrup, Skifte 16. November 1739, gift med Forgængerens Enke (Tingbogen 25. Septbr. 1725).

1739 Enken Anne Eskildsdatter.

9. April 1746 Anders Andersen Kattrup, Anders Kattrups og Anne Eskildsdatters Søn.

24. Oktober 1755 Eskild Andersen Kattrup, Forgængerens Broder, (se nedenfor).

13,b. Mellem 1684 og 1687 Jens Nielsen, sandsynligvis Forgængerens, Niels Mogensens, Søn, gift med Sidsel Nielsdatter (Skifte efter hende 23. Januar 1726).

¹⁾ Matriklen 1688 opgiver som den eneste af alle Kilderne, at Fæsteren af Gaard Nr. 12 hed Rasmus Jensen. Da Matriklen 1688 ikke er nogen paalidelig Kilde, er der sandsynligvis ogsaa i dette Tilfælde Tale om en Fejl.

Mellem 1726 og 1742 Søren Jensen, formodentlig Forgængerens Søn¹⁾.

14. Marts 1742 Eskild Andersen Katstrup, Søn af Fæsteren af 13 a, (se nedenfor). Hans Forgænger havde været saa forarmet, at han maatte gaa fra Gaarden.

13,a og b. do. do. do., Skifte 3. Oktober 1763, gift med Johanne Mortensdatter.

19. September 1764 Laust Pedersen Møller, Skifte 7. Maj 1804, gift 1. Gang med Forgængerens Enke, Johanne Mortensdatter (Skifte efter hende 10. Juli 1765), 2. Gang med Kirsten Pedersdatter (Skifte efter hende 22. September 1785), 3. Gang med Karen eller Kirsten Didriksdatter.

5. December 1804 David Madsen, gift med Forgængerens Enke.

Gaard Nr. 14.

1661 Mikkell Knudsen, Skifte 16. Februar 1686, gift med Anne Sørensdatter.

Mellem 1675 og 1678 Mikkell Knudsens Enke.

1686 Rasmus Olesen, gift med Mikkell Knudsens Enke, Anne Sørensdatter (Skifte efter hende 29. Juni 1694). Rasmus Olesen maatte gaa fra Gaarden paa Grund af Armod.

18. December 1709 Jens Jensen Brabrand, Skifte 11. Juni 1745, gift med Kirsten Pedersdatter.

1745 Enken Kirsten Pedersdatter.

24. Juli 1751 Jens Jensen, Forgængerens Søn, Skifte 22. April 1762, gift med Ane Sørensdatter.

5. Maj 1762 Jens Nielsen Balle, gift med Forgængerens Enke.

3. Februar 1764 Peder Nielsen Bonde, Skifte 25. Maj 1781, gift 1. Gang med Forgængerens Enke, Ane Sørensdatter, 2. Gang med Maren Pedersdatter.

1. Maj 1781 Anders Eskildsen, gift med Forgængerens Enke.

Gaard Nr. 15.

1661 Jens Sørensen, gift med Anne Pedersdatter (Skifte efter hende 21. Januar 1685).

Mellem 1664 og 1672 Jørgen Jensen, Forgængerens Søn, død i

¹⁾ Af Skiftet efter Sidsel Nielsdatter fremgaar det, at en af Jens Nielsens Sønner hed Søren. Da han senere maatte gaa fra Gaarden paa Grund af Armod, er det ikke udelukket, at han er identisk med den Søren Jensen, som i 1726 eller 1727 flyttede fra Halvparten af Gaard Nr. 4 af samme Aarsag.

- 1719, gift med Edel Jensdatter, som ogsaa døde i 1719 (Tingbogen 25. September 1725). I de første Aar efter Jens Sørensens Død beholdt hans Enke Halvparten af Gaarden.
21. April 1709 fik Søren Jørgensen, Forgængerens Søn, Fæstebrev paa den ene Halvdel af Gaarden. Den anden Halvpart havde han overtaget, eller overtog han kort Tid derefter. 8. Maj 1743 holdtes der Skifte efter Søren Jørgensen. Hans Kone hed Maren Pedersdatter.
26. August 1743 Peder Mogensen Loft, Skifte 26. Juni 1750, gift med Forgængerens Enke.
1750 Enken Maren Pedersdatter, Skifte 10. Oktober 1763.
- 15,a. 29. April 1763 Christen Pedersen Møller, Maren Pedersdatters Broder, Skifte 14. Juni 1778.
16. December 1779 Søren Sørensen Loft, Søn af Forgængerens Søster, Maren Pedersdatter, og hendes første Mand, Søren Jørgensen, Skifte 30. Marts 1795, gift med Karen Poulsdatter.
1795 Enken Karen Poulsdatter.
19. November 1798 Morten Eskildsen, gift med Enken paa Gaarden, Karen Poulsdatter.
- 15,b. 24. April 1763 Peder Sørensen Loft, Søn af Maren Pedersdatter og hendes første Mand, Søren Jørgensen, Skifte 18. Februar 1801, gift med Mette Jacobsdatter.
22. Oktober 1801 Peder Pedersen Bonde, gift med Forgængerens Enke.

Gaard Nr. 16.

- 1661 Birkefoged Niels Pedersen Godsen, gift med Anna Knudsdatter (Tingbogen 25. Marts 1673).
- 1673 Peder Nielsen Godsen, Forgængerens Søn (Tingbogen 25. Marts 1673).
- Før eller i 1678 fik Jens Sørensen Godsen den ene Halvpart af Gaarden i Fæste, og i 1680 overtog han ogsaa den anden Halvpart.
16. April 1709 Peder Christensen Møller, Skifte 26. Februar 1748, gift med Forgængerens Datter, Maren Jensdatter (se Tingbogen 25. September 1725).
16. Maj 1748 Jacob Pedersen Møller, Forgængerens Søn, død før eller i 1794, gift med Mette Hansdatter, Skifte efter hende 17. August 1784.
1. November 1794 Anders Rasmussen Loft.

Gaard Nr. 17.

- 1661 Poul Jensen, Skifte 26. Marts 1694, gift med Johanne Poulsdatter.
7. April 1691 fik Rasmus Rasmussen Fæstebrev paa den ene og 6. Marts 1696 paa den anden Halvpart af Gaarden.
- 1731 eller 1732 Poul Rasmussen, Forgængerens Søn, gift med Karen Madsdatter (Skifte efter hende 25. September 1762).
2. Januar 1763 Mads Poulsen, Forgængerens Søn, Skifte 22. Juni 1794, gift 1. Gang med Dorte Jensdatter (Skifte efter hende 9. Maj 1777), 2. Gang med Maren Jacobsdatter.
2. Januar 1796 Niels Didriksen, gift med Forgængerens Enke.

Gaard Nr. 18.

- 1661 Mogens Poulsen (ifølge Skødet til Marselis).
- 1661 Gregers Rasmussen (ifølge Sognejordebogen 1661).
- 1672 eller 1673 Laurids Sørensen Schytt.
- I 1684 var Gaarden øde, men brugtes af Jens Sørensen Smed og Jens Ovesen. Senere hen havde Jens Sørensen Smed alene Gaarden i Fæste.
1. Marts 1710 fik Jens Pedersen True Fæstebrev paa den ene Halvpart af Gaarden med Ret til ogsaa at overtage den anden Halvpart, naar Jens Sørensen Smed eller hans Kone afgik ved Døden. Jens True blev saa forarmet, at han maatte gaa fra Gaarden.
21. Februar 1728 Jens Hansen, gift med Mette Frederiksdatter.
20. Oktober 1760 Knud Poulsen, Skifte 11. September 1778, gift med Forgængerens Datter, Maren Jensdatter¹⁾.
16. December 1779 Jørgen Sørensen, Skifte 4. Februar 1792, gift med Forgængerens Datter, Anne Knudsdatter.
26. September 1792 Jens Nielsen, gift med Forgængerens Enke, Anne Knudsdatter (Skifte efter hende 19. Februar 1799).

Gaard Nr. 19.

- 1661 Søren Jensen Skriver.
- Mellem 1675 og 1678 overtog Søren Skrivers Søn, Jens Sørensen Skriver, den ene og faa Aar senere ogsaa den anden Halvpart af Gaarden.

¹⁾ Knud Poulsen skulde ifølge sit Fæstebrev ægte sin Forgængers Datter, Maren Jensdatter. Da Jens Nielsen i Henhold til sit Fæstebrev var forpligtet til at give en Kone, som hed Maren Jensdatter, Aftægt, er det utvivlsomt forkert, naar Knud Poulsens Kone i Skiftet efter ham kaldes Anne Jensdatter.

Mellem 1699 og 1705 Sognepræsten, Hr. Bernt Suhr (Tingbogen 1. December 1705 og 19. Juli 1707).

1710 Birkefogedembedet. Af Birkefogederne boede Jens Mørch en Tid selv paa Gaarden; men efter Branden i 1719 fæstede han den bort til Jens Rasmussen. 18. Marts 1730 holdtes der Skifte efter Jens Rasmussens første Kone og 27. August 1782 efter ham selv. Hans Enke, Kirsten Andersdatter, beholdt Gaarden til 1786, da Sønnen Jens Jensen Mørch overtog den (Fæstebrevet er dateret 21. August 1786). 23. Juni 1800 holdtes der Skifte efter Jens Jensen Mørchs Kons, Maren Rasmusdatter.

Gaard Nr. 20.

1661 Simon Rasmussen, Skifte 14. Juli 1675, gift med Johanne Pedersdatter.

Mellem 1664 og 1672 Enken, Johanne Pedersdatter.

1675 Niels Knudsen, gift med Enken paa Gaarden.

20, a. do. do. , Skifte 7. November 1698.

1698 Søren Rasmussen, Skifte 2. Marts 1700, gift med Sidsel Jensdatter.

1700 Peder Simonsen, som havde 20, b i Fæste, gift (2. Gang) med Forgængerens Enke, (se nedenfor).

20, b. Før 1688 Peder Simonsen, Forgængerens, Niels Knudsens, Stedsøn, gift 1. Gang med Maren Jensdatter (Skifte efter hende 25. Oktober 1699).

20, a og b. do. do., død før eller i 1720, gift 1. Gang med Maren Jensdatter (se ovenfor), 2. Gang med Sidsel Jensdatter (se ovenfor, Skifte efter hende 18. November 1701), 3. Gang vistnok med Maren Anne Olufsdatter¹⁾.

16. Juli 1720 Niels Jensen, Skifte 10. Juni 1732, gift med Maren Anne Olufsdatter, som muligvis var Enke efter hans Forgænger.

7. August 1732 fik Christen Pedersen Bach Fæstebrev paa den ene Halvpart af Gaarden. Den anden Halvpart skulde han overtage, naar Enken døde eller gik paa Aftægt. 7. Juli 1755 holdtes der Skifte efter ham. Han var gift 1. Gang med Forgængerens Steddatter, Sidsel Pedersdatter (Skifte efter hende 8. Juni 1743), 2.

¹⁾ Det var almindelig Navneskik, at den første Datter, en Mand fik i et nyt Ægteskab, blev opkaldt efter hans afdøde Kone (se A. Fabritius og H. Hatt, Haandbog i Slægtsforskning, S. 281). Da Niels Jensens Kone, Maren Olufsdatter, havde en Datter, som hed Sidsel Pedersdatter, er det derfor højst sandsynligt, at hun har været gift med Peder Simonsen, hvis anden Kone hed Sidsel.

- Gang med Mette Cathrine Willumsdatter (Skifte efter hende 10. April 1750), 3. Gang med Sidsel Davidsdatter.
26. Juli 1755 Jens Nielsen Holm, Skifte 26. Maj 1788, gift 1. Gang med Forgængerens Enke, Sidsel Davidsdatter (Skifte efter hende 3. Juni 1758), 2. Gang med Karen Jensdatter.
31. December 1790 Niels Jensen Holm, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 21.

- 1661 Mikkel Jensen Loft¹⁾.
- 1664 eller 1665 Niels Sørensen Loft (Matriklen 1664 og Tingbogen 24. Januar 1665), gift med Johanne Sørensdatter.
- 1678 Niels Lofts Enke, Johanne Sørensdatter (Tingbogen 23. April 1678 og Ekstraskatteregnskabet 1678).
- 1698 eller 1699 Jens Pedersen Loft, Skifte 1704 (Dc 22), gift med Anne Nielsdatter.
18. Oktober 1704 Willum Andersen, Skifte 27. Marts 1727, gift 1. Gang med Forgængerens Enke (Skifte efter hende i 1710), 2. Gang med Margrete Eskildsdatter.
- 1727 Enken Margrete Eskildsdatter.
8. Juni 1729 Niels Mogensen, Skifte 3. Maj 1759, gift 1. Gang med Enken paa Gaarden (Skifte efter hende 14. December 1733), 2. Gang med Maren Nielsdatter (Skifte efter hende 30. Juni 1740), 3. Gang med Maren Pedersdatter.
18. Maj 1759 Ole Sørensen Rohd (eller Roe), gift med Forgængerens Enke, Maren Pedersdatter (Skifte efter hende 12. Oktober 1779).
14. Januar 1783 Niels Olesen, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 22.

- Ifølge Skødet 1661 Mikkel Rasmussen Godsens, Skifte 30. Juni 1674, gift med Maren Nielsdatter.
- Ifølge Sognejordebogen 1661 Mikkel Godsens Enke, Maren Nielsdatter.
- 1674 Niels Sørensen, Mikkel Godsens Stedsøn, Skifte 14. Februar 1688, gift med Abild Jensdatter.
- Mellem 1684 og 1687 Niels Sørensens Enke, Abild Jensdatter.
- 1688 Søren Pedersen, død i eller før 1709, gift med Enken paa Gaarden.

¹⁾ Af Sognejordebogen fremgaar det, at enten Mikkel Jensen Lofts Gaard eller Mikkel Jensen Ingerslevs Gaard (se Gaard Nr. 1) i 1661 var overtaget af Enken, som hed Kirsten Knudsdatter.

21. December 1709 Peder Pedersen Stautrup, Skifte 28. Januar 1733, gift med Anne Sørensdatter, der muligvis var en Datter af hans Forgænger.
17. Marts 1733 Laurids Sørensen, Skifte 10. Juli 1741, gift med Forgængerens Enke.
22. Juli 1741 Niels Mortensen.
18. April 1783 Morten Nielsen, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 23.

- 1661 Jens Pedersen.
- Mellem 1688 og 1692 Jens Pedersens Enke, Anne Jensdatter.
26. Januar 1701 Hans Simonsen, død før 1735, gift med Maren Jensdatter, som sandsynligvis var en Datter af Jens Pedersen og Anne Jensdatter (Skifte efter hende 5. Februar 1725).
12. Februar 1735 Simon Hansen, Forgængerens Søn, maaske gift med Mette Cathrine Nielsdatter¹).
17. Januar 1737 Anders Nielsen, Skifte 11. Maj 1755, gift 1. Gang med Mette Cathrine Nielsdatter, der muligvis var Enke efter hans Forgænger, (Skifte efter hende 28. September 1751), 2. Gang med Johanne Mikkelssdatter.
30. Juni 1755 Hans Jensen, gift med Forgængerens Enke (Skifte efter hende 5. Juli 1784).
14. Januar 1783 Anders Hansen, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 24.

- 1661 Mourids Olufsen, Skifte 17. Oktober 1676.
- 1676 Mogens Nielsen, Skifte 1705 (Dc, 22), gift 1. Gang med Karen Mouridsdatter, der sandsynligvis var hans Forgængers Datter, (Skifte efter hende 4. November 1687), 2. Gang med Anne Pedersdatter.
3. April 1705 Niels Rasmussen Vesten, død 16. November 1732, Skifte 16. Januar 1733, gift med Forgængerens Enke.
26. November 1732 Eskild Willumsen, der var trolovet med en Datter af Forgængerens Steddatter, Maren Poulsdatter. 5. August 1751 holdtes der Skifte efter Eskild Willumsen, som ved sin Død var gift med Maren Mortensdatter.
13. November 1751 Niels Pedersen, gift med Forgængerens Enke.
14. Januar 1783 Jens Rasmussen.

¹) Det var almindelig Navneskik, at den første Søn i en Kones andet Ægteskab fik hendes første Mands Fornavn. Da Mette Cathrine Nielsdatters og Anders Nielsens ældste Søn hed Simon, er det derfor sandsynligt, at hun har været gift med Simon Hansen.

Gaard Nr. 25.

1661 Rasmus Bendiksen (ifølge Skødet til Marselis).

1661 Rasmus Jensen Amdi (ifølge Sognejordebogen 1661).

25,a. do. do.

11. April 1699 Jens Sørensen, som havde 25,b i Fæste (se nedenfor).

25,b. Mellem 1688 og 1694 Frands Jensen, Skifte 5. Oktober 1694, gift med Kirsten (?) Jensdatter.

28. Marts 1695 Jens Sørensen, gift 1. Gang med Forgængerens Enke.

25,a og b. do. do., død før eller i 1730, Skifte 7. September 1747, gift 2. Gang med Maren Pedersdatter (Skifte efter hende i 1713, se Tingbogen 25. September 1725).

16. April 1730 Hans Jensen, Forgængerens Søn, Skifte 5. Juli 1754, gift med Abbel Rasmusdatter.

2. Oktober 1754 Niels Sørensen, gift 1. Gang med Forgængerens Enke (Skifte efter hende 7. Juli 1758), 2. Gang med Maren Rasmusdatter (Skifte efter hende 5. Oktober 1761), 3. Gang med Karen Nielsdatter (Skifte efter hende 7. November 1763).

1. November 1794 Eskild Nielsen, Forgængerens Søn.

Gaard Nr. 26.

Præstegaarden.

*De Gadehusmænd, der omtales i Fæstebrevene
paa Baroniets Huse*

Husene behandles i den Rækkefølge, hvori de omtales i Grev Danneskiold-Samsøes Pantebrev til Grevinde Knuth (Tingbogen 28. Februar 1747). Listerne over Husenes Fæstere er ført saa langt ned i Tiden, at de saa vidt muligt medtager de første Mænd, som fik Fæstebreve paa Husene efter 1770.

Hus Nr. I.

Peder Pedersen Skrædder.

I,a. do. do. do., Skifte 5. Februar 1748, gift 1. Gang med Anne Simonsdatter, 2. Gang med Maren Jensdatter (Skifte efter hende 27. Juni 1746), 3. Gang med Maria Jacobsdatter.

6. Februar 1748 Anders Nielsen Væver, Skifte 3. August 1773, gift med Forgængerens Enke.

1773 Enken Maria Jacobsdatter.

17. Oktober 1775 Jens Sørensen.

- I,b. 13. Juli 1743 Jens Willumsen, Skifte 3. December 1751, gift 1. Gang med Johanne Rasmusdatter (Skifte efter hende 5. Februar 1748), 2. Gang med Maren Jensdatter.
 29. December 1760 Jens Mortensen.
 12. December 1779 Niels Pedersen.

Hus Nr. II.

- Peder Gregersen.
 23. April 1710 Niels Christensen.
 12. Juni 1732 Rasmus Nielsen Godsén.
 II,a. do. do. do.
 II,a,a. do. do. do. , Skifte 14. Maj 1753, gift med Mette Nielsdatter.
 14. Maj 1753 Just Pedersen.
 12. December 1779 Søren Mikkelsen, gift med Forgængerens Enke.
 II,a,b. 7. November 1746 Mogens Justsen.
 II,a,b,a. do. do.
 II,a,b,b. 1. Maj 1767 Mogens Nielsen, Skifte 2. Marts 1772 (?), gift med Mette Jensdatter (?).
 17. December 1772 Niels Mikkelsen¹⁾.
 II,b. 12. November 1734 Peder Jensen Bjerring, Skifte 10. Juli 1741, gift med Kirsten Sørensdatter.
 1741 Enken Kirsten Sørensdatter, Skifte 5. Oktober 1761.
 24. Juli 1745 fik Mikkél Jensen Sparre Fæstebrev paa den ene Halvpart af Huset. Den anden Halvpart overtog han efter Kirsten Sørensdatters Død i 1761. Han var 1. Gang gift med Mette Henriksdatter (Skifte efter hende 18. Juni 1760), 2. Gang med Maren Jensdatter (Skifte efter hende 24. Februar 1776).

Hus Nr. III.

- I 1737 en øde Husplads. Bygningerne var forsvundet for mange Aar siden.
 26. Maj 1737 Frands Albeck.
 17. December 1772 Rasmus Sørensen, gift med Mette Nielsdatter (Skifte efter hende 28. November 1775).

1) Mogens Justsen havde opladt en Del af sit Hus til Mogens Nielsen. Da Mogens Nielsens Efterfølger, Niels Mikkelsen, fik Fæstebrev paa 5½ Fag af Mogens Justsens Hus, maa man formode, at Mogens Justsen endnu i 1772 havde en Part af Huset i Fæste. Den Omstændighed, at Generalhøverireglementet ikke nævner Mogens Justsens Navn, kan ikke tages som et Bevis paa, at II,a,b,a i 1769 var slaaet sammen med II,a,b,b; Generalhøverireglementet omtaler nemlig heller ikke Fæsteren af II,a,a og flere andre Husmænd og Gaardmænd.

Hus Nr. IV.

Jens Pedersen, forlod Huset i 1733 paa Grund af Armod og Bygningens elendige Tilstand.

22. Januar 1735 Oluf Rasmussen, død før 25. Januar 1754, gift 1. Gang med Dorte Christensdatter (Skifte efter hende 14. Maj 1753).

25. Januar 1754 Mogens Knudsen, gift med Forgængerens Enke.

IV,a. 21. April 1777 Niels Nielsen.

IV,b. 10. Oktober 1784 Villum Eskildsen.

Hus Nr. V.

Rasmus Fuldning.

17. December 1735 fik Niels Mortensen Fæstebrev paa den ene Halvpart af Huset. Den anden Halvpart overtog han efter Rasmus Fuldning Død.

V,a. Ovennævnte Niels Mortensen, død før 22. Maj 1775, gift med Karen Rasmusdatter.

22. Maj 1775 Frands Johansen Snedker.

V,b. 20. Oktober 1759 Niels Pedersen Vinding, død før 1. November 1794, gift med Maren Pedersdatter.

1. November 1794 Søren Jensen.

Hus Nr. VI.

(Der er ingen, som har faaet Fæstebrev paa hele dette Hus. Af den Fortegnelse over Gadehusene, som Grev Danneskiold-Samsøes Pantebrev fra 1747 (Tingbogen 28. Februar 1747) indeholder, fremgaar det imidlertid, at Rasmus Mortensens og Hans Knudsens Huse var to Halvparter af eet og samme Gadehus).

VI,a. Rasmus Mortensen.

25. Januar 1754 Morten Rasmussen, Forgængerens Søn.

21. Maj 1766 Mads Rasmussen.

31. December 1790 Rasmus Justesen.

VI,b. Jacob Olesen, gift med Kirsten Hansdatter (Skifte efter hende 5. August 1739).

3. April 1742 Hans Knudsen.

31. December 1758 Laurs Andersen.

25. Januar 1792 David Christensen.

Hus Nr. VII.

Rasmus Nielsen Skrædder.

- VII,a. do. do. do., gift med Anne Rasmusdatter (Skifte efter hende
12. Maj 1763).
5. Januar 1764 Clemens Rasmussen.
16. Januar 1793 Laurs Jensen.
VII,b. 22. Januar 1746 Peder Poulsen.
17. December 1772 Peder Sørensen Høegh.

Hus Nr. VIII.

- Anders Gregersen.
15. September 1742 Hans Rasmussen Lemming.
VIII,a. do. do. do.
10. Maj 1768 Jens Nielsen.
VIII,b. 24. Januar 1765 Niels Rasmussen.

Hus Nr. IX.

- Jens True.
IX,a. do. do.
15. Marts 1775 Jørgen Hansen Væver, gift med Forgængerens
Datter.
31. December 1758 Niels Rasmussen.
IX,b. 8. November 1745 Niels Rasmussen.
16. Februar 1752 Morten Nielsen.
4. Januar 1764 Søren Nielsen, gift med Karen Justsdatter.
28. Marts 1780 Søren Mikkelsen, gift med Forgængerens Datter.

Hus Nr. X.

- Jens Jensen.
30. September 1682 Anders Jensen, Forgængerens Broder, gift med
Anne Jensdatter (Skifte efter hende 3. Oktober 1702).
Huset brændte i 1719 (se S. 68).

Hus Nr. XI. (Bygget i 1759).

9. November 1759 Søren Andersen.

Hus Nr. XII.

- Søren Høegh, som opførte Huset.
18. December 1770 Søren Sørensen Høegh, Forgængerens Søn.

B.

AF

AUGUST F. SCHMIDT¹⁾

VIBY GAARDE

Som en Fortsættelse af Viby Gaardes Historie siden 1661 (Side 119 ff) meddeles her Oplysningerne om Gaardene efter 1805. Dette Aar var der i Sognet 31 Gaarde, heri medregnet Præstegaarden, der i 1844 fik Mtr. Nr. 1, Skolelodden (Mtr. 2) og Den gamle Degnebolig (Mtr. 3). Marselisborg og de Huse, som laa paa dens Mark, medregnes ikke.

Efter Udskiftningen 1794 blev fire af Sognets største Gaarde udflyttede, de Gaarde, der nu bærer Navnene Rudolfgaard, Øllegaard, Nikolaigaard og Annagaard (senere Onsholt). Fredensgaard blev vist ogsaa udflyttet dengang.

Efter Udskiftningen begyndte ret snart Udparcelleringen saa smaat at tage sin Begyndelse. I 1859 var Gaardenes Antal 37. 1870 angives Tallet 22 for hele Sognet. Udparcelleringen i mindre Ejendomme tog Aarhundredet igennem stedse større Fart. 1805 angives der at have været 24 Huse i Sognet. 1859 er Antallet af Husmandsteder, mindre Landejendomme og jordløse Huse 44. 1870 er Tallet paa mindre Ejendomme og jordløse Huse 96. Efter Aarhundredskiftet tager Udparcelleringen for Alvor Fart. 1901 var der i Sognet ca. 130 Huse og Ejendomme med Jord, foruden de over 20 Gaarde, som var her, men disse sidstes Antal svinder Aarti efter Aarti. I 1949 er der i selve Viby ingen Gaarde tilbage, men i Nordby 3: Nordbygaard, Søgaard og Abildgaard. Hertil kommer saa Viby Vestergaard, der ligger ved Ormslevvej lidt uden for Byen. Gaardene i *Terp* vil snart være helt udstykkede. Ikke mindre end 21 af de gamle Gaarde fra Mtr. Nr. 4 a til 31 a er nu ophørt med at eksistere. Tilbage er Øllegaard (Mtr. 9 a), Nordbygaard (Mtr. 10 a),

¹⁾ Carlsbergfondet, der understøtter mine Studier i Almindelighed, bringes herved en ærbødig Tak.

Søgaard (Mtr. 11 f), Abildgaard (Mtr. 12 a), Store Ravnsbjerg (Mtr. 16 a), Viby Vestergaard (Mtr. 18 a), Fredensgaard, snart udstykket (Mtr. 26 a), Rudolfgaard (Mtr. 28 a), Nicolaigaarden (Mtr. 29 a), Onsholt (Mtr. 30 a), ialt 10.

De gamle Stamgaarde fra Mtr. 4 til 31 vil i det følgende blive omtalt og en saa vidt muligt fuldstændig Ejerliste over hver Gaards Besiddere fra Udskiftningen og til 1949 (eller til den enkelte Gaards Udstykning) vil blive meddelt. Endvidere vil blive givet Oplysninger om senere tilkommende Gaarde (fra efter Aarhundredskiftet 1800): Mtr. Nr. 32 a—38 a og Mtr. Nr. 57 a. Nr. 32 a (Frydenslund) bliver omtalt i Kapitlet om Gartnere, og Mtr. 57 a nævnes i Forbindelse med Poeten Peder Jensen (Høegh). Hertil kommer Oplysninger om nogle Gaarde og Ejendomme, der er udparcelleret fra de gamle Bygaarde, saaledes Mtr. Nr. 4 b, 4 f, Egebæk under Mtr. 9 a, Mtr. 11 b Noringholm, 14 c, 15 c Grøfthøjgaard, 15 a Tovsbakken, 20 f Lille Ravnsbjerg, 25 b, 28 l, 30, 39 c, i alt 10 Ejendomme.

52 større og mindre Landbrug vil blive omtalt i dette Kapitel¹). Dog er, som man vil forstaa, en Del af disse Gaarde og Ejendomme fuldstændigt udstykkede og Jorderne bebyggede. Der fandtes 1. Juli 1948 i Viby Sogn kun 34 Landejendomme i en Størrelse fra 50,8 ha og ned til 3,6 ha. De 16 var da under 10 ha, og 9 Ejendomme var mellem 10 og 20 ha. 6 var mellem 20 og 30 ha. 1 var paa 30 ha og 1 paa 50,8 ha. Der var 1. Juli 1948 ialt 6 Statshusmandsejendomme i Sognet og 29 Gartnerier. Ialt 69 *Landbrug og Gartnerier!*

Det er selvsagt ikke Hensigten at følge Udparcelleringen i Enkeltheder overalt i Sognet og ned til 1949, idet blot en Fortegnelse over de utallige Handler og det overmaade store Antal Ejere, der i Tiden o. 1800—1949 har besiddet Jordejendomme, Huse o.s.v. i Viby Sogn, vilde fylde en Bog, og det vilde naturligvis ikke være Arbejdet eller Udgiften værd at bringe saadanne Handelsoplysninger og Ejerlister.

Af det meddelte paa de følgende Sider vil man mange Steder faa et ret levende Indtryk af den flittige Handel med Ejendomme, som i Nutiden har fundet Sted i Viby Sogn. I øvrigt er der i I, 271—77 meddelt mange Oplysninger om Udstykningen m.v. i Sognet efter ca. 1900. Et Indtryk heraf faar man ved at høre, at der i 1941 var ca. 1430 Beboelsesejendomme i Sognet, og samme Aar var dets Indbyggerantal 7559, medens det i 1769 var paa 351. Der ligger

¹) I Afsnit om Husmænd, Gartnere og Poeten Peder Jensen vil man ligeledes træffe paa ejendomshistoriske Detaillier.

en uhyre Udvikling mellem disse Tal og Tiden fra 1769 til hen imod 1950.

Ved en nøje Gennemlæsning af de følgende gaardhistoriske Oplysninger vil man bl. a. ogsaa faa en Del at vide om de mange Familieforbindinger, der var mellem de forskellige Gaardmandshjem i det gamle Viby. Det er ganske hyggeligt at erfare noget herom. Kundskaber i denne Retning giver ogsaa et umiddelbart Indtryk af Hyggen og Sammenholdet, som uden Tvivl næsten altid var til Stede i en gammeldags isoleret Landsby, hvor alle kendte alle, hvor man festede i Fællig, og i Sorgens Stunder sørgede sammen. Det udbredte Familieskab bevirkede, at man hjalp hinanden, naar det var nødvendigt, og man kendte til hinandens Forhold, var fortrolig med alt inden for Landsbyens Kreds i en Grad, som vi i vor Tid ikke kan finde Sidestykke til.

✱

Kongsgaarden, Mtr. Nr. 4 a. Gammelt Nr. 15 a. Beboedes 1798 af Morten Eskildsen. 4. September 1821 fæstede Albrecht Jensen Gaarden af Baron Fr. J. Chr. Güldenchrone til Marselisborg, hvorunder den var Fæstegaard. Dens Hartkorn var da 5 Tdr. 3 Skp. 1841 købte Albrecht Jensen Gaarden, som Mads Peder Nielsen 21. Juni 1851 fik Skøde paa (Htk. 5 Tdr. 4 Skp. $\frac{1}{2}$ Alb.)¹⁾. 24. Februar 1877 overtoges den af Sidsel Albrechtsdatter, der samme Aar afhændede Gaarden til Søren Christensen. 19. December 1885 blev Mtr. 4 a forenet med Mtr. 5 a.

Mtr. 5 a (gammelt Nr. 16) ejedes o. 1805 af Andreas Rasmussen. 1830 af Rasmus Andreasen. Dernæst af Jacob Andreasen 1845—67, hvis Svigersøn ejede Gaarden 1867—98. Han hed Rasmus Mogensen og var fra Rudolfgaard, Søn af Chr. Mogensen (se Mtr. 28 a). Rs. Mogensen købte 19. December 1885 Mtr. 4 a, og 19. Marts 1898 blev de to Gaarde overtaget af Jacob Rasmussen, der drev dem i en Syvmarksdrift. Jac. Rasmussen (f. 1869) var Søn af Rs. Mogensen og blev gift med Dorteia Knudsen fra Stautrup. — De to forenede Gaardes Jorder laa paa begge Sider af Aarhus-Horsens Landevej. *Mtr. 4 a* havde sin Beliggenhed nær Horsens og Skanderborg Landevejens Krydsningspunkt ca. 300 Alen Vest for Viby. Der var fra Gaarden en smuk Udsigt over Brabrand Sø og Constantinsborg Skov. Gaarden havde Navn efter den middelalderlige *Kongsgaard* i Viby (se I, 30—33). 1906 havde »Kongsgaarden« et Tilliggende paa 45 Tdr. Ld. (Htk. 3 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.). — Jacob Ras-

¹⁾ 5,5 ha til 1 Td. Htk.

mussen, der som nævnt overtog begge Gaarde 1898, solgte 1915 *Mtr. 5 a* til et Konsortium, der 1917 afhændede Gaarden til Redaktør Bertel Jensen (Aarhus Amtstidende) m. fl. Dette Konsortium begyndte da Udstykningen af Gaarden, hvortil ogsaa medregnedes *Mtr. 4 a*. 1927—28 ejedes Kongsgaarden af Landbrugskandidat Peter Axel Bentholt. Nu er det hele udstykket. Af Kongsgaarden er kun Stuehuset tilbage. Det blev bygget o. 1880. 1930 overtoges Gaarden af H. Christensen og Overretssagfører J. P. Hald, der førte Udstykningen til Ende. Paa Marken ligger nu *Kongsgaardskvarteret*. 1938 nævnes som Ejer af *Mtr. 4 a* Knud Chr. Pedersen. 1940 Lauritz Smed og 1941 Carl Christensen.

Fra *Mtr. 4 a* er udparcelleret Ejendommen *Væverlund*, *Mtr. 4 b*. Vi har her en af de ældste Husmandsejendommens Oprettelse i Sognet, idet man kender Navnet *Væverlund* allerede i 1821. En Væver har formentlig slaaet sig ned her for at drive Agerbrug ved Siden af sit Haandværk. Senere boede en Skrædder som Ejer af *Væverlund*, der ligger ved Ormslevvej. Ejendommen er nu paa 9 ha, og dens Indehaver er Svend Pedersen.

Endvidere er fra *Mtr. 4 a* udparcelleret Gaarden *Mtr. 4 f*. Den laa oprindeligt ved Nordbyvej og var paa ca 50 Tdr. Land. Ejeren Mads Nielsen, Fader til Gdr. Albrecht Nielsen, Viby, solgte 1879 Gaarden til Rasmus Lassen Rasmussen, der købte andet Jord til. 1880 opførte han Gaardens Bygninger (Bindingsværk og Straatage) ved Gl. Horsens Landevej Syd i Sognet. Ved Jordkøb fik Rs. L. Rasmussen Gaardens Areal vel arronderet og samlet ved Bygningerne. Jorderne egnede sig herefter godt til Udstykning, og der er da ogsaa i Aarenes Løb solgt af Gaardens Mark. Saaledes er Fællesforeningens Fabrikker (se I, 252 ff.) bygget paa dens Areal. Den Del af Jorden, der laa Nord for Banen, solgtes til Kongsgaarden og blev udstykket sammen med den. Gaarden har nu et Tilliggende paa 11 ha; i 1915 var det paa 33½ Tdr. Ld. Rasmus L. Rasmussen var født i Viby Sogn 19. August 1848. Hans Hustru, Ane Kirstine Jensen (f. 7. Oktober 1852) var fra Vejlbj. Gaard *Mtr. 4 f* ejes nu af to ugifte Brødre, Lars Peder Rasmussen og Chr. Theodor Rasmussen. De overtog Gaarden efter deres Fader i 1931.

Magnusminde. *Mtr. 4 h*. 3,6 ha. Ejer: P. L. Sørensen.

Mtr. 6 a, Viby Terp, gammelt Nr. 20. 1790 var Niels Jensen Holm Besidder af denne Gaard. 1830 var hans Søn Hans Andersen (f. 11. Maj 1805) Ejer af *Mtr. 6 a*, som 2. Juni 1860 overtoges af Hans Peter Hansen, der i 1861 blev gift med Hans Andersens Datter, Kirsten, som døde i Barselseng 1862. Gaarden havde da i Hartkorn

5 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. H. P. Hansen var Sogneraadsformand 1874—77, Folketingsmand m.v. (se I, 175—77). Han var en dygtig Landmand og en Tid Forpagter af Viby Præstegaard. 1879 solgte han sin Gaard Mtr. 6 a (foruden Mtr. 6 e og 25 a) til Viggo Bjørnbak og Chr. Leth Espensen. Gaarden brændte samme Aar. 1884 købte Viby Sogneraad ca. 35 Tdr. Ld. af Mtr. 6 a, og paa denne Mark, hørende til Viby Terp, opførtes i 1884 en Fattiggaard, der paa Grund af sin høje Beliggenhed fik Navnet »Vidtskue«. Der var her Plads til 30 Lemmer. Aaby Sogn havde Part i Fattiggaarden. Dette Fællesskab ophørte 1933. 1935 nedlagdes Vidtskue som Fattiggaard (se I, 226—27). Baade Stuehus og Udbygninger er nu omdannet til Husvildeboliger. Der er 13 Lejligheder i den tidligere Fattiggaard. Dens Mark er udlejet til Kolonihaver.

Balagergaard, Mtr. 7 a, gammelt Nr. 22. Viby Terp. Ligger meget smukt og højt ovenfor Jernbanen. Gaarden flyttedes 1881 til sin nuværende Plads i Terp. Den har Navn efter en gammel Markbetegnelse Balager. Balle hører til Udsagnsordet oldnordisk belgia, »svulme op«, og bruges i Stednavne om en jævnt stigende Forhøjning i Terrænet. Gaarden ejedes af Marselisborg til 1848, da den frikøbtes. Dens Hartkorn var ca. 5 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., og dens Tilliggende var da o. 50 Tdr. Land. Det var en gammel Slægtsgaard. Dens Fæster i mange Aar (o. 1783 — o. 1830) var Morten Nielsen, der levede i Tiden 1743—1831. Hans Søn, Niels Mortensen (f. 1797), overtog Gaardfæstet 16. Marts 1833, og 22. Juni 1848 fik han Skøde paa den som Selvejer. Hans Enke, Mette Sørensdatter, overtog Balagergaard 28. Februar 1863, og fra hende overgik den til Sønnen, Søren Nielsen (f. 3. September 1836), 28. Juli 1866. Søren Nielsens Søn, Niels Peter Nielsen, blev Ejer af Gaarden 25. Maj 1895. Han drev den i en Syvmarksdrift. Der blev nu jævnlig udstykket fra Balagergaard. Dens Htk. var o. 1870 3 Tdr. 2 Fdk. 2 Alb. 1915 var Gaardens Tilliggende 25 Tdr. Land. 1920 solgte N. P. Nielsen (1872—1942) Balagergaard, hvis Areal Øst for Holme Møllevej, ca. 15 Tdr. Land, da blev afhændet til Haveforeningen »Fælles Eje«, der udstykkede Arealet i ca. 70 Parceller. Selv beholdt N. P. Nielsen det Omraade, hvor hans senere Bolig, Villa »Balagerhøj«, fik sin Beliggenhed. Nielsen havde mange offentlige Tillidshverv, var bl. a. Sogneraadsformand 1909—13 (se I, 186—87). Det øvrige af Balagergaard har siden Nielsens Tid haft følgende Ejere: 20 Juni 1930 M. Christensen. 15. August 1934 A. Damsgaard. 17. August 1935 Kristian Peter Christensen.

Ejendommen Mtr. 7 b er paa 7,2 ha. Ejer: Gdr. Steen Poul Steensen. Oprettet som Husmandsbrug 1904.

Enghavegaard, Mtr. 8 a, gammelt Nr. 25. Viby Terp. Blev 1794 fæstet af Eskild Nielsen. 1830 ejedes Gaarden af Chr. Iversen Holm. Mtr. 8 a havde 1844 i Htk. 5 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. 4. April 1860 købtes Gaarden af Morten Sørensen, der fik forenet med den Mtr. Nr. 26 c (Htk. 1 Td. 4 Skp. $2\frac{1}{2}$ Alb.). 21. Januar 1905 overtog Morten Sørensens Svigersøn, Mogens Petersen, Enghavegaard, som han 13. Juli 1907 solgte til Konsulent Adolf Frederik Voigt (f. 1862). 1906 var et nyt Stuehus blevet opført paa Gaarden, hvis Areal 1915 var $38\frac{1}{2}$ Td. Land (Htk. 4 Td. 4 Skp. 2 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb.). Den blev af Voigt drevet i 8-Marksdrift. Fra den højtbeliggende Ejendom var en smuk Udsigt over Stad og Land. Jorden laa samlet Syd for Gaarden paa et højt, men forholdsvist jævnt Terræn, hvor paa Vibys Vandværk er placeret (se I, 242). Enghavegaard har Mark op til Fredensgaards Areal. Efter A. F. Voigts Død 1929 blev Gaarden nævnte Aar 30. November overdraget til Enkefru Marie Sofie Voigt, f. Jørgensen (1860—1947), og 12. Januar 1946 solgte hendes Søn, Forpagter, Landbrugskandidat Einar Voigt, Gaarden for 220,000 Kr. (36 Tdr. Land) til Viby Kommune, der da ogsaa overtog Parcellen Mtr. 26 c. Det er Hensigten i Fremtiden at udstykke Gaardens Jorder, der i 1948 var paa 17,8 ha.

Øllegaard, Mtr. 9 a, 9 i. Glt. Nr. 2 a. Laa inde i Viby By, men blev efter Udskiftningen 1794 udflyttet til sin nuværende Plads Øst for Skanderborg-Aarhus Landevej. Bygningerne fra 1795 var af Egebindingsværk; de blev senere udvidede. Gaarden havde i 1844 i Htk. 7 Td. 3 Skp. $2\frac{1}{4}$ Alb. I 1860'erne var det paa 4 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Sidst i 1890'erne var Gaardens Areal 57 Tdr. Land. Der blev ved denne Tid udstykket fra Øllegaard til den Ejendom (Gartneri), der nu hedder *Egebæk*. Hertil hører 1,2 ha, og Egebæks Ejer er nu Alphons Grosser. Øllegaards Areal var i 1948: $43\frac{1}{2}$ Tdr. (24 ha).

Den 25. Januar 1802 fik Peder Mogensen Loft Fæstebrev paa Gaarden. 1841 overtoges den af Rasmus Nielsen, der var Svigersøn til Peder Mogensen. Efter Rasmus Nielsens Død lod Enken, Dorthe Pedersdatter, Laden bygge af Kampesten. Hun blev 2. Gang gift med Peder Sørensen Jegstrup, der 9. Marts 1861 fik Skøde paa Gaarden. 30. Marts 1878 overtog Jens Nielsen Øllegaard. Han var gift med Rasmus Nielsens Datter, Rasmine (født paa Øllegaard 29. Oktober 1854). Hun blev Enke, og blev 2. Gang gift med Seier Thomsen, født i Gram ved Skanderborg 17. Juli 1861. Han fik

Skøde paa Gaarden ved Vielsesattest 4. Februar 1888. 1906 ombyggede Seier Thomsen den østlige Staldlænge med Grundmur, og i 1916 opførtes et nyt Stuehus. 1917 solgte S. Thomsen til H. Hansen, der 1918 afhændede Gaarden til Anton Christensen. 5. April 1919 fik Valdemar Thomsen Skøde paa Øllegaard, 20. September 1919 S. E. Buchtrup og 28. Februar 1921 Halvor Kjær og endelig 11. Marts 1925 Theodor Hansen, der stadig ejer Gaarden. Dens Navn var nok oprindeligt *Ellegaard* efter en lille Skov med Elletræer tæt herved. I Markbogen 1683 nævnes Slet Elleskov, der i Øllegaards Nabolag gør Skel mellem Viby og Slet i Tranbjerg Sogn.

Nordbygaard, Mtr. 10 a. Glt. Nr. 7. Er den nordligste Gaard i Viby. Der er fra den en særdeles smuk Udsigt over Sø, Aa og Enge. 1854 havde Gaarden i Hartkorn 5 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb.; ligesaa i 1875. 1906 var dens Tilliggende 64 Tdr. Land, der blev drevet i en 8-Marksdrift. Der er ikke udstykket særlig meget fra Nordbygaard, som nu er paa 27,6 ha. Christen Nielsen (1767—1820) fik Gaarden efter sin Fader 1796. Chr. N. nævnes ved sin Død 18. August 1820 som Selvejergaardmand. Ved Skiftebrev af 25. August 1821 overtager Mogens Ovesen Gaarden (plus Mtr. 30 d, nyt Nr.). 1875 overgik den til Albrecht Nielsen, som ombyggede Nordbygaard. 1899 købtes den af Svigersønnen, Laurits Peter Laursen, der 1890—99 havde været Gaardejer i Aaby. Han ejede Nordbygaard til 1918, da han solgte den til De danske Fodermelsfabrikker, som i nogle Aar havde en Fabriksvirksomhed her. 15. Juni 1918 fik N. P. Nielsen Skøde paa en Del af Gaarden, hvis Ejer 1920—36 var Axel P. Petersen. Han solgte den sidstnævnte Aar til Hans Christoffersen, Nordbygaards nuværende Ejer.

Mtr. 11 a. Glt. Nr. 3. Eskild Eskildsen (død 1824) var Fæster af Gaarden 1804. Derefter hans Søn, Eskild Eskildsen (1779—1844), hvis Søn, Laurs Eskildsen, overtog Gaarden 8. April 1840. Denne Gaard havde 1844 i Hartkorn 5 Td. 5 Skp. 2 Fdk. ¼ Alb. 19. August 1871 fik L. Eskildsens Enke, Kirsten Albrechtsdatter, Tilladelse til at hensidde i uskiftet Bo. 6. Oktober 1877 arvede Anders Laursen Møller Gaarden, som han delte med sin arveberettigede Broder, Niels Laursen Møller, der paa sin Lod byggede Gaarden Noringholm. — 10. August 1878 købte Søren Peder Jensen Mtr. 11 a, hvis Htk. da var 2 Tdr. 6 Skp. ¾ Alb.

10. August 1878 blev Søren Peder Jensen Ejer af Gaarden. Dens Htk. var da 2 Tdr. 6 Skp. ¾ Alb. Efter Udstykninger herfra fik Emil Madsen Skøde paa Gaarden 23. December 1899. Han solgte 18. December 1920 til Axel P. Petersen, der gav Ejendommen

Søgaard i Nordby 1949.

Søgaards Stuehus 1949.

Navnet *Søgaard*. Nogle faa Aar efter afhændede han Gaarden til dens nuværende Ejer, Anders Pedersen. *Søgaard* har nu et Areal paa 7,1 ha, og dens Mtr. Nr. er 11 f.

Noringholm, Mtr. 11 b. Fik sin Plads bag Viby Høskov. N. L. Møller fik Skøde paa dens Jord 18. November 1876. Dens Htk. var da 2 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. *Noringholms* Bygninger fra 1877 er brændt og nye opført. Niels Laursen Møller (26. Januar 1851—23. Februar 1923) var Fætter til Mikkel Jacobsen. Han var Sogneraadsformand 1895—1902, havde mange andre Tillidshverv

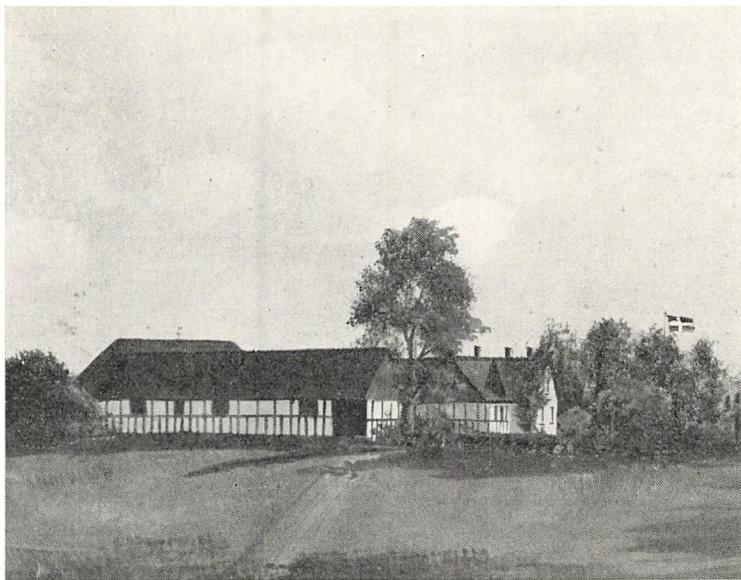

Noringholm 1949.

og lignede Frederik VIII (se I, 181—82). Han overdrog *Noringholm* 30. Januar 1904 til sin Søn, Laurs L. Møller. 29. Marts 1906 overgik den til H. O. Hansen. 12. Juni 1909 til A. C. Jespersen. 27. Maj 1911 til C. P. Eriksen. 22. Juni 1918 til Jens Ejler Hansen. 17. September 1918 til Mikael Hansen. Nu ejes Gaarden, hvortil den arkæologisk berømte Lokalitet *Rugholm* hører, af Holger Emil Riisberg. Der sælges meget Grus fra en Grav paa Gaardens Mark. Gaardnavnet *Noringholm* er taget fra et gammelt Marknavn, der i en Præsteindberetning 1690 skrives *Norring Hollem*. »*Norringholm*« var Benævnelsen paa nogle Agre nordlig i Sognet. Det er denne Beliggenhed, der er Aarsag i Navnedannelsen. *Noringholm* er nu paa 19 ha.

Høskovgaard, Mtr. 11 c, 11 e, 11 h, 11 i. 8,4 ha. Oprettedes 1903 som Parcel fra Mtr. 11 a. 1. September 1904 Skøde paa Gaarden til Axel J. M. Jacobsen. 15. Januar 1943 Gunnar Jacobsen. 27. November 1946 fik Aarhus Kommune Skøde paa Høskovgaard.

Abildgaard (tidligere Abigaelsminde), Mtr. 12 a (glt. Nr. 4) ligger i Viby Nordby paa sin oprindelige Plads. Gaarden havde førhen et Areal paa 45½ Tdr. Land, nu er det paa 21,3 ha. Dens Hartkorn var i 1844: 4 Tdr. 5 Skp 2¾ Alb. Gaarden ejedes 1804 af

Ældre Billede af Abildgaard.

Chresten Jensen (1769—1833), hvis Enke, Mette Sørensdatter (49 Aar gl.), efter Mandens Død 2. Gang blev gift 3. Juni 1834 med Møllebygger Peder J. Hveisel (44 Aar), der satte Hanen paa Aarhus Domkirke. Peder Jensen Hveisel (død 31. December 1854) mistede sin 1. Hustru og blev 2. Gang gift med Dorthe Kirstine Knudsdatter. Da hun var blevet Enke i 1854, giftede hun sig senere med Anders Albrechtsen (1821—84), som ved Vielsesattest fik Adkomst til Gaarden 12. Januar 1856 (Htk. 4 Tdr. 5 Skp. 1 Alb.). Albrechtsen blev 2. Gang gift med Hansine Abigael Friis, der var Lærerdatter fra Holme. Efter hende fik Gaarden Navnet Abigaels-

minde. Men da mange skrev fejl eller paa anden Maade misforstod Navnet, besluttede den nuværende Ejer at give Gaarden det udmærkede Navn Abildgaard, som den stedse bærer.

Anders Albrechtsen, der var en kendt Mand i Egnen, var i en længere Aarrække indtil 1884 Sognefoged (se I, 201), ligesom han var betroet andre Tillidshverv. Paa Abildgaard hænger et Fotografi af ham. Han er paa det 48 Aar. Efter hans Død 1884 overtog Enken Gaarden, som hun solgte 1889 til sin Svigersøn Knud Peter

Mikkelsen fra Hasselager. Han var Fætter til Sognefoged Peder Sørensen. Knud P. Mikkelsen blev 28. Maj 1889 gift med Anders Albrechtsens Datter, Marie Kirstine, født paa Gaarden 18. November 1866. Efter Knud Peter Mikkelsens tidlige Død overtog hans Enke 27. Februar 1901 Abildgaard, som hun heldigvis ikke solgte, men drev videre, indtil hun 8. December 1926 overdrog den til sin Svigersøn, Jens Tang Raundahl fra Lemvigegnen. Han er født 23. Marts 1900; hans Hustru, Sigrid Mikkelsen, fødtes paa Abildgaard 23. August 1899. I de 25 Aar, Marie Mikkelsen som Enke sad med Gaarden, lod hun

Anders Albrechtsen

dens Bygninger meget forbedre. De var alle førhen af Bindingsværk og med Straatag. 1906 lod Fru Mikkelsen Kostalden undermure med Grundmur imod Gaardsiden. Senere blev der foretaget andre Nybygninger, og i 1936 lod Jens Raundahl det store og smukke Stuehus opføre. Fru Marie Mikkelsen har en fortrinlig Hukommelse og megen historisk Interesse. Hun har derfor kunnet meddele værdifulde Oplysninger til denne Bog ikke mindst vedrørende de gamle Vibygaarde og deres Beboere.

Damgaard, Mtr. 13 a, 13 l. Glt. Nr. 6. Laa ved Dammen ved Landevejen gennem Viby Nordby. Fæstedes 1801 af Anders Jensen. 5. November 1842 blev Niels Rasmussen Ejer af Gaarden. Dens Htk. var i 1844: 6 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Niels Rasmussens Søn Anders Nielsen overtog Gaarden 30. Juni 1860. 29. Juni 1889 blev Svigersønnen Rasmus Mikael Mikkelsen Ejer af Dam-

gaard. Han var fra Mathildelund oppe Sydvest i Sognet og blev 6. Marts 1888 gift med Anders Niensens eneste Datter, Sidsel Marie, født paa Damgaard 1866. 1900 blev Gaarden udflyttet, men dens gamle Bindingsværksstuehus blev staaende paa sin oprindelige Plads, hvor man stadig kan se Bygningen i hvis Have er en Dam, der har givet Gaarden Navn. Den udflyttede Damgaard laa ca. 600 Alen fra den nærmeste Gaard i Viby. Der var fra Gaarden en smuk Udsigt over Brabrand Sø. Gaarden havde i 1912 et Tillig-

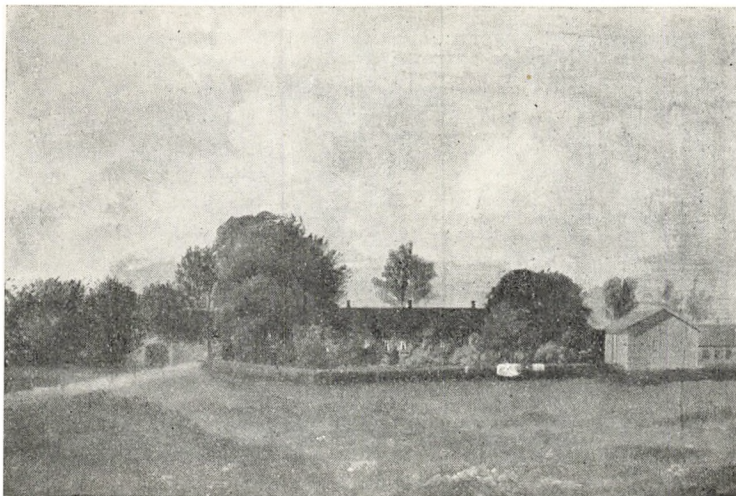

Damgaard 1949.

gende paa 53 Tdr. Land (Htk. 6 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb.). 1913 købte S. P. Loft Damgaard, der 1915 solgtes til J. P. Nielsen. 1916 fik ved Skifteretsattest den rige Enke Maren Dorothea Nielsen Adkomst til Gaarden, og samtidig overgik den til Anders Skovfoged og Søren Skovfoged, som i 1918 solgte den til N. P. Nielsen. 1929 købte Jens Sørensen Sønderskov en Parcel af Damgaard, der da omtrent var helt udstykket. Til Damgaard hørte Arealet *Terp Mose* ude ved Viby Høskov. Mosen havde ingen Forbindelse med Viby Terp. J. S. Sønderskov, der stadig ejer Resterne af den nu helt udstykkede Damgaard, har købt noget Jord ind til sin Ejendom, der bærer Navnet *Skovlyst*. Det erhvervede Areal ligger tæt foran Høskoven (Hjøsken). Sønderskov solgte i 1947 til Viby

Kommune et Areal paa 6,7 ha, beliggende ved Ormslevvej. Købesummen var 83.469,30 Kr. Der paatænkes oprettet et Kvarter her for lettere Industri. Høskov- og Damgaardskvarteret ligger paa den tidligere Gaards Jorder. »Skovlyst« har Hovedmatrikelnummeret 13 a efter den oprindelige Ejendom »Damgaard«.

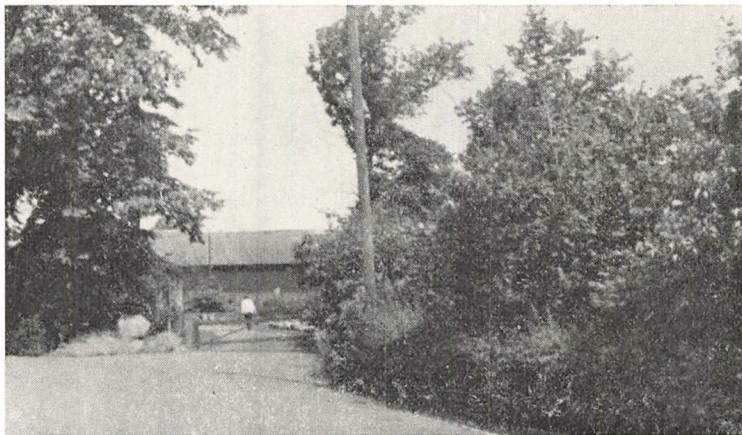
Mosegaard, Mtr. 14 a, 39 a (nu Mtr. 14 df). Glt. Nr. 5. Ligger i den nordlige Del af Viby tæt ved Hammelbanens Overskæring. 1798 blev Niels Lassen Fæster af Gaarden, der senere blev frikøbt. I 1844 var Peder Andersen her. Gaardens Htk. var da paa 5 Tdr.

Ældre Billede af Mosegaard.

6 Skp. 2¼ Alb. Efter P. Andersens Død overtog hans Enke Gaarden, som 2. April 1853 overgik til Søren Christensen, som Enken da var blevet gift med. Efter ham købte Anders Madsen Gaarden. Han var af gammel Vibyslægt fra Mtr. 39 a, der laa i Nærheden af Mtr. 14 a. Anders Madsen (gift med Sidsel Holm) ejede oprindeligt kun Mtr. 39 a. Han lagde denne Gaard sammen med Mtr. 14 a, hvis Bygninger blev benyttet, medens 39 a' Bygninger efterhaanden blev nedrevne eller forfaldt. 4. April 1868 afstod han Mtr. 14 a (og 39 a) til sin Svigersøn, Søren Pedersen Loft. Anders Madsen havde 18. September 1841 overtaget Mtr. 39 a, der i 1844 i Htk. havde 5 Tdr. 2 Skp. 2¼ Alb. Senere var dens Htk. 3 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Inden 1900 var Bygningerne til Mtr. 39 a forsvundne. Aftægts-

huset til denne Gaard beboedes af Anders Madsen i hans sidste Levetid. Det staar endnu og bruges som Kontor for Viby Nords Trælasthandel. 1906 var de to sammenlagte Gaarde paa ialt 65 Tdr. Land. Der blev senere købt Jord, saa Gaarden, der blev tilbage (Mtr. 14 a) i 1923 var paa 45¼ ha. S. P. Loft ejede Gaarden(e) 1868—1899. Han levede i Tiden 1836—1927 (se I, 194—97). Loft betredes en lang Række offentlige Hverv. 1899 overdrog han sin Gaard til Svigersønnen, Rasmus Pedersen fra Venge. Rs. Pedersen (1857—1945) købte efterhaanden hele Gaasemosen, og derfor gav han Gaarden Navnet *Mosegaard*. Dens Mark laa østpaa, hen efter

Indkørsel til Mosegaard 1949

Viby Gasværk til. 1939 blev Gaarden, med Undtagelse af 6,1 ha, solgt til Aarhus Kommune. De 6,1 ha ejes af Rs. Pedersens Enke, Inger Loft Pedersen, og Arealet drives af Sønnen, Gdr. Søren Loft Pedersen, Store Ravnsbjerg.

I 1947 købte Viby Kommune fra Mosegaard 4 ha, beliggende nær Viby Gasværk. Det meste heraf er nu allerede solgt, dels til Villa-grunde, dels til Fabriksgrunde. Fru Inger Pedersen fortalte i Anledning af sin Fødselsdag, Skuddagen 29. Februar 1948, til Aarhus Amtstidende 28. Februar 1948 om de gamle Tider i Viby. »Alting var strengere dengang, da alt Arbejde maatte udføres med Haanden. Vi førte et stort Hus baade hos mine Forældre og senere, da min Mand og jeg overtog Gaarden. Der var mange Folk til Kost og altid aabent Hus for fremmede. Far havde saa mange Tillidshverv, saa

der kom mange og talte med ham. Han var i Amdsraadet og i mange andre Raad, og i mange Aar var han Forligsmægler«. — Den 23. August 1947 nedbrændte Mosegaards tre Længer, idet Stuehuset og to Udhusbygninger gik op i Luer. Fiskestangsfabrikken »Norden«, der havde Lokaler i en af Længerne, reddedes dog, idet de kostbare Specialmaskiner var beskyttet af brandsikre Vægge og Loft. Det var et smerteligt Tab for Familien, da den gamle Slægtsgaards Bygninger gik op i Luer.

Fra Mosegaard var udparcelleret Ejendommen *Eskelund* (Mtr. 39 c) paa 3,8 ha. Det var før 1868, dette Landbrug blev oprettet. Dets første Ejer var Mads Andersen, en Halvbroder til S. P. Lofts Hustru. Eskelund blev 1939 købt af Aarhus Kommune. Marken er udstykket, og Bygningerne beboes af husvilde fra Aarhus.

Engdal. Mtr. 39 e. 5,7 ha. Ejes af Aarhus Kommune. Engdal og Eskelund ligger i Moselandet nedenfor Viby Gasværk. Fra Mosegaard blev ogsaa udskiftet Ejendommen *Mtr. 14 c*, som Gartner S. Pedersen fik Skøde paa 12. Januar 1878 (Htk. 1 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.). Senere overgik Ejendommen til ORS E. Secher (16. December 1899). 21. November 1903 købtes den af Købmand Fr. Langermann m. fl. Mtr. 14 c købtes 26. September 1923 af Aarhus Kommune og dens Arealer er nu helt udstykket.

Mtr. 15 a. Formodentlig Halvparten af Gammelt Nummer 8. Denne Gaard laa i Viby Nord ved Dammen og nær Mosegaard. 1785 var Jens Pedersen Loft Mand i Gaarden. 1810 og 1816 var Rasmus Jensen Selvejer her. Senere Jens Pedersen, der døde som Sognefoged i Viby, 50 Aar gammel, 24. Marts 1829. Hans Enke, Ane Marie Pedersdatter (30 Aar) giftede sig med Niels Sørensen 16. Juli 1830. Han var fra Skaade. Hans Hustru døde, men han blev gift paany. 1844 var Gaardens Htk. 6 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2¼ Alb. Niels Sørensens Søn, Morten Nielsen, arvede Gaarden 20. Maj 1871 (Htk. 3 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk.). Han havde Klumpfod og blev derfor uddannet som Væver, men da han havde Lyst til Landbrug, overtog han Gaarden, som han drev meget frem. Han ansaas i sin Tid for Vibys dygtigste Landmand.

4. April 1902 solgte Morten Nielsen Gaarden til sin Søn Niels Nielsen (f. 26. Marts 1873), der blev gift med Knudsine Birgitte Filt, født paa Jarlsminde i Stautrup 29. Januar 1880. Ved Skifte-retsadkomst fik Knudsine Birgitte Nielsen Gaarden overdraget 25. September 1915. Hun solgte den samme Aar til et Konsortium, som afhændede Jorderne. Der var oprindeligt 75 Tdr. Land. Deraf blev i 1871 fraskilt Arealet til Gaarden *Mtr. 15 c*. 1916 solgtes 10 ha

til Mtr. 15 a (Tovsbakken). Resten blev solgt i mindre Parceller, og Gaarden er nu fuldstændig nedlagt. De gamle Bygninger blev fjernede, og paa deres Plads blev opført en stor, hvid Villa (med Toft til). Her er nu Tømmerhandel.

Grøfthøjgaard, Mtr. 15 c. Da Morten Nielsen i 1871 arvede Gaarden Mtr. 15 a, fraskiltes en Del af Marken. Senere fandt der Tilkøb Sted. Paa den fraskilte Mark Vest for Viby byggedes i 1871 en Gaard, der fik Navnet *Grøfthøjgaard*. I Markbogen 1683 nævnes et *Grøftehøjs Fald*. Dette Navn kendes endnu paa en lille beplan-

Grøfthøjgaard 1949.

tet Bakke Nordvest for Viby. Efter det gamle Marknavn fik den nye Gaard sit Navn. Den første Ejer af *Grøfthøjgaard* var Søren Laursen, der fik Skøde paa den 20. Maj 1871. Han var gift med Johanne Nielsen, Datter fra Mtr. 15 a og Søster til Morten Nielsen. 28. November 1903 overgik Gaarden til Sønnen, Niels Søren Laursen (Htk. 2 Tdr. 6 Skp. 2 $\frac{3}{4}$ Alb.), og 18. Juni 1940 overtog hans Svigersøn Jens Aage Therkildsen *Grøfthøjgaard*. Der er udstykket af Gaardens Areal, der nu er paa 19,7 ha.

Tovsbakken, Mtr. 15 a, er Stamparcellen fra den nedlagte Vibygaard 15 a. 1916 købtes denne Stamparcel (10 ha) af Mathis Styrk,

der erhvervede dette Areal af Konsortiet, som havde købt Mtr. 15 a af Birgitte Nielsen. Styrk byggede en Gaard paa Mtr. 15 a. Gaardens Stuelænge er opført i Villastil og er hvidkalket. 6. April 1918 købtes Ejendommen af Severin Sørensen. 25. Januar 1919 af N. N. Rokkjær. 12. September 1919 overgik den til Charles Rasmussen. 5. November 1919 til Laurids Laursen. 10. April 1928 til Niels Jacobsen. Den smukke Ejendom besiddes nu, fra 19. Juni 1940, af Tandlæge *Peder Sørensen*, Aarhus. Tandlæge Sørensen, der har fremskaffet fortrinlige Oplysninger til denne Bog, er Søn af fhv. Sognefoged P. Sørensen, Villa »Vesterled«. Tovsbakkens Areal er bortforpagtet til Tandlægens Broder, Carl Sørensen, Viby Vestergaard. »Tovsbakken« er Navnet paa en lille Bakke bag ved Viby Vestergaard. Efter dette Naturnavn har Tandlæge Sørensen givet sit Landsted Navn. Hvis Forleddet *Tovs-* er det samme, som findes i Navnene Tovsgaard, Tovs Mark og Tovsjorderne i Aaby og Brabrand Sogne, maa det snarest være at tolke af et gammelt dansk *togh* »Vidnesbyrd«, sigtende til en Rettrætte. Stridigheder om Markskel fandt ikke saa sjældent Sted i de gamle Landsbyer (jfr. Brabrand og Aarslev Sognes Historie V, 1947, S. 104).

Store Ravnsbjerg, Mtr. 16 a. Formodentlig Halvparten af glt Nr. 8. Er med sine 50,8 ha Sognets største Gaard. Af dens Jorder er 7 ha Eng, 3 ha Skov. St. Ravnsbjerg blev vist ikke udflyttet til sin nuværende Plads før efter 1807. Gaarden ligger højt sydvestlig for Viby. Der er store Udsigter fra den usædvanlig smukt beliggende Ejendom, der har Navn efter en gammel Markbetegnelse. 1683 nævnes i Markbogen: Store Rafnsbierges Ager og Lille Raffnbiergs Agre. Der har antagelig i Trægrupperne her højt oppe været nogle *Ravnekolonier*. Disse har givet Navn til den nærmeste Del af Bymarken. Ved Ravnsbjerg er Oldtidshøje, og Folkesagnet fortæller, at der her var en Røverkule, hvor Ugerningsmænd holdt til. De bandt et Reb over Vejen; dette faldt Folk i, hvorefter de blev udplyndrede. Helt henne i Adslveggen vidste man bl.a. i 1870erne, at Ravnsbjerg var et berygtet Sted. Bønderne havde gerne en femte Vognkæp med, naar de var ude at køre og skulde her forbi ved Nattetide. Saa brugte de denne Kæp som Forsvarsvaaben, hvis Røverne gik til Angreb (se Østjydske Hjemstavn 1948, 31). Nær Ravnsbjerg er »Røverkulen« eller »Røverstuen« i en Slugt i Skoven. Lokaliteten er anført paa moderne Kort. Det meddeles ogsaa, at Ravnsbjerg har faaet Navn efter en Røverhøvding Ravn. Navnet Ravn paa Røveren er naturligvis givet for at finde en Forklaring paa Stednavnet Ravnsbjerg.

Gaarden, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede blev bygget heroppe, fik i Matriklen 1844 Nummeret 16 a. Den blev udflyttet nede fra Viby Nordby. Da der senere blev købt Jord til Gaarden paa store Ravnsbjergs Agre, er Bygningerne her ved flere Lejligheder blevet udvidede.

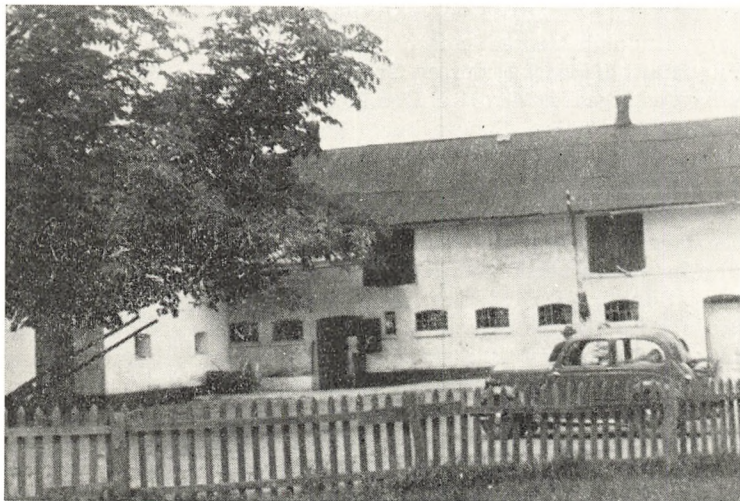
Den første Ejer af den udflyttede Gaard hed Jens Pedersen (Loft), der nævnes bl. a. 1810. Senere ejedes St. Ravnsbjerg af Hr. Povel Vedel Storm, som 28. August 1830 fik Auktionsretten paa

Store Ravnsbjerg 1949.

Gaarden. Herved fik han Skødet paa St. Ravnsbjerg. Det ser ud til, som om Jens Pedersen er gaaet Fallit. Han maatte sammen med sin Hustru flytte derfra. 1830 var Gaardens Hartkorn: 5 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. $\frac{5}{7}$ Alb. Storm maatte betale 2900 Rbd. Sedler for St. Ravnsbjerg. 1844 var Gaardens Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. $\frac{1}{2}$ Alb. I Kirkebogen oplyses, at 5. November 1833 blev i Viby Enkemand og Krigskommissær Hr. Povel Vedel Storm, 53 Aar, gift med Jomfru Emilie Marie Magdalene Mæder i Viby, 25 Aar. Storm døde som Søkrigskommissær 25. Februar 1857, 77 Aar gammel, paa Store Ravnsbjerg, som nu i de næste tyve Aar (1857—77) ejedes af Proprietær A. Nielsen, en ret fin Mand, der mentes at være Søn af

Kong Frederik VI. Han tituleredes Proprietæren og kappede (slog) efter Folk med Pисken, hvis de ikke veg til Side for ham eller hilste ærbødig nok. Han var i det hele stor paa det, var ubehagelig og fik ofte næsvise Svar af sine Omgivelser, hvilket jo var saare rimeligt og velfortjent. Efter A. Nielsens Død fik hans Enke 9. Juni 1877 Skifteretsattest som Adkomst til Store Ravnsbjerg. Hun hed Christine Johanne, f. Brechling. Gaarden styredes af hendes Søn, der var Forvalter paa Ravnsbjerg. 12. August 1905 fik Niels Peter Sørensen Skøde paa Gaarden. Han var fra Brabrand,

Udlænge paa Store Ravnsbjerg 1949.

født 1851, og havde inden 1905 været Vært paa Østergades Hotel (Den folkelige Forsamlingsbygning). Senere fik han Aabygaard. Hans Hustru, Ellen Marie Jensen (f. 1856) var fra Stautrup. 1909 solgte N. P. Sørensen Ravnsbjerg til Ejendomshandlere, der 12. Marts 1910 afhændede den til J. P. Johnsen, som 17. December 1910 overdrog Gaarden til Jens N. Jørgensen. Han solgte St. Ravnsbjerg 1935 til Søren Loft Pedersen (født 1903), Søn af Rasmus Pedersen og Hustru Inger Marie, f. Loft, til Mosegaard (Mtr. 14 a). Søren Loft Pedersen, der er uddannet ved Landbrug og ugift, blev Medlem af Sogneraadet 1943. Han ejer ogsaa *Skovby Nygaard* (Skovby Sogn, Framlev Herred), der er paa 72 Tdr. Land.

Der har været *Teglværk* ved Ravnsbjerg, hvor man har fundet

Sten med Teglværkets Mærke i. Der er i Tidens Løb blevet købt slet ikke saa faa Jordarealer forskellige Steder fra og lagt til Store Ravnsbjerg. Alene Matrikelnumrenes Mængde viser dette. Der er følgende Nr. knyttet til Gaarden: Mtr. 16 a, 16 g, 16 k, 5 r, 6 m, 15 g, 18 c, 18 h, 18 i, 18 l, 20 a, 20 r, 25 bi, 25 bk, 32 b, 33 a, 33 b, 33 c, 34 (ialt 20!). 1932 blev Matrikelnumrene slaaet sammen. Tidligere var 20 a paa Linje med 16 a, der nu er Gaardens Hovedmatrikelnummer.

Ingeborgslyst (Mtr. 33 a) var Navnet paa en Gaard, hvis Jorder nu ogsaa hører til Store Ravnsbjerg. Arealet er et oprindeligt gammelt Husmandssted. Den landbrugskyndige Degn og Organist i Viby, Rudolph Georg Schiøtz, købte 26. Juni 1807 en Parcel paa Viby Mark af Peder Pedersen Gregersen, der ejede den nuværende Viby Vestergaard, Mtr. 18 a. Den indkøbte Parcel havde da i Hartkorn 2 Tdr. 2 Skp. Senere købte han mere Jord til. I 1844 var Gaardens Htk. 2 Tdr. 5 Skp. Dens (ny) Mtr. Nr. var da 33. I 1807 gav Schiøtz 1250 Rdlr. for det Areal, han købte. I Handelen medfulgte 6 Fag. Degneboligen lejede han ud, og han boede i Stedet for paa Gaarden, som han efter sin Hustru kaldte »Ingeborgslyst«. Han havde nu baade Gaard og Embede at varetage, men da han var en dygtig Mnd og især kendt som Havebruger, gik det godt for ham med begge Erhverv. I 1824, da Schiøtz var 64 Aar, overdrog han Ingeborgslyst til sin ældste Datters Mand, som var 30 Aar, og gik selv paa Ophold (Aftægt). Svigersønnen hed Søren Rasmusen. Han maatte i 1836 forlade Gaarden, som købtes af Poul Pedersen Berntsen (Berrensen). Han afhændede Ingeborgslyst 24. December 1845 til Løjtnant W. F. v. Bruun. Denne Mand solgte Gaarden til Store Ravnsbjergs Ejer, P. V. Storm. Gaarden blev derefter nedlagt, og baade den og Navnet er nu ganske glemt. Af St. Ravnsbjergs mange Mtr.-Nr. kan Numrene 18, 25 og 33 a føres tilbage til den nedlagte Gaard, hvis Bygninger laa længere ned mod Viby end St. Ravnsbjergs. De to Oldtidshøje, som findes herude, laa paa Ingeborgslysts Mark (se Margrethe Barlachs Afhandling om Degnen Schiøtz i ØstjydsK Hjemstavn 1947).

Mtr. 17 a. Glt. Nr. 10. 1797 var Søren Mikkelsen Fæster af Gaarden, som han frikøbte fra Marselisborg 1810. Hans Svigersøn, Mikkel Laursen, overtog 17 a i 1823. 12. Maj 1855 fik Mikkel Laurssens Svigersøn, Jacob Eskildsen (1826—1909), Skøde paa Gaarden. Han var gift med Mette Mikkelsdatter (død 1882). Da Jacob Eskildsen blev Ejer var Hartkornet 5 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 1¾ Alb. 1910 overtog J. Eskildsens ugifte Søn, Eskild Jacobsen (død 1923) Gaar-

den, som 1923 overgik til hans Brodersøn, Carl Jacobsen. Gaarden, der laa til højre for Nordbyvej, nær Korsvejen ved Ormslevvej og overfor Villa »Vesterled«, er nu helt udstykket (i Kongsvangkvarteret). Stuehuset er ombygget, saaledes at 3 Familier bor i det, medens der i Laden er indrettet en Isfabrik.

Viby Vestergaard, Mtr. 18 a og 16 b (glt. Nr. 11 b), laa inde i Viby, men blev i 1858 flyttet ud til sin nuværende smukke Plads ved Ormslevvej og nordvestlig for Viby. Gaarden ligger paa Mtr. 16 b, som Peder Sørensen, der ejede Gaarden 1849—93, havde købt inden Udflytningen af Krigskommissær P. V. Storm til Store

Viby Vestergaard 1905.

Ravnsbjerg, der, som vi véd, har Mtr. 16 a. St. Ravnsbjergs gamle Bygninger i Viby Nordby, fra før Gaardens Udflytning til dens nuværende Plads, laa paa det Areal, som Peder Sørensen købte, og hvorpaa han opførte Viby Vestergaard. Mtr. 16 b var et Areal paa ca. 16—18 Tdr. Land. De gamle Ravnsbjergbygninger i Viby Nord blev nedbrækkede o. 1858. Der er i Tidens Løb blevet foretaget flere Byttehandler mellem Viby Vestergaard og St. Ravnsbjerg til Fordel for begge Gaarde, idet disse Mageskifter havde til Hensigt at faa Jorderne bedre samlede for hver Gaard. Til Viby Vestergaard hører endvidere flg. Mtr.-Nr.: 7dæ, 20c, 20g, 21o, 21ap, 25m, 25am, 26 d. Gaarden var Fæstegaard under Marselisborg til 1807, da Peder Pedersen Greysen købte den af Baron Fr. J. Chr. Gùlden-

crone. Peder Greysen (Gregersen) døde 46 Aar gl. 1. April 1820. Hans Enke Sidsel Marie Andersdatter blev 41 Aar gl. gift 2. Gang i Viby 19. Oktober 1821 med Ungkarl Søren Jensen, 42 Aar. Han var nu Ejer af Gaarden til 1849. Dens Htk. var i 1844: 3 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. 17. Februar 1849 overtoges Gaarden af Sønnen, Peder Sørensen, der var Sognefoged 1884—98. Han lod, som ovenfor nævnt, Gaarden udflytte, Stuehuset blev (1858)¹ opført med Grundmur og tækkedes med Pap.

Det blev i 1890erne restaureret og udvidet. Kostalden blev om-

Viby Vestergaard 1949.

bygget 1888 og Laden i 1901. Gaarden fik i 1893 en ny Ejer, idet Peder Sørensen da afstod den til sin Søn, Peder Sørensen, født paa Ejendommen 1862. Gaardens Tilliggender var i 1906: 62 Tdr. Land.

1) Det bør nævnes, at den foretagsomme Peder Sørensen i 1858 lod bygge 2 Huse paa sin Jord ved Hjørnet af Ormslevvej og nordøstlig for Villa »Vesterled«. Det ene Hus ligger dog lidt henne ad Ormslevvej i Øst. 1859 solgte P. Sørensen de 2 Huse for 400 Daler pr. Stk. Omkr. 1937 købte hans Søn, Peder Sørensen d.Y., Huset paa Hjørnet ved Ormslevvej for 7.200 Kr. 1948 kostede det 21.000 Kr., men saa var E n g h a v e n med (godt 4000 Kvadrat Alen) plus 2000 Kvadrat Alen, der hørte til Huset. De to Huse er afsat paa Kortet over Viby 1861, der er afbildet i Viby Sogns Historie I, 26.

1923 var det paa 24 $\frac{3}{4}$ ha. Der blev i Tiden 1931—33 købt Jord til Viby Vestergaard, men siden er der solgt fra den, bl. a. har Kommunen købt Grund til et Stadion fra Gaarden, som nu er paa 30,3 ha. Den blev tidligere drevet i 9-Marksdrift, noget dog i 6-Marksdrift. Peder Sørensen blev gift 9. Juli 1893 med Sidsel Marie Loft, Datter af Gdr. S. P. Loft, Mosegaard, og født 1869. Peder Sørensen efterfulgte sin Fader i Stillingen som Sognefoged, et Hverv han bestred i Tiden 1898—1922 (se I, 201). Da han begyndte som Sognefoged var der ikke meget mere end 20 Huse i Viby. Hele Kvarteret paa den østlige Side af Tværvejen Syd-Nord, fra Terp til Nordby, har P. Sørensen set vokse frem. Som Sognefoged skulde Sørensen i Begyndelsen ordne det hele selv. Han var Skatteopkræver og maatte ofte lægge Pengene ud til Skatterne til Amtet for Sognets Beboere. Skatterne var ikke store dengang. Der var flere, som kun skulde betale 5 Øre, og dem sendte Sørensen et af Børnene ud for at hente. Det gik meget godt, og Sognefogeden fik de fleste Udlæg igen (Aarhus Amtstidende 26. September 1947). 1937 forpagtede Peder Sørensen sin Gaard ud til Sønnen, Carl Sørensen. Samtidig hermed flyttede P. Sørensen sammen med sin Hustru ind i en i 1936 opført Villa »Vesterled«, Ormslevvej 52. Herfra er der fra Vinduet i Dagligstuen en smuk Udsigt over Viby Vestergaards Marker, hvorpaa Kommunen har projekteret Sportsplads og en ny Skole anlagt. Det er ikke med Glæde, P. Sørensen ser sine Jorder blive indlemmet i Byen, men som den gamle Kommunalmand han er, véd han, at det ikke nytter at gaa imod Udviklingen, og han har derfor forlængst resigneret. Peder Sørensen har historiske Interesser og fortrinligt Kendskab til det gamle Viby. Han har derfor kunnet meddele mange Oplysninger til Gavn for nærværende Bog.

Bakkegaarden, Mtr. 18 b, 22 y, 4 gp. 6,1 ha. 17. December 1947 købtes Ejendommen af Boghandler Hans V. Dylmer.

Stenkildegaard. Mtr. 19 a. Glt. Nr. 11. Ligger i det nordre Parti af Viby med Udsigt over Aaby og Aarhus. En Branddam, der nu er væk, kaldt *Stenkilden*, har givet Gaarden Navn. Gaarden var Fæste under Marselisborg. Fæstebonden Ove Clemmensen, der boede her 1794, frikøbte Gaarden af Baron Fr. J. Chr. Gülden-crone 1810. Ove Clemmensens Søn, Rasmus Ovesen (død 3. Maj 1873), overtog Gaarden 19. November 1833. Den havde i 1844 i Htk. 5 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Ovesens Enke, Ane Christensdatter, overtog Gaarden 11. Juli 1874. Rasmus Ovesens Adoptivdatter, Sidsel Marie Andersen (1858—96) blev 15. Oktober 1878

gift med Mikkel Jacobsen (1856—1919), der var Søn af den gamle Kommunalpolitiker Jacob Eskildsen, der ejede Gaarden Mtr. 17 a, hvor Mikkel Jacobsen blev født. Efter sit Giftermaal overtog M. Jacobsen 7. December 1878 Stenkildegaard, der da havde i Htk. 4 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. 1906 var Gaardens Tilliggende $45\frac{1}{2}$ Tdr. Land. Efter Mikkel Jacobsens Død 1919 gik Gaarden over til hans Enke, og i 1922 til hans Søn, Carl Jacobsen, der stadig ejer dens Bygninger, som han har Bopæl i samtidig med, at han ejer en Gaard i Bendstrup ved Hjortshøj. Mikkel Jacobsen lod

Stenkildegaard 1949.

nemlig i indeværende Aarhundrede Stenkildegaard udstykke, og paa dens Mark er Villakvarteret *Kongsvang* opført. Om Mikkel Jacobsens betydningsfulde Livsgerning, se I, 179—181. Noget af Kongsvangkvarteret har dog Plads paa den nu helt udstykkede Vibygaards Jorder (Mtr. 24 a).

Mtr. 20 a. Glt. Nr. 12. Laa ved Nordbyvej ved Siden af Mtr. 21 a. 1804 beboedes Gaarden af Søren Rasmussen Loft. 10. December 1831 overtoges den af Peder Sørensen Loft. 1844 var Gaardens Htk. 4 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. 23. April 1870 købtes den af Søren Pedersen Loft til Mosegaard (Mtr. 14 a). S. P. Loft var født paa Mtr. 20 a, der var hans Slægts Hjem. Enken efter Proprietær

A. Nielsen, St. Ravnsbjerg, fik 15. Januar 1881 Skøde paa en Del af Gaarden (Htk. 2 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.). En anden Part af Gaarden fik Navnet *Lille Ravnsbjerg*. Til denne Ejendom var Ud-huse, og i den ene Ende af disse var indrettet en lille Beboelse. Mtr. 20 a ejes nu af Store Ravnsbjerg, til hvis Jorder den nu hører. S. P. Loft, der udparcellerede Lille Ravnsbjerg, mageskiftede det øvrige af Gaarden (Mtr. 20 ad, 20 ae) til Sognefoged Peder Sørensen 9. Januar 1904. 1932 udgik 20 a af Matriklen. — Den nuværende Ejendom »Lille Ravnsbjerg« er ikke identisk med Parcelen af samme Navn fra Mtr. 20 a, men blev bygget o. 1890 af Mælkehandler Peter Christensen fra Viby Terp. Han solgte senere til Kaptajn Olsen. Derefter købtes Ejendommen, som oprindelig var paa ca. 14 Tdr. Land (Mtr. Nr. 20 f, 20 h, 21 p) af Handelsmand A. Nielsen Schou. Derefter flere Ejere. »Lille Ravnsbjerg«, hvis største Parcel blev købt fra Mtr. 21 a, der da ejedes af Anders Andersen (kaldt Anders Spelman), er nu paa ca. 3 Tdr. Land, som er udlagt i Frugtplantage. Ejers nu af B. Sass.

Mtr. 21 a. Glt. Nr. 13. Laa ved Nordbyvej. Beboedes 1804 og 1818 og senere af David Madsen. 1844 ejedes Gaarden af Anders Jensen junior, og dens Htk. var da 4 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 2¾ Alb. Da Anders Andersen 21. Juni 1856 overtog Gaarden, var dens Hartkornsstørrelse 4 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb. Viby Sogneraad fik 16. Februar 1889 Skøde paa en umatrikuleret Lergrav, der fandtes paa Gaardens Mark. 30. Juni 1900 fik ORS Fr. Bayer og Gartner G. Birkefeldt Skøde paa Lergraven samt paa noget af Gaardens Jord. Mtr. 21 a havde oprindelig et Tilliggende paa o. 40 Tdr. Land. Gaarden blev af Anders Andersen (Spillemand) i 1901 solgt til Træskofabrik. De gamle Bygninger nedbrændte 1902 (se I, 248). Gaardens Mark blev i de nærmest følgende Aar udstykket, saa den er helt ophørt som Landbedrift.

Mtr. 22 a. Glt. Nr. 14. Laa ved Østsiden af Vejen gennem Viby. 1781 var Anders Eskildsen Mand i Gaarden. Derefter Morten Eskildsen, Fæstegaardmand, død 64 Aar gl. i 1819. 3. Juli 1841 solgte Søren Eskildsen Mtr. 22 a til Niels Pedersen, der havde Gaarden til 1859. 1844 havde den i Htk. 3 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb., hvilket svarer til Hartkornsstørrelsen i 1841, da Niels Pedersen købte Gaarden. 12. Februar 1859 fik Peder Jensen Skøde paa Mtr. 22 a. Dens Htk. var da 2 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. ¼ Alb. 10. Januar 1891 overgik Gaarden til Svigersønnen Jens Peter Jensen, der blev gift med Ane Marie Kathrine Jensen. J. P. Jensen var fra Gaarden Onsholt (Mtr. 30 a), Søn af Gdr. Bertel Jensen og Hustru

Else Marie Pedersdatter og Broder til Sognefoged Anton Kr. Jensen, Onsholt. J. P. Jensen var Elev paa Viby Højskole 1882—85. I Tiden 1891—1919 var han Ejer af Mtr. 22 a. J. P. Jensen var Formand for Sparekassen i 13 Aar, Formand for og Kasserer for Viby Vandværk i 5 Aar, Medlem af Skolekommissionen, af Bestyrelsen for Venstrevælgerforeningen, Taksationsmand for Jydsk Brandforsikring for Løvsøre og Bygninger 1910 og for Kreditforeningen i Viborg 1917. Han udstykkede efterhaanden sin Gaard helt. Dog beholdt han langs med Ormslevvej et Areal paa 3—4 Tdr. Land, som ligger ved det gamle Hjem, hvis Stuehus stadig findes bag ved Hans Mogensens Skovlfabrik. Udhusene blev for en Del Aar siden solgt til en Karetmager. Efter J. P. Jensens Død fik hans Enke 3. Marts 1941 Skøde paa det gamle Stuehus, som hun stadig beboer.

Mtr. 23 a. Glt. Nr. 18. Denne Gaard havde sin Beliggenhed overfor Viby Apotek (oprettet 15. Oktober 1934) ud til Byens Hovedgade og østlig for Kirken. Gaarden hørte forud under Marselisborg, og dens Mark fandtes Øst for Bygningerne. Den ejedes 1792 og senere af Jens Nielsen. 14. Januar 1832 fik Marius Iversen Holm Skøde paa Gaarden. Den havde i 1844 i Htk. 2 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. 1½ Alb. Bygningerne blev alle nyopførte efter en Ildsvaade 1860. 18. Februar 1860 overtog Jens Marcussen Gaarden. 28. Februar 1863 overgik den til Karen Andersdatter. 4. Juli 1863 til Niels Jensen. 25. Juli 1874 til Niels Rasmussen, der var Onkel til Sognefoged Peder Sørensen, »Vesterled«. 15. Februar 1876 købtes Mtr. 23 a af Jens Rasmussen. Ejendommens Htk. var da 2 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. Den overgik 16. December 1913 til Sønnen, Rasmus Jensen Rasmussen, født paa Gaarden 4. November 1886. Gaarden blev i hans Tid drevet i en 8-Marksdrift. Den solgtes af Rs. Jensen Rasmussen i 1934 til Murermester Adolf Pedersen Gjerrild, der solgte mange Grunde fra den. Det tiloversblevne af dens Areal, der dog nu næsten er udstykket, ejes af A. P. Gjerrilds Børn, Arkitekt Charles Gjerrild, Højskoleforstander Henry Gjerrild, Tølløse, og Fuldmægtig, Frk. Elisabeth Gjerrild, Viby Kommunekontor. A. P. Gjerrild har bygget meget i Viby.

Vibygaard, Mtr. 24 a. Glt. Nr. 19. Beboedes 1786 af Jens Jensen Mørk. Det var vist nok denne Gaard, Niels Mikkelsen besad 1816 og Rasmus Jensen 1821. 1841 var Ejeren Søren Jørgensen. Gaarden, der 1844 havde i Htk. 5 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb., købtes 4. Juli 1857 af H. Chr. Hviid, der ogsaa ejede *Høskoven* (jfr. I, 9). 29. Januar 1870 købte J. Worm Gaarden, som 23. Juni 1877 solgtes

til C. Kiilsgaard. 10. Januar 1885 købtes Mtr. 24 af Chr. Leth Espensen, der gav Gaarden sit Navn. Marken var et godt, fladt Areal, der fandtes Øst for Viby op efter Marselisborg til. Der hørte ca. 50 Tdr. Land til Gaarden. Dette Areal udstykkede Leth Espensen, navnlig efter 1896 og 1901 (se I, 193, 248, 275—76). Et meget stort Antal Byggegrunde blev Vibygaards Jorder opdelt i. Det Kvarter, der fremstod paa Gaardens Mark, fik i 1911 Navnet *Rosenvang*, der jo er en betydelig Bydel i Sognet. Vibygaard er nu fuldstændig udstykket, og dens Bygninger er nedbrækkede. Ogsaa noget af

Vibygaards Stuehus 1949. Kirkevej Nr. 3.

Kongsvang ligger paa den gamle Gaards Areal. Vibygaard nedbrændte 1719. Det er vel det nyopførte Stuehus fra 1719, der forefindes paa Kirkevej Nr. 3 (Mtr. 24 g). Bygningen dér er sikkert Vibygaards gamle Stuehus.

Mtr. 25 a. Glt. Nr. 21. 1783 var Niels Olesen (Rode) Fæster her. 1820 solgte han til Mogens Sørensen. 1844 var Gaardens Htk. 2 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb. 13. Februar 1858 overtager Niels Mogensen Gaarden. 5 April 1873 køber Christen Andersen den. Der skete nu Handler med Gaarden, saa den blev en Hovedparcel i Forening med Mtr. 6 a. Herefter fik Gaarden i Realregisteret over Sognets Gaarde og Ejendomme Mtr. 25 c (a blev overstreget). Paa Mtr. 25 c blev Chr. Andersen ved at residere til 1896. Denne Ejendoms Htk.

var 1 Td. 1 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Andersen solgte sidstnævnte Aar til Andreas Hansen, der 1902 afstod til Morten Nielsen. 1910 købte Peter Engberg Rasmussen Ejendommen, som han solgte 1912 til Karl Andreasen, der 1920 solgte til N. Jensen. 1924 købte H. C. Schrøder, og han solgte 1941 til Ejnar Skadhede. Mtr. 25 a og 25 c er nu udgaaet af Matriklen, medens en anden Lod af Gaarden, Mtr. 25 b, stadigvæk findes der. Denne Gaard erhvervedes 1820 af Søren Sørensen. 1844 var dens Htk. 2 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. 1866 fik Niels Sørensen Skøde paa Gaarden, og 31. August 1889 overgik den til Anders Andersen. Da var dens Htk. 1 Td. 7 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb. Efter at Ane Marie Andersen, f. Sørensen, havde erholdt Skifteudskrift som Adkomst til Gaarden, overgik den til J. Chr. M. Jensen 13. Januar 1917. 28. Juni 1919 til J. Knudsen Jensen. 24. December 1932 til Enke A. J. Knudsen Jensen. Derefter 24. December 1932 skødet til J. Chr. M. Jensen.

Et Areal fra den gamle Gaard Mtr. 25 a, nemlig Mtr. 25 dy blev 1. April 1948 overtaget af Kommunen. Arealet var paa 21,070 m² minus 905 m², som blev eksproprieret til Vej, = 20,165 m². Købesummen var 82.560 Kr. plus 2000 Kr. til Kloak og Rensningsanlæg, = 84.560 Kr.

Fredensgaard, Mtr. 26 a (nu Mtr. 8 c m. fl.). Glt. Nr. 24. Denne Gaard, der vist blev udflyttet 1795, ligger særlig smukt Øst for Viby. Der er fra den en prægtig Udsigt over Skov og Strand. 1783 beboedes Gaarden af Fæstebonden Jens Rasmussen. 1816 af Niels Nielsen, der solgte 12. Juli 1845 til N. M. Friis. 1844 var Gaardens Htk. 5 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. 11. Januar 1873 købte Tømmerhandler Harald Jørgensen Gaarden, hvis Areal er sammenkøbt fra adskillige Marker, hvad dens mange Matrikelnumre vidner om (Mtr. 8 c, 26 a, 26 e, 27 k, 27 l, 27 ad, 27 af, 27 ag, 21, 22 a, 23, 24, 37 af Holme Sogn og 1 q af Bjødstrup, Tranbjerg S.). Harald Jørgensen byggede Hovedfløjen, i en Etage med høj Kælder, Frontespice til begge Sider og til Gaarden tillige Kvist samt med Spaantag (se Billede I, 191). Udbygningerne er af Grundmur, Laden med Straatag, de øvrige Avlsbygninger fik i Nutiden Tegltag. Harald Jørgensen solgte Fredensgaard 1893 til N. C. Kaae Nielsen fra Gjellerup. Han solgte Gaarden 1900 til A/S De forenede Mejerier i Aarhus, som 1. Juni 1902 afhændede Ejendommen til Peder Mikelsen, der kom fra Kasted. Han solgte Fredensgaard (61 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land) i Januar 1907 til sin Svigersøn, Poul Sloth, der havde Gaarden til 1939. Den dreves i en 8-Marksdrift. 1939 købte Viby Kommune Fredensgaard til Udstykning. Salg af Grunde herfra ophørte

i Marts 1946. Det resterende Areal ligger hen og agtes benyttet f. Eks. til Plads for en ny Skole til Jyllandsallé. Der var 31. Marts 1946 udstykket ialt 267 Parceller fra Fredensgaard. 1. Marts 1948 overtog Landmand Mikkelsen fra Holme Resten af Jorderne i Forpagtning. Tidligere havde Poul Sloth jun. været Forpagter her. Det smukke *Fredensvangkvarter* findes paa den tidligere Fredensgaards Mark, hvor der har været en mægtig Oldtidshøj med Dyssekammer (se I, 23). Følgende Veje findes nu paa den gamle Gaards Mark: Junovej, Neptunvej, Venusvej, Fredensgaardsvej, P. Sloths Vej, Rosenvangs Allé, Vegavej, Capellavej, Vestavej og Terp Skovvej.

Terp Højgaard, Mtr. 27 a. Glt. Nr. 23. Var meget højtliggende med en prægtig Udsigt mod Nordøst over Bugten og mod Nordvest over Brabrand Sø. 1783 boede Anders Hansen paa Gaarden. Senere ejedes den af Niels Andersen, der overtog den i 1842. 1844 var dens Htk. 5 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. 1¼ Alb. Niels Andersens Enke solgte Gaarden 5. November 1881 til Jens Sørensen Jensen, der var født i Adlev 1858 og blev gift med Cecilie Sejersens fra Firgaarde ved Ry. J. S. Jensen drev Gaarden i en 5-Marksdrift og en 7-Marksdrift. 1906 var dens Tilligende 54½ Tdr. Land. 1931 fik Jensens Arvinger Terp Højgaard, og af disse overtog Sønnen, Karl Jensen, den. Han solgte Ejendommen til Udstykning. I Stuehuset har en Tid været Fjerkræslageri; men det ejes nu af Kommunen, der her har Husvildebeboelse.

Kirstinelyst. Mtr. 27 b. 6,9 ha. 10. August 1934 fik S. P. Nielsen Skøde paa Ejendommen. 14. December 1940: Anders Thorvald Pedersen. Og 13. November 1947 købtes Kirstinelyst af Thorvald Jørgensen.

Rudolfgaard, Mtr. 28 a, 28 b. Glt. Nr. 17. Ligger paa Viby Mark, hvortil den blev udflyttet efter Udsiftningen 1794. Der er en storartet Udsigt til alle Sider fra denne Gaard, hvis Navn man træffer allerede 1796. Den er uden Tvivl opnævnt efter Baron Chr. Rudolf Ph. Gersdorff, til Marselisborg 1772—1800. 1796 fik Niels Dideriksen Fæstebrev paa Gaarden. Han var 12. Oktober 1795 blevet gift med Enken, Maren Jakobsdatter; de var begge af Viby. 1810 frikøbte Niels Dideriksen Rudolfgaard, som han ejede til sin Død 20. Juli 1848. Han var født 1771. 1844 var Gaardens Htk. 5 Tdr. 3 Skp. 1 Alb. 29. September 1849 overtog Dideriksens Slægtning, Christen Mogensen, Rudolfgaard, som han havde til 1894. Chr. Mogensen var i 1849 24½ Aar og Søn af Gdr. Mogens Ovesen (Mtr. 10 a). Han blev 16. Februar 1849 gift med Gertrud Andersdatter,

Datter af Gdr. Anders Jensen, Viby. 1894 overtog Chr. Mogensens Søn Niels Diderik Christensen Rudolfgaard, som han havde til 1912. Den var da paa 64 Tdr. Land og blev drevet i en 10-Marksdrift. 1912 fik Karen Christensen ved Skifteretsattest Adkomst til Gaarden, hvis Stuehus blev opført 1912. Hun solgte den straks til Mikael Hansen, der afhændede den 1913 til Erik Peter Eriksen, hvorefter den i 1914 fik Mikael Hansen til Ejer igen. 8. November 1922 købte Jens Peter Jensen Rudolfgaard, der ligger ca. 300 m Øst for Skanderborg—Aarhus Landevej. Han ejer stadigvæk den gamle Udflyttergaard, der er paa 24,7 ha.

Karensminde, Mtr. 281 (9,4 ha), er udparcelleret fra Rudolfgaard. Ejedes gennem mange Aar af Mikael Jacobsen, som var Fætter til Niels Nielsen paa Gaarden Mtr. 15 a. Den nuværende Ejer af Mtr. 281 er Hans Pedersen, der er Svigersøn til Mikael Jacobsen. Det er altsaa en Slægtsgaard, vi her har. Fra Rudolfgaard er endvidere udstykket noget Jord til Gartneriet »*Bjergly*«, der ligger op til Statsbanelinjen.

Nicolaigaarden, Mtr. 29 a, 36 c. Glt. Nr. 15 b. Har antagelig Navn efter Baron Nicolai Max. Gersdorff til Marselisborg 1800—1802. Gaarden blev ved Vibys Udskiftning 1794 af Peter Sørensen Loft udflyttet til sin nuværende Plads Sydvest for Viby. Fra dens Marks Højdepunkter er Udsigt over Aarhus til Mols og Helgenæs mod Øst og over Brabrand Sø mod Nord. Marken er rig paa Oldtids-høje, hvori der er fundet Gravurner. 1801 blev Nicolaigaarden fæstet til Peder Pedersen Bonde. 1816 var Ole Jensen Mand i Gaarden. Den havde i 1844 i Htk. 5 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb. 11. Juli 1857 overtog Ole Jensens Søn, Jens Olesen, Nicolaigaarden, som han havde 1. November 1898, da hans Søn Ole Peter Olesen blev Ejer af den. Han drev Gaarden (63½ Tdr. Land) i to Delinger: en 8-Marks og en 6-Marks Drift. 1912 solgte O. P. Olesen Ejendommen til N. A. Nielsen. 22. November 1913 købte Mikael Hansen den, men allerede 29. November 1913 afhændede han Gaarden til Laurs Eriksen. 31. Marts 1917 købte Jens Chr. Nielsen Bech Nicolaigaarden. Han solgte den 15. December 1917 til J. Brandt Jacobsen, der i 1922 afhændede Gaarden til F. Krusøe, som 4. Marts 1925 solgte til den nuværende Ejer Laurs E. Laursen, der er gift med Gartner Alvin Birkefelts Datter fra Gartneriet »*Frydenslund*«. Der er næsten intet udstykket fra Nicolaigaarden, som nu har et Tilliggende paa 29,8 ha.

Onsholt, Mtr. 30 a, 28 c. Glt. Nr. 2 b. Ligger vestligst i Sognet, hvor Gaarden blev opført efter Vibys Udskiftning 1794. Den hører

til Sognets 5 største Gaarde og havde i 1844 i Htk. 3 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Aar 1799 var Peder Jensen Amdi Fæster paa Gaarden, der da hed *Annagaard*. Han var gift med Zidzel Nielsdatter. Derefter Clemmen Jensen fra 1817. 17. August 1833 overtog Jens Rasmussen Annagaard. 9. Januar 1864 blev hans Søn Bertel Jensen Ejer af den (Htk. 3 Tdr. 5 Skp. $1\frac{1}{4}$ Alb.). Bertel Jensen var gift med Else Marie Pedersdatter. Efter hans Død 1873 drev Enken Gaarden, indtil Sønnen Anton Kristen Jensen overtog den 17. December 1904. Gaarden havde i 1915 et Areal paa 40 Tdr. Land, der dreves i 8-Marksdrift. Anton Kr. Jensen (f. 1870) var Sogneraadsformand 1913—17 (se I, 187—88). Han har med stor Beredvillighed meddelt nyttige Oplysninger til denne Bog. Han solgte 31. Oktober 1935 sin Gaard til Sønnen, Bertel Jensen, der stadig ejer den højtliggende Ejendom, hvorfra er udstykket Mtr. 30 b og 30 c samt o. 5 Tdr. Land til Ejendommen »Prøvelyst«, Mtr. 30 b. Som ovenfor nævnt hed Gaarden i gammel Tid Annagaard, ja, endnu i 1915. Senere har den faaet Navnet *Onsholt*. Det er uvist, hvorfor man har givet Gaarden denne Betegnelse. Der er næppe tænkt paa den gamle Betydning af Navnet, der kan tolkes som Odins Holt, d.v.s. Odins Skov. *Ons* — betyder Odin (jfr. *Onsdag*, *Odins Dag*), og *Holt* betyder »lille Skov«. Der er intet i Egnens Marknavnstof, der synes at kunne støtte Anvendelsen af Gaardnavnet *Onsholt*.

Anton Kr. Jensen blev Sognefoged 1922, en Stilling han stadig beklæder. Efter Salget af *Onsholt* 1935 byggede han sig en smuk Villa, der ligger i dejlige Omgivelser paa Høskovvej i Udkanten af Høskoven. *Onsholt* er nu paa 21,6 ha.

Axelsminde. Mtr. 30 c, der er udparcelleret fra 30 a, havde i 1844 i Htk. 1 Td. 2 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. og ejedes da af Niels Rasmussen, der havde overtaget Gaarden 21. Juli 1832. Den solgtes af hans Enke Christiane Mikkelsdatter 10. December 1864 til Laurs Troelsen. 3. Juli 1897 til Mikkel Knudsen. 9. December 1905 til Niels Peter Nielsen. 11. Oktober 1913 til Karetmager Axel Mikkelsen. 28. Juli 1917 til Carl Bertel Sørensen. 21. Juni 1919 til Vilhelm Jøhnke. 9. Juni 1939 til Chr. Jøhnke, den nuværende Ejer. Arealet er 6,6 ha.

Engelund. Mtr. 30 g. 7,2 ha. 3. Januar 1935 fik Ernst Nørgaard Skøde paa Ejendommen. 5. Juli 1943 Niels Kr. Odgaard. 30. November 1945 Povl Pedersen, den nuværende Ejer.

Sichar. Mtr. 31 a. Glt. Nr. 9. Beboedes 1775 af Peder Jensen, der ogsaa var her 1805. 1844, da Niels Pedersen ejede Gaarden, var dens Htk. 3 Tdr. 1 Skp. $1\frac{1}{2}$ Alb. 12. Januar 1861 fik Mads Christian

Dam Skøde paa Ejendommen, som overgik til Sønnen, Jens Peter Madsen Dam 9. September 1876. Han mageskiftede den bort 28. Juni 1878 til Christen Nielsen, som 5. Juli 1884 overdrog Gaarden til Chr. Svenningsen, der mageskiftede med Niels P. Rasmussen 18. Juli 1885. Han maatte paa en Auktion 11. April 1890 aflevere det hele til Knud Christensen som højstbydende. Denne Knud Christensen solgte i Juni 1898 den gamle Landbrugsejendom (forenet med Mtr. 31 c), der da hed *Skovlunde*, til Den danske Diakonissestiftelse for 36.000 Kr. Stiftelsen beholdt Ejendommen til 6. April 1921, da »Kvindehjælpen« købte Ejendommen for 100,000 Kr. (se Kirkebladet for Viby 15. Februar 1934). I 1898 11. November indviedes paa den højtbeliggende Landejendom Kvindehjemmet *Sichar*, der i 1921 fik Navnet *Viby Optagelseshjem*. Ialt ejer Hjemmet o. 22 Tdr. Land (12,8 ha), hvoraf de 16 er under Plov. Her er Plads til 25 Elever, som især modtages gennem Børneværnet Landet over. Hjemmet ligger ca. 6½ km fra Aarhus paa Viby Mark lidt fra Skanderborg Landevej (Hovedvej Nr. 10) i smukke Naturomgivelser. Det ligner selv en større Bondegaard, og den tilhørende Avlsgaard er bortforpagtet. Om Viby Optagelseshjem se nærmere I, 229—30.

Mtr. 32 a, se Gartneriet Frydenslund.

Ingeborgslyst, Mtr. 33 a. Se Store Ravnbjerg, Mtr. 16 a.

Anero, Mtr. 34 a. Se Kapitlet: »Gartnere«.

Mathildelund, Mtr. 35 a, 7 dl. Havde i 1844 i Hartkorn 1 Td. 6 Skp. ½ Alb. og ejedes da af N. Pedersen Gammelgaard. 10. December 1854 købte Peder Jørgensen Gaarden. 6. April 1861 solgtes den til Mikkelsen. 12. Oktober 1867 til Christen Mikkelsen. 15. Januar 1876 til Gæstgiver C. I. Lauritzen. 19. April 1884 til Hans Michael Madsen. 17. November 1894 til Peter August Thorsen. 28. Juni 1902 til Johannes Juul. 23. Marts 1907 til Peder Pedersen. 17. August 1907 til Michael Hansen. 13. Marts 1909 til Rasmus Hansen Mahler. 11. November 1911 til P. S. Nielsen. 27. December 1922 til Søren Rasmussen, der stadigvæk er Ejer. Mathildelunds Areal er paa 9 ha.

Mtr. 36 a. En Parcel forenet med Nr. 24 a. Havde i 1844 i Htk. 1 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 2¾ Alb. Ejedes da af Justitsraad Bjerg. Da H. C. Hviid 4. Juli 1857 købte Mtr. 24 a (Vibygaard) overtog han ogsaa Mtr. 36 a (Htk. 1 Td. 1 Skp. 1 Fdk. ¼ Alb.).

Skovdal, Mtr. 37 a. Havde i 1844 i Htk. 1 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hørte da under Marselisborg Gods og beboedes af S. Mortensen. Senere blev med Mtr. 37 a forenet Mtr. 36 b. (Htk. 5 Skp. 2½ Alb.).

25. Juni 1836 købte Godsejer C. P. R. Ingerslev til Marselisborg Mtr. 37 a og 36 b. 15. Oktober 1864 overgik Ejendommen til H. P. Ingerslev, der da blev Ejer af Marselisborg. 9. December købtes Skovdal af Kammerraad R. Schmidt. 20. December 1873 erhvervedes Ejendommen af Mads Jensen (Htk. 1 Td. 2 Skp. 2¾ Alb.). 20. September 1890 Gartner Carl Jensen, hvis Enke Anna Marie Amalie Jensen 30. Juli 1931 fik Adkomst til Skovdal. Efter hendes Død overgik Skovdal til Datteren, Fru Direktør Karen Jaster. Ejendommen er nu næsten udstykket.

Skovlundgaard, Mtr. 38 a, 8 b, 9 l, 73 a. En Selvejergaard, hvis Htk. 1844 var 1 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Efter 1888: 1 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb. 19. Oktober 1833 blev Christen Laursen Ejer her. 25. Juli 1863 overgik den til Laurs Christensen. 13. Juni 1885 til Rasmus Jensen. 22. December 1888 til Jens Rasmussen Jensen. 2. August 1890 til Jacob Rasmussen. 9. Januar 1892 til J. P. Holm. 16. Juli 1892 til Snedkermester Ludvig Rodkjær. 7. Juli 1906 til Chr. Haugaard Pedersen. Nuværende Ejer er Rasmus Rasmussen. Gaarden, der ligger ude paa Marken, har et Tilliggende paa 10½ ha.

Kirstinelyst. Mtr. 51 a, 52, 100 b. 6 ha. Købtes 13. Juni 1938 af Harald Ingemann Olesen.

Elmelund. Mtr. 70 a. 10,6 ha. 8. April 1936 overtoges Ejendommen af Johanne K. H. Sejersens. 20. December 1941: Sejer Sejersens. 30. November 1945: Rasmus P. Hansen, den nuværende Ejer.

HUSMÆND

Ved Udskiftningen 1794 blev det ordnet saaledes, at hver Husmand erholdt 2, 3 eller 4 Skæpper Hartkorn, idet man ansaa det for rimeligt og nyttigt, at de mindre Jordbesiddere hver især fik lidt Areal at raade over. De ældste Husmandssteder laa langs med Landevejen Vest for Viby. Der var i 1805 24 Huse i Sognet. En Del af disse har hørt til Husmandsklassen. I de øvrige har boet Arbejds mænd og Haandværkere, som ikke ejede Jord ud over en lille Have.

Daglønnen til en Husmand var i 1827 8—12 Skilling samt Kosten. Saaledes var Forholdet om Vinteren. Om Sommeren var Daglønnen 16 Skl., i Høsttiden 24 Skl. eller i Høstløn 4—5 Rigsbankdaler. Der var ingen Arbejdsløse og heller ingen Binæringsveje. Daglejere og Husmænd har da været henvist til i alt væsentligt at arbejde for Bønderne paa disses Gaarde. *Husflid* har man her kun drevet til eget Brug og i antagelig Udstrækning. Maaske dog en og anden har *flettet* Siv om Vinteren, idet man har kunnet høste Siv ved Brabrand Sø. I Aaby og Brabrand Sogne havde til helt ned mod 1900 adskillige Smaafolk nogen Fortjeneste ved at forarbejde Kurve, Maatter, Sko, Dørtættene, Tæpper m. v. af Søbreddens rigelige Sivbevoksning, og saaledes har det sagtens ogsaa været for adskillige Husmænd og Indsiddere i Viby Sogn.

Landet over var efter Landboreformerne o. 1800 Husmandsklassen de fleste Steder Fæstehusmænd. De havde ofte kun deres Huse i Leje med Halvaars-Opsigelse og svarede en Del af deres Lejeafgift i Arbejde. Her voksede da en ny Form for Hoveri frem: *Husmandshoveriet*. Var Godsejeren human, kunde der lempes ved dette. Saaledes gik det i hvert Fald i Viby Sogn, hvor der den 31. Marts 1838 blev indgaaet en Forening mellem Godsejer C. P. R. Ingerslev, Marselisborg, og 14 Fæstehusmænd i Viby Sogn angaaende Forandringer og dermed følgende Forbedringer i Fæstebrevene. Imidlertid havde Husmændene det i talrige Egne ikke for godt. De førte gennem det 19. Aarhundrede sammen med de øvrige Landarbejdere en haard Kamp for Tilværelsen. Et stort Fremskridt fandt Sted, da »Lov om Tilvejebringelse af Jordlodder for Land-

Per Skovfogeds Ejendom ved Vihy Høskov 1949.

Fra Per Skovfogeds Ejendom 1949.

arbejdere« af 24. Marts 1899 blev gennemført. Den blev siden fornyet ved Lov af 22. April 1904, 30. April 1909 og 13. Juni 1914.

Husmændene i Viby Sogn har naturligvis ikke hørt til de ringest stillede, idet her var god Jord, og de mere vindskibelige blandt dem begyndte ogsaa omkring 1850 og senere at drive lidt *Gartneri* ved Siden af Landbruget, da det var let at afsætte Haveprodukter i Aarhus. Til op imod 1900 hørte Gartnerne til Husmandsstanden, inden for hvilken de henregnedes blandt Aristokratiet. Husmændene i vort Sogn rekruteredes tit blandt fremmede udefra. De kom til Sognet og købte nogle Tønder Land af en Gaardmand og anlagde derpaa et Husmandsbrug suppleret med et *Gartneri*. Og saadan har Forholdene blevet ved at arte sig i Viby. Foruden Salg til Byggegrunde til opvoksende Bykvarterer har Gaardmændene afhændet Jord til Husmænd og Gartnerne. Udparcelleringen har virket uafbrudt, Gaardene er blevet mindre, og som vi véd, er adskillige blevet nedlagt. Det samme gælder mange Husmandssteder. Dog er en Del af disse nu *Gartnerier* (jfr. flg. Afsnit).

Da Viby Sogn paa Grund af sin Beliggenhed bliver mere og mere bebygget, tør man regne med, at Husmandsbrugenes Antal her efterhaanden vil blive reduceret stærkt. Der er her nu kun 6 Husmandsbrug, af hvilke 4 Statshusmandslodder ligger i Rugholmegnens og nær Brabrand Sø. Af de følgende Matrikelnumre kan man se, med Undtagelse af den sidstnævnte Ejendom, fra hvilke Gaarde Hovedloden af de enkelte Husmandssteder er udstykkede:

Disse fire Ejendomme ligger i Rugholmegnens.

Mtr. 10 b. 3,5 ha. Ejer: Kristen Jacobsen.

Mtr. 10 c. 3,1 ha. Ejer: L. P. Andersen.

Mtr. 10 d. 4,3 ha. Ejer: S. P. Thomsen.

Mtr. 10 f. 4,9 ha. Ejer: Otto H. Thomsen.

Ligger i Høskovegnen.

Mtr. 12 b, 12 d. 3 ha. Ejer: Chr. Christensen.

Ligger paa Viby Mark.

Mtr. 55 a. 3,5 ha. Ejer: H. Johansen.

En af Husmandssagens betydeligste Skikkelser i vort Land, *Jørgen Nielsen* (1868—1914), boede i Tiden 1893—1912 i Viby Sogn. Her satte hans Virksomhed betydelige Spor inden for mange Omraader (se I, 182—86). Han var saaledes Sogneraadsformand 1903—09. 1901 fik han oprettet *Viby Husmandsforening*, der kom til at udføre et nyttigt og smukt Arbejde til Gavn for de mindre Land-

brugere. Jørgen Nielsen var Foreningens Formand til 1905. Derefter var pens. Lærer *P. Kristiansen* Formand til 1908. Han afløstes af Gartner *Peder Pedersen*, der var Formand, til Foreningen opløstes i 1921. Peder Pedersen, der ejede Gartneriet Prøvelyst 1905—1944, iværksatte straks, efter at han i Efteraaret 1908 var blevet Husmandsforeningens Formand, et Arbejde, der gik ud paa, at de forskellige Foreninger (Afholdsforeningen, Socialdemokratisk Forening, Kvindeforeningen og Husmandsforeningen) skulde være fælles om at holde Foredragsmøder. Denne Virksomhed kom i Gang og var til fælles Udbytte og Glæde for de deltagende Foreninger. Af Foredragsholderne husker P. Pedersen Lærer ved Dalum Landbrugsskole Jakob E. Lange, Lærer ved Vestbirk Højskole Kr. Kolding, Sagfører Johan Pedersen, Aarhus, Peter Sabroe samt Chr. Norlev, senere Præst og Folketingsmand.

Viby Husmandsforening havde paa det højeste o. 40 Medlemmer. I 1921 kunde det ikke lykkes at danne en Bestyrelse, hvorfor Foreningens Virksomhed ophørte.

GARTNERE

I 1827 nævner J. H. Bredsdorff, at Havedyrkningen var saare slet, hvorfor det vilde gavne Viby Sogn, om Lovbuddene vedrørende Havedyrkning overholdtes, men dette har altsaa ikke været Tilfældet. Dog var der en Mand, der havde særlig Haveinteresse, og det var Degnen og Organisten *Rudolph Georg Schiøtz* (se I, 124), der i det lange Tidsrum 1781—1840 var ansat i Viby. Han var en fremragende Havebruger, hvilket fremgaar af den Omtale, Lektor J. H. Bredsdorff giver af ham i sin Amtsbeskrivelse. Bredsdorff nævner her, at Organist Rudolph Schiøtz i Viby har anlagt en skøn Have, hvori er plantet mange unge Frugttræer, og hvori der dyrkes allehaande Urter m. v., som kunne afsættes i Aarhus. Denne Have udvides aarlig mere og mere. »Hans Flid er saa meget mere overordentlig, som Haven er anlagt paa Siden af en med Krat bevokset Bakke, hvor han først maatte oprydde Krattet og udjævne Jorden, og som Jordsmonnet ingenlunde er frugtbart i sig selv.«

Schiøtz' Virksomhed som Havebruger blev ved samme Tid indberettet til Det kongelige danske Landhusholdningsselskab og vandt fortjent Paaskønnelse. I Selskabets Beretning om de i Vinteren 1825—26 indkomne Præmieæskninger anføres S. 23:

Organist og Kirkesanger Rudolph Georg Schiøtz, Ejer af Gaarden *Ingeborgslyst* paa Viby Mark ved Aarhus, har ved sit Haveanlæg fremstillet et følgeværdigt Eksempel i denne Egn, hvor Havedyrkningen er meget forsømt. Ifølge en af Skolelærer J. C. Holm og Lægdsmand Niels Larsen i Viby afholden Synsforretning samt ifølge fremlagte Attester fra Cancelliraad, Herredsfoged Lang og Pastor Mehl, har Organist Schiøtz med megen Anstrengelse og Bekostning indtaget og anvendt til Have omtrent en Td. Land g. M. for største Delen beliggende paa en høj Banke opfyldt med Steen og Krat, men som er røddet og jevnet. Det forhen ubrugbare Terrain har Ejeren benyttet med megen Smag og vidst at gøre enhver Plet derpaa frugtbringende, skjøndt Jordbundens Beskaffenhed var ringe. I den her anlagte Have, som er indhegnet med enkelt

Jord- og Steendige, findes 84 forædlede udsøgte Frugttræer foruden 33 ustammede, som agtes podede. Alle Qvartererne ere ved Gangene beplantede med Ribs, Stikkelsbær og flere Buskvekster. En Del af Haven benyttes til Dyrkning af Kommen og Pepperrod, ogsaa findes et betydelig Anlæg af Jordbærplanter saavel som alle Slags Kjøkkenurter og 60 Humlekuler. I og omkring Haven forefindes i frodig Vækst 612 Stk. vilde Træer, deraf 261 Bøge, foruden en stor Mængde Hessel og Torn. Fremdeles har Ejeren anlagt en Træskole, hvori er udplantet henimod 100 unge Æblestammer. Sin Jordlod har han ogsaa betydeligen forbedret ved Rødning af Steen og Krat i sin Toft, som han har indhegnet, samt paa tvende Høje i Marken har han frembragt en fortrinlig Opgrøde af Eeg, Bøg og andre Træer. Disse Arbejder har han mest udført med egne Hænder i en Tid af 8 Aar, og skønt gammel og svag vedbliver han med ufortrøden Flid at forbedre og forskjønne sin Have. Paa Grund af det anførte tilkjendes denne stræbsomme Mand det 5te Sølvbæger med Paaskrift: »For fortjenstfuld Haveanlæg«.

I Schiøtz' efterladte Papirer findes følgende, som vel maa være en Kladder: Da Bægeret udeblev, og ieg ingen Oplysning havde eller kunde faa her i Egnen, hvorledes ieg dermed skulde forholde mig, skrev ieg følgende Brev til Kg. Husholdningsselskabet desangaaende:

Underdanigst Pro Memoria.

Af de fra det Høj Kongelige Landhuusholdningsselskab indsendte Efterretninger om Præmie og Understøttelse i Aaret 1826 har ieg med megen Glæde erfaret, at det ærede Selskab har vist mig den Gunst at tilkiende mig dets 5te Sølvbæger i Præmie for mit Haveanlæg. Idet ieg hiærtelig paaskønner Selskabets Godhed og herved underdanigst aflægger min allerskyldigste Taksigelse for den mig viste Naade, der er mig saa stor en Opmuntring til, saalænge Gud giver Liv og Kræfter, at fortsætte mit Arbejde, fordrister ieg mig tillige at uleilige med den underdanigste Forespørgsel: Om ieg skal lade det mig skiænkede Bæger afhendte i Kjøbenhavn og i saa Tilfælde hvor og naar? Eller om ieg tør og maa underdanigst udbede og forvente Selskabet gunstbehageligst besørger samme mig igennem Amtet tilsendt? Da ingen her i Omegnen er, mig bekendt, forhen belønnet ved Præmie, ved ieg ingen steds at faa den fornødne Oplysning herom uden hos Selskabet selv, som ieg underdanigst beder ville tilgive min Dristighed og

gunstigst beære mig med et naadigt Gensvar, hvilket ieg beder adresseret til min Sogne- Præst og Provst Hr. Mehl i Wibye Præstegaard pr. Aarhus.

Ingeborgslyst ved Aarhus, den 23. November 1826.

Rudolph Georg Schiøtz.
Organist og Kirkesanger.

Man maa haabe, det ikke har varet for længe, inden Schiøtz fik det ham tilkendte Sølvbæger i Hænde.

Gaarden Ingeborgslyst laa imellem Viby og Store Ravnsbjerg. De to Høje, som findes oppe ved St. Ravnsbjerg, er de samme, som er omtalt i Beskrivelsen af den præmierede Have. De har ligget i Marken ovenfor Ingeborgslyst. Degnens Haveinteresse træffes hos mange i Slægten, meddeler Fru *Margrethe Barlach* i sin nyttige Levnedsskildring af R. G. Schiøtz, offentliggjort i Østjydske Hjemstavn 1947, 97—105.

Indenfor Havebruget har Degn Schiøtz været en Foregangsmand i Egnen, og der er Grund til at tro, at hans Virksomhed som Have- mand har virket i forbilledlig Retning. Iøvrigt er Viby Sogn da ogsaa senere blevet Hjemstedet for en Række dygtige *Gartnere*. Blandt disse maa først nævnes Slægten *Birkefeldt*, hvis Første- mand i vort Sogn var *Gustav Birkefeldt*, der var fra Hannover, hvor han fødtes 23. Oktober 1853. Et Par Aar senere flyttede hans Forældre til Danmark, hvor han kom til at henleve sin Barndom. I sin Ungdom uddannedes Gustav Birkefeldt i Tyskland. 1877 kom han til Aarhus og nedsatte sig 1878 ved Brabrand. Senere anlagde han et Blomstergartneri paa Trøjborg. Dette bortforpagtedes 1893 til L. Larsen. Samme Aar, 29. April 1893, overtog Birkefeldt Gaarden Mtr. 32 a, 9 d af Viby. Dette Landbrug, som han gav Navnet *Frydenslund*, blev efterhaanden til et Gartneri af betydeligt Om- gang. Mtr. 32 a ejedes i 1844 af Joh. Nielsen, og Gaardens Hart- kornsstørrelse var da 1 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2¼ Alb. Gaarden købtes 24. December 1853 af Møllebygger Hans Christensen Krogh. 8. Juli 1876 af Karen Marie Rasmussen. 19. September 1885 af Købmand Jens Nielsen. 30. Januar 1886 af Hagen Sofus Berg (Htk. 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.). Berg solgte i 1891 til Forlagsboghandler Albert Bayer, fra hvem Ejendommen overgik til Forlagsboghandler Ernst Bojesen, som saa 1893 solgte til Gustav Birkefeldt, der var en overmaade virksom Mand. Han søgte paa mange Maader at højne sin Stand. Til dette Formaal udgav han ikke mindre end 2 Tids- skrifter, nemlig »Flora« (Havetidende for Damer) og »Nordisk

Havetidende«, der begge udkom i Aarhus, og hvis Udgivelse forestodes af en Forening paa 354 Medlemmer. Det sidstnævnte Blad, der skulde være et Bindeled mellem Nordens Gartnere, udkom kun ca. 1 Aar. Da »Gartner-Tidende« paabegyndtes, ophørte begge Birkefeldts Blade. De var »Gartner-Tidendes« Forløbere, ligesom Birkefeldts Forening var Forløber for Dannelsen af »Almindelig dansk Gartnerforening«. Birkefeldt var ogsaa den, der (ved at indkalde Danmarks Gartnere til et Møde i Raadhussalen i Aarhus) tog Initiativet til nævnte Landsforenings Dannelse, og som herigennem skabte den Organisation, som bl. a. Sverrig mangler Magen til. Da i 1887 S sammenslutningen mellem »Almindelig Gartnerforening« og »Dansk Gartnerforening« fandt Sted, var Birkefeldt ogsaa medvirkende her, idet han som Aarhuskredsens Repræsentant deltog i Forhandlingerne i København. Han var en kundskabsrig Mand, der altid var rede med Raad og Daad. Ogsaa udenfor sit Fag var han virksom, saaledes arbejdede han i 1880erne en hel Del med Forholdene vedrørende Aarhus Badeanstalt. 1902 bortforpagtede han Frydenslund til sin Søn Alvin Birkefeldt, og i 1905 grundlagde han Køkkengartneriet »Flora«, Nordbyvej 13. Dette drev han i 10 Aar. Gustav Birkefeldt døde den 15. April 1926 og ligger begravet paa Viby Kirkegaard. Hans Søn *Henrik Alvin Birkefeldt*, født 25. Marts 1880 i Brabrand, fik Skøde paa Frydenslund 9. Jan. 1915. Gartneriet bestyredes siden 1. Jan. 1932 af Svigersønnen *Chresten Sveistrup*, der 28. Juli 1943 fik Skøde paa Frydenslund, hvis Tilliggende nu er paa 27 ha. Sveistrup er Søn af Vognmand og Husmand Søren Sveistrup (f. 10. Juli 1876) i Ormslev, hvor Chr. S. fødtes 30. Oktober 1907. Han uddannes hos J. Brahe i Hasselager 1922—24, hos Alvin Birkefeldt 1924—26 og hos Svend Bruun i Brøndbyvester 1926. 1929 tog Sveistrup Eksamen som Havebrugskandidat med Udmærkelse og rejste derpaa ved Hjælp af to Stipendier til U.S.A., hvor han opholdt sig til 1931.

Gustav Birkefeldt.

Gartneriet Frydenslund, der ligger ved Aarhus—Skanderborg Landevej 6 km fra Aarhus, har Jorderne liggende samlet ved Gaarden. De er af god Kvalitet. Hovedbygningen er opført i Villastil 1914—15. Omkring Bygningerne er levende Hegn, ellers intet Læ. Til Køkkengartneri var i 1936 udlagt 10 ha, til Frugthave og Planteskole $\frac{3}{4}$ ha. Produkterne afsættes gennem Gartnerens Salgsforening i Aarhus.

*

Alpehus, Mtr. 6 c, 6 an, 8 d. Var oprindeligt en Husmandsejendom, som Husmand P. Bonde solgte til Gartner Jens P. Christensen (f. 27. Juli 1906 i Harlev-Framlev Kommune, Søn af Landmand Marius Christensen). Gartneriet ligger paa Viby Mark. Det blev grundlagt 1. Oktober 1929 ved Køb af $2\frac{1}{2}$ ha Landbrugsjord. Paa god, skørleret Muld med Lerunderlag er fremelsket et betydeligt Gartneri, der især har Blomsterdyrkning til Speciale. Arealet er nu paa 1,7 ha.

Miliam Andreasens Handelsgartneri, Mtr. 6am, er grundlagt 1921 paa et Husmandssted med 2 ha. Det ejes af Miliam Andreasen, der er født 17. September 1899 i Aarhus, Søn af Banearbejder Anders Andreasen og uddannet hos Carl Jensen, »Skovdal« ved Aarhus og andre Steder. Gartneriet ligger paa Viby Mark; Jorderne er noget blandede, og der er intet Læ. Det drives som blandet Handelsgartneri og Produkterne afsættes en gros i Aarhus. Arealet er nu 3,8 ha.

Anero, Mtr. 34 a, ejedes 1844 af S. Sørensen. Htk. var da 1 Td. 6 Skp. 1 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. 23. August 1856 købtes Ejendommen af Søren Pedersen. 3. Juni 1886 af Hans Michael Madsen. 12. Januar 1889 af Mads Rasmussen, der var Gartner. Han anlagde nu et Gartneri paa Ejendommen. Mads Rasmussen blev født 12. Marts 1864 i Skanderup, Søn af Væver Rasmus Bech. Han blev uddannet paa Herschendsgave 1878—81 og hos G. Birkefelt i Aarhus. M. R. var derefter Gartner paa Sejlstrupgaard 1884—87, og efter Militærtjenesten købte han saa i 1889 Ejendommen Mtr. 34 a. Dens Jorder er ret uensartede, og der er Læ imod Vest. I Gartneriet her dyrkes adskillige Slags Blomster, der er en Del Stauder og ca. 100 gamle Frugttræer. Axel Marinus Rasmussen (f. 26. September 1890 paa Anero), Søn af Mads Rasmussen, overtog efter sin Fader Gartneriet, der nu er paa 8,6 ha.

Carl H. Bertelsens Handelsgartneri, Mtr. 40 a, 49, blev grundlagt 1914 af H. J. Hansen. 1. Marts 1925 overtoges det af Frands S. Møl-

ler, født 13. September 1883 i Skødstrup, Søn af Gaardbestyrer Møller. Efter omfattende Uddannelse og forskelligartet Virksomhed herhjemme og i fremmede Lande ejede F. S. Møller saa i Tiden 1925—35 det alsidige Gartneri i Viby Sogn. Han solgte det 1. November 1935 til Carl H. Bertelsen. Gartneriets Tilliggende er 2,3 ha.

Bjergly, Mtr 28 g, 32 c, 33 d, blev grundlagt 1910 ved Køb af et Husmandsbrug paa 3½ ha. Gartneriet blev senere udvidet til 6,6 ha. Det ejes af Antonius Kristiansen, født 19. August 1884 i Knebel, Søn af Gdr. Johannes Kristiansen. A. Kristiansen har faaet Uddannelse forskellige Steder i Danmark og Tyskland. Gartneriet ligger ved Aarhus—Skanderborg Landevej paa god, skørleret Muld og under ualmindelig gode Læforhold. Hovedkulturerne er Tomater, Agurker, Meloner, Blomkaal, Chrysanthemum, Snitgrønt og Jordbær. Desuden er der ca. 150 Frugttæer og 200 Frugtbuše; paa Resten af Arealet dyrkes grovere Køkkenurter. Produkterne afsættes gennem Gartnerens Salgsforening i Aarhus. Kristiansen er Formand for den lokale Kreds af »Alm. dansk Gartnerforening«, Medlem af samme Forenings Repræsentantskab og gartnerikyndigt Medlem af Husmandsbrugskommissionen.

Blomsterdal paabegyndtes 1909 ved Køb af en Have paa 2400 m², senere udvidet til 4000 m² Ejendomsjord og 1800 m² Lejebord. Det ejedes 1936 af *Elenius Borchmann*, der er født i Skive 23. Oktober 1872, Søn af Bagermester Borchmann. »Blomsterdal« ligger paa skørleret Muld med Lerunderlag omgivet af levende Hegn. Gartneriet drives som Blomstergartneri; Vand faas fra Byens Vandværk.

P. A. Bochs Handelsgartneri, Mtr. 13 h, 25 n, 35 b, 75 c, i Viby Nord, blev grundlagt 1919 ved Køb af ¾ ha Græsmark og ejedes af P. A. Boch, der er født i Flensborg 8. Oktober 1874, Søn af Tømrer P. C. Boch. Gartneriet ligger paa sandblandet Muld med Grusunderlag, helt omgivet af levende Hegn. Det drives som blandet Handelsgartneri, og Produkterne afsættes paa Aarhus Torv. Gartneriet har eget Vandværk med elektrisk Drift. Sønnen *Viggo P. Boch*, der er født 25. Maj 1914, blev uddannet hos Faderen. Han ejer nu Gartneriet, hvis Areal i 1948 var 1,6 ha.

Flora. Blev grundlagt 1905 af Gustav Birkefeldt (se under »Frydenslund«). Dette Gartneri omfatter ½ ha og ligger paa Nordbysvej 13; dets Areal grænser ud til tre Gader. Birkefeldt drev »Flora« som Køkkengartneri i 10 Aar. Det købtes 1924 af Valdemar Sørensen, f. 22. September 1895 i Løgstør, Søn af Frugthandler S. P. Sør-

rensen. V. Sørensen havde en omfattende Uddannelse bag sig, da han i 1924 erhvervede »Flora«, hvis Jord bestaar af god, sandblandet Muld, og der er godt Læ fra levende Hegn. Havekulturene er Stauder samt Avl af Blomsterløg. 12. April 1924 fik V. Sørensen patenteret et Plantejern og en Planteramme, som benyttes i Virksomheden. I 1936 havde han lejet 7¼ ha fra Mosegaard, som bruges til Tiltrækning af Blomsterløg, hvortil denne Jord egner sig fortrinlig.

Niels Jacobsens Handelsgartneri, Viby Skovvej, er grundlagt 1927 og omfatter 12½ ha, hvoraf der i 1936 kun blev drevet Gartneri paa de 6 ha. Resten dyrkedes som Landbrug. Det ejes af Niels Jacobsen, født i Rønde 7. December 1877, Søn af Arbejdsmand Jacob Jacobsen. Gartneriet ligger paa god skørleret Muld, og Produkterne afsættes gennem Gartnerens Salgsforening i Aarhus. Vand faas fra Viby Vandværk.

Kærslund, Mtr. 41 a, 42 a, Viby og Viby Terp, har været drevet som Havebrug fra 1880erne. I 1926 overtoges Gartneriet af Alfred Andersen, født 29. Juli 1894 paa Helgenæs, Søn af Fisker Severin Andersen. »Kærslund« omfatter 2½ ha; det ligger ved Horsens Landevej paa skørleret Muld med Lerunderlag, og det er overalt omgivet af levende Hegn. Bedriften drives som blandet Handelsgartneri, og dets Produkter afsættes en gros i Aarhus.

Prøvelyst, Mtr. 30 b, 31 b, er Navnet paa det Gartneri, som Husmandsføreren Jørgen Nielsen grundlagde 1893, da han kom til Viby Sogn. Han gav sin Jordlod paa 4 Tdr. Land Navnet »Prøvelyst«. J. Nielsen drev Ejendommen frem til et Mønsterbrug, idet han især kastede sig over Dyrkning af Havesager, som han solgte paa Torvet i Aarhus. Nielsen købte ikke mere Jord til »Prøvelyst«, men forpagtede, kort før han i 1905 solgte Gartneriet, 5 Tdr. Land af Kvindehjemmet Sichars Jord. 1905 købtes »Prøvelyst« af Gartner Peder Pedersen, der solgte Ejendommen 4. Marts 1944 til Alfred Christoffersen. Gartneriets Areal er nu 2,7 ha.

Skovvang, Mtr. 28 f., ved det sydvestlige Hjørne af Viby Høskov. Ejedes fra 1905 til 1908 af Husmandsføreren Jørgen Nielsen (I, 185), der i de faa Aar, han var her, ikke fik Tid til at udvikle Ejendommens Produktivitet, som det senere blev Tilfældet, især da Hans Jensen (f. 24. November 1891 i Mern, Sydsjælland, Søn af Skomager R. Jensen) i 1919 overtog »Skovvang« (1½ ha), som han omdannede til Gartneri. Her er sandblandet Muld med gode Læforhold. Hans Jensen havde faaet en alsidig Uddannelse, hvorefter han forpagtede Gartneriet »Enghave« i Aabyhøj. Herfra kom han saa

til »Skovvang«, som han drev som blandet Handelsgartneri. Produkterne afsættes ved Hjemmehandel og gennem Gartnernes Salgsforening i Aarhus.¹⁾ »Skovvang« ejes nu af Gartner Hans Brahe Rasmussen.

Vibyhøj er grundlagt 1901 og omfatter 1¼ ha. Ejeren, Holger Dahl, er født 26. December 1874 i Højby Sogn paa Sjælland, Søn af Lærer Karl Nielsen Dahl. »Vibyhøj« ligger paa skørleret Muld og er omgivet af Læplantninger. Det drives som blandet Handelsgartneri. Der er udlagt ½ ha til Frugttræer, og ellers dyrkes der grovere Køkkenurter.

*

Endvidere findes der disse Gartnerier i Viby Sogn:

Abildhøj. Mtr. 55 b. 1,5 ha. Tidligere Ejer Jakob Jensen. Nuværende Ejer J. Degn.

Birkedal. Mtr. 50 a. 0,9 ha. Ejer: J. P. Dalsgart.

Bøgeskov. Mtr. 5 b. 3 ha. Ejedes tidligere af Carsten P. Pedersen, nu af J. Wad.

Dalbo. Mtr. 4 aæ, 38 c, 101, 102. Ejere: J. L. Jensen. C. Petersen. Karl Jensen. Og nu E. A. Risberg. 3,5 ha.

Dalhøj. Mtr. 71, 86. 3,2 ha. Ejedes tidligere af Vognmand V. Johansen, nu af Kirsten Sørensen.

Egebæk. Mtr. 9 h. 1,2 ha. Ejedes tidligere af Husmand Mar. Sørensen, nu af A. P. Grosser.

Hasselbo. Mtr. 72 a. 3,3 ha. Ejedes tidligere af Niels Sloth Nørgaard, nu af J. P. Christensen.

Høgereden. Mtr. 57. Se Kapitlet om Poeten Peder Jensen.

Johansminde. Mtr. 50 b. 1,6 ha. Ejer: S. H. Sjøsted.

Kellers Minde. Mtr. 54 og 6 g af Slet (Tranbjerg S.). Ejer: R. P. Rasmussen.

Rosenhøj. Mtr. 28 i. 3,5 ha. Ejedes tidligere af Julius Kopper. Nu af A. Søndergaard Nielsen.

Rosenvang. Mtr. 53. 2,7 ha. Ejers af B. Maltha Pedersen.

Mtr. 45 a, 46 a. 2 ha. Tidligere Ejer Enke Kirsten Marie Vendelboe. Nu af E. Hygum.

Mtr. 58 a. 1,8 ha. Ejers af Hans Sørensen.

Mtr. 83 c. 1 ha. Ejer: Sine Mundt.

Hertil kommer *Planteskole-Udsalget*, Bækvej, Viby Terp. Indehaver: Gustav Rasmussen. Herfra drives betydelig Planteeksport.

¹⁾ Johannes Tholle: Danske Gartnerivirksomheder, 3. Bind (1936), S. 1652-1756, hvori Viby-Gartnerier omtales.

Af det ovenstaaende ses det, at der nu er ikke mindre end 29 Gartnerier foruden Planteskoleudsalg, Blomsterbutikker og Grønthandlere i Viby Sogn. Det stigende Befolkningstal og Naboskabet til Aarhus er Forudsætningen for den megen Gartnerivirksomhed i Sognet.

Foruden det hjemlige betydelige Salg afhænder Gartnerierne i Viby og Terp deres Produkter i *Aarhus*, hvor man førhen bl. a. afsatte Grøntsager, Frugt, Blomster o. s. fr. paa Byens *Torve*, af hvilke der gennem en lang Aarrække var flere. Det betydeligste af disse var *Store Torv*, der nu anvendes til Parkeringsplads for Udlejningsbiler. Pladsen omkring Domkirken, som ogsaa om Sommeren i mange Aar har været benyttet til *Grønttorv* som Supplement til *Store Torv*, anvendes nu som Hovedgrønttorv. Pladsen er ca. 0,5 ha, og her forhandles alle Gartneriprodukter. Ved *Immervad* har der i de sidste 50 Aar været solgt Blomster af Koner fra Landet; men nu sælges her ogsaa mange paa Auktionen købte Varer. *Aagadetorvet* er ogsaa et gammelt Grønttorv. *Torvet ved Ingerslevs Plads* har de sidste c. 35 Aar været benyttet som Grønttorv. *Bispetorvet* blev i 1915 taget i Brug til Engrosgrønttorv. Disse Torve har tidligere spillet en meget stor Rolle for Gartnerne i og omkring Aarhus, særlig da *Engrostorvet*; men efter *Gartneriauktionens* Oprettelse 1930 er det meget faa Gartnere, der har Interesse i dette eller de andre Torve¹⁾.

¹⁾ Niels Klougart i Danske Gartnerivirksomheder, 3. Bd. (1936), 2131—32.

MARKNAVNE

Om det gamle Landbrug og Jordbundens Beskaffenhed i Viby Sogn i ældre Tider faar man en Del at vide ved at betragte alle gamle *Marknavne*, der er os overleveret i Markbogen fra 1683 (i Matrikulsarkivet i København). De belærer os om, at Eng og Hede og sure, vandede Markstrækninger i udstrakt Grad prægede Sognets Vange, hvorpaa ogsaa en mangeartet Flora og spredt Buskvækst mødte Øjet. Naar der i Landsbyfællesskabets Tider var Navn paa hvert Areal i Vangene, var praktiske Overvejelser Aarsag hertil, idet man altid indenfor Bymændenes Kreds var klar over, hvilken Del af Vangen, det var, der var Tale om, hvis man kunde angive dens Benævnelse. Da Stednavnene ude paa Landsbyens Marker havde et *praktisk* Formaal, tør man tro, at mange af dem er lige saa gamle som Landsbyfællesskabet, fra Middelalderen, ja, nogle er sagtens ældre, vel lige saa høje af Alder som Opdyrkingen, mens andre er langt yngre. Mange af Navnene er ganske ligetil og nok kun faa Aarhundreder gamle, medens andre er dunkle og trodser næsten ethvert Tolkningsforsøg. Efter Markfællesskabets Ophævelse og Udskiftningen 1794 begyndte Marknavnene at gaa i Glemme, idet deres Nyttighed, som Tiden gik, blev mindre og mindre. Paa den enkelte Gaards Mark var en gennemført Navngivning og Bibeholdelsen af en saadan ikke nødvendig. De gamle Navne gled ud af Brug og dermed ud af Erindringen, og kun faa nye Navne er kommet til i det 19. Aarhundrede. Hovedparten af det rigelige Marknavnestof er nu glemmt; kun ganske faa Navne fra gammel Tid har de ældste af Vibys nulevende Gaardejere husket til Nutiden. Det er mest fra Sognets Vestparti, man har erindret de tidligere Markbetegnelser. Paa de nu bymæssigt bebyggede Omraader saa vel som paa Marselisborg Jorder er de ganske glemte, hvorfor man nu ikke er i Stand til at give en nøje Stedfæstelse af de allerfleste af de Marknavne, som vi skal stifte Bekendtskab med paa de følgende Sider. Alle disse Navne vil imidlertid belære os om, at hver Plet havde Stemme paa de gamle Landsbyvange, og tit er det en interessant Tale, Marknavnene fø-

rer. De leder vore Tanker tilbage til Forhold, som vi kun udfra en særlig Viden og ved Fantasiens Hjælp kan gøre os noget Begreb om.

I 1683 nævnes følgende Naturnavne paa *Viby Vestmark*:

Store Rafnsbjerges Ager. Lille Rafnsbjergs Agre. Ravnsbjergnavnet har i Nutiden givet Navn til Gaardene Store og Lille Ravnsbjerg paa det høje Land Sydvest for Viby. Ravne har her bygget i spredte Trægrupper. Deraf Navnet. *Raffnsbjergs Trindfald* fandtes nær Store Ravnsbjergs Ager. Trind betyder »rund«. *Røffver stuffven, Røverstuen*; Syd for St. Ravnsbjerg. *Andersteds Høy* nævnes i Markbogen efter Lille Ravnsbjergs Agre. An- hentyder til noget fremtrædende i Landskabet (f. Eks. et Bakkefremspring) eller til det yderste af en Bymark eller Vang (Forpløjning, Forager). *Anderstedshøj* har antagelig været vidt synlig og ligget yderlig i Sognet. Efter Ravnsbjergs Trindfald anføres 1683 Navnet *Sønden for Anderses Høy*. Her tænkes antagelig paa *Andersteds Høj. Grøfftehøys Fald*. Grøfthøj er nu Benævnelsen paa en lille beplantet Bakke Nordvest for Viby. Efter det gamle Højnavn har Gaarden *Grøfthøjgaard* i Nutiden taget sit Navn. — Der er endnu en Del Højnavne anført i Markbogen 1683 fra Viby Vestermark: *Tues Høffs Fald*. Vel sagtens Tuehøjfald eller ogsaa Personnavnet Tue. — *Laden Høffs Fald*. Vel Loddenhøjsfald. — *Høgelshøy, Høyelshøy*. Muligvis Højelse, Højels, i Betydningen: Højde. »En højels Høj« kan betyde en jævnstor Høj jfr. en størrels Dreng: en mellemstor Dreng. — *Stachels Høys Fald*. Stakkelshøjsfald. Maaske af Stakkelfolk: Tiggere, Natmandsfolk eller Kæltringer, som kan have holdt til her engang. — *Brunbjerg*. Maaske en lyngbevokset Høj. — *Foulsbjerg*. Fuglebjerg. — *Udi Krattet Smaae Bøge Biere*. Her har været en Høj eller en Bakke med Bøgetræer paa. Fandtes i Sognets Sydvestparti. — *Troels Høys Stykker*. Personnavnet Troels. Ogsaa nævnt 1690. — *Rødbierg*. Navn efter Bevoksningens Farve.

Vidnesbyrd om *gammel Skov* paa Vestermarken findes i Navnet *Smaa Bøge*, der er identisk med det nuværende »*Bøgeskov*«, Navnet paa nogle Ejendomme, udparcellerede fra Vibygaardens yderste Marker i Vest. Navnet *Bøgeskov* erindrer om, at her laa i gammel Tid »*Viby Bøgeskov*«, der blev omhugget inden Aar 1800. — *Truels Ellstøcher*. Personnavnet Truels. Paa Arealet har nok groet Elletræer. — *Offuerside i Flescholdt*. Overside maa vel betyde det øverste eller højestbeliggende Parti af Flæskholt. Holt betyder »lille Skov«. Deri har maaske gaaet Svin paa Drift, deraf Forleddet

Flæsk. *Neden Flescholt* nævnes lidt senere i Markbogen. — *Kratet ved Parups Ways Fald*. Navnet *Parups Ways Fald* forekommer ogsaa. Forleddet i Parup er muligvis det gammeldanske Personnavn *Pa* eller Tilnavnet *Pa*, vestnordisk *Pai* »Paafugl« (se Danmarks gamle Personnavne, Sp. 1067). *Way* = *Vad*, *Vadested*. — *Offuen schouffwen ved Ref Hulle*. »Oven Skoven ved Rævehullerne« fandtes nordvestlig i Marken efter Høskoven til. — *Slett Ellschouff*. Slet Elleskov gør Skel mellem Viby S. og Slet i Tranbjerg Sogn. »*Øllegaard*« tæt herved er et oprindeligt »*Ellegaard*« efter den lille Skov Elletræer. — *Jort Krogen*. Hjortekrogen. Her har muligvis været Træbevoksning. *Laus Ell Støcher*. Maaske Manden Laues' Ellestykker. Trænavnet *El*.

Eng og Kær træffes ogsaa i en Del Navne: *Liuffs Eng*. 1690 *Liuseng*. Navnet er stadig kendt som Betegnelse paa et Stykke Eng efter Høskoven til. I Engen har antagelig været Lygtemænd, eller man har kunnet hente Lysepinde her, saafremt Engen har dækket en Lavmose, hvoraf man kunde opgrave Fyrrerødder, der kunde tildannes til Pinde, som brugtes ved Belysningen; saadanne var nemlig harpiksholdige. — *Rafn Engen*. Ravnengen. Har muligvis Forbindelse med Ravnbjerglokaliteten. — *Grøn Kier*, *Grønkær*. — *Tyfvers Eng* (ligger i Høskovmarken). Paa ældre Generalstabskort: *Tyvers Eng* eller *Thyvers Eng*. Tyrseng har uden Tvivl været tillagt den fælles Bytyr; deraf Navnet. Tyrseng findes Sydvest for Ormslevvej. Ejens 1949 af Sognefoged Peder Sørensen, der i sin Tid købte 8 Engskifter fra Vibygaardene, som han lagde til sine øvrige 3 Engskifter. Til hans Ejendom: Viby Vestergaard hører efter disse Køb ialt 11 Engskifter. Kommunen har nu købt det meste af Tyrseng og lagt den ud til Sportsplads. Der er Tale om at opkalde en Gade efter Engen.

Bilsemoen, *Bilsemae*. Forleddet kan maaske svare til Betydningen »*Kile*«, et spidst Jordstykke. Moen er lig *Made*, der betyder Eng. — *Vesten Engene i Buschene*. Vel sagtens hen imod Sognekallet. — *Ved Signels Maen*. Forleddet maaske lig: sur, sumpet Jord. *Maen* = *Made*, Eng. — *Wiimoesager*, *Wymoes*. I en Præsteindberetning 1690: *En Viemoseager*. Forleddet vel Plantenavnet *Vidje*, *Pil*. *Mosenavne: Trøstemoesse*, *Trøstemose*. Her har maaske groet *Vrietorn*, der ogsaa kaldes *Trøste* (træ). *Udi Scharis Balle*. Muligvis foreligger der et Navneord *Skær* i Betydningen »*Tørveskær*«. Eller ogsaa Tillægsordet *skær*, der kunde bruges om »et Stykke Jord, fri for Ukrudt«. *Balle* er et Ord, der gaar tilbage til et gammeldansk balgh. Det hører til Udsagnsordet oldnordisk *belgja*,

»svulme op« og bruges i Stednavne om en jævnt stigende Forhøjning i Terrænet. Balle indgaar som Led i nogle flere Navne: *Kasballe Fald*, 1690 *Kastballe*. Kas — i Formen fra 1683 hentyder til daarlig Jordbund. Er Skrivemaaden Kast — fra 1690 den rigtige, er Betydningen nok: et inddiget Stykke Jord, hvor Kreaturer kan gaa. Fald betegner en Hovedinddeling af Vangene, og vi træffer Betegnelsen adskillige Gange paa Viby Sogns Marker. — *Trindballe*. Trind betyder »rund« og hentyder til Markens Formation. — *Gundballe Huls Agre*. Forleddet muligvis Mandsnavnet Gunni. Hul hentyder til Overfladeforholdene. *Fald* er knyttet til disse Navne: *Halds Fald*. Hald betyder: Skraaning; jfr. hælde. Det Areal, der ligger op til Grushøjen paa Gaarden Mtr. 16 b, hed *Haldet*. Her var førhen fælles Grusgrav. Nu hører Haldet til Gaarden Store Ravnsbjerg. *Halds Fald* og *Haldet* menes at være et og samme Jordstykke. — *Parup Ways Fald*, omtalt foran. — *Kalletoufft Fald*. Kalvetoffald laa antagelig nær Byen. Et andet Marknavn hed: *Neden for Kalletoufft*. — *Stachels Høys Fald*, omtalt foran. — *Steen Reffs Fald*, *Steen Røgs Fald*. Stenrevs- eller Stenrygsfald oplyser umiddelbart om Jordsmonnets bakkede Overflade og Stenrigdom. Endnu kendes Navnene *Stensagre* og *Stensagervej* paa Damgaards Mark Øst for Høskoven og Nord i Sognet. — *Drosbjergs Haffwes Fald*, *Drosbjergghavesfald*. Dros betyder »Dyng« . — *Schwynsti Fald*, Svinestifald. Her har været en Indhegning til Svin, hvor de i Sommertiden kunde bjerge noget til Føden. — *Reffbaches Fald*, Rævebakkefald. Her har været Rævehuler. — *Flintefald*. Her har nok været mange Flintesten.

Ager træffes ogsaa som Led i nogle Navne. Grundbetydningen af Ordet Ager er: »Sted, hvor Kvæget drives hen, Græsgang«. Som Efterled i Marknavne har Ordet den specielle Betydning: »Saa stor en Del af Marken (Vangen), som ligger mellem to Agerfurer, Agerrener« (Viborg Amts Stednavne, 1948, S. X). Paa Viby Vestermark var: *Leergraffs Agre*. Her var Byens fælles Lergrav. — *Drengager*. 1690: 2 *Drengagger*. Ligger ved Skanderborg-Landevejen. »Vistnok der, hvor alle Knejtene samledes med Kreaturerne under Løsvogtningen. Her har de stegt Kartofler i Blusset«. (Sognefoged Peder Sørensens Meddelelse 1947). »Drengsprings Fald« nævnes som et Marknavn 1683 i Aaby og Tiilst Sogne Nord for Aarhusdalen. Navnet kan vel ogsaa hentyde til, at Dreng (= Karle) har udført Idrætslege her; se Danske Studier 1943, 152. — *Du agere*. Du = Dy, Dynd. Hentyder til Agrenes Fugtighed. — *En weyes Ager*. Vejsager er et Marknavn, som Sognefoged P. Sø-

rensen kender (1948), men han kan ikke afgøre dets Beliggenhed. Vejs er maaske lig Vase, hævet Vejstykke over fugtigt Terræn.

Gadestøcherne, andetsteds i Markbogen: *Gad støcherne*. Gadestykkerne har ligget nær Bygaden og derfor østligst i Vestermarken. *Præsteagre*. Hørte til Præstegaarden. *Møllebroes Banche* og *Møllebiergsbanche* nævnes sammen i Markbogen.

Ved Sund Wads Stedte. Stætte var almindeligvis Betegnelsen paa en Fodstis Gennemgang gennem et Dige. Her betyder Ordet vel en Spange eller Stenrække over *Sundvad*. Stætten har været benyttet ved Passage over en Bæk eller et Engstykke. — *Vad* indgaar ogsaa i følgende Naturnavne: *Ved Long Wads Leed*. Long, Dialektudtale for lang. Den nuværende *Langvadsbro* gaar over Ormslevvej, og Stedet menes at være identisk med Langvadsled. — I denne Sammenhæng kan ogsaa nævnes Navnet *Ørbech*. Ør: gruset Højning i en Strandkant, sandet Strandbred, Odde eller Banke, som stikker ud i Vandet, især ved Udløbet af en Aa. Her har Forleddet i *Ørbæk* sikkert skullet markere et Vadested over en Bæk. — *Ved Worbech*. *Vorbæk* er et Navn ude fra Sognets Vestdel. Det findes tæt ud for Slattenbjerg, et Gaardnavn i Stautrup, Kolt Sogn. I en Tingbog fra det 18. Aarhundrede forefindes Navnet *Vorkiær*. Forleddet Vor svarer antagelig til det gammeldanske Navneord warth-, der betyder »Vagt«.

Houbloch. Blok er en hyppig anvendt Agerbetegnelse paa kortere Markstykker eller stumpede Arealer. — Hovedager betyder Forager, Tværpløjningen. »Hovedblok« kunde være en Tværblok et Sted i Markfaldet.

Nødhold. Nød betyder: Ungkreaturer. De har antagelig gaaet i Løsdrift her. Nævnt 1690 under Vestermarken. *Leeragre*. Navnet vidner om Jordens Bonitet. *Stenpuld* om dens Overflade, idet Puld betyder »lille Forhøjning«, jfr. Hattepuld.

Lemming Dige. Gør Skel imellem Gaarden Onsholts Mark og Lemming i Kolt Sogn. — *Ved Sletgierde*. Slet Gærde gør Skel mellem Landsbyen Slets Mark og Viby Sogn.

Øster Blunds Stycher. *Øster Blunds Dall*. Kan maaske være en Forvanskning af »Østruplunds Stykker«, jfr. at der ikke findes et Wester Blunds Stycher i Markbogen. En forsvunden Torp Østrup ligger vel indenfor Mulighedernes Grænse. Formen »Østruplund« kendes iøvrigt ogsaa fra Tingbogen 1763.

Alech Land. Kan vel stamme fra Fuglenavnet Allike. Land er ikke saa sjældent en Omdannelse af — lund.

Romsteboer. Efterleddet mener Dr. Kr. Hald kunde være enten

gl. barth eller borth, i begge Tilfælde med Betydningen »Rand, Kant«.

Fra *Viby Østermark* kendes følgende Marknavne 1683:

Under Adshøj, ogsaa nævnt 1690. Forleddet indeholder vel Mandsnavnet *Ati* med yngre Ejefald paa — s. *Adshøj* nævnes 2 Gange i Markbogen. Højen laa ved Skanderborg Landevejen og ikke saa langt fra Viadukten Øst for Viby. — *Schifhøys Fald*, *Skibshøys Fald*. Navnet *Skibshøj* paa en Høj Øst i Sognet kendes endnu. Herfra har man antagelig kunnet se Skibene paa Aarhusbugten. — I Forbindelse med *Skibshøysfald* bør nævnes: *Paa Schifhøys baeck*, *Banche*. *Wed Skieffens bierg*. — *Ofuen for Ræfhøj*. Oven for *Rævehøj*. *Ræfhøj*, *Rævehøj*. *Ved Bøshøj*. — *Ved Tiufhøj*. Her har maaske været Rettersted. Jfr. at i en Tingbog fra det 18. Aarhundrede nævnes i Viby Sogn Lokaliteten *Tinghøj*. *Tyvhøj* og *Tinghøj* er Navne, der ofte følges ad. *Ved Skadhøj*. Maaske *Skodhøj*, af gammeldansk *skot* i Betydningen: »Fremspring i Terrænet«, saaledes som Kr. Hald tolker Nabobynavnet *Skaade* i Østjydske Hjemstavn 1948, 43. *Skodhøj* kunde da betyde »Udsigtshøj«. — *En Kiile for Tieghøj* (jfr. I, 28). *Kile* betyder: smalt Jordstykke. — *Imellem Bøshøj og Tifuehøj*. — *Neden for Steenhøj*. *Steenhøys Agre*. — *Høgels Høys Kier*. — *Ved Høgels Kier*.

Stuedebacket. 1690: *Studbacket*. *Studebakken*. — *Stegel Magelhøys Aggre*, *Steegel megel høys Aggre*. *Stegel*: stejle. *Magel-*, *megel-*, betyder stor. »Den stejle Storhøys Agre«.

Træbevoksning og Skov indgaar i nogle Navne: *Ell Kiers Agre*, *Ellekærsagre*. *Ellebuske* har vokset paa det fugtige Terræn. — *Ved Krattet*. — *Schoufschifterne*. *Skovskifterne*. — *Norden for Schoufweyen*. *Skovvejen* til Marselisborg Skov. — *Ved Skoufbeck*. *Ved Skovbæk*. — *Kiercke Schoufen* (*udi Marcilius biergs Skouf*). *Kirkeskoven* i Marselisborg Skov. — *Eegen Backet*. Vel »Egebakken«. *Kær*, *Sig* og *Mose* findes som Led i følgende Navne: *Ebbes Kier*. 1690 *Ebbeskier*. I Markbogen 1683 er Navnet nævnt 2 Gange. Personnavnet *Ebbe*. — *Ved Kirche Kier*. *Ved Kirkekæret*. — *Ved Bahnkier*. *Barn Kiers Aggere*. Maaske *Barnekær*. — *Schiebe siegs Fald*. Ogsaa nævnt 1690. *Skibesigsfald*. — *Sig*, *sur*, *sumpig* *Jordsmon*. — *Hauer Kier Faldet*. *Havrekærfaldet*. — *Dybye Kier*. Forleddet antagelig »*Dynd*«. — *Schierschafft*. Maaske *Skærskifte*. *Skær*: *Tørveskær*. — 2 *Hamper* i *Almene Moese*. *Hampe*, *Humpe*, et større, ujævnt Jordstykke i Fællesmosen. *Ager*: *Troldkunbols Aggre*. *Troldkonebolsagre*. Et Sagn om en Troldkvinde har sikkert

givet Agrene Navn. — *Flem Agere*. Flem maaske Fejlskrivning for Flim, »flimre, blinke«, med Hentydning til Bevoksningens Farve, muligvis den gule Gyvelplante, hvis Farve kan flimre i Sollyset. — *Brodagre*. Mulig Brødagre, hvor Brødning af Hørren om Efteraaret fandt Sted. Eller: brudte, opbrudte, nyopdyrkede Agre. — *Inger Roeds Agre*. 1690: Inges Roed. Personnavn. — *Stilling Dams Aggere*. Stillingdamsagre. Landsbynavnet Stilling antages i sit Forled at have Personnavnestammen *Still-*, som indgaar i oldhøjtyske Personnavne. *Overfladeforhold: Østerballe Aggre. Steenballe*. 1690: »En Ager ved Bækken i Stenballen«. Terrænet var her stenet. —

Beliggenhed: Imellem Weyene. Antagelig et Areal beliggende mellem Vejene, der førte fra Viby til Aarhus og til Marselisborg. — *Ved Hoele Veyen*. Ved Hulvejen. — *Øslig Ender. Ved Engene udi Maaen*. Maaen: Eng. *Ved Lamgaard's Kroeg*. 9. Juli 1933 nævner Hans Birkelund i Kirkebladet for Viby, at »Vejen fra Ingemannsvej ned til S. Christensens Gaard kunde hedde »Lamgaardskrogen«, der er et gammelt Marknavn«.

Ved Rodkilde, Rodskilde. Antagelig Rødkilde, hentydende til Vandets rustagtige Farve paa Grund af Jernholdighed. —

Støcherne ved Foeden. — *Lærfaldet, Lerfaldet*. — *Roe Gaufl*. Gavl er Betegnelsen paa et trekantet Jordstykke. — *Dunnehoell*. Forleddet maaske Plantenavnet Dunhammer. Efterleddet Hul. Passer denne Tolkning, har her været et lavt, fugtigt Terræn med Dunhamre. *Rouan*. Dette Navn er det ikke let at have nogen Mening om.

*

Paa *Hjøskou Marchen* Nordvest i Sognet var disse Navne 1683: *Rugholms Agre*. Forleddet i Navnet er uden Tvivl Plantenavnet Rug. Paa Rugholmen er det berømte Oldtidsfund gjort (se I, 12—19). Denne Holm ligger ved Brabrand Sø's Østende.

Haufrholms Ager (Havreholmsager). Plantenavnet Havre. De to Marknavne belærer os om, hvilke Kornsorter, der forhen dyrkedes herude paa det — hvad Holmnavnene tyder paa — ujævne og fugtige Terræn.

Herefter kommer *Noringholms Agre*. I en Præsteindberetning 1690: *Norring Hollem* (3 Agre, der hørte til Præstegaarden). Navnets Forled er antagelig Verdenshjørnet *Nord* efter Lokalitetens Beliggenhed Nord i Sognet. Navnet kan næppe være dannet i Allusion til Landsbynavnet Noring i Foldby Sogn (Sabro Herred), der

er tolket af P. Skautrup og S. Haugstrup (Aarhus gennem Tiderne I, 85) som et Slægtsnavn Nordhrunger »de nordfra kommende«. Gaardnavnet *Noringholm* er fra efter 1876.

Hjøsken Høys Agere. Nær Viby Høskov, der har Navn efter en Oldtidshøj, som ligger i Skovens Nordparti. En lille Ejendom tæt Nord for Høskoven og nær ved Noringholm ligger vist paa Høskovhøjsagre. — I *Hjøsken Marchen* var disse Navne: *Lang Hauffge*, *Langhave*. — *Skiede Kiers Fald*, *Skidekær-fald*. Hentyden til fugtig og sumpet Jordbund.

Eskelund. Ligger ud efter det tidligere saa bekendte Forlystelsessted *Fiskerhuset* til, ved Aa og Eng og NV i Sognet. *Eskelund*, ogsaa nævnt 1690, er nu Navnet paa en lille Gaard, der er blevet købt af Aarhus Kommune.

Gaasemoese. Har Navn efter Byens Gaaseflokke eller af *Vildgæs*. — *Gaas bachet*, *Gaasebakken*.

Jegge Høys Agere, *Jege Høus*. Egehøjsagre. — *Piill Kiald Agre*. *Pilekildeagre*. *Pilebuske* og *Kildevæld* har givet *Agrene* Navn. *Hogistuon Agere*. Velsagtens *Højetjørnsagre*. — *Morsing høne*, *Maasing høanne*. *Morsing-* kan maaske hentyde til *Jordbundens* moseagtige *Beskaffenhed*. *Høne*, *Hønne* er vel beslægtet med *Horn* og *Hjørne*, og altsaa hentydende til *Beliggenhed* eller *Form*. *Senere* i *Markbogen* nævnes *Mosinghøns Agre*. De har sikkert *Forbindelse* med »*Morsing høne*«. 1728 *haves* Navneformen *Musing høe*. Efter denne *Stavemaade* kunde det tyde paa, at *Endelsen* -*høe* betyder -*høj*. *Maaske* Navnet da kunde være *Betegnelse* paa en *Høj* ved et *Mosestykke*.

Scheer Skafft Agere. *Skær*, maaske *Tørveskær*. *Skaft* kan muligvis hentyde til *Agrenes Form*. *Kierisnep ager*, *Kire Snep*. *Kær-snepager*. *Snep*: et smalt *Jordstykke*. *Snep* kan vist ogsaa hentyde til *sid* og *sur* *Jordbund*. *Præstegaardens Tofft*. *Kierchekier*, *Kirke-kær*. Har hørt til *Kirken*. — *Kierche bachet*, *Kirkebakken*. Nu *Vejnavn* op til *Terp*. — *Schodschekier*, *Skodske Blocher*. Da der, som man kan se, i *Markbogen* ogsaa findes et *Skodske Blocher*, er *Schodsche* sikkert et sammensat *Stednavn*, maaske et *Navn* paa -*kær*; naar *Efterleddet* svækkes til -*ke*, kan *Betydningen* let glemmes, saa man atter sammensætter Navnet med -*kær*. For *Forleddets Vedkommende* er det svært at vælge mellem flere *etymologiske Muligheder*; en af dem er *glda. skotæ* i *Betydningen* »*Frem-spring*«, som i Navnet *Skaade* (se *Kr. Hald* i *Østjydske Hjemstavn* 1948, 43). — *Tyris Eng Krog*, *Tiors Eng blocher*. *Bytyrens Eng*. Har *topografisk Forbindelse* med *Tyrseng* i *Høskovegnen*. — *Tiuf-*

fers Eng, Tøjreeng. — Sneche Eng. Snekke = Snegl. Waasagr. Vaseager. Vase, ophøjet Vej over Eng. — Ruballe bechs Agre. Ruballe betyder vel Rugballe; jfr. Rugholm. — Houballe. En meget nærliggende Mulighed er vel, at Formen er Fejl for Høuballe, sammensat med Høj eller det tilsvarende Tillægsord. — Tye balle Høu. — Seilsballe kunde ligesom Torpnavnet Sejlstrup indeholde det gamle Mandsnavn Sighulf. — Pinds balgen blocher. — Sundvads Blocher. — Møgelberig, Møgelbjerg. Møgel betyder »stor«. Draasbiereg. Dros betyder »Dyng«. — Flintbiereg. Her maa have været rigelig med Flintesten.

Grauff Agere. Gravagre. Her har vel været en Grusgrav eller en Kæmpegrav (Oldtidshøj). — Kornholm Ager nær Høskoven. Jfr. Navnene Rugholm, Havreholm. — Kongsgaard Ager, har hørt til Viby gamle Kongsgaard (se I, 30—33). Det er interessant nok at erfare, at denne i 1683 forlængst forsvundne Kongsgaard da erindredes i et Marknavn. — Øsliq Agere. Ogsaa nævnt 1709. Steensagre. Har Navn efter rigelig Forekomst af Sten i Jordbunden. — Thou graft agere. Maaske Togravagre. — Stel Høys Ager, Den stejle Højs Ager. — Lungwaads Agere. Vel sagtens Lyng- i Navnets Forled. — Weis ager. — Brohøys Agre, Broeshøys Agre. Brohøysagre. — Sandager Fald. — Hauffgoerd. Haugaard eller Haugærde, idet Navnet mulig er identisk med Marknavnet Haugierdet fra en Tingbog i det 18. Aarh. Hauge betyder: et indhegnet Jordstykke. — Trind Fald. Trind: rund. Giermands Fald. Personnavnet Germund (se Gn. Knudsen og Mar. Kristensen: Danmarks gamle Personnavne I, Sp. 359). — Pueris Krog. Krog var særlig almindeligt i Navne paa afsidesliggende Lokalteter. — Munchland. Øm Kloster ejede Jord i Nabobyen Stautrup. Der kan muligvis have været Forbindelse hermed i Viby Sogn. Eller ogsaa kan Munkland have hørt til et Kloster i Aarhus. — Ved Vangeledet. — Wed Kierchegaarden. — Bag wed Tamstetten. Stette, smial Gennemgang over Sten gennem et Hegn.

I en Præsteindberetning 1690 nævnes som hørende til Præstegaarden: I Høeskov findes 5 Bid Engblokker, 6 Agre og et Høved (vel Forager) i Mosinghøe. Sidstnævnte Navn svarer til det i Markbogen anførte »Morsing høne« eller »Maasing hønne«. Een Egehøvd Ager. 2 Stiensagre; svarer til Markbogens Steensagre. En Høeskovhøys Ager; svarer til Markbogens Hiøskou Høys Agere. En Brostedshøsteds Ager; svarer nok til Markbogens Brohøys Agre. Paa Noring Hollem 3 Agre. Paa Myrehollem 3 Blokker. Paa Eskelund 5 Blokker. Engskifter er i denne Mark disse: Tuers Engs

Kroeg. Et Tuers Engs Skifte. Svarer nok til Tyrseng. Et i *Vaarkier.* Et i *Biønkier.* Et *Aargangs-Stykke.* Et *Sundvadsstycke.* Et *langskiden.* Et i *Basse-Stie.* Et i *Stolp Eng.* Navnet *Stolpeeng* eksisterer endnu. Et i *Piilkier.* Et i *Over Eng.* Et i *Havrehollems Trær;* svarer til Markbogens Havreholm. *Smaa Engkrog.* Et i *Møgelmoes;* den store Mose. Et i *Drengemoes;* jfr. Markbogens Drengæger. Et imellem Skovene. Et i *Skaberhollem.* 2 *Ulf-Eng.* 2 *Langvadsskifter;* Navnet kendt endnu Vest i Sognet nær Langvads Bro.

*

Paa *Toffte Lyche Wang* (Toftelykkevang) fandtes 1683 disse Navne:

Egenholts Bache. Forleddet *Eg.* Efterleddet *-holt* betyder »lille Skov«.

Tofft Lyche Fald. Lykke = Løkke, bet. indhegnet eller afgærdet Markareal.

Langetofft Agere, Langtoftagre. — *Krogens agere.* — *Ankiers agere.* Forleddet *An-* hentyder maaske til noget fremtrædende i Landskabet, jfr. Andersteds Høy paa Viby Vestermark.

I Præsteindberetningen fra 1690 om Jord hørende til Præstegaarden nævnes: Udi Lycke Marken: *En Ager paa Draasbierrig.*

*

I Tingbøger fra det 18. Aarhundrede er der fra Viby Sogn fundet nogle Marknavne, som herefter følger.

Wibye Søgne. Er antagelig identisk med det endnu kendte Marknavn *Søgi* eller *Søgind,* der er knyttet til en Lokalitet ved Ejendommen Væverlund Vest i Sognet. *Søgi* er et Areal paa 16—18 Tdr. Land. En Bæk kommer fra Bakkerne i Syd og løber ned i *Søgi(nd).* Maaske *Søgi,* *Søgind* er af et oprindeligt »Søende« (Søens Ende), jfr. *Dissing* paa Mors: »Digets Ende« (se iøvrigt I, 22). — *Søe Rabelshøy,* beliggende i Vestervangen. *Ravl* er Navnet paa en Plante, *Sø-Kogleaks,* der sikkert har givet Navn til Højen. — *Quastrup Bech* danner Grænse mellem Viby og Stautrup i Kolt Sogn. Forleddet i *Quastrup* (*Kvastrup*) er muligvis Tilnavnet *Kwast.* — *Jelstrup Mark.* Har ikke topografisk Forbindelse med *Jelshøj* i Holme Sogn. Forleddet i *Jelstrup* er *Jarl.* — 1763 nævnes *Middelsom Hoved.* »Middelsom« betyder »den midterste Holm«, idet Endelsen er et oprindeligt *Holm.* *Hoved* betyder her »Fremspring« (jfr. *Viborg Amts Stednavne,* 1948, 167). — *Espe* eller *Estved Hoved Krat,* nævnt 1763, er et Navn, der vidner om gammel Be-

voksning af Espe. — *Myrholm Krat* (1763) har ligget nær en Mose, da »Myr« betyder Mose. — *Rundsbjerghule*. — *Lang Steenbroe*. — *Naalhuset*. Marken maa antages at have Facon som et Naalehus. — *Ousen Bachet*. Kan vel hentyde til høj Beliggenhed; jfr. *Ovs*, den nederste Del af Straataget. Eller ogsaa maa Navnet sættes i Forbindelse med ovsen, oxen (se Feilbergs Ordbog, Artikel oxen). — *Ved Lam Knold*. — *Ved Tornhøyen*. — *Gammeltoft*, fandtes i Vestervangen. — *Hørblok*. Her har man dyrket Hør. — *Fisdaan*. Maaske et Spottenavn eller ogsaa har her groet Svampen Støvbolde; naar man trykker paa en Støvbolde, ryger (fiser) den. — 1764 nævnes *Smagøgen*, maaske Skrivefejl for Smøgen. — *Brunbierrekier* (1754). Her har vel groet Lyng. — *Hellede* betyder her snarest Helvede. — *Fogedengen*, ved Langvad, nævnt 1717. — *Schachkier* (1764). Forleddet Tillægsordet skak »skraa, skæv«. I Høskoven nævnes *Brochgrafven*. Brok bet. Grævling. — 1708 nævnes i Bøgeskoven: *Rød Christens Høy*.

*

Fra Nutiden kendes Navnet *Haulmose*, sydøstlig i Sognet. Forleddet maaske Hagel i Betydningen Sjal, stort Forklæde; jfr. at Engen Hætstrud i Aaby Sogn ogsaa havde Navn efter et Klædningsstykke (se min Bog: Aaby Sogns Historie I, 1941, 18). — *Aahave* og *Engdal* er Enge Nord i Viby Sogn. — *Lundshøj*. En nu sløjfet Oldtidshøj (se I, 24). — *Døde Aa*, *Bøgeskov Bæk*, *Egebæk* er Nutids Strømnævne. — *Røverkulen*, et Sagnsted nær Store Ravnsbjerg. — *Fælleseje*, et Kolonihaveomraade.

Villakvarterer fremstaaede efter Aar 1900: *Alderslyst*, *Fredensvang*, *Høskovkvarteret*, *Kongsvang*, *Præstevangen*, *Rosenvang*, *Rosenvænget* (jfr. I, 27—29).

EJENDOMSNAVNE

I ældre Tider, da Gaardene laa inde i Landsbyerne, havde de ingen Navne, i Modsætning til Markerne. Men ved Udskiftningen og enkelte Gaardes Udflytning paa Bymarken begyndte man at give Gaarde — og undertiden ogsaa mindre Ejendomme — Navne. Gaarde, der blev liggende paa deres gamle Plads inde i Byen, fik først senere Navne, nogle ikke inden i Nutiden. Selv om Gaard- og Ejendomsnavne er unge af Alder, indeholder de dog et vist Sprogstof og yder folkepsykologiske Bidrag, hvorfor det nok er værd at samle dem og inddele dem i Grupper.

Det var saaledes almindeligt, at en af de største Gaarde i en Landsby fik *Bynavnet*. Dette var ogsaa Tilfældet i Viby, hvor *Vibygaard* nu forlængst er udstykket. I Viby Nordby har man *Nordbygaard*. Gaarde med Navn efter *Verdenshjørnerne* er almindelige i næsten enhver Landsby i Danmark. Indenfor vort Omraade har vi dog kun *Viby Vestergaard*.

Et gammelt Marknavn som Forled findes i disse Gaardnavne: *Balagergaard, Grøfthøjgaard, Lille og Store Ravnsbjerg, Noringholm og Tovsbakken*.

Efter *Naturforhold og Beliggenhed* er følgende Gaarde opnævnte: *Damgaard, Elmelund, Engdal, Englund, Enghavegaard, Eskelund, Høskovgaard, Mosegaard, Skovdal, Skovlundgaard, Stenkildegaard, Søgaard, Terp Højgaard og Øllegaard* (oprindelig *Ellegaard*). Hertil kommer nogle mindre Landbrug: *Aadal, Aahave, Bakkegaarden, Bøgeskov, Dalhøj, Egebæk, Engly, Skovlunde, Skovlyst og Vidtskue*. Endvidere Gartnerierne *Abildhøj, Alpehus, Birkedal, Bjergly, Blomsterdal, Dalbo, Dalhøj, Hasselbo, Kærslund, Rosenhøj, Rosenvang, Skovvang, Vibyhøj*.

Gaarde med *Menneskenavne* er disse: *Abigaelsminde* (nu *Abildgaard*), *Axelsminde, Ingeborgslyst, Karensminde, Kellers Minde, Kirstinelyst, Kirstinesminde, Magnusminde, Mathildelund, Nikolajgaarden og Rudolfgaard*. Hertil kommer Gartnerierne *Anero og Johansminde*.

Abstrakt Navnegivning, hentydende til Sindstilstande o. lign., findes i Navne som *Fredensgaard, Frydenslund og Prøvelyst*, me-

dens det gamle Husmandsstednavn *Væverlund*, kendt allerede 1821, vel snarest hentyder til Erhverv og Naturforhold. Erhverv er der ogsaa tænkt paa, da man gav et af Vibys Gartnerier Navnet *Flora*. Gaardnavnene *Kongsgaarden* og *Onsholt* har hver især en særlig Betydning, hvorom der findes nærmere Oplysninger ved Omtalen af Gaardenes Historie. Hertil kommer saa *Hus-* og *Villanavnene* Myriader, men alle disse Navne skal ikke meddeles her.

I Viby Sogns Historie I, 25—29¹⁾) findes forskellige Oplysninger om Landsbynavne (jfr. S. 222). S. 30—33 er Navne nævnt i Forbindelse med Kongsgaarden i Viby. S. 34—36 er Kildenavne anført. Paa Geodætisk Instituts Kort over Viby Sogn er nævnt: St. Helene Kilde. Dette Navn kan ikke være rigtigt, idet det er St. Nicolai Kilde Nordøst for Viby Nordby, der paa Kortet har faaet forkert Betegnelse.

¹⁾ Side 29 er Gadenavnene omtalt. Hertil er i 1947 kommet Herlufsholms Allé, der fungerer som Forlængelse af Stenkildevej. Navnet Leth Espensensvej blev ændret til Espegaardvej.

LANDBRUGET EFTER UDSKIFTNINGEN

I Afsnittet om Marknavne har man modtaget et Indtryk af Overfladeforholdene i Landsbyfællesskabets Tid. Viby med Terp og Nordby laa da isolerede midt i Sognet. Der var forholdsvist langt til Nabsognenes Byer, og der var ingen Bebyggelse mellem Landsbyerne. De bygningstomme Bymarker gav Landskabet et Præg, som vi ikke kender nu, da man ikke i beboede Egne træffer den Uberørthed, som særtegnede det gamle Bondeland, der ved sin ringe Opdyrkning var malerisk og yndefuldt. Paa alle Udmarker og Overdrev fandtes Lund og Krat og prægtige Træer eller smaa Trægrupper, spredt over stenrige Marker, og over de sure, sumpede Kærstrækninger, som der var mange af, før Dræningen begyndte i 1840erne, lyste hvide Birketræer. I Buskads og Skrup var der en Rigdom af Vildt og Fugle.

I de endnu ubebyggede Dele af Viby Sogn, hvor i vore Dage intensivt Landbrug drives, kan man ikke umiddelbart faa noget Indtryk af, hvor romantisk smukt her har været i gamle Tider. Kulturhistorikeren *Hugo Matthiessen* har i sin Bog: »Det gamle Land« (1942), S. 96 givet en malende Skildring af de gamle Landsbymarker: »Ved Sommertid, naar Gedeblad, Slaaen, Roser og Hvidtjørn stod i Blomst og mættede Luften med Vellugt, var Overdrevet skønt som et Æventyr, farverigt og straalende om Efteraaret med de rødmende Bær i Buskene og storladent i sin Barskhed, naar Skyerne kom jagende over en forreven Høsthimmel og vissent Løv fløj som Fugle fra de ensomme Bøge«.

Landsbymarkens Udskiftning 1794 var en fuldstændig Omkalfatring af det tilvante. Det gamle Landsbysamfund traadte hermed i Likvidation. Udskiftningens Gennemførelse var Forudsætningen for andre Fremskridt, for Overgangen til nye Driftsmaader og for Anvendelsen af nyttige Foderplanter. Og Fremskridtene kom. I intet Tidsrum har Viby Sogn været udsat for saa store Ændringer som i de sidste ca. 150 Aar. Skove blev ryddede, Bakker, Skrænter og lidet dyrkelige Arealer blev beplantede, Jorderne drænedes, saa Overfladevand og Vandpladsker nu sjældent ses. Hvor der før

var sure, ufrugtbare og sumpede Strækninger, er nu uddrænede, faste og rene Marker, hvor en stor Afgrøde høstes hver Sommer. Engene blev ligeledes afvandede, Vandløb og Veje reguleredes, Høje sløjffedes, Stengærder og Diger kørtes sammen i Aartierne efter Udskiftningen for at styrke Markfreden, men de fleste af disse er igen fjernede og erstattede af et Traadhegn, — men ikke mindst Planering og moderne, solid Bebyggelse har været med til at skabe store Forandringer i vort Sogns Fysiognomi, saa nu er der intet tilbage — uden enkelte gamle Bygninger, der erindrer om den gamle tredelte Landsby og dens Agerbrug.

*

Den første Omtale af Viby Sogns Udskiftning 1794 findes i Greger's Begtrups Værk: »Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark« V (1808), S. 469. Begtrups Oplysninger fra Sognet er fra 1805. Han nævner, at Udskiftningen, hvor ufuldkommen den end er paa de fleste Steder, har den dog bidraget særdeles meget til Agerbrugets Forbedring. »Mange flere Tønder Land dyrkes nu og dyrkes bedre. Bonden bruger ved sit Jordbrug mere Eftertanke, da han har friere Hænder. Den forøgede Produktion bidrager til flere Familiers Underhold og Jordens stigende Værd«. Der var kun faa Indhegninger, idet Bønderne ingen Lyst havde til at hegne; kun Herregaardene havde i 1805 deres Marker hegnede. Jorddiger, som de mest brugelige, ansaaes for et forgæves Arbejde, naar Naboerne med Uvilje fredede og skulde tvinges dertil.

I 1805 var der i Viby Sogn 31 Gaarde. Der var da 24 Huse. Fri Gaarde var *Præstegaarden* og *Marselisborg*. Herregaardens Jorder var Ler, Muld og sandagtige. Engene var tildels sumpige og tildels ufrugtbare, det ene Aar med det andet avledes 350 Læs Hø. Tørve-mosen var ikke god, men Gaarden havde dog aarligt de fornødne Tørv derfra. Marselisborg Mark (533 Tdr. Ld., Eng 110, Mose 7) var inddelt i 9 Vange eller Indtægter. De 4 brugtes til Sæd og de 5 hvilte. Dyrkningsmaaden var saaledes: af de 4 til Kornsaed udnyttede Marker indtoges een aarlig til Grønland, som pløjedes to Gange til Byg; de øvrige til Rug, Havre, Ærter eller Vikker pløjes kun een Gang. Al Gødningen udføres om Efteraaret. Den aarlige Udsæd var Rug 45 Td., Byg 60 Td. og Havre 120 Td. Gaardens Besætning var 160 Kreaturer, som fodredes og græssedes. Til Marselisborg laa Viby og Holme Sognes Kirke-Korntiender, hvis tien-deydende Hartkorn var 296 Td. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., hvoraf Tienden oppebæres in natura. De paa Hovedgaardens Mark væren-

de Skove, nemlig: Ladegaards-Skoven og Hestehaugen til Stampe-
møllerne indeholdt et Areal af 346 Td. Land, som bestod af Eg og
Bøg, fredet og i god Stand.

Ved de paa Godset passerede Udskiftninger var der fra Viby
sket 4 Udflytninger.

Da Lektor J. H. Bredsdorff o. 1822 og i 1825 samlede agrarhisto-
risk Stof for Landhusholdningsselskabet til en Bog om Landbruget
i Aarhus Amt (udkom 1827) havde i Ning Herred Udparcellering
af Jorderne fundet Sted i alle Sogne undtagen Maarslet og Tran-
bjerg. Alle var enige om, at Følgerne af Udparcelleringen var, at
Folkemængden tog til. For Viby Sogns Vedkommende forholdt det
sig da ogsaa saaledes, at Indbyggerantallet var i Vækst. Aar 1769
var her 351 Mennesker. 1787 var Tallet steget til 400. 1801 var det
naaet til 411, og i 1834 var det oppe paa 601 Personer.

Folketallets Stigning bidrog til, at nogle uopdyrkede Jorder
blev drevet, samtidig med at Kreaturerens Antal forøgedes. I Til-
slutning hertil føjer Bredsdorff følgende Bemærkninger: »Der-
imod ser man ikke, at Udparcelleringen har bidraget til at forbedre
Dyrkningsmaaden eller at forædle Qvægholdet; og heller ikke
mener jeg, at man med Grund kan vente dette af Parcelleringen.
Parcelleringen er derimod en naturlig Følge af Forbedring i disse
Puncter; thi ved forædlet Landbrug sættes man i Stand til at ernære sig af et mindre Areal end ellers. Fattigdom er forøget; det
tilstaaes; men derfor er det ikke sagt, at Almenvelstanden er taget
af, siden Parcelleringen begyndte. (Uden Tvivl er den det, men af
andre Aarsager). Det skader ikke, at der er flere Fattige, naar de,
som skulle forsørge dem, paa samme Tid bedre ere i Stand dertil.
Det er unægteligt, at Fordelen af et stort Folketal, idet det for-
mindsker Arbejdslønnen, til en vis Grad erstatter det Tab, som
forvoldes af en forhøjet Fattigskat. At desuden Fattigdom ikke er
en nødvendig Følge af en nok saa liden Parcellering, kan sluttes
deraf, at mange jordløse Huusmænd og Indsiddere leve uden at
blive Fattiglemmer; hvorfor skulde da de smaa Jordbrugere nød-
vendigen blive det? Men rigtig nok kan et for stort Folketal til
Araafet være en Ulykke, da det Tilfælde kan indtræffe, at Jorden
ikke, om Dyrkerne ere nok saa arbejdsomme, kan ernære dem ...
Uden Tvivl dyrkes Jorden i Almindelighed med mere Flid paa
Parcellerne end paa de store Gaarde, fordi det Meste gjøres med
egne Hænder; men forsaa vidt som Parcellerne skulle drives ved
Villighedsarbejde, drives de kun maadeligt ... Hvis det var muligt
at paalægge de nye Parcellister at stille et Slags Caution for at

de ikke — uden i Tilfælde af langvarig Sygdom eller deslige Uheld — skulde falde Fattiggassen til Byrde, saa vilde de værste Følger af Udstykningen forebygges. Ifald det skulde være at befrygte, at Folkemængden skulde tiltage i en ikke ønskelig Grad, saa kunde dette ogsaa tildeels forhindres derved, at undertiden flere Gaarde bleve forenede til een. Den fuldkomneste Frihed i denne Henseende vilde og, ligesom Frihed til at parcellere, forhøje Ejendommenes Værdie . . Enhver Ejendom tiltager i Værdie i Forhold til den Raadighed, man erholder over den.«¹⁾

Det er ikke uden Interesse at stifte Bekendtskab med J. H. Bredsdorffs Betragtninger, især nu saa længe efter, hvor man til Fulde er klar over de uhyre Fremskridt for Samfundet, det har været, at Udstykning og Udparcellering har fundet Sted samtidig med det stedse stigende Befolkningstal, der for vort Sogns Vedkommende jo har taget et næsten eventyrligt Opsving, navnlig i dette Aarhundrede.

Bredsdorff karakteriserer Sognets Jorder som »dels sandige, dels lerblandede, med Underlag dels af Sand, dels af Ler, dels jævne, dels bakkede«. Disse Oplysninger afviger ikke ret meget fra, hvad der i Traps Danmark VII, 4. Udgave (1926), S. 218 oplyses herom: »De mod Syd og Vest højtliggende, dels bakkede, dels jævne Jorder (Bjerget, 64 m) er afvekslende sandede og lerblandede med Underlag af Grus og Ler. Langs Aarhus Aa, Dødeaa og ved Brand Sø er der store Engstrækninger«. I Tiden o. 1825 havde Bønderne deres Jord paa et eller to Steder. Nogle brugte Brakning, og i 1827 havde nogle begyndt med Mergling, bl. a. Ejeren af Saralyst, hvis Jorder var sandige. Man havde dog ikke endnu sporet synderlig Virkning af Merglingen, der jo ellers senere skulde vise sig at være et stort Landbrugsfremskridt. Dyrkningsmaaden fandt Sted i denne Rækkefølge: 1 Byg, gødet. Eller Byg lidt gødet, eller blot Byg. 2. Rug. Eller Rug gødet eller blot Rug. 3. Byg. Eller Byg ugødet. 4. Havre eller Ærter, ugødet. Derefter fire Aars Hvile eller igen Havre, undertiden Byg. Der kunde ogsaa være enkelte som havde en Dyrkningsomgang paa seks eller syv Aar med Havre i de to sidste Omgange, og saa var der 4 til 6 Aars Hvile.

Disse fra Fædrene nedarvede Skikke, at man f. Eks. tog langstraaede Afgrøder fem Gange i Træk og saaede Rug eller Byg, var naturligvis, set med vor Tids Øjne, ikke heldige. Var man sent

¹⁾ J. H. Bredsdorff: Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand. Aarhus Amt. 1827. S. 14-17. Om Viby Sogn se endvidere S. 19, 23, 35, 38, 41, 43, 52, 58 samt Tabel 10.

færdig med Byghøsten, kunde det have til Følge, at Rugen ikke kom i Jorden i den tidligere Bygvang førend henimod Mortensdag 10. November eller to Maaneder for sent; derfor blev den tynd og »pissele« og gav kun en ringe Afgrøde. Paa disse Forhold blev der bedret længere hen i Aarhundredet, efterhaanden som nye Agerdyrkningsmetoder blev kendte og anvendte.

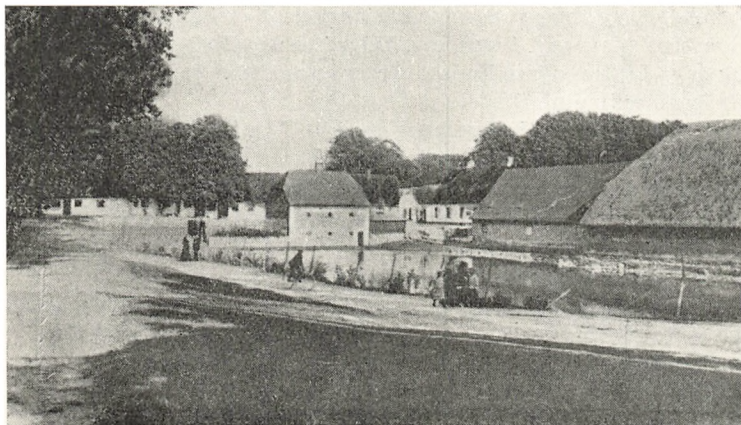
J. H. Bredsdorff oplyser 1827, at der i Viby Sogn ingen udyrkede Jorder laa hen.

Hermed menes vel, at intet laa hen i Hede eller Overdrevsgræsning. Der brugtes ingen Stude til Markarbejdet, og man havde de sædvanlige Agerdyrkningsredskaber, og det nævnes som noget særligt, at der i Sognet fandtes nogle Rensemaskiner. Det vilde dog være gavnligt, om der fandtes Samlinger af Agerdyrkningsredskaber, »hvoraf Bønderne kunde lære at kende dem«. Hornkvæget var i Ning Herred smaat eller af Middelstørrelse. Antallet var omtrent 2 Køer pr. Tønne Hartkorn i Viby Sogn. Hesteavlens var 1825 snarest i Aftagende som Følge af Pengetrang; det var i de vanskelige Landbrugstider, der strakte sig gennem Aarene o. 1818—1828. Man havde 1 Hest pr. Td. Hartkorn. Faareavlens var ret god, men man havde kun indenlandske Faar. Malkekøer ansaas for fordelagtigt at have, da Stude ikke kunde afsættes. Landbrugets Produktion var det let at sælge i Aarhus.

Kornets Modningsregler var for Rugens Vedkommende, naar Kærnerne var haarde. Byg, »naar det har været i de røde Rader«. Havre, naar den var gul. Kartoffelavlens udbredte sig i 1825. Da var nogle af Bønderne ogsaa ved at indse Vigtigheden af at skaffe sig godt Sædekorn. Der var ingen Sommerstaldfodring. Markfred var der ingen af i den Tid, Bredsdorff samlede Oplysninger til sin Bog. Kun saare faa rejste da nyt Hegn eller vedligeholdte det gamle. Dette var til Ulempe, idet Kreaturerne saa kunde gaa i anden Mands Korn og gøre Skade. Der var ellers blevet udstedt en Lov om Markfred den 29. Oktober 1794. Den har man sagtens ikke taget meget Hensyn til i Vibyegnen i 1820erne, siden Bredsdorff nævner, at der her ikke var Hegn og Fred paa Markerne. Ved Plakat af 14. Juli 1837 blev den nuværende Orden om Markfred stadfæstet. Og nu gik det fremad overalt med Lov og Orden paa Landsbyjorderne. Der skulde betales Bøde, hvis Kreaturerne løb paa fremmed Grund og gjorde Skade. Hvor der ikke var Diger eller Hegn, blev, hvor det var nødvendigt, i 1830erne og senere saadanne Skel anbragt mellem de enkelte Gaardes Marker, saa nu blev der efterhaanden den Lov og Fred paa Jorderne, som nu er

fremherskende. Fra Aartierne omkring 1830—70 stammer mange af de Jorddiger og store Hegn, som endnu i de fleste Tilfælde er bevarede rundt i vore Landsogne, hvor disse Markskel i Forening med den spredte Bebyggelse er med til at give det danske Bonde-land det Udseende, som vi kan glæde os over den Dag i Dag.

Paa Marselisborg var Jordernes Kulturtilstand maadelig indtil 1832. Marken var fuld af Mosehuller og Smaahøje, men alt blev ryddet, jævnet og opdyrket i Tiaaret 1831—42. C. P. R. Ingerslev blev i 1832 Medejer af Marselisborg, og fra 1835 var han Eneejer af Godset, som han med stor Dygtighed drev frem. Her som andet-

Marselisborg o. 1900.

steds var det Herregaardene, der gik foran, hvor det gjaldt Landbrugets Fremskridt, og Omegnens Bønder kunde lære meget ved at iagttage en god Herregaardsdrift.

En fortrinlig Hjælp for Ingerslevs Reformarbejde var det, at der var en dygtig Forpagter paa Marselisborg ved den Tid, han overtog Godset. Denne Forpagter hed *Hans Chr. Møller* (1776—1838). Han var i Foraaret 1828 kommet hertil som Forpagter for en 10-aarig Periode. Det var i en Tid, da det gik fremad for Landbruget. Landbrugskrisen 1818—28 var nu overstaet og Tiderne opadgaende. Som Forpagter paa Marselisborg nød Møller, der var Krigsraad, megen Anseelse for sin store Indsigt i Landvæsenet; hans Viden var bygget paa udmærkede teoretiske Kundskaber i Forening med mange Aars praktisk Erfaring. Han døde 4. Januar

1838, et Par Maaneder før han skulde have afstaaet sin Forpagtning. Samtiden gav ham det smukke Eftermæle, at han utvivlsomt havde bidraget saare meget til Agerbrugets Fremme i Aarhus-egnen¹⁾.

Casper P. R. Ingerslev lod straks efter sin Ankomst til Marselisborg betydelige Jordarbejder foretage; Marken udgrøftedes og mergledes, Skovgrænserne reguleredes og Skovene hegnedes¹⁾. Dræningen gennemførtes fra 1856 til 1866, og Dybpløjning og Grubning²⁾ paabegyndtes i samme Periode. — Engene stod tidligere under Vand hele Vinteren og forsumpede om Sommeren. Vandkraften fra Aarhus Mølle købtes i 1871, hvorpaa Vandstanden sænkedes, og Engene tørlagdes i fornødent Omfang, derefter kultiveredes disse ved Planering, Udgrøftning, Gødskning og Besaa-ning. — En Del nyere Redskaber brugtes i 1896, saasom Reolplove, Radsaamaskine m. fl.

I 1832 indførtes Kobbølbrug med 10 Vange: Brak, 5 Kornsæd (med nogen Afveksling med Ærter, Kartoffler og efter 1850 med Roer) og 4 Græsmarker. — Der gødedes til Brakken og den 2den Bygmark. — I 1863 indførtes en 7 Marksdrift med Brak hver 14. og Roer hver 14. Aar, altsaa:

1. ½ Blandsæd, gødet, høstet grøn og derefter halvbrakket ½ Hel-Brak, gødet.
2. ½ Vintersæd ½ Vintersæd
3. ½ Roer, gødet ½ Byg.
4. Byg.
5. Havre.
6. og 7. Græs.

I Udlægsmarken saaedes 10 Pund rød og 1 Pund hvid Kløver, 2 Pd. Alsikke, 2 Pd. Thimothe, 3. Pd. engelsk og 2 Pd. italiensk Raigræs, 4 Pd. Hundegræs, 2 Pd. Draphavre og 1 Pd. humleagtig Sneglebælg.

1837 var der i Viby Sogn af privilegeret Hartkorn: 85 Tdr., 5 Skp. Ager og Eng. Skovskyld: 1 Td. 2 Fdk. Dette Hartkorn hørte til Marselisborg. Af uprivilegeret Hartkorn var der: 157 Tdr. 2 Skp. ½ Alb. Skovskyld: 1 Td., 4 Skp., ½ Alb.

1) N. P. Østergaard har i Aarhus Amtstidende 2. Januar 1941 skrevet en Levnedsskil-
dring af H. Chr. Møller.

1) 1842 nedbrændte Marselisborg Hovedgaard med Undtagelse af Hovedbygningen og Mejeriet. Bygningerne opbyggedes med Grundmur nævnte Aar.

2) Behandle Jorden med en Grubber, et harvelignende Redskab med faa, svære Tænder, og som oftest med Styr som en Plov, bestemt til at løsne Jorden i større Dybde.

Matrikuleret Kongetiende Hartkorn var der 17 Tdr. 2 Skp. af, og matrikuleret Kirketiende Hartkorn, 19 Tdr. 6 Skp. Sognets tiendeydende Hartkorn udgjorde i Kongetiende: 157 Tdr. 2 Skp. 1½ Alb. I Kirketiende: 157 Tdr. 2 Skp. 1½ Alb. I Præstetiende: 157 Tdr. 2 Skp. 1½ Alb. Af hele Sognet ejede offentlige Stiftelser: 6 Tdr. Htk. 2 Skp.

Marselisborg var en Hovedgaard med fri Hovedgaardstaksts Retighed. Dens Hartkorn angives 1837 til 71 Tdr. 5 Skp. Selvejergods opgives i Antal til 15 og med 77 Tdr. Hartkorn. — Fæstegodset havde da af hoverifrit Hartkorn: 46 Tdr., 6 Skp. Af den Slags Gods var der 7 Gaarde med Htk. fra 8 til 4 Tdr., med ialt Htk. 38 Tdr. 1 Skp., 2 Gaarde med fra 2 til 1 Td. Htk., med ialt 3 Tdr. 3 Skp. Htk. Med under 1 Tdr. Htk. var der af Fæstegods 18 Ejendomme med ialt af Hartkorn 5 Tdr. 2 Skp. Desuden var der 7 Huse uden Jord.

Fra 1837 og 1838 har man statistiske Oplysninger om Sognets *Kreaturantal* m.v. I Juni 1837 var der her 490 Køer, i Februar 1838 var Tallet 485. — Stude og Tyre over 3 Aar gamle havde man i Juni 1837: 18 Stk. I Februar 1838: 13. Ung Kvæg til Opdræt i Juni 1837 var paa Tallet 114, i Februar 1838: 104. — Hestenes Antal i Februar 1838 var 160, deraf 1 forædlet med engelsk Blod. Plage og Føls Antal var samme Aar og Maaned 44, deraf 1 forædlet ved engelsk Blod. — Svin og Grise havde man i Juni 1837: 84 Eksemplarer af, men i Februar 1838 kun 40. — Faar og Lam var der i Juni 1837 ikke mindre end 749 af, i Februar 1838: 531. Af Bistader var der i Juni 1837: 54, i Februar 1838: 64.

Vender vi os til Jordens Besaaing var der i 1838: 187 Tdr. Land tilsaaet med Rug. Den gav 6 Fold. Byg var der saaet i 384 Tdr. Land; den gav ligeledes 6 Fold. Det samme var Tilfældet med Havre, der var saaet i 414 Tdr. Land. Ærter og anden Bælg-sæd optog 81 Tdr. Land og gav ogsaa 6 Fold. Kartoffler og anden Rodfrugt optog et Areal af 275 Tdr. Land og gav 9 Fold. Hertil kommer saa, at der i 1838 avledes i Kløver eller Græsfrø: 97 Lispund (1 Lispund er 8 kg). 11 Tdr. Land var besaaet med Hør, der gav 55 Tønder Frø. Af uheglet Hør var der 88 Lispund.

Ialt var der i Sognet i 1838 tilsaaet 1352 Tdr. Land foruden det Areal, der afgav de 97 Lispund Kløver eller Græsfrø. Til Sammenligning kan nævnes, at Aar 1682 beløb Viby Sogns dyrkede Areal sig til ialt 1270,8 Tdr. Land. 1859 havde Sognet 781 Indbyggere. Det var paa 2940 Tdr. Land og havde allerede dengang et ikke ringe industrielt Erhverv. 282 Tdr. Land var nævnte Aar Fredskov.

Sognet havde da 37 Gaarde og 44 Huse, hvoraf 18 Gaarde og Ejendomme og 32 Huse laa udenfor Byerne: Viby og Viby Terp. Vi har her et godt Bevis paa Udparcelleringen og Udflytningen fra den gamle hjemlige Dobbeltby, som Viby og Terp var. Til Sammenligning med 1859 kan nævnes, at i 1682 havde Sognet ialt 27 Gaarde og 11 Huse foruden Marselisborg. Det er først efter 1800, man rigtig har taget fat paa Udflytning og Udparcellering, hvad det stigende Folketal ogsaa har krævet. Men en Stigning paa 10 Gaarde i Løbet af 177 Aar er egentlig ikke meget. Saa er, som det ogsaa var at vente, Stigningen af Husenes Antal mere mærkbar, fra 11 til 44, altsaa 33 nye Huse i det angivne Aaremaal. De 32 af de nytilkomne 33 Huse laa som nævnt uden for Viby og Terp, og de er da alle opført efter Udskiftningen 1794. Vi skal op efter 1830, inden Nybygningen af Huse tager Fart, hvad man kan skønne af Folketallets Vækst. 1801: 411. 1834: 601. 1840: 623. 1845: 617. 1850: 642. 1855: 784. 1859: 781. 1870: 1362. Sidstnævnte Aar var der i Viby By og Mark: 46 Gaarde og Ejendomme, 33 Huse med og 90 uden Jord. Af disse laa de 21 Gaarde og 98 Huse udenfor Byerne. En Del af disse Huse kom i 1874 til at høre under Aarhus (Bydelen *Frederiksbjerg*), idet det 29. Maj 1873 bestemtes at henlægge 88 Tdr. Land til denne Købstad (se I, 272).

Efter 1874 havde Viby Sogn et Areal paa 2852 Tdr. Land. Heraf optog Marselisborg de 675 Tdr. i Ager og Eng foruden Gaardsplads og Have c. 10 Tdr. Land. Hertil kom saa Skovarealet paa ca. 600 Tdr. Land. Gaardens Hartkorn var i 1896 ialt 63½ Tdr. Hovedgaardstakst og af Skovskyld ca. 10 Tdr. Hovedgaarden stod for Hartkorn 51¼ Tdr., medens Resten hvilte paa Afbyggerejendommene.

Gaarden laa daarlig i sin Mark, der var af forskellig Bonitet, lige fra meget svær Jord paa Lerunderlag til den allerletteste Muldjord paa Grus; dog var Størstedelen temmelig dybe Muldjorder paa Lerunderlag. Terrænet var ret kuperet. Engen havde tidligere været meget kold og sur, men Forholdene var i 1890erne bedre, siden Vandstandene i Aarhus Aa i 1871 var blevet sænket. Dog var en Del af Engen stadig meget sur, tildels bevokset med Rør. Den kunde ikke overrises. Om Landbruget paa denne det gamle Viby Sogns største Ejendom kan fra 1890erne endvidere oplyses, at Gødningen her behandles paa almindelig Maade, der benyttedes megen Halm i Møddingen, men alligevel blev der en Del Aile og Urin, som paakørtes Græsmarken. Af Kunstgødning benyttedes i nogle Aar forskellige Sorter, tilsyneladende uden Udbytte, se-

nere blev der anvendt Renovation til Roer og paa Engene, undertiden ogsaa til Hvede; tidligere indkøbtes der Hestegødning fra Aarhus i stort Omfang, i 1896 en Del mindre. Besætningen paa Hovedgaarden var da sædvanlig ca. 150 Køer og fornødent Ungkvæg, da Besætningen hovedsagelig blev rekruteret ved eget Tillæg. Her fandtes en ældre Stamme, sorte eller ialtfald meget mørke Køer, stammende fra en i 1860 indkøbt sort Tyr fra Grenaaegnen, hvilken Tyr rimeligvis har været en Blanding af Jydsk og Angler. — Sædvanligvis holdtes c. 20 stærke Arbejdsheste og 1 à 2 Par Trækstude. Af Svin holdtes faa, fordi Mælken som oftest solgtes til Aarhus. — Vinterfoderet til Besætningen er den almindelige, dog bruges til sine Tider *Bærme*¹⁾. Køerne tøjres om Sommeren, kun til enkelte Tider har det været brugt at staldfodre. Udbyttet var i de senere Aar inden 1896 c. 5000 Pund Mælk pr. Ko aarlig. Paa Grund af Mælkesalg var Centrifuge indført. Ismejeri brugtes som Regel, dog til enkelte Tider Bøtter. I Tiden omkr. 1896 dreves Fjerkræholdet efter en temmelig stor Maalestok. Der holdtes i Reglen 9 faste Karle foruden Røgttere og Staldkarl, endvidere selvfølgelig de nødvendige Piger. Resten af Arbejdsstyrken var Husmænd, hvoraf en Del var faste Husmænd, der fik fri Bolig med Ildebrændsel og Have.

Skatterne paa Amtsstuen androg aarlig c. 2000 Kr. og til Kommunen c. 1800 Kr. Brandforsikringen for Bygningerne paa Hovedgaarden var i 1896: 181,822 Kroner²⁾.

1896 erhvervede Aarhus Kommune Marselisborg Gods paa omtrent 1250 Tdr. Land, hvoraf de ca. 900 Tdr. Land indlemmedes 1. Januar 1899 (efter kgl. Resolution af 7. December 1898³⁾). Resten af de købte Arealer blev først indlemmet under Aarhus 1. Oktober

1) Gaardmændene i Viby købte ogsaa Bærme til deres Kreaturer. Det var paa Bryggerierne i Aarhus (Ceres m. fl.), Bærmen erhvervedes. Det var en stor Fordel for Landbruget i Viby, at der kunde købes Bærme. Kreaturerne blev hurtigt fede og gav rigelig Mælk, naar de fik dette Foder. Bærmevognen fra Viby købte Redaktør Bertel Jensen (1862—1948) af Gdr. Poul Sloth paa Fredensgaard. Vognen findes nu i Den gamle Bys Bryggeri. Fodring med Bærme hørte op, da Brænderierne blev nedlagt. Til o. 1910 købte Viby Gaardmænd endnu Bærme i Aarhus. De mente slet ikke, de kunde klare sig uden dette udmærkede Kreaturfoder, men Tiden har vist, at det har gaaet endda uden Bærme. I ældre Tid tog Bønderne til Marked med deres bærmefedede Kreaturer. Paa Markedsdagene, der helt gik tabt for dem som Arbejdsdage, drak Mændene mange Lidkøb, undertiden blev de endog fulde (meddelt af Redaktør Bertel Jensen, 1943; jfr. I, 151).

2) I. B. Krarup: Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden. Tillæg til Første Bind (1896), 180—182.

3) Viby fik da i Erstatning fra Aarhus Kommune 75.000 Kr., samt Viby Kirke med Tiende, ialt 20 Tdr. Hartkorn og nogle Jordlodder.

1907. Et saa stort Bortsalg af Jord, hørende til Viby Sogn, har været af indgribende Betydning, ikke mindst i landbrugsmæssig Henseende, for vort udvalgte Landomraade.

Af Viby Sogns 2852 Tdr. Land var i 1896 de 1387 Tdr. besaaet, deraf med Hvede 44 Tdr. Land, Rug 202, Byg 287, Havre 521, Bælg-sæd 10, Blandsæd til Modenhed 93, Grøntfoder 46, Kartoffler 23, andre Rodfrugter 157, andre Handelsplanter 4. Til Afgræsning henlaa 299 Tdr. Land, til Høslet, Brak, Eng m. m. 646, Have 65, Skov 345, Moser 21, Kær 10, Hegn 10, Stenmarker 3, Veje og Byg-gegrunde 54 Tdr. Land.

Kreaturholdet var i 1898: 256 Heste, 895 Stkr. Hornkvæg (deraf 675 Køer), 257 Faar, 493 Svin og 38 Geder. Ager og Engs Hartkorn og halv Skovskyldshartkorn¹⁾ var i 1895: 247 Tdr. Der var da 51 Selvejergaarde med 228 og 77 Huse med 19 Tdr. Htk. og 2 jordløse Huse.

Efter Salget 1899 gik følgende Ejendomme bort fra Viby Sogn: Marselisborg, Louisenhøj og Frederiksminde, Skovriderboligen Louisenlund, Traktørstedet Fiskerhuset, Magdalene Mølle og Frederikshøj Kro. Siden 1899 har Viby Sogn haft de Grænser, det har den Dag i Dag. Dets Areal er nu 1083 ha. 1905 var dets samlede Hartkorn 184 Tdr. Land. Der fandtes da her 46 Gaarde med 165 og 135 Huse²⁾ med 19 Tdr. Htk. samt 2 jordløse Huse.

1919 var af de 1083 ha de 13 ha besaaet med Hvede, med Rug 31, Byg 100, Havre 164, Blandsæd til Modenhed 17, Kartoffler 71, Foderroer 142 ha. Brak udgjorde 13 ha, Grøntfoder og Græsning 307, Haver o. lign. 62, Tørvemoser 3, Skov 25, Vandareal 4. Kreaturholdet var i 1924: 279 Heste, 668 Stkr. Hornkvæg (deraf 412 Køer), 49 Geder, 13 Faar og 1450 Svin.

Mere og mere af Sognets Jord inddrages til Bebyggelse, saa Landbrugsarealet bliver her mindre for hvert Aar, der gaar. Det forholder sig derfor med Viby Sogns Landbrugsstatistik, at Tallene bliver mindre for hver Gang en Optælling finder Sted. Dette ses af de følgende Oplysninger paa Arealbenyttelse og Husdyrbestand fra vort Sogn, venligst tilsendt 25. September 1948 fra Det statistiske Departement.

1) Skovhartkorn blev kun regnet for det halve i Matriklen, selv om det blev vurderet helt. Der regnes i Gennemsnit med 5,5 ha til 1 Td. Htk. i Viby Sogn.

2) 1930 var der i Sognet 1590 Husstande. Mænd 2960; Kvinder 3126. Tilsammen 6086, en Stigning paa 1010 i Femaaret fra 1925, da Folkemængden var 5076.

Arealbenyttelse i Viby Sogn.

	15. Juli 1929	29. Juni 1940	26. Juli 1947
	ha	ha	ha
Hvede	34	28	5
Rug	1	13	4
Byg	122	93	95
Havre	107	89	69
Blandsæd	18	16	6
Ren Bælgsæd	»	»	1
I alt	282	239	180

Kreaturbestanden i Viby Sogn.

	15. Juli 1929	29. Juni 1940	26. Juli 1947
<i>Heste:</i>			
Hingste, 3 Aar og derover	3	»	»
Vallakker, 3 Aar og derover	97	76	77
Hopper, 3 Aar og derover	71	41	32
Plage, 1—3 Aar	2	3	8
Føl under 1 Aar	2	1	2
I alt	175	121	119

Hornkvæg:

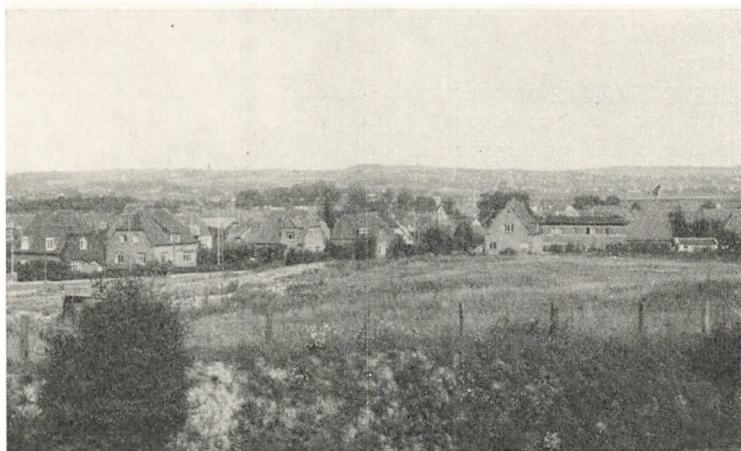
Tyre, 1 Aar og derover	30	20	6
Stude, 1 Aar og derover	1	»	»
Køer og Kvier, som har kælvvet	472	385	269
Kvier, som ikke har kælvvet	135	156	77
Kalve under 1 Aar	124	155	77
I alt	762	716	429

Svin:

Avlsorner	7	5	2
Første Gang drægtige Søer	} 133	14	2
Andre drægtige Søer		20	8
Diegivende Søer	} 49	16	2
Gold søer		9	8
Udsættersøer til Slagtning		2	»
Pattegrise hos Søerne	} 1194	105	17
Fravænnede Grise under 35 kg		94	44
Svin paa 35—60 kg		217	92
Fedesvin (Slagterisv.) 60 kg og derover		135	92
I alt	1383	617	267

	15. Juli 1929	29. Juni 1940	26. Juli 1947
<i>Høns:</i>			
Haner, ½ Aar og derover	485	24	41
Høner, ½ Aar og derover	8108	3715	2401
Kyllinger under ½ Aar	8042	2165	3559
I alt	16635	5904	6001

I 1949 er der i Viby Sogn 40 Gaarde og Husmandsejendomme og 29 Gartnerier. Siden 1930 er ikke mindre end 11 Landbrugsejendomme, større og mindre, udgaet af Matriklen. Landbrug og

Udsigt over Viby 1949.

Gartneri er her stadig paa Højde med det bedste i Tiden, men da Salget af Jorder til bymæssig Bebyggelse ikke vil aftage, kan man regne med, at ved næste Aarhundredskifte er der ikke meget Landbrug tilbage i Viby Sogn. De Arealer, der til den Tid ikke er bebyggede, vil antagelig fortrinsvis blive udnyttet til Gartneri. Erhvervslivet vil da som nu (se I, 246—78) her mest være præget af industrielle Virksomheder.

SKOV OG MOSE

Paa Grund af Terrænforholdene har Opdyrkningen af Viby Sogns Jorder fra gammel Tid været vestlig orienteret. Her er det meste af den gamle Skov, som har dækket Hovedparten af Landskabet, i Aarhundredernes Løb blevet ryddet. Tilbage er her nu kun *Viby Høskov*.

I Sognets sydvestlige Del var førhen den saakaldte *Viby Bøgeskov*. Den lod Baron Chr. R. Ph. Gersdorff, der ejede Marselisborg 1772—1800, aldeles omhugge. Ogsaa af Marselisborg Skov blev meget ødelagt i Gersdorffs Tid, men i 1827 kunde J. H. Bredsdorff i sit Værk om Aarhus Amt, S. 41, dog oplyse, at den af Baron Gersdorff¹⁾ ruinerede Skov ved Marselisborg ved den senere Ejer, Baron Fr. J. Chr. Güldenchrone, var blevet beplantet med Fyr, Gran, Lærketræ og Birk, »som alt nu staar i en herlig Væxt«.

1804 blev Viby Skov samt Marselisborg Gods' andre Skove udskiftede fra alt Fællesskab med de græsningsberettigede, og den Del af Skaade og Tors Skove var i 1807, i Overensstemmelse med Forordningen af 27. September 1805, taget under Fred og anordningsmæssigt indhegnet. Paa Viby Skov arbejdedes »nu for Tiden«, skrev Baron Güldenchrone 1. Juli 1807²⁾.

Viby Høskov var i 1807 i god Grøde. Den bestod af Eg og Bøg og havde da ialt i Skovskyld 1 Td. 4 Skp. ½ Alb., hvoraf Ejeren til Marselisborg svarede alle kongelige Skatter.

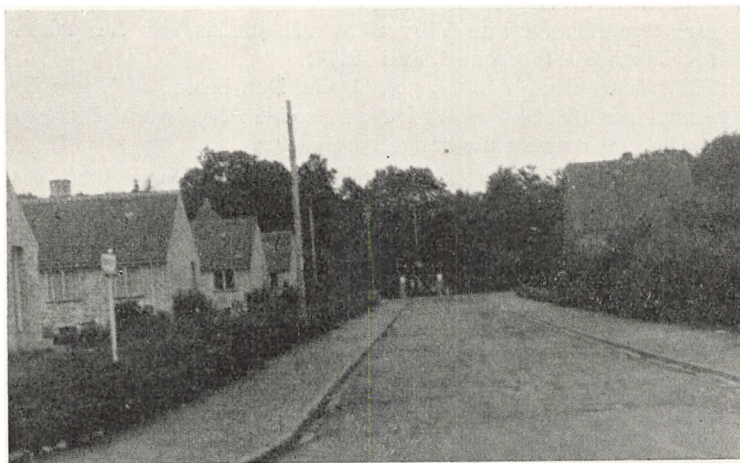
Den 27. Juni 1857 købtes Viby Høskov (Mtr. Nr. 98) af H. C. Hviid, der ejede den Gaard, som senere fik Navnet Vibygaard (Mtr. 24 a b, 36 a, 37 b, 75 a, 78, 102, 24 ef). Skovskyld var da 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Samtidig købte H. C. Hviid et Stykke Skovfogedjord (Mtr. Nr. 102), Htk. 2 Skp. 2 Fdk. Dette Areal blev 15. Juni 1870 solgt til Rasmus Rasmussen Gissel. — 1867 var der Planer fremme om at faa Høskoven fældet. I Sogneraadet gik man

¹⁾ Om Gersdorff verserede der flere Anekdoter, der viste, at han ikke havde opfundet Krudtet (se Evald Tang Kristensen: *Jydsk Almueliv II*, Nr. 223).

²⁾ Gregers Begtrup: *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark V* (1808). 591. — Om den store og smukke Marselisborg Skov, der siden 1899 har hørt til Aarhus Kommune, skal her ikke gives nærmere Oplysninger (se I, 272).

Fra Viby Høskov 1949.

Hømsevej ved Viby Høskov 1949.

dog ikke med herpaa, dels fordi den var den eneste Skov mod Vest og gav Læ, og dels virkede den smukt i Landskabet. I Sogneraadsprotokollen 2. Januar 1868 svarede man paa H. C. Hviids Andragende om at rydde Viby Høskov med et Nej, et Svar, man stadig har god Grund til at være glad for (se I, 9).

Viby Høskov købtes 29. Januar 1870 af Generalkonsul Hendrik Pontoppidan, Hamborg, der i 1867 havde erhvervet Constantinsborg i Nabosognet Ormslev. H. Pontoppidan ejede saa Skoven til 1899, da han gav den til sin yngste Datter, Fru Marie (Mary) Louise Broge, der 9. Februar 1899 var blevet Enke efter Hans

Sydlig Del af Viby Høskov 1946.

Broges Søn, Grosserer H. W. Broge. Fru M. L. Broge ejede Viby Høskov til 1913, da hun solgte den til Fabrikant P. Ravnsø, Viby Træskofabrik. Godsejer Alfred Pontoppidan, der var Ejer af Constantinsborg 1885—1938, passede Høskoven i de Aartier, den ejedes af hans Fader og Søster. P. Ravnsø solgte Skoven 1. Oktober 1929 til Gartner Chr. Christensen, Trige, og hans Broder, Gartner Søren Christensen, Aarhus.

Viby Høskov, der er 15 ha, 7989 m² (o. 30 Tdr. Land), har en smuk Beliggenhed. Den er en Pryd i Landskabet, og der er fra den en skøn Udsigt hen over Brabrand Sø. Rimeligvis indgaar Høj- i Navnets Forled (I, 27). Der findes en i 1948 fredet Oldtidshøj i denne Skov. Højen, hvis Top er afgravet, er en Rundhøj, ca.

8 m i Tværmaal og 1½ m høj. Den noget ødelagte Høj er bevokset med Bøgetræer, isøvrigt den Træart, der dominerer i Høskoven.

Gaasemose er en Lavmose Nord i Viby Sogn. Lavmoser er græsklædte og findes især i vore Aadale. Af Befolkningen benyttes for disse Moser tit Benævnelser Eng eller Kær. Et Græsdække skjuler som oftest i denne Mosetype Tørvelaget, hvilket er Tilfældet i Aarhusdalen, hvor Tørveaflejringernes Askeprocent er høj, saa det er ikke 1. Klasses Tørv, der kan produceres her. Askeindholdet i Gaasemose er 14,3 %, i Aarslev Enge 28,6 %, i Taastrup Mose

Fra Villakvarteret ved Viby Høskov 1949.

14,3 %¹⁾. Tørvedybden i Gaasemosen er (middel) 0,9 m. Da den har saa stort et Askeindhold, kan eller bør Viby Sogns Lavmose ikke bruges til Fremstilling af Brændtørv. I gammel Tid blev der dog gravet Tørv her, og under den første tyske Krig 1914—18 blev der ligeledes gravet Tørv fra Gaasemosen. Disse Tørv omtales som daarlige, hvad man kun kunde vente. Senere er der ikke fremstillet Tørv herfra. Gaasemose er 15 ha i Udstrækning. Ganske vist nævnes i 4. Udgave af Traps Danmark VII (1926) S. 218, at der i 1924 kun var 3 ha Tørvemose ialt i Viby Sogn, men saa har man

¹⁾ Til Sammenligning kan anføres, at Aarhus Amts bedste Brændselsmose, Boest Mose i Nr. Snede Sogn, har et Askeindhold paa 2 %.

ikke regnet hele det tynde Tørvelags Udbredelse med, saaledes som det blev Tilfældet, da Det danske Hedeselskabs Assistenten I. C. Hansen og E. Ørnstrup i 1926 undersøgte Mosen (se Fridlev Thøgersen: Danmarks Moser, 1942, 35).

De gamle Vibygaarder havde hver deres Lod i Gaasemose, der i gammel Tid af denne Grund var delt i 18 Skifter. Man regnede med, at hver Gaard havde ca. $\frac{1}{2}$ Tdr. Land Mose. Gaasemosen, der næsten naaede helt ud til Fiskerhuset, blev imidlertid købt efterhaanden af Gdr. Rasmus Pedersen, Mosegaard, Viby. Han ejede denne Gaard (Mtr. 14 a, 39 a) i Tiden 1899—1939. Til sidst havde han købt hele Mosen, som han uddrænede. Det var dette Arealkøb, der gav Pedersen Anledning til at give sin Gaard Navnet »Mosegaard«. I 1939 solgte han Mosen til Aarhus Kommune for 2200 Kr. pr. Tønde Land, en dengang høj Pris. Arealet er siden af Storbyen delvis blevet benyttet som Affaldsplads, men det er Meningen engang at bebygge det smukt og frit beliggende Omraade, saa her vil Landskabet ogsaa med Tiden skifte Karakter. Navnet Gaasemose kan gamle Vibyfolk ingen bestemt Forklaring give paa. Enten maa det være givet, fordi Vildgæs har holdt til her, eller ogsaa er de Viby Gæs blevet drevet ud i Moseomraadet for der at nippe Græs og boltre sig i de adskillige Vandpladsker, Mosehuller og andre fugtige Steder, som forhen fandtes i Gaasemosen. Saa vidt det erindres, har der dog aldrig været nævneværdig Gaaseavl i Viby, i hvert Fald ikke i den nyere Tid. For at faa Gæs til Mortensaften og Jul rejste i nogle faa Aar den senere Gaardejer og Sognefoged Peder Sørensen (f. 1862) som Ungkarl til Mors, hvor han købte en Flok Gæs, som i en Jernbanevogn fragtedes til Aarhus for derfra at sælges videre til Folk i Viby. Der var ikke megen Fortjeneste ved denne for Sognet nyttige Gaasehandel, hvorfor Peder Sørensen heller ikke vedblev med den. Det var inden 1893, han ophørte med denne Virksomhed.

FRA DET GAMLE VIBY

Gaardene i Viby udgjorde førhen et særligt *Birk* og har altsaa hørt til en bestemt Gaard, der ikke kan have været nogen anden end den gamle *Kongsgaard* (se I, 30—33). Hvornaar denne blev nedlagt ved vi ikke, saa udelukket er det ikke, at der har været en Tid — efter Kongsgaardens Nedlæggelse og før Havreballegaard efter Reformationen 1536 blev Ladegaard til Aarhusgaard — hvor der *ikke* fandtes nogen Gaard, hvortil de Viby Bønder skulde gøre Hoveri.

I det mindste hørte Birket endnu 1547 til det fjerntliggende Skanderborg Slot, men det blev før 1565 lagt til Aarhusgaard¹⁾, og da Havreballegaard, som før havde været et særligt Len, omkring Midten af det 16. Aarhundrede blev Ladegaard til Aarhusgaard, kan der ingen Tvivl være om, at Bønderne i Viby for Fremtiden maatte gøre Hoveri til denne Gaard. Af Landgildens Sammensætning kan det ses, at Gaardenes Fæstere var Ugedagsbønder. Aarhusgaard hørte ikke til de kongelige Besiddelser, som i Frederik II og Christian IV's Tid blev forsynet med store Slotte, saa de Vibymænd har rimeligvis haft forholdsvis gode Dage, og de har ikke behøvet at udføre andet Arbejde end det, Herregaardens Avl krævede.

Det, der karakteriserer Forholdet mellem Herremand og Bonde, var Bøndernes fuldstændig økonomiske Afhængighed af Herremanden. Den bedste Dokumentation herfor afgiver Skifterne. Af 15 Skifter i Viby fra en rent tilfældig valgt Periode (1726—33) viste de 5 et insolvent Bo med Herremanden som Hovedkreditor og privilegeret Fordringshaver. Naar Skifterne giver saa trist et Billede af Bøndernes Status, saa skyldes dette fortrinsvis, at Bøndernes Afgifter, Skatter o. s. fr. var for store til deres Indtægter, og dernæst at det var Herremanden, der forestod Skiftet og — i sin Egenskab af Bondens Hovedkreditor — var direkte interesseret i, at Boet blev vurderet saa lavt som muligt. Hvad Aarsagerne nu end har været, saa staar det fast som et Faktum, at Herremanden,

¹⁾ Mogens Lebech: Jyllands gamle Retskredse (Jyske Samlinger 5 Rk. 2 Bd., 1936, 289).

naar Bondens Bo skulde gøres op, havde Arvingerne saadan i sin Magt, at han kunde bestemme, paa hvilke Vilkaar de skulde overtage Gaarden.

Under fattige Forhold hensled Bønderne deres Tilværelse Aarhundred efter Aarhundred, indtil det, efter Stavnsbaandets Løsning 1788, Udskiftningens Gennemførelse (for Viby 1794) og begyndende forbedrede Agerdyrkningsmetoder, omkring 1830 begyndte at gaa fremad for den danske Landbostand.

I Landsbyfællesskabets Tid lededes de enkelte Landsbyer af en *Oldermand* eller *Grandefoged* (Grande betyder Bymand, Nabo), der valgtes for et Aar ad Gangen. Valget gik paa Omgang mellem Gaardmændene, hyppigst i Retning med Solens Gang, fra Øst til Vest. I Aarhuseggen holdt man i de fleste Landsbyer det aarlige *Oldermandsgilde* 2. Februar, paa *Kyndelmisse*, hvorfor Gildet i Egnens Dialekt kaldtes *Kjørmesgilde*. Kyndelmisse var i det gamle Bondesamfund en af Aarets store Mærkedage. Kyndelmisse var i den katolske Tid den Dag, da Lysenes Messe (*missa candelarum*) fejredes, da Kirkelysene indviedes. Der blev denne Dag taget Varsel om det kommende Aars Afgrøde, der betød saa meget for et agerdyrkende Folk, og man betragtede Dagen som Vinterens Zenith. Halvdelen af Kvægfoderet skulde da endnu være i Behold.

Ogsaa i *Viby* holdt man Grandelavets aarlige Omgangsgilde paa *Kjørmesdaw*. Da der i det gamle Grandelav kun var Gaardmænd, var det kun saadanne, der kom med til Gildet, i den nyere Tid var ogsaa Konerne Deltagere. Gildet begyndte Kl. 5 om Eftermiddagen. Man begyndte med Spisning, varmt Mad, tiest Flæskesteg samt Øl og Brændevin. Bagefter fik man Kaffe. Der blev ikke holdt Taler ved Bordet. Bagefter opgjordes forskellige Regnskaber af fælles Interesse. Bysmeden betalte Husleje, saaledes som Bestemmelsen var siden 1863. Smedjen, der var Grandelavets Ejendom, blev solgt 1903. Sidst i Aarhundredet var der 28 Gaarde i Viby Sogn, men de var ikke alle med i Grandelavet, hvorfor Mændene derfra ejheller kom med til *Kjørmesgildet*, der gik paa Omgang mellem Gaardene. Gildet ophørte med at eksistere i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede. Efter at Spisningen og Regnskaber m. v. var overstaaet, var der Dans til Musik af et Par Spillemand. Imens der dansedes, tillavede Værtsfolkene Rom-punch; i Aftenens Løb kunde hver Gaardmand give en Bolle Punch. Værten købte Drikkevarer ind. Deraf kunde Gæsterne saa købe Boljerne (Bollerne, Bolle: større Skaal med lav Fod, Terrin,

især til Drikkevarer). Der betaltes en Daler for en Bolle Punch. Inden man gik hjem Kl. 3—4 om Morgenen, beværtedes med Sylte og Hvidkaal samt koldt Bord. Enhver smurte selv; der var nok Paalæg at tage af, Rullepølse, Faareside, Leverpostej, Medisterpølse o.s.v., som man selv sad og skar af. Den gode Mad gled ned ved Hjælp af Dram og Øl. Øllet var hjemmebrygget. Gæsterne, der selv betalte den indkøbte Spiritus, var gerne lidt fulde, naar de gik hjem. — Saaledes berettet 1947 af den 85-aarige Sognefoged og Gaardejer *Peder Sørensen*, tidligere Ejer af Viby Vestergaard.

Viby gamle Grandelav blev rekonstrueret i 1856, da det var ved

Udsigt mod Viby Vestergaard o. 1905.

at gaa i Opløsning. Under Lars Bjørnbaks Ledelse udarbejdedes nye Vedtægter, der sikkert byggede paa Byens gamle, nu glemte og forsvundne Vedtægter. Det bestemtes da, at Oldermændsgildet skulde holdes paa Kyndelmissedag. Da Grandelavet efterhaanden mistede sin Betydning, besluttede man at opløse det, hvilket skete ved et Kyndelmissegilde i 1935 (se Viby Sogns Historie I, 206—212).

*

Ølgilde. For at blive Medlem af Kjørmislatet (Grandelavet) skulde et nygift Gaardmandspar eller en ny tilflyttet Gaardejer give et Ølgilde. Ved dette *Igangsgilde* (som det hed i andre Egne)

beværtedes Deltagerne paa samme Maade som ved 2-Februar-gildet: Flæskesteg med Tilbehør samt Øl, Brændevin og Kaffe. Der blev ved et Ølgilde undertiden holdt Taler for den nye Mand, som herved bødes Velkommen i Bymændenes Lav. Sognefoged Peder Sørensen holdt det sidste Ølgilde i Viby. Det var i 1893, da han overtog Viby Vestergaard.

*

Jul. Inden Jul havde man travlt i Gaardene med Slagtning, Lysestøbning, Bagning. Man lavede selv *Tællelys* til o. 1880—90.

Bagningen før Jul var et stort Arbejde. For at Brødet ikke skulde blive tørt, puttede man et Brød i hver Ende af en Tøndesæk og kylede den op over en Hanebjælke. Der blev Brødene ikke mugne. Fru Sognefoged Peder Sørensen paa Viby Vestergaard (Mtr. 18 a) bagte selv sit Grovbrød i Ovnén helt til 1937, da blev Gaarden bortforpagtet og Ovnén brækket ned. Man gemte fra den ene Bagning til den næste et Stykke Dejg, som saa blev brugt. Denne Skik, der er ældgammel, uden Tvivl en Oldtidsarv, iliveholdtes som et Symbol paa, at Brødet aldrig skulde slippe op. Man satte Kors for Ovnslaagen, naar man satte Brød i Ovnén. Ved denne Handling sagdes: »I Jesu Navn«. Man maatte ikke synge, inden Brødet var i Ovnén. Man skulde vise Ærbødighed for Brødet, der var en Guds Gave. Der var i det hele megen højtidelig Stemning ved Bagningen førhen.

I Julén gik Bønderne sammen og spiste. Man aflagde kun ét Besøg hos hverandre gensidig. Omgangskredsen var sjælden større end 5—6 Familier. Der var ingen Dans ved Julegilderne. De unge havde ogsaa Julegilder; de fik samme Slags Mad som de ældre. Det første *Juletræ* i Abildgaard i Viby Nordby havde man i 1878. De fleste Steder indførtes denne kønne Skik senere, paa Viby Mosegaard næppe før hen imod 1910. Juletræet paa Abildgaard (saavel som andre Steder) blev ikke tændt inden efter Juleaften. Da kom der nogle Børn for at se det. Julegaver blev ikke almindelige før end efter 1900. De fattige gik ved Dørene inden Julén og fik Risengryn, Flæsk, Kød, Gryn, Mel m. v.

Fru Marie Kirstine Mikkelsen, f. Albrechtsen, født 18. November 1866 paa Abildgaard, meddelte 17. November 1947, at i hendes Hjem fik man at spise Juleaften: Risengrød, Flæskesteg og Pølse. Til Dessert Budding eller Æblekage. Efter Spisningen læstes Juleevangeliet af en gammel Bønnenbog, som Fru Mikkelsen endnu ejer. Efter Læsningen sang man Salmer. — Det eneste, man købte

til Julen, var en ny Almanak, som Regel C. A. Thyregods. Alle vilde læse i denne nyttige og efterspurgte Bog. — Meget af den Julehøjtid, der var i de gamle Hjem, forsvandt da man fik *elektrisk Lys*; nu blev der lyst op i alle Kroge, og meget af den tidligere Tusmørkestemning og Rester af svundne Tidens Folketro, der i saa rigeligt Maal var knyttet til Julen, maatte vige ikke alene for det hvide Lys fra Pærerne, men ogsaa for den almindelig udbredte Folkeoplysning.

I *Fastelavnen* red pyntede Karle rundt til Gaardene og tiggede ind til en festlig Sammenkomst, som de om Aftenen agtede at afholde i en Legestue. Skikken er nu glemt i Overleveringen. — I Nutiden har man prøvet at opfriske *Ringridningen*, hvori Karle fra hele Sognet deltog. Denne Ringridning er nu ophørt.

Høst. Naar Kornet var høstet, strøg Høstfolkene for Kaalen. Husmoderen kom saa ud med Øl og Snaps og Æbleskiver til Høstarbejderne. Om Aftenen til det lille Høstgilde fik man *Skaargrød* dyppet i Saftvand. Det var Opskærsfesten, Kornet var nu skaaret af, deraf Benævnelsen *Skaargrød*. Kornet blev høstet med Le paa Gaardene til op mod 1900. De fleste Gaarde fik dog Høstmaskiner i 1890erne. Paa Viby Vestergaard fik man i 1907 en Selvbinder og samme Aar en Radsaaer (Saamaskine). »Skaargrøden«, d.v.s. Opskærgildet, hørte op, da Selvbinderne kom, men man plejede dog paa Viby Vestergaard efter 1907 at faa Chokolade paa Ophøstningsdagens Aften.

Paa *det sidste Læs* var anbragt et udpyntet Kvindfolk, et Neg med Kvindeklæder paa. Dette Neg kaldtes »Den gamle«. »Kvind-folket« holdt i Riven. Til det store Høstgilde, der blev holdt, naar Markerne var tomme, fik man en bedre Aftensmad, som Regel Suppe og Steg. Alle, der havde hjulpet til i Høsten, blev da indbudt. Daglejerens Kone og Børn kom ogsaa med. Blandt dem, der blev bedt, var ogsaa Konen Bitte Ane fra Savsild (Saksild); hun hjalp i Høsten paa Abildgaard. Den runde og tykke Kone havde 8 Skørter paa. Hun smed et Skørt for hvert Skaar, idet hun under Arbejdet kom til at svede mere og mere. Det var svære Vadmelsskørter, hun havde paa. Bitte Ane var Stedmoder til Højskoleforstander *Niels Peter Simonsen*, Hesselballe Højskole. N. P. Simonsen blev født 9. Januar 1847 paa Stautrup Mark, hvor Faderen, Hans Peter Simonsen, var Snedker. Tidligt mistede han sin Hustru, saa Niels Peter fik, da Faderen giftede sig igen, Ane fra

Saksild til Stedmoder¹⁾). Hun erindres endnu for sine 8 Skørter! — Der var ikke Dans ved Høstgilderne, undtagen hos Gdr. Anders Andersen, kaldet Anders Spelman. Han ejede Gaard Mtr. Nr. 21 nordlig i Viby ved Nordbyvej (se I, 248).

Ved Anders Spelmands Høstgilder gned hans Broder, Jens Spelman, Fiolen. Anders Andersen og hans Kone var de to sidste, der i Viby gik i den gammeldags Bondebeklædning (*Nationaldragt*). Anders gik med kridhvide lange Uldstrømper og Træsko. Hustruen, Ane Marie Andersen, gik med Skørt, der havde en grøn Bort. Der-til blankpudsede Træsko. Hun døde o. 1905. Ægteparret havde ingen Børn, og der var Velstand i Gaarden. Om Sommeren sad de i Bryggerset, om Vinteren i Køkkenet. Her, som i næsten alle de gamle Bondehjem, var der propert og skuret overalt.

Ved *Høstgudstjenesten* i Kirken sang man altid B. S. *Ingemanns* Høstsalme: »Det lufter mildt i Høst«. De gamle Gaardmandskoner i Viby savner nu til hver Høstprædiken denne Salme, der fandtes som Nr. 60 i Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt (1873). Den er derimod ikke optaget i den nu brugelige Psalmebog for Kirke og Hjem, der blev færdigredigeret i 1897.

Den skønne Høstsalmes to første Vers lyder saaledes:

Det lufter mildt i Høst fra Velsignelsernes Hjem,
paa Mark og Eng Guds Sendebud udvandre;
usynlige gaa de med Mejerne frem,
Guds Have de mindes med hverandre.

I Paradiset voxed Velsignelsernes Straa
med Hvedens Ax og Rugens rige Vipper;
velsignet her bølger, hvor Kornagre staa,
et Paradishav foruden Klipper.

Det sidste af Salmens syv Vers indeholder et direkte kristeligt Budskab:

Nu fryder sig hver Bonde, det ganske Land er glad,
hos Gavl paa Toft staar Markens gyldne Stakke,
dog størst bliver Glæden i Frelserens Stad,
naar evig vi Høstens Herre takke!

¹⁾ Om N. P. Simonsen se A. Nordahl Petersen: *Danmarks Højskoler* (1909), 171—74 og *Østjysk Hjemstavn* 1939, 155—57.

Bryllup. Det var almindelig Mening, at den unge Pige, der selv kunde faa en Myrte til at gro, aldrig vilde faa Brug for en Brudekrans. Det samme var Tilfældet med den, der prøvede en andens Brudepynt. Der blev ved Bryllupper tilsendt Brudeparret Vers, baade ganske enkle, nedskrevne paa et Stykke Papir og smukt kalligraferede Vers skrevne paa svært Pap, hvorpaa var malet eller paaklistret forskellige Billeder. Denne Skik var i Brug til o. 1900. Ved Knud Peter Mikkelsens og Marie Mikkelsens (f. Albrechtsen) Bryllup 28. Maj 1889 paa Abildgaard i Nordby blev følgende Digt skænket Brudeparret:

Lykønskning

til Knud Peter Mikkelsen og Marie Kirstine Albretsen af Viby.

Paa Deres Bryllupsdag den 28de Maj 1889.

Venner Glæden os tilsmiler,
Samles Ven med Ven!
Kommer hid, og lad os ile
Med at fejre den. —
Her et elsket Par vi skuer,
Som omstraalt af Elskovs-Luer,
Livets Kjæde Dem omvinde,
Kjærligt sammenbinde.

Brudgom held Dig mange Dage,
Med din elskte Brud,
Ja, nu her du fandt din Mage,
Tak den gode Gud, —
Som dig gav en dydig Kvinde,
Der med Ømhed dig vil vinde,
Dele tro hvad Skjæbnen bliver,
Alt hvad den Jer giver.

Vakkre Brud, vi ønsker Lykke,
Med den Ven du fandt,
Brudekransen dig nu smykke,
Hædersnavn du vandt.
Du gik frem paa Dydens Veje,
Derfor nu en Mand du eje,
Som bli'r tro i Nøden,
Trofast indtil Døden.

Vi for dette Par nedbede
Himlens bedste Held.
Den algode Gud vejlede,
Dem til fælles Vel. —
Ingen Mismod dem skal møde,
Naar de kun har Gud for Øje,
Saa er huslig Fred og Lykke,
Deres Boligs Smykke.

Til en kærlig Erindring fra

I. P. Sørensen og Hustru, Aarhus.

Prentet af M. Petersen, Frederiksgade 27, Aarhus, den 25. Maj 1889.

Versene er omgivet af en paalimet Blomsterkrans, nærmest Glansbilleder. Foroven er en Buket og to Engle. Indenfor Kransen over Versene svæver to Duer, hver med Blomster i Næbbet.

Til samme Bryllup fik Brudeparret dette Vers, som ogsaa stadig opbevares paa Abildgaard:

»Himlen send din Haand og Naade
over disse Ægte to.
Lad din Viisdom for dem raade,
lad dit Forsyn hos dem boe.
Giv dem Brød og giv dem Glæde,
gjør fornøiet deres Sind,
og naar Døden er tilstede,
luk dem da i Himlen ind. — Amen.«

Ved et Bryllup 6. Marts 1888 paa Damgaard i Viby Nordby blev Husets eneste Datter Sidsel Marie gift med Rasmus Mikkelsen fra Mathildelund Sydvest i Sognet. Ved Andendagsbrylluppet 7. Marts var blandt Gæsterne Højskoleforstander A. Sievert, Viby Højskole. Ejeren af Damgaard hed Anders Nielsen. Hans Hund hed *Vaarhof* (har man hørt Mage til Hundenavn!¹⁾), det var en stor broget, mest hvid Hund paa Størrelse med en Schæferhund; den var nærmest af Puddelracen, idet den blev klippet. Vaarhof kom under Gildet i Slagsmaal med Sieverts Hund, der var til Stede. De to rasende Dyr endte tilsidst i stort Spektakel inde under Bordet med alle Gaverne paa. Ingen turde ret angribe og adskille de to Utsyker, som forskrækkede Folk i Stuen. Gdr. Jens Rasmussen sprang op

¹⁾ Samtidig med Vaarhof havde man hos Anders Albrechtsen på Abildgaard en Hund, der hed *Lyhof*! Det var en bitte sortbroget, puddelagtig Hund. Baade Vaarhof og Lyhof var meget kloge.

Bryllupsvers fra 1889.

paa en Stol med Kurvesæde, som han brast igennem, saa han kom til at staa inde i Stolen, men nede paa Gulvet. Herover udbrød Albrecht Nielsens mundrappe Mor, Sidsel Albrechtsen: »Ih se da til Jens Rasmussen, han er missel (minsæl) i Gangvogn!« Gdr. Albrecht Nielsen krøb op paa Bordet for at hytte sig. Under Hundeopgøret udbrød Manden i Gaarden, Anders Nielsen, med

slet dulgt Stolthed over sin Hund: »A trower virkelig, Vaarhof han klarer sig!« Denne prægtige Udtalelse er stadig blevet erindret af de gamle, som overværede det usædvanlige Tilskud til Andendagsbrylluppets Festligheder paa Damgaard i den kolde Marts 1888. Bagefter sagde Søren P. Loft om de to Mænd, der kravlede op paa Møblerne: »Jens Rasmussen var ræd for hans Penge«, han var nemlig rig og paaholdende, »og Albrecht var ræd for hans Ben!« Den ovennævnte Sidsel Albrechtsen sagde engang: »En skal

Parti fra Søggaard 1949.

vogte sig for at byde Byfolk, for der kommer missel en hiel Gaaed, naar en byer jen!«

Det er ogsaa ganske underholdende at stifte Bekendtskab med Overleveringen om *Anders Skovfoged*, og hvordan han kom i Besiddelse af sin sidste Brud. Hans rigtige Navn var Anders Jensen. Som Skovfoged for Viby Høskov kendte han her hvert Træ. Han var meget akkurat og sagde: »A er hejs (ellers) ved andre Folks Sager som ved mine egne«. Anders blev Enkemand, og da han som sine mandlige Medkristne godt ønskede at have kvindelig Hjælp i Huset, kiggede han sig om efter en ny Kone. Hans Øjne faldt da paa Kogekonen Grethe Bonde (udtalt Buens), der var Enke efter

Peter Bonde. Anders Skovfoged gik saa en Dag ind og besøgte Grethe. Da han drog af Sted, glemte han med Vilje sin Stok; saa havde han Ærinde en anden Gang... Det endte med Bryllup. Grethe sagde senere om Anders, der var tilskrevet sit Ophold paa en Ejendom ved Skanderborg Landevej, hvor han boede: »Han havde et godt Ophold og nogle gode Klæder. Derfor tog a ham. Og naar a kommer silde hjem med Send, saa er æ Seng varm«. Grethe havde god Mad med sig hjem fra Gilderne, hvor hun kokkererede. Hun holdt Anders i Ørerne, saa han ikke drak sig fuld. Engang han var til et Gilde, dansede han med Flødeflasken i Baglommen, saa Fløden sprøjtede op af Flaskehalsen. Han gik med til alle Begravelser, hvorfor det var med Rette, han engang sagde: »Hvis alle dem, a haa fuld hen, kommer aa føller mæ hen, saa blywer det streng for Grethe, for saa kommer der manne«. Hertil svarede Albrecht Nielsen: »Det Ligfølle vild a sku nødig mæ i«; thi det blev jo de dødes Genfærd, han saa vilde komme i Følge med.

Anders Skovfogeds Grav findes paa Viby Kirkegaard nær ved Carl Jacobsens Hvilested. Som Enke anden Gang blev Grethe ved at gaa ud som Køks, til hun blev 80 Aar. Hun boede i det lille kønne Hus ved Landevejen, som hun arvede efter Anders. Det laa ved Siden af Smedien, og Bækken løb gennem hendes Have, der var fuld af Krokus og Tulipaner, der i hin Tid var sjældne Blomster. Efter Mandens Død lod hun holde Auktion. Paa denne solgte hun alt, selv en Kalkkost uden Børster. Hun solgte ligeledes Billederne af begge sin afdøde Mænd. Hertil sagde Søren Loft senere, at der var ingen, der havde haft saadan Ligen af sine Mænd som Grethe; thin hun solgte dem, efter at de var døde! Hun havde ogsaa Fotografier af sin Stedsøn og dennes Kæreste. Grethe sagde, at de fik ikke hinanden, saa hun kunde godt sælge Fotografierne, hvilket ogsaa skete ved Auktionen. Grethe var nemlig vindskibelig og nøjsom. Naar hun var ude at kokkerere, vilde hun ikke have saa mange Æg i Dejgen, som det blev hende paabudt. »Det er hejes ingen Nytte til aa kom 20 Æg i Bolledejgen«, sagde hun. Det var Brødboller, der bestod af Fløde, Franskbrød, Mel og Korender, en meget lækker Tilsætning til Suppen. Fru Sognefoged Peder Sørensen fik saa listet Grethe ud i Bryggers eller Have, og imens puttede Husmoderen saa Æggene i Dejgen.

*

Naar Folk kom sammen førhen, talte de meget om Spøgeri, Var-sler, Ligfald, Genfærd, Ligskarer, Skrald i Mørket o.s.fr. Eller de

opmuntrede hverandre til at iagttage de mange Regler, som fandtes i den gamle Folketro. Man maatte saaledes ikke begynde paa et nyt og betydeligt Arbejde en *Mandag*, og man maatte ikke klippe *Negle* om *Søndagen*, det vilde bringe *Sorg*. I 1850erne brændte Rasmus Rasmussens Gaard i Holme; denne Begivenhed mente man var indtruffet, fordi Konen havde klippet *Negle* paa en *Søndag*. Blev *Neglene* derimod klippet om *Fredagen*, bragte det *Glæde*.

Blev en *Ting* borte, var det *Varsel* for et *Dødsfald*. *Døden* var i det hele et *Emne*, der optog den gamle *Almue stærkt*. *Lars Bjørnbak* sagde, der gik *Varsel* for ethvert *Lig*, og denne *Tro* var almindelig. Der blev talt paa forskellig *Maade* om det *hinsidige*. Ret underholdende er det her at høre *Eskild Eskildsens* *Udtalelser* herom. Denne *Mand*, der var *Halvbroder* til *Gdr. Jakob Eskildsen*, passede *Kreaturerne* paa *Søren Lofts Gaard*, *Lille Ravnshøj*, oppe i *Udmarken* mod *Syd*. Her var i *ældre Tid* ret *afsides*, og man kan endnu heroppe se den gamle *Stjerneudskiftning*. Da det var for langt for *Eskild* at komme hjem hver *Aften*, boede han oppe paa *Marken* i en *bitte Lejlighed* i et *Udhus*, hvori *Kreaturerne* opholdt sig om *Natten*. Der var *Skorsten* paa *Huset*, hvor *Eskild* havde *Bopæl* fra *Foraar* til *Efteraar*, saalænge *Ungkreaturerne* gik paa *Græs* herved. Engang imellem bragtes der *Fødevarer* ud til *Eskild*, der befandt sig godt som enligt boende *Hyrde*. Han sagde: »Naar a er død, saa skal a nok kom igjen og fortælle jer, hvordan det er, hvis det paa nogen *Maade* kan lade sig gøre«. Men han kom ikke! *Eskild* levede endnu sidst i 1870erne.

I *Tilslutning* hertil kan det være passende at høre om nogle andre *Vibyfolks* *Omtale* af *Døden* og deres *Optræden*, da den indfandt sig. Ved *Landevejen* gennem *Viby* boede *Niels Jensen*. Han laa *syg længe*, hvorfor hans *Kone Karen* en *Dag* sagde til *Sidsel Albrechts*: »A æ da kyv aa et mæ *Niels*, han ligger saa længe«. Saa siger *Sidsel*: »Do ska si, han dør nok i *Oktober*, da dør der saa mange«. Den 29. *Oktober* kommer *Konen* og klager: »Han er ikke død endnu«. *Sidsel*: »Du skal ikke være bange, der rester to *Dage* endnu«. *Niels* døde saa den sidste *Oktober*. *Karen* henter *Sidsel* og siger, at nu var *Manden* død. Han blev saa lagt paa *Straa*. Da dette *Arbejde* var udført, foreslog *Karen*, at de kunde faa sig et *Spil Kort*. De hentede saa to *Mand*, bl. a. *Skomageren*, der blev *fjerde Mand* til en *Skervindsel*, den afdødes *Yndlingsspil*. Under *Spillet* faar en af *Spillerne Klør Dame*. Saa siger *Enken*: »Hvis det nu var *Niels*, der havde faaet *Klør Dame*, saa havde han sagt: „Blæsborg!“«. *Liget* stod ved *Siden* af!

En af de gamle Vibyfolk, der endnu huskes, var Peder Mørk, der blev født paa Morten Nielsens Gaard (Mtr. 15 a). Han var fattig og gik omkring og tiggede. Han gik altid med Vinden paa Ryggen. Vindretningen bestemte hans Tiggervandring. Per Mørk var af Gaardmandsslægt fra Viby, men drev det altsaa ikke til noget. Naar der var Bryllup, Legestue el. lign., indfandt han sig altid. Juleaften var han sikker Gæst i en af Gaardene. En saadan Højtidsaften kom han til Abildgaard i Nordby. Han var tit fuld og overnattede i Kostalden, hvor han kom om Aftenen. Man brugte ham til at ræde Børn med. Naar Per Mørk var fuld, sagde han altid: »A skal nok blive begravet som en Hædersmand«. Det kom ogsaa til at passe. Han var Veteran fra 1864. Ved Halvtredsaaarsfesten i 1914 for denne Krig, blev Per pænt paaklædt af Sognet og blev sendt til Fredericia. Her blev han under Mindehøjtideligheden i Kirken syg og døde. Han blev saa begravet med militær Honnør i den gamle Fæstningsby. Gaardfolk fra Viby rejste ned og overværede Begravelsen.

Naar en Jordefærd var forbi, beholdt man tit til Erindring om den afdøde en *Gravskrift* paa Vers. Saadan en Gravskrift blev i mange Hjem indrammet og ophængt paa en fremtrædende Plads i Stuen.

Vi skal nu høre Ordlyden af et saadant Mindedigt. Det er over Mette Maria Nielsdatter og det findes paa Abildgaard i Nordby. Det er vist skrevet over Fru Marie Mikkelsens Faders Bedstemoder paa Fædreneside. Hendes Fader var Sognefoged og Gdr. Anders Albrechtsen (1821—1884). Gravskriften har følgende Ordlyd:

»Mettemaria Niels Datter.
Gravskrift.

Mit i min ungdoms dage,
paakom mig en Sorg stor.
Jeg min Afsked maatte tage
her fra denne Verdens Jord.
Mine Forældre Vemodsfylde,
ved mit syge Leie stod,
og min kjere Søskend-Hulde
udgjød Sorgens Taare Flod,
jeg nu Venlig til dem smile,
I for mig ei græde maae,
Jeg nu hastig monne iile,
til Guds Rige at indgaae,

far nu vel Forældre kjere,
far nu vel min Søskende,
faer nu vel min kjere Lærer
som saa højt mig elskede,
jeg gaaer til min Jesu-Fromme
som har mig beredt et sted,
der I vidst til mig skal komme
i Guds Riges Herlighed,
og forklarede med Ærelag
for Lammets Trone staa
og istemte Gud til Ære
et saa sødt Haleluja Amen.
I Jesu Navn Amen.«

Dernæst skal vi stifte Bekendtskab med det *Minde*, som *Søren Pedersen Loft* lod udarbejde over sin Hustru, der døde saa tidligt. Det er indrammet, og kolorerede Blomsterkranse indeslutter de vemodige Vers. Erindringsskilderiet har følgende Ordlyd:

Minde

over min kiære Hustru:

Sidsel Marie Andersen, født i Viby den 18de December 1837 og død sammesteds i en Alder af 32 Aar den 13de December 1869 efter 2½ Aars lykkeligt Ægteskab, som blev velsignet med 2 smaa Børn. Hun blev angreben af en vattersottig Sygdom, som endte hendes Liv herved efter en Maaned Lidelser. Hun savnes meget af mig; men Guds Villie skeer! og ieg finder nu Trøst ved Troen paa, at hun har faaet et bedre Hiem hos hendes Frelser, Jesus Christus, hvor hun er fri for Sorg og Møie og lever nu i evig Fred og Glæde med alle Hellige.

Fred med dit Støv! Du kiære Hensovede!

De smaa Børns Sang.

Vi ere vel endnu for smaa
Til ret at fatte og forstaa
Vort Tab og meget dybe Savn
Af Moders elskte kiære Navn.

For os du Sorg og Møie led
Tak for din store Kiærlighed,
Hos dig vi Trøst og Lindring fandt,
Naar vore Taarer modig randt.

Begravelsesminde fra 1869.

Farvel! Hvil sødt i Jesu Fred!
 Gud lad os dig møde i Herlighed!

Den sørgende Mands Farvel.
 Et tungt Farvel min Hustru kjær!
 Ak, ak, saa kort Du leved her
 Med mig og vore kiære Smaa,
 Du maatte bradt fra os bortgaa.

Din Siæl i Jesu milde Haand
 Befaler ieg i denne Stund.
 Skiøndt tunge Taarer for dig flød
 Nu ved din Bortgang, kolde Død.

Farvel fra din ømme Fader, Mor.

 (Sidste Linje har Tiden udvisket).

S. P. Loft, der blev Enkemand 33 Aar gammel, forblev ugift Resten af sin Levetid. Han blev 90½ Aar. Han havde i alle de mange Aar efter sin Hustrus Død Mindeversene hængende over sin Seng. Det indrammede Gravminde ejes nu af Tandlæge Peder Sørensen, Tovsbakken. Han er S. P. Lofts Dattersøn.

✱

Aftægt. Det var førhen almindeligt paa Landet, at en Gaard- eller Ejendomsbesidder sammen med sin Hustru, naar den ældste Søn var i giftefærdig Alder eller havde holdt Bryllup, gik paa Aftægt eller paa Ophold (blev Aftægts- eller Opholdsfolk). De skulde herefter Resten af deres Levetid underholdes af Søn og Svigerdatter (eller eventuelt af Svigersøn og Datter), som ved Aftægtens Indgaaelse havde overtaget Gaarden eller Ejendommen. Der blev ved dette Forholds Ikrafttræden indrettet en Lejlighed til de to gamle i den ene Ende af Stuehuset, eller der blev bygget en særskilt Aftægtsbolig. Ofte var Aftægtsfolkene efter vor Tids Begreber ret unge, i Begyndelsen af Halvtredserne. De fik da en lang Alderdom. Aftægtsforholdet var indrettet med den bedste Hensigt for Øje, men tit blev det en trang og ubehagelig Tid for begge Parter. Oftest gik det ud over de gamle, og der er udspillet mange Tragedier i Aftægtsstuerne¹⁾. Den praktiske Mening med Aftægten var, at Aftægtsfolkene sikrede sig Underhold paa og af Gaarden, samtidig med at dennes Drift overlodes til det næste Slægtled. Almindeligvis blev der indgaaet en Aftægtskontrakt, der nærmere angav Rettigheder og Pligter. I Reglen blev Forpligtelsen sikret derved, at Aftægtskontrakten tinglæstes som en Behæftelse paa den paagældende Ejendom og med Panteret i denne. Den, der gik paa Aftægt, blev ikke formueretlig umyndig; thi Aftægten behøvede kun at angaa Ejendommen, medens Aftægtsfolkenes øvrige Formue kunde holdes udenfor. Aftægtskontrakter er ikke sjældent af ret betydelig kulturhistorisk Værdi, og derfor er det nok værd at kende nærmere til dem.

Det forholder sig nu saa heldigt, at der fra Viby er overleveret en Aftægtskontrakt. Den er fremdraget i Østjydske Hjemstavn 1947, 100—104 af Fru *Margrethe Barlach*, Aarhus, og den er knyttet til Degn og Organist i Viby *Rudolph Georg Schiøtz*, der i 1824 var 64 Aar, hans Hustru *Ingeborg*, f. Munk, var 49 Aar. Han overdrog nævnte Aar Gaarden *Ingeborgslyst* til sin ældste Datters Mand, som da var 30 Aar, og herefter gik *Schiøtz* og Hustru paa Ophold.

1) Jfr. Jeppe Aakjærs Fortælling: Paa Aftægt (1907). 160 Sider.

Schiøtz opsatte selv en *Opholdskontrakt*, saa man skulde ikke synes, der herefter skulde kunne fremkomme Misforstaaelser af nogen Art. Da Kontrakten er detailleret og indholdsrig, skal den her gengives i sin Helhed, da den yder et godt Bidrag til Bondelivet i det gamle Viby. Dens Ordlyd er saaledes:

Imellem Rudolph Georg Schiøtz, Organist og Kirkesanger for Wibye og Thiset Menigheder, og min Svigersøn, Søren Rasmussen af Hørret, er indgaaet følgende:

Opholds-Contract.

1) Da min Svigersøn, Søren Rasmussen, og Hustru Inger Sophie Caroline Schiøtz, er med min Hustrus Samtykke under 4de December 1824 tilskiødet og med fuld Eiendomsret overdraget min eiende og paaboende Selveiergaard, Ingeborgslyst kaldet, tillige med Konge-, Korn- og Qvægtiende med samme, der skyldes af Hartkorn, Ager og Eng 2 Tdr. 2 Skjp. lige som alt dens rette Tilliggende saa vel som Besætning og Inventarium, saa bliver det en Selvfølge, at han efter forudskete mundtlig Overenskomst paatage sig og tilsvare ald den paa Gaarden hæftende bevislige Gæld, som er 900 Rbd. Sedler til mine 3de Sønner, Johan Albrecht, Severin Peder og Henrich Christian Schiøtz, hvorfor han ogsaa skal meddele disse tinglyste Pante-Obligationer med første Prioritet i Gaard, Tiende, Besætning, Inventarium, Indbo og kort sagt alt, hvad han nu ejer eller ejende vorder.

2) Dernæst skal han give mig og min Kone, Ingeborg Schiøtz, i aarligt Ophold 2 Tønder tørret Rug, 2, siger to Tønder tørret Byg, hvoraf det halve leveres os i November, og det andet halve i Mai Maaned, alt forsvarligt og godt. Endvidere 4 Lispund saltet og røget Flæsk, et Lispund tørret Ost og et Lispund Smør — og de tvende sidste Dele leveres os aarlig i Oktober Maaned, men Flæsket i Marts Maaned, desuden leverer han os een Skp. Boghvede Gryn aarlig til hver Mortensdag samt med Gaardens øvrige Kreaturer at græsse og fodre os en Ko og tvende Faar, men ikkuns allene at græsse de sidstes Lam. Tøjer til Faar og Lam holder han bestandig ved lige. Naar Koen bliver for gammel, dør eller paa anden Maade efter vor Skiønsomhed bliver ubrugbar for os, da skal det være hans Pligt i dennes Sted at indsætte en anden og tienlig Koe til Afbenyttelse, og dertil maa vi altid have frit Valg til iblandt alle hans Køer at udvælge, hvilken vi finder os bedst tient med, men naar vor Aftægts Koe er seen og ikke malker, da skal han være forbunden til i fornævnte Tid daglig at levere een Potte

nymalket Mælk. Af Ildebrændsel skal han aarligt levere os følgende: Sex Læsser Tørv, hvert 500de Tørv i det mindste skaaren, rygtede som hans egne og hjemførte med lejret Vogn og fire Læsser Brændsel af Gaardens paastaaende Afgrøde, hvoraf de 2de Læs tilføres os i Marts Maaned og de 2de ditto i Begyndelsen af November Maaned. Een halv Skieppe Hørfrø skal han og aarlig besørge os saaet i de dertil beqvemme Jorder, hvor vi anviser ham, og samme skal han selv besørge rusket, rødnet og skaget lige ved og med hans eget.

3) Forbeholder vi os til Opholdsværelser, saa længe vi lever, Storstuen og de tvende Giæstekamre i Stuehuset samt fri Ind- og Udgang i den derved værende Forstue, og ligeledes forbeholder vi os et Fag til vor Ildebrændsel i Ladehuset nærmest ved vore Opholdsstuer, som han forsyner med et Melskiæl (Mellemskel), ligesom og opfører os en Skorsten imellem Giæstekamrene i bemeldte Stuehus, saaledes som vi ønsker det, alt uden vor Bekostning. Disse fornævnte 5 Fag Huus skal han være forpligtet til at holde i forsvarlig Stand paa Fag og Tag saalænge vi lever, saaledes at vi ikke nogensinde med Føje skal have Aarsag til Klage.

4) Haugen, som ieg selv med megen Møye har anlagt, forbeholder vi os gamle saalænge vi lever tillige med alle derudi værende Træer, Hækker og Buskvæxter samt Jord- og Træfrugter og alle Bistaderne, som der befindes tillige med deres aarlige Sværmen, dog forundes han aarlig til fornøden Kaal og Urter et af Qvartererne i samme, hvilket jeg vexelvis finder for godt at anviser ham, og altid skal være pligtig til at holde Hegnet rundt om Haugen i forsvarlig Stand med Opgravning, Staver og Giærsel samt aarlig overlade mig til dens Bedrift fire Læsser god Giøde og 20 Humlestager.

5) Alle mine Sogne-Reiser til og fra Kirkerne, i Almindelighed hveranden Søn- og Helligdage samt hvor ieg tilkaldes og haver Embeds-Forretninger baade Vinter og Sommer, skal han med Heste og Vogn bestandig, saa længe ieg ved Guds Bistand kan forrette min Tjeneste, uvægerlig og til bestemte Tider besørge. Ligesom og Amts-Provstens Cirkulaire, som skulle befordres direkte til ham, naar samme indløber. Og til Vederlag derfor, saalænge ieg behøver Befordringen, vil ieg give ham 4 Rbdl. Sedler aarlig, men naar denne Befordring formedelst Alderdoms Skrøbelighed ophører, bortfalder og den ovenmeldte Godtgjørelse lige saa vel som Byrderne.

6) Af Indboe forbeholder vi os fuldkommen Friraadighed til at

udtage alt, hvad vi finder forgodt til Beqvemmelighed og Brug for os saalænge vi lever.

7) Endvidere skal vi stedse have fri Adgang, saa ofte vi forlanger og behøver det til Brønden, Bryggers og Gruekiedel samt Kar og Ballier, og vores Brød skal han besørge os bagt med deres eget.

8) Vores Korn til og fra Mølle samt noget mere Brændsel, som vi endvidere maatte finde fornødent selv at anskaffe os, skal han alt besørge os tilført, ligesom og 2 a 3 Rejser aarlig at befordre os til vore Venner og Familie, Høst og Pløjetid undtaget, naar vi ønsker det, baade frem og tilbage.

9) Vores trende yngste Sønner skal han og Hustru være pligtig til at forsyne med fornødne Klæder, Føde og Vask samt Skolegang og en christelig Opdragelse, indtil de ere confirmerede og selv kan adspørge deres Brød iblandt Fremmede, alt saaledes som de agter med en frelst Samvittighed at ville tilsvare for den Alseende Gud, os og deres Medmennesker.

10) Vore 3de Sønner skal han, saaledes som under 1ste Post er anmeldt, give hver især 300 Rdbdl. Sedler, men ingen af dem skal have Rettigheder til at paastaa Renter deraf, førend de een efter anden er 18ten Aar gamle. Saa skal han og give hver af dem et nyt Eege Skatol forsynet med Laage og Nøgle, ethvert i det ringeste til 16 Rdbdl.'s Værdi, hvoraf det ene findes her paa Stedet, som de maa affordre ham, naar de er 16 Aar gamle og skal tjene for deres Brød. Men skulde een eller flere af mine Sønner bortdøe forinden de er bemyndigede til at hæve enten Renter af deres 300 Rdbdl. eller Capitalen selv, da og saalænge ieg og deres Moder begge eller blot den ene af os lever, tilsvarer han os aarlig Renter deraf, men Capitalen bliver fremdeles indestaaende i Gaarden som tilforn imod første Prioritet Panteret i al hans ejende, og vor Svigersøn Søren Rasmussen skal da være forbunden til at besørge vor afdøde Sønns Jordefærd for egen Regning, imod at han erhoder til Vederlag den afdødes Skatol, Gang -og Lindklæder med hvad videre han efterlader sig. Derimod naar ieg og min Kone begge er døde, skal den afdødes 300 Rd. af ham i næste Termin udbetales saaledes, at hver efterlevende Søn faar deraf en Broderpart og min Svigersøn, Peder Pedersen, tilligemed ham selv en Søsterlod, og dermed skal de være fornøjet.

11) Naar een af os ved Døden afgaar, skal af foranførte Ophold afgaa 4 Skp. Rug og 1½ Lispund Flæsk, men intet videre, da alt det øvrigt, som i denne Contract er stipuleret (fastsat), skal uden nogen Afkortning af min Svigersøn, eller om vi skulde overleve

ham, efterkommende Gaardens Ejer aarlig tilsvares dem af os, som efterlever til de foranbestemte Tider, forsvarlig og godt. Saa skal den halve Del af Haugen, som jeg ellers paa min Levetid har forbeholdt mig, da hiemfalde til min Svigersøns egen Nytté og blive ved Opholdet indtil den sidste Død.

12) Skal min Svigersøn være pligtig til at besørge og bekoste for hans egen Regning mit og hans Svigermoders Begravelse saa hæderligt og anstændigt, som mit Kald og Stand udkræver, og derimod skal ogsaa alt, hvad vi efterlader os ved vor dødelige Afgang som Vederlag for hans derved hafte Udgifter eene og alene tilhøre ham og Hustru som deres retsmæssige Ejendom, dog allene med den Undtagelse, at mine 3de Sønner og min Hustrus imellem vores Datterbørn Cecilie og Rudolphine Georgine ligeledes i 2de lige Lodder.

13) Ligesom mine Sønner opnaar deres Myndigheds Aar enten med eller uden Curator (Formynder) og bliver ved Forsynets Bestyrelse sadt i Næringsvej, skal han uvægerlig efter et halvt Aars foregaaende Opsigelse udbetale dem enhver især deres heri tillagte 300 Rbd. Sedler tillige med de af samme Capital da forfaldne Renter.

14) I Tilfælde af Uenighed om Qvantiteten eller Qvaliteten af de leverede Varer, vælger enhver af os en god og fornuftig Mand, hvilke skal bestemme, om de er forsvarlige, og med deres Dom skal vi begge lade os nøje.

15) Jeg underskrevne Søren Rasmussen og Hustru forbinder mig, mine Arvinger og efterkommende af Gaarden til i alle Dele uryggelig at holde og efterleve denne med min kiære Svigerfader indgaaede Opholds-Contract i alle dens Ord, Punkter og Clausuler (Betingelser) samt at vise ham og Hustru bestandig ald den Tieneste, som staar i min og Kones Magt, især i Sygdoms Tilfælde, saa at de ikke nogensinde skal faa grundet Aarsag til Klage.

Saaledes er da denne Opholds-Contract af os i Kiærlighed og med god Overlæg oprettet og sluttet, den bekræftes ej allene med vore Hænderes Underskrift og Forsejlinger, men vi haver og derhos til ydermere Sikkerhed anmodet tvende gode Dannemænd med os til Vitterlighed at underskrive og forsegle.

Datum Ingeborgslyst den 4de December 1824.

R. Schjøtz.

Søren Rasmussen.

Til Vitterlighed underskriver og forseglér efter Begiæring:

I. C. Holm, Skolelærer.

Rasmus Nielsen, Skolelærer.

Søren Rasmussen har skrevet under med ført Pen, altsaa har han sikkert ikke kunnet skrive, og han har formodentlig heller ikke været stiv i Læsning, ellers havde han sikkert ikke skrevet under paa saa stramme Betingelser, som han da heller ikke kunde overholde, hvilket ikke kan forundre, naar man betænker, at han i Løbet af 12 Aar blev Fader til 10 Børn, deraf 2 Hold Tvillinger. Derforuden havde han, som vi ved, Svigerfaderens 3 Sønner at forsørge og Udbetaling af deres Arvepart, naar de forlod Gaarden.

I Oktober 1835 mente Schiøtz ikke at kunne give Henstand længere, og han skriver:

For den høje Forligelses-Commission er jeg imod min Villie højst nødsaget til at bede min Svigersøn, Selvejergaardmand Søren Rasmussen paa Ingeborgslyst paa Viby Mark indkaldt til Forligsprøve, da han ej har tilsvaret mig efter den imellem os oprettede og tinglyste Opholds-Contract af 1ste December 1824 af mit tilgodehavende Ophold.

1) en Rest fra Aaret 1834, som jeg efter hans indstændige Begiæring har ladet henstaa, til han fik indhøstet, af 4re Skp. Rug og 4re Skp. Byg.

2) staar han tilbage for indeværende Aar: til 1ste Marts 4re Lispund saltet og røget Flæsk, til 1ste Mai 1 Td. Rug og 1 Td. Byg, til 1ste Oktober 1 Lispund Smør og 1 Lispund Ost og 6 Læsser Tørv, hvert til 500 Stykker, som staar endnu ude ustakket, sær daarlig og ubrugelig.

3) Gjærdet omkring min Hauge er meget forfalden og tildels af ham og hans Børn opbrændt, saa at det hverken freder for Mennesker eller Kreaturer.

4) Taget over mine Opholdsværelser er saa brøstholden, at hver Gang det regner, flyder Vandet igennem Loftet overalt ned til os og forraadner vore Møbler. Mange venskabelige Erindringer har jeg givet ham om at gøre Rigtighed, ja endog Henstand indtil han fik indhøstet, at afbetale hans Debit (Gæld), men uden Virkning, tvertimod vedlægger han baade min Kone og mig 76 Aar gamle Mand med Grovheder og Eder, som er mig ufordragelig. Nu har han indhøstet, og desuden ved Landevejen arbejdet og hans Marketenderi fortjent over 150 Rd., dog uden at tilsvare mig noget i Afdrag af hans resterende Ophold, kort sagt, siden 1ste Mai sidst har jeg maattet købe mit Brød og øvrige Fornødenheder til min Underholdning i Aarhus, hvorfor jeg beder underdanigst og venligst, naar han ikke vil med fuldkommen Sikkerhed for mig bestemme sig til at gjøre Rigtighed for, hvad han som meldt skylder

mig, at faa Sagen henvist til Rettens Pleie i Følge de allernaadigste Anordninger.

Ingeborgslyst den 19de Oktober 1835.

R. Schiøtz, Kirkesanger for Viby Sogn.

Søren Rasmussen blev saa indstævnet, og de mødtes flere Gange, men der opnaaedes ikke Forlig. Den 9. Januar 1836 mødte Prokurator J. Nielsen med følgende

Contra-Klage:

For at forsøge min Svigerfader, Degnen Rudolph Georg Schiøtz paa Viby Mark i Mindelighed vil give mig Erstatning, fordi han nu i over fire Aar har frataget mig ald Andel i Haugen, som han allene selv har benyttet, hvilken Erstatning kan anslaaes til i det mindste 5 Rbd. Sølv aarligt, der saaledes for 4 Aar bliver 20 Rbd., bedes han med mig indkaldt for den ærede Forligelses-Commission. For saa vidt at han ikke maa finde denne Erstatning passende, vil der kunne bestemmes af uvildige Mænd.

Ingeborgslyst 8. Jan. 1836.

Ærbødigst Søren Rasmussen.

Sagen var for 16. Januar 1836. Forlig opnaaedes ikke, hvorfor Sagen henvistes til Domstolene. R. G. Schiøtz stævnedes derfor til at møde for Hads-Ning Herreds Ret 6te Februar 1836, hvor Prokurator Nielsen fremlagde et Indlæg, og Sagen udsattes i 8 Dage. Prokuratorens Indlæg lyder saaledes:

Min Mandant Søren Rasmussen benægter aldeles, hvad Citanten (den, der stævner en anden for Retten) har anført i sin Klage til Forligskommissionen under 3die og 4de Post, der gaar ud paa: at Gjærdet omkring hans Hauge skal være meget forfalden og til dels af mig og mine Børn opbrændt, saa at det hverken skal kunne frede for Mennesker eller Kreaturer, samt at Taget over hans Opholdsværelse skal være saa brøsthølden, at Vandet, naar det regner, flyder der igennem. Derimod tilstaar han, at de under 1ste og 2den Post i berørte Klage anførte Naturalier ikke ere leverede, og Aarsagen dertil er, at min Mandant har en Contra Fordring paa Opholdsmanden.

Efter Kontraktens 4de Post skulde min Mandant i Haugen som Opholdsfolkene ellers har forbeholdt sig, anvises aarlig et Qvarter til deri at dyrke de fornødne Kaal eller Urter, men dette har Citanten efterladt, hvorimod han selv har dyrket og drevet Haugen, og min Mandant er derved tilføjjet et Tab, der i det allermindste

kan anslaaes til 5 Rbd. aarlig, der i 4 Aar, i hvilke Indstævnte har savnet Brugen af berørte Hauge Jord, beløber sig til 20 Rbd. Sølv.

Denne Sum maa Citanten følgelig være pligtig at betale min Mandant contant for saavidt de fordrede Naturalier ikke efter lovlig Vurdering kan beløbe sig til saa meget. At jeg gør denne Contra Fordring paa min Mandants Svigerfader vil vist ikke forundre Retten, naar jeg henviser til de mangfoldige og saare betydelige Forpligtelser, der ved Contracten ere ham paabundne, og som langt overstiger, hvad der sædvanligvis udredes i Ophold af Bøndergaarde, som er 3 Gange saa store som denne her omhandlede Ejendom.

Vel er det saa, at min Mandant frivillig har indgaaet disse Forpligtelser, men Citanten forsikrede, at det kun var med Hensyn til Dødsfald, at Contracten blev skrevet saa streng, samt at min Mandant ikke saalænge han forblev ved Gaarden, skulde blive affordret det hele, men desværre seer han nu for silde at være bleven fixeret (narret), og at der ikke bliver andet for, end at han maa give Slip paa det hele og saaledes med Kone og Børn bringes til Bettelstaven.

Jeg paastaar i Henhold hertil:

- 1) At min Mandant frifindes for Citantens Tiltale,
- 2) At Citanten tilpligtes at betale Contra-Citanten 20 Rbd. Sølv,
- 3) At denne tilpligtes at betale min Mandant denne Sags Omkostninger med 12 Rbd. Sølv.

Saaledes indlades Sagen, idet jeg ellers benægter, hvad der fra Modpartens Side er anbragt. — Den 20. Februar anmodede Schiøtz om at faa Sagen udsat i 14 Dage, da den stod under Afgørelse ved Forlig.

27. Februar 1836:

Sagen Kirkesanger Schiøtz contra Søren Rasmussen af Viby. Citantens Sagfører, Prokurator Ingerslev, var mødt tillige med Citantens Hustru, der fremlagde et skriftligt Forligsforslag fra hendes Mand af 20. dennes, hvorefter han nedsætter den fordrede Aftægt til 30 Rbd. 1 Mk. 8 Sk. samt videre forlanger at istandsætte Taget over Aftægtsværelserne samt at hegne forsvarligt om Haven, hvor hos han bemærkede, at Indstævnte desuden maatte betale Retsgebyrerne med videre efter Regning, hvis han ønsker Sagen afgjort i Mindelighed.

Indstævnte var mødt og antog de gjorte Forligstilbud dog saaledes, at Taget over Opholdsstuen istandsættes inden 3 Maaneder og Havegærdet inden 1 Maaned fra Dato under en Mulkt af 3 Mark

for hver Dag en af disse Dele længere henstaar uistandsat. Med Hensyn til Havejorden foreslog han at maatte være berettiget til at vælge, hvilket Qvarter han lystede, naar Opholdsfolkene først havde reserveret de 5 Qvarter og Humleanlægget. Det fornævnte Vederlag for det resterende Ophold 30 Rbd. 1 Mk. 8 Sk. vilde Indstævnte betale for den Godtgørelse, han i sin Tid erholder for Jordafgivelsen til Landevejen, og til den Ende gav han Citanten herved Anvisning paa dette Beløb tillige med Omkostninger, hvilke han derefter kan hæve hos Vedkommende.

Dette blev antaget, og da Parterne saaledes ere enige, underskrives det indgaaede Forlig.

Underskrevet Ingeborg Schiøtz, Søren Rasmussen, med ført Pen.

Men Søren Rasmussen kunde ikke beholde Gaarden og maatte i 1836 forlade den. Han drog derefter ad Grenaa til. I Kirkebogen staar en Anmærkning fra 1838: »Drog her fra Sognet for omtrent 2 Aar siden og er midlertidig ganske ødelagt«. Da Familien i 1838 kom tilbage, staar der i Tilgangslisten ud for Søren Rasmussens Navn: »Husvild Mand«, og han døde som Indsiddet i Viby 59 Aar gammel. 1841 havde Søren Rasmussens en lille Søn paa 3 Aar, som blev overkørt paa Landevejen i Viby, paa hvis Kirkegaard han blev begravet.

Af ovennævnte Sag erfares det, at Degnen R. G. Schiøtz har haft Forstand paa Kroner og Øre. Hans Fordringer til Svigersønnen var for skrappe.

*

Viby var i gammel Tid delt i tre Dele, og hver Bydels Folk havde et *Øgenavn*. Befolkningen i *Terp* kaldtes »Korender«. Dem i *Viby* benævntes »Rosiner«, og i *Nordby* hed de »Svedskerne«. Disse Benævnelser hentyder til Gaardenes Størrelse og Velstand i de tre noget hver for sig beliggende Bydele. I *Nordby* var der o. Midten af forrige Aarhundrede en Overgang næsten ingen Børn i Gaardene, der var kun Enebørn, med Undtagelse af *Nordbygaard*, som ejedes af Albrecht Nielsen (nuv. Ejer Hans Christoffersen), der havde friet sig ind her paa sin Kones Fødegaard. Albrecht Nielsen blev Fader til 18 Børn, deraf døde de 14 som smaa.

*

Fra mange Egne er overleveret *remseagtige Vers*, hvori indgaar Navnene paa de enkelte Gaardejeres eller andre Landsbyfolks Navne. Versenes Opgave har fortrinsvis været drilagtige og spottende, hvilket har øget deres Popularitet. Viby havde ogsaa sit

Navneremsevers, der angives at være digtet af Poeten *Peder Jensen (Høegh)*, som boede ude paa Viby Mark (se næste Afsnit). Remsen kan dog godt være ældre end fra Peder Jensens Tid (han døde 1867), men der er god Grund til at tro, at han har pyntet op paa den. De Gaardmænds Navne, der benyttes i Remsen, er da ogsaa næsten alle hans samtidige i Viby. Drilleremsen giver lidt af et holbergsk Billede, og den var i sin Tid almindelig kendt i Viby, hvor Mændene kunde more sig med at improvisere ud fra den. Den ene Mand svarede den anden. Det er ikke meget, der nu erindres af det Peder Jensen (Høegh) tillagte Poem, og de Mænd, der huskes som knyttet til Remsen var: ¹⁾Peder Hvejsel, der ejede Abildgaard. ²⁾Mogens Ovesen til Nordbygaard. ³⁾Laurs Eskildsen, som ejede Gaarden Mtr. 11 a bag ved Abildgaard. Anders Pedersen er nu Indehaver af Laurs Eskildsens gamle Gaard. ⁴⁾Albrecht Nielsen, ejede Nordbygaard. ⁵⁾Peder Loft havde den Gaard (Mtr. 20 a), hvor nu Hans Mogensen har Fabrik ved Nordbyvej. ⁶⁾ Anders Madsen havde Gaard Mtr. 39 a, som hans Svigersøn S. P. Loft overtog 1868.¹⁾ Der findes nærmere Oplysninger om de nævnte Mænd og deres Gaarde i Kapitlet om Viby Gaarde.

*

Af Viby Sogns gamle *Sagnstof* er næsten intet overleveret. I Viby Sogns Historie I er fortalt Sagn og anden Tradition knyttet til Kongsgaarden og de hellige Kilder. Derudover synes ikke at være optegnet andre Sagn end det foran Side ... anførte Røversagn fra Store Ravnsbjerg samt de tre her følgende Sagn, det ene om Forbund med den Slemme, det andet om en nedgravet Skat i Sognets tidligere største Skov, det tredje om en Ellekvinde.

1. En gammel Mand, Søren Munk i Adslev, fortalte i 1880erne til Folkemindesamleren Mikkel Sørensen fra Adslev, at han i sine yngre Aar tjente hos Præsten Friis i Holme. Da var *Viby Præstegaard* forpagtet ud til Præstens Søn. Han var gerne i Pengeforlegenhed, og Folk sagde, at han var i med Fanden. »Hvordan det nu var, det véd a ikke; men en Nat kom der Bud efter Præsten i Holme, og a maatte køre ham derned. Men hvad der ellers var i Vejen, det fik a jo ikke at vide«, sluttede Søren Munk sin Beret-

¹⁾ Remsens Ordlyd var denne: »Uden for Per Hvejsels Port — der laa en stor L... — Den havde Mogens sk... — Det havde Laurs Eskildsen sit (set). — Den ligner en Fredt(bor) — sagde Albrecht. — La vos fo den i vor Tovt — søed Per Lovt. — La vos put den i Kassen — søed Anders Madsen«. Mere huskes ikke af dette delikate Minde fra det gamle Viby.

ning, der findes trykt i Evald Tang Kristensens Danske Sagn VI, Nr. 663.

✱

2. Folk fortalte for et Par Slægtled siden, at der i Ufredstider var blevet gravet et Sølvtaffel ned i *Marselisborg Skov*. Som et Mærke var der oven over blevet lagt en Sten, hvorpaa der var indhugget en Hestesko. Mange har forsøgt at finde Stedet og Stenen, men hidtil har det været forgæves. Saaledes fortalte Rasmine Kirkegaard i Jeksen til E. Tang Kristensen (se Danske Sagn Ny Række III, Nr. 1345).

✱

3. Den gamle Andreas Bødker i Fløjstrup var som Dreng i Aarhus, hvorfra han tilligemed nogle Haandværksdrengé dér fra Byen gik ud i Marselisborg Skov at plukke Nødder. Da kom han fra de andre og blev vildsom; der stod nu pludselig et dejligt Kvindfolk foran ham, hun var saa køn, at han aldrig havde set en kønnere Kvinde. Hun raabte til Andreas: »Kom herover!« for hun stod i nogen Afstand fra ham, men han svarede: »Nej, kom herover!« Saaledes stod de et Par Timers Tid og gloede paa hinanden. Endelig forsvandt hun, og paa det Sted, hvor hun stod, blev der en Ellerod. Andreas Bødker blev helt forvildet og kom til Marselisborg i Stedet for til Aarhus. Han fortalte nu dér, hvordan det var gaaet ham i Skoven; de andre sagde da, at det havde været en Ellekvinde, for dem var der mange af i den Tid. — Dette Sagn blev 10. Februar 1857 indsendt til Svend Grundtvig af Lars Frederiksen, meddelt af Bødker Andreas Sørensen, Fløjstrup, f. o. 1786 i Borum Sogn. Sagnet er er nu udgivet af Hans Ellekilde i Svend Grundtvigs »Danske Folkesagn 1839—83« (1946), S. 319—20.

Der er næppe Mulighed for i Fremtiden at optegne flere Sagn eller indhente yderligere Oplysninger om det gamle Landsbyliv i Viby, idet der ikke er ret mange tilbage, som nu husker Fortidens Levevis og tidligere Slægters Tankesæt i det Sogn, som vi har hørt en Del om paa de foranstaaende Sider.

POETEN FRA VIBY, PEDER JENSEN (HØEGH).

Inden for Viby Sogneskel mod Slet Mark (Tranbjerg Sogn) ligger ved Horsens Landevej Ejendommen Mtr. Nr. 57, der o. 1850 i Hartkorn havde 3 Skp. 2 Fdk. 2¾ Alb. Paa denne Ejendom boede i Tiden 1820—1867 en Digter, hvis Navn var *Peder Jensen (Høegh)*, hvorfor Ejendommen stadig i Folkemunde bliver kaldt »Høgereden« (i Dialekt »Høgeredet«).

Peder Jensen var fra Pedholdt (Malling Sogn), født 12. April 1795, Søn af Jens Pedersen og Hustru Maren Sørensdatter. Han blev uddannet som Væver og kom 1818 fra Sjelle til Viby Sogn. Her blev han 15. December 1820 gift med den 36-aarige Husenke Ane Marie Pedersdatter paa Viby Mark. Hun var i 1815 kommet til Viby fra Koldt Sogn. 21. Juli 1815 blev hun gift med sin Trolovede, Rasmus Hansen, der boede paa Viby Mark. Som Forlover var Fæstehusmand *Peder Høegh* i Viby med. Ved en Barnedaab 18. Juli 1819 var blandt Fadderne Husmand *Niels Høegh*. Høegh-Navnet blev senere føjet til Peder Jensens Navn. 9. September 1820 døde Rasmus Hansen, men 1. November samme Aar var Enken allerede trøstet, idet hun da havde fundet Peder Jensen, som hun saa blev gift med 15. December 1820. Den ene af Forloverne var den ovennævnte Husmand *Niels Høegh*.

Det var imidlertid ikke nogen almindelig Bondekarl og Væver, der havde faaet fast Grund under Fødder paa Viby Mark 1820. 10 Aar efter sit Giftermaal med Ane Marie kan i Aarhus Stiftstidende læses følgende Notits: Poeten i Vibye, Peder Jensen, har i Trykken udgivet: »Danskes Glædes-Sang i Anledning af vor elskede Konges Løfte om at give sine Undersaatter en stænderisk Forfatning«. Denne korte Notits skulde efterfølges af mange andre Stykker i Avisen om »*Poeten i Vibye*«. Man kan tænke sig, at Aarhus Stiftstidende har været hans Trykkeri og leveret et lille Oplag af hans Sang. Der skulde siden komme mange. Anledningen til, at Peder Jensen blev Almuedigter, kendes ikke, men da han havde Evner som Rimsmed, har han uden Tvivl benyttet enhver Lejlighed, der gaves, til at skrive Vers. Og da han erfarede, at han kunde tjene lidt Penge ved at sælge sine trykte Poemer, er

der jo ikke noget at fortænke ham i, at han Livet igennem stemte Lyren, saa ofte det lod sig gøre. Peder Jensen hørte til de Almuepoeter, som ved deres yderst jævne og diletantiske Vers forstod at faa Menigmand i Tale i en Tid, hvor den højere Litteratur endnu ikke havde faaet Indpas i Landsbyhjemmene. Det var i Anledning af Forordningen af 28. Maj 1831 om de raadgivende Provinsialstænder, at Peder Jensen forlods 7. April 1831 udsendte sin Glædes-Sang, hvis 1. Vers lyder:

»Glædens Sol er høit oprunden
For vort kjære Land,
Folkefrihed har vi vunden,
I hvert Kald og Stand.
Derfor lad os glade være,
juble høit til Kongens Ære;
Han, den gode Folkehyrde
Lettet har vor Byrde.«

Der kom nu nogle frugtbare Digteraar for Peder Jensen. Aarhus Stiftstidendes Velvilje udnyttede han til at faa optaget et Digt 2. Juni 1831 i Anledning af Prins Ferdinands (Broder til Christian VIII) og Prinsesse Karolines (Datter af Frederik VI) Besøg i Jylland. Digtet er i Tidens Stil, og Peder Jensen benytter enhver Anledning til at gøre sig bemærket. Her krammer han sin Muse. Hør blot et Vers:

»Hil dig, Prinds Ferdinand med Gemalinde!
Hav Tak at I besøge vil vort Land!
Den Kiærlighed vist aldrig gaaer af Minde
Som De beviser hver en simpel Mand.«

Det har sikkert været en stor Dag i Peder Jensens Liv, da Avisen kom med hans Digt. Nu var man vel klar over, at man i Viby havde en Digter! Peder Jensen faar Blod paa Tanden, nu digter han løs, og nu tager hans rastløse Rejseliv Fart. Han var kort Tid efter i Aalborg, hvor han solgte sine Viser. Han havde nu ogsaa digtet en om Kolera, hvad man kan erfare af Aarhus Stiftstidende 3. September 1831. I samme Blad 26. April 1832 læses om en ny Vise: »Den vidtbekjendte Poet Peder Jensen, Huusmand paa Vibye Mark ved Aarhus, har udgivet en ny Vise om Polakkernes Opstand, deres ulykkelige Fald og nu elendige Tilstand. Fremsat som et Exempel paa, hvor daarlig Opstand er, samt hvor lykkelig vi leve under vor fredselskende Konges Regjering«. Peder Jensen er

kongetro, og hans letbevægelige Digersind er slaaet om fra den højstemte Sang om Folkefrihed til at give Folket gode Raad til at holde sig til Monarken. Man aner, at hans Motiv er at tjene Penge. I Sommeren 1832 naaede han at blive omtalt i Hovedstadspressen, idet han da var i København for at sælge et Par Sange, han havde skrevet i Anledning af Prinsesserne Wilhelmines og Carolines høie Formæling. Denne Rejse indbragte ham saa meget, at han kunde afdrage en Gæld, som han havde faaet med sin Kone.

Hjemkommen fra København drog han til Horsens for der at bivaane et Hestevæddeløb i September 1832. 4000 Mennesker overværede Forlystelserne, der yderligere forherligedes ved en Sang af Peder Jensen fra Viby. Et Vers lød saaledes:

Se Hesten Miss Elgin, hun løber jo galant,
Saa hun den bedste Præmie vandt;
Thi bør vi udsjunge med Læber og Tunge:
O hil Dig, Miss Elgin, Du skjønne og unge!

Det er vel næppe saadan noget, man kalder »hyw Poesi«, men Sangen blev alligevel sunget med Liv og Lyst rundt om paa Pladsen den næste Dag; i hine Tider var man ikke saa forvænt, og Folkeskribenter havde altid Mulighed for at komme af med deres Produkter.

Peder Jensens Vise om Væddeløbshestene gav ham en uomtvistelig Succes, hvad Aarhus Stiftstidende 18. Oktober fastslaar ved at meddele, at Poeten i Viby har nydt den Ære, at hans Vise om Væddeløbet i Horsens er blevet oversat til Tysk og indført i holstenske Blade.

Ved et Væddeløb i Randers forfattede han følgende »muntre Vise«:

O, hvor gaaer det glædelig!
Darllirellarllirel lal la la
nu vil Danmark vorde rig
Darllirellarllirel lal la la.

Aarhus Stiftstidende optog 18. Juni 1833 et Referat (fra Vejle Avis) om Hestevæddeløbet i Randers. Heri hedder det :»Den jydsk Pindar Peder Jensen fra Viby Mark slog sin Lyre baade til Hestens og Eiernes Pris«. Pindar var en græsk Digter, der levede 500 Aar f. Chr. — Ved Indtægten fra Væddeløbsviserne fik Peder Jensen betalt sin amerikanske Plov, som han straks satte i Gang med sine 2 Plovstude, hvilke den vindskibelige Mand ogsaa ved Hjælp

af sine Viser havde skaffet sig. Efter Perioden med Hestevæddeløbene fik han endnu mere Mod, og baade i 1834 og 1835 om Sommeren var han i Kjøbenhavn, hvor han besøgte Dyrehavsbakken og opholdt sig der, mens Kilderejserne gik for sig. Her solgte han i sin lille Krambod nær Kirsten Pils Kilde sine to nye Viser: »En splinterny *Dyrehavs-Vise*« og »En rask *Soldatervise*, især for Rekrutterne«. I Sommeren 1838 skrev han en Velkomstsang til den russiske Storfyrsttronfølger. Da Frederik VI i 1839 døde, slog vor Poet igen Lyren, denne Gang til samme glade Melodi som i Vædeløbsdigtet fra Randers:

O, hvor gaaer det sørgelig!
 Darllirell o.s.v.
 Nu vor Konge ligger Liig;
 Darllirell o.s.v.

At dømmme efter disse Prøver maa vi give hin Indsender i Jyllandsposten (22. Januar 1844) Ret, der forment, at hvis Peder Jensen under sin Præmiepløjning paa Marselisborg Mark havde spændt Studen fra og sin Pegasus for, havde han nok ikke faaet den Pris, som han kæmpede om.

I Sommeren 1839 viste han sig paa *Himmelbjerget* som Konkurrent til selveste Steen Steensen Blicher som Digter og Taler ved de Folkefester, som nævnte Aar tog deres Begyndelse her. Peder Jensen optraadte ikke saa sjældent som Ordfører, saaledes paa Himmelbjerget ved Festen der 2. og 3. August 1841. Han talte da om Bondestandens Fremgang og Husmandslodders forbedrede Opdyrkning. Bl. a. sagde han: »Jeg er for Øjeblikket saa rørt i mit Hjærte og saa henrykt i min Fatning, at jeg med Glæde vilde opofre alt, naar det kunde virke til Statens Vel«. Til Husmandsloddernes Forbedring vilde han — for at vise sin gode Vilje — »af min ringe Formue« give 1 Rdl. strax og 2 Mk. aarlig i 10 Aar. — I et Referat i »Fædrelandet« 12. August 1841 af Himmelbjergfesten beretter Journalisten om en lille Scene i et Telt, »hvor den kjendte Bondedigter Peder Jensen fra Viby Mark netop var i Færd med af et Stykke Papiir at oplæse et Foredrag, der, saavidt jeg kunde forstaae, var en Beretning om en Bondefest, han ved en tidligere Lejlighed havde været tilstæde ved, om jeg ikke feiler paa Bellevue. Navnligen omtalte han den overordentlige Kjærlighed for Bondestandens Fremgang, som alle de tilstedeværende Kjøbenhavnere i de hjerteligste og smukkeste Ord havde lagt for Dagen, og skildrede det vækkende Indtryk, det paa ham person-

ligen havde gjort, hvad der blev talt deals om Nødvendigheden af almindelig Selveiendom, deals om flere afdøde Personer, der havde gjort sig fortjente af Bondestanden. Den lille Mand kunde imidlertid ikke komme tilrette med sin Oplæsning og blev idelig afbrudt ved al Slags, tildels temmelig upassende, Spøg, især fra den faste Stok i Teltet, af hvilke mange havde seet for dybt i Glassene“. Ogsaa ved Himmelbjergfesten 1842 var der Sang og Tale af Peder Jensen.

Til Skamlingsbankefesten 1844 (se Jyllp. 15. Juli 1844) havde han skrevet en Sang, der ikke var helt ringe, hvad dette Vers viser:

— — »Vaagn op, Du danske Borger,
om end du elsker Fred!
Vi har ej flere Norger,
Skal Slesvig nu gaa med?
Nej, før skal Sværdet briste,
før vil vi fældes ned,
før vi saa slet skal miste
vort Dannevirke-Led«.

I Sommeren 1840 havde Peder Jensen i København slet ikke Held med Salget af sin Vise i Anledning af en fyrstelig Formæling. Vittighedsbladet »Corsaren« gjorde Grin med ham, og det var nok til at ødelægge hans Visesalg i Hovedstaden.

I September 1844 boede Christian VIII tilligemed Dronning Caroline Amalie og en Mængde Hoffolk i nogle Uger paa Herregaarden Boller ved Horsens. Her blev Kongen opsøgt af den vestjydske Væversvend Chr. Andersen Thyregod, der vilde søge Hjælp for at faa en videre Uddannelse. Ved Audiensen overrakte Thyregod Majestæten et Digt, som han i Forvejen havde udarbejdet. Kongen læste straks Digtet og udbrød henvendt til sine Omgivelser: »Dette er unægtelig noget helt andet end de Vers, Peder Jensen fra Viby har tilegnet mig«. ¹⁾ Resultatet af Audiensen blev, at Thyregod senere blev hjulpet, og han fik sig som bekendt et anset Navn som Forfatter, medens Peder Jensen kun var og forblev Rimsmed.

Det blev ved med at gaa op og ned med Peder Jensens Digtning. I en Menneskealder rejste han Landet rundt og solgte Viser; denne Virksomhed indbragte ham det paradiske Navn »Jyllands Oehlen-schläger«. Som Helhed havde han Fortjeneste af sin poetiske Idræt. Ved Flid og Nøjsomhed blev han omsider en ret velstaaende Mand;

1) Fr. Chr. Maximilianussen: Erindringer (1909), 72.

han skrev Viser til det sidste, men forsømte derfor ikke sit lille Landbrug, der indbragte ham adskillige Præmier fra Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. — Man kan godt forstaa, at Steen Blicher maa have følt Sympathi for denne Mand, der var et smukt Bevis paa, hvilke ægte Skatte der tit kan ligge gemt hos den jævne Mand, om end Manglen paa Kultur hindrede Peder Jensen i at naa indenfor de sande Digteres Kred.

Peder Jensen døde 14. April 1867. I den Anledning kunde man i Aarhuspressen læse om ham: »Den under Navnet »Digteren fra

Peder Jensen foran sin Ejendom. Tegning af Henry Munch.

Viby Mark« bekjendte Huusmand Peder Jensen er afgaaet ved Døden nogle og 70 Aar gl. Han var overalt meget agtet og afholdt paa Grund af sin retskafne og hæderlige Character«.

Se, det var jo et smukt Eftermæle. Peder Jensen skildres som en ganske lille Mand, der altid gik under en meget høj Hat. I Kirkebladet for Viby 30. Oktober 1932 og 5. Februar 1933 er offentliggjort en Tegning af Vibypoeten, der ses vandrende paa Vejen foran sin Ejendom. Tegningen, der ses her paa hosfølgende Billede, er udført af *Henry Munch*, og Portrætligheden skal efter gamle Folks Udsagn være veltruffen. I 1933 var der endnu enkelte

højt bedagede Folk, som havde kendt Peder Jensen, og de sagde god for Henry Munchs Tegning.

Peder Jensen var, som man vil forstaa, et af de kendte Navne i det gamle Viby; derfor skal han omtales i Viby Sogns Historie. Men han har ogsaa sin Interesse som Type paa en Almuedigter, der formaaede at sætte paa Vers de Følelser, et kongetro Publikum nærrede over for Monark og Rige. Det er kun faa Almuedigtere og Markedsvisepoeter, man kender nærmere Oplysninger om, men da nu saadanne forefindes om Poeten fra Viby, er det

Høgereden 1949.

rimeligt, de fremdrages her. Det er ikke mindst Pastor *N. Granild*, der har skabt Grundlaget til Veje for ovenstaaende Fremstilling, idet han i en fortrinlig Artikelrække i Kirkebladet for Viby og Omegn 30. Oktober 1932—19. Februar 1933¹⁾ har offentliggjort en Række personalhistoriske og litterære Oplysninger om Peder Jensen; men ogsaa *Jeppé Aakjær* har meddelt Træk til Belysning af den gamle Almuepoet, idet han i sit Værk: »Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie« II (1904), 297—299, 359, 382 beretter om Peder Jensens Deltagelse i Blichers Himmelbjergfester. De forskellige

¹⁾ Jfr. Aarhus Amtstidende 13. April 1942, 8. Juli 1947.

artede Kundskaber om Vibydigteren er nu samlede her paa foranstaaende Sider.

Til sidst skal nævnes, at efter Peder Jensens Død fik hans efterlevende Enke (hans 3. Hustru) Mariane Jensdatter ved Skiftebrev Adkomst til Ejendommen Mtr. 57. Brevet paa Ejendommen blev læst 3. April 1869. Samme Dag fik ved Vielsesattest Johan Lavrsen Adkomst til Stedet. Enken er altsaa blevet gift med nævnte Mand. Allerede 22. Januar 1870 solgtes »Høgereden« til Skrædder Søren Christensen. Han afhændede Ejendommen 1893 til Slagter Rasmus Jensen Fangel, der solgte den i 1918 til Otto Mikkelsen, den nuværende Ejer, som driver Gartneri her. I 1932 kunde Pastor Niels Granild oplyse om Bygningerne paa Mtr. 57, at Stuehuset her var et oprindeligt Bindingsværkshus, som nu er undermuret paa Facaden og den ene Gavl. Den anden Gavl og Gaardsiden var 1932 Bindingsværk, og det var da over 100 Aar gammelt, antagelig fra Ejendommens Oprettelse efter Udskiftningen 1794. Stuehusets Indretning har i Tidens Løb været undergivet mange Forandringer, idet den lille Beboelsesbygning før Rs. J. Fangels Tid 1893 var indrettet baade til Familiens Beboelse og til Aftægtsstue samt til Lade og Stald. I 1932 saaes endnu mange tydelige Spor fra gamle Dage, fra Peder Jensens Tid; men nu er Stedets Bygninger naturligvis udvidede og tidssvarende indrettede. Ejendommen er paa 6,7 ha.

KRIGE

Viby Sogns Beliggenhed paa et befærdet Strøg i Østjylland har foraarsaget, at de *Krige*, der i Aarhundredernes Løb har hjem søgt den jydsk Halvø, ogsaa har berørt vort Sogn paa en eller anden Maade. Vi ved dog ikke ret meget om Krigstildragelser fra Viby Sogn i 1600-Tallets mange Krige, men at det under hver Krig blev udplyndret og ruineret paa det strengeste er der Vidnesbyrd nok om i Arkivalierne. Herom er der imidlertid givet Oplysninger i Viby Sogns Historie I, 78, 82, 83, hvorfor man ikke her nærmere skal komme ind paa disse tragiske Forhold.

Treaarskrigen 1848—50 indledes med Rygterne om, at *Slaverne* var brudt ud af Fængslet i Rendsborg, og derfra drog de hærgende og brændende Nord paa. Rygtet herom naaede ogsaa snart Aarhusegnen, hvor Viby synes at være den Landsby, der først tog fat paa Rustningerne. Her var Sognets Beboere samlede den 26. Marts 1848 for at lægge Raad op om, hvorledes man bedst kunde tage imod de udædiske Horder. Anføreren var Skolelærer Jens Andersen Bering, Degn i Viby 1840—55. Det vedtoges at holde Nattevagt i Byen fra om Aftenen Kl. 10 til om Morgenens Kl. 4. Endvidere: ethvert Hus skulde inden 3 Dages Forløb være forsynet med et Værge, helst Skydevaaben; men hvis saadant ikke var muligt at faa, da et andet Værge, sikkert til at stikke med, og ét til at slaa eller hugge ned med; Byen skulde anskaffe sig en Tromme, for hurtigt at kunne kalde Mandskabet sammen, og dette var forpligtet til at møde ved første Vink paa Byens Samlingsplads, forsynet med de fornævnte Vaaben. Desuden vedtoges det at rette en Opfordring til de andre Byer i Herredet om at træffe lignende Foranstaltninger, for at de i Nødsfald kunde komme hverandre til Hjælp og rejse et Forsvar »mandsstærkt nok til at turde binde an med saadant Tyve- og Kjæltringepak, hvormed man synes at ville forskrække Landboerne«. Det fortrinlige Opraab har uden Tvivl mødt Forstaaelse rundt om i Egnen. »Slavekrigen« varede dog kun 3 Dage. Saa længe var Folkene under Vaaben. Det blev da opklaret, at det hele var Rygter. Man kan nu bagefter smile ad den hele Affære; men for hin Tids Mennesker var det

fuldt Alvor. Her var en Modstandsbevægelse, hvor alle Mand mødte af Huse. Livet skulde sælges saa dyrt som muligt¹⁾.

Da saa den rigtige Krig kom, gik det anderledes reglementeret til. Unge Mænd maatte ind at gøre Felttjeneste, og i Sogneforstanderskabet maatte man jævnligt i Møder behandle Emner vedrørende Krigsforholdene. Saaledes kan man i Sogneforstanderskabsprotokollen for Viby Sogn for 20. April 1848 læse om et Opraab, der opmuntrer frivillige til at melde sig under Fanerne; 2 havde meldt sig. Det blev ved samme Møde vedtaget at anholde alle tyske Haandværkssvende og andre omstrefjende Personer, ligesom man drøftede Indsamling af Penge og Fødevarer til Armeens Underhold. Endvidere besluttedes det at skaffe Vaaben af Vejen, inden Fjenden nærmede sig. — Resultatet af Indsamlingen til Armeen blev for Viby Sogn: 134 Rdr. 5 Mark 4 Skl. Der blev i Forstanderskabsmødet ogsaa drøftet Nedsættelsen af en Kommission til at modtage Fjenden, hvorefter man omtalte frivillige, der mødte til Hest, »de vilde være at øve hjemme«. Ved Forstanderskabsmødet 5. Juli 1848 blev som Svar paa et Cirkulære fra Justitsministeren meddelt, at der herskede Ro og Orden i Sognet. Endvidere drøftedes Udskrivning af Heste til Krigsbrug, Vaabenøvelser i Amtets Landdistrikter, Overenskomst med og Ydelse til de fjendtlige Tropper, Underhold af Familier, hvis Forsørgere var indkaldt samt Understøttelse til kvæstede og efterladte. 8. November 1848 drøftedes Regnskab for de Heste, der var indkøbt til kgl. Tjeneste. 3. Maj 1849 omtales de Heste, Viby og Tiset Sogne havde maattet levere, hvorefter man paa Dagsordenen drøftede Hjælp til saarede, kvæstede og faldnes Efterladte. 13. August 1849 omtales et Sogneforstanderskabsmøde som hindret, fordi Distriktet var okkuperet af fjendtlige Tropper.

Paa Viby Sogns Grund fandt i Treaarskrigen en mindre Træfning Sted ved Magdalenemøllen den 31. Maj 1849. Danskerne trak sig tilbage for Overmagten og gik sammen med Forstærkninger i Stilling Nord for Aarhus By. — Naar Oprørssoldaterne passerede Viby paa deres Ture frem og tilbage, foretog de Fourageringer her i det Omfang, det var nødvendigt for dem.

Under *Krigen 1864* kom Fjendens Tropper ligeledes til Aarhus-egnen. Ogsaa i Viby var der Indkvartering, og Bønderne blev beordret til Egtkørsel. Den senere Højskoleforstander i Hesselballe, *N. P. Simonsen*, der var Snedkersøn fra *Stautrup*, har beskrevet

1) Jfr. Tidsskriftet »Jylland« 1891—92, 364. Aarhus Amtstidende 5. August 1947. Em. Sejr i Aarhus Stiftstidende 11. April 1948.

sit Indtryk af 1864-Krigen i Stautrupegnen på følgende Maade: »Endnu kan jeg se de prøjsiske og østrigske Linier bevæge sig mod Aarhus, se vore Dragoner forsvinde fra de høje Steder og flygte for Fjenden. Den daglige Sorg, Angst og Spænding, Dannevirkes Rømning, Dybbøls Fald greb mig dybt. I Vinterens Løb havde jeg været Kusk, dels for vore egne Soldater, dels for Fjenden, og jeg glemmer aldrig en Nat i Randers i Marts Maaned, da jeg i tynde og vaade Klæder maatte have Natteleje i en Staldbaas ved Siden af Hestene. Lige ved Siden af mig hang en prøjsisk Officerssadel, og jeg syntes at kunne se noget rødt under Sadelknappen. Jeg rejste mig og løftede Klappen, og derunder var en Pistol med seks skarpe Skud i. I det Øjeblik følte jeg, hvem Kuglerne var bestemt for, og mit Sindelag mod Prøjserne fik Farve derefter«. Ved Novembertid 1865 blev N. P. Simonsen Elev paa Lars Bjørnbaks Højskole i Viby¹⁾). Hans Erindringsstykke fra 1864 giver umiddelbart et Indtryk af Forholdene i Viby-Stautrup-Eggen under den ulykkelige Krig, ligesom han ogsaa tolker de Følelser, som da maatte bemægtige sig ethvert dansk Sind.

Efter Krigens Afslutning, da alt skulde gøres op, fik Viby-Tiset Sogne udbetalt i Krigsskadeserstatning (21. Marts 1866) ialt: 8812 Rdl. 56 Skl.

*

1940—45. Tyskerne kom til Viby den 9. April 1940. I Begyndelsen af Maj samme Aar var der tysk Indkvartering i Sognet, hvor de fleste lidt større Villaer og Gaardene fik en eller flere Soldater boende. Soldaterne blev bospist ved Værnemagtens Foranstaltning. Paa Parkeringspladsen i Viby var opstillet store Kogeanlæg. Indkvarteringen varede kun et Par Dage. — Fra 1. til 31. Marts 1943 var Gymnastikbygningen ved Rosenvang Skole belagt med tyske Arbejdssoldater. Fra 18. August 1943 til 5. November 1945 var hele Rosenvang Skole belagt med Tyskere. Før Tiden indtil Kapitulationen med Soldater og senere med Flygtninge. Der blev flere Gange gjort Forsøg paa ogsaa at belægge Viby Skole; men da der hver Gang blev kraftigt protesteret herimod, blev det undgaet.

Ved Viby Sogneraads Møde 3. Maj 1948 oplyste Formanden Jens Juul, at Udvalget for Indkvarteringserstatning havde sat Beløbet for Tyskernes Besiddelse af Rosenvang Skole til 24.411 Kr. plus godt 4000 Kr. for Løvsøre, saa den samlede Erstatning kun blev 28.667 Kr. i Stedet for som ventet 61.000 Kr. Da man ikke mente,

¹⁾ A. Nordahl Petersen: Danmarks Højskoler (1909), 172.

det kunde nytte at protestere, blev Skrivelsen taget til Efterretning.

*

I 1942 faldt der engelske Bomber i Omegnen af Viby Gasværk. Flere Huse tog Skade, og et enkelt blev helt spoleret. Ingen Mennesker omkom. Englænderne var ude efter Jernbanen, Det var, inden der kom System i Særmeldingerne fra London. Disse kom som bekendt, da den danske *Modstandsbevægelse* var blevet organiseret. Viby Sogn kom hurtigt med i denne patriotiske Rejsning. Bevægelsen i Viby havde nær Kontakt med Modstandsbevægelsen i Aarhus. Viby Skyttelav (oprettet 1943) kom snart med i Arbej-

Efter Kapitulationen 1945. Fra en Gaard i Nærheden af Jernbanelinien. I Kanin- og Hønseshuse var Ammunitionsdepot. Burene saa saa uskyldige ud og blev ikke opdagede. Til højre en Jernbanebombe af den Slags, der blev brugt ved Skinnesprængninger. Fot. 28/5 1945.

det mod Fjenden og var i Virkeligheden en camoufleret Modstandsgruppe. Der var Sprængstofsdepot et Par Steder i Viby Sogn. I Kanin- og Hønseshuse ved en Gaard var saaledes anbragt eksplosive Sager, som Sabotørerne kunde bruge til deres Virksomhed. Der blev bl. a. af disse foretaget en Række Jernbanesprængninger paa Banelinjen inden for Viby Sogns Omraade. Paa en enkelt Nat fandt saaledes paa en Strækning af 200 Meter ikke mindre end 15 Sprængninger af Jernbaneskiner Sted.

I en Dagbog over Sabotagevirksomheden i Aarhusegnen anfører *Sven Hauerbach* i sin Bog: »5. Kolonne, Aarhus-Sabotørernes modige Indsats« (1945), S. 25—27 følgende Sabotagehandling fra

vort Omraade: 24., 25., 26. Oktober 1944: omfattende Banesprængninger mellem Viby og Hasselager. 10. December 1944: Brand i Vaskeriet »Frem«, Kongsvang. 22. Februar 1945: Tysk Lokomotiv ved Viby ødelagt. 4. April 1945: Tysk Lokomotiv ved Viby ødelagt. Af Hensyn til vore egne Forsyninger maatte der ikke ødelægges mere paa Jernbanelegemet, end hvad der kunde repareres i Løbet af 8 Dage. Jernbanen mellem Viby og Hasselager var en af de Strækninger i Danmark, der var tiest udsat for Sabotage.

Julius Grundfjør.

Kække Vibysabotører havde en væsentlig Andel heri. — Flere Biler der kørte Arbejdere til Tirstrup Flyveplads, blev bombet grundigt itu, og paa forskellige andre Omraader skadede Viby Modstandsbevægelse Fjenden efter Evne.

Paa Viby Sogns Grund blev der fra Tyskernes Side foretaget en enkelt større Sprængning, idet Schalburgfolk Natten til 1. Oktober 1944 med Bomber ødelagde *Hjalmar Lystagers Traadvarefabrik* ved Skanderborg Landevej (paa Hjørnet af Ormslevvej). Da der var mange brændbare Sager i denne Fabrik, afstedkom Terrorhandlingen en stor Brand

(jfr. I, 251). Her bør ogsaa nævnes, at Pastor *Julius Grundfjør*, der var Hjælpepræst i Viby 1933—39 (se I, 119) blev skudt af Hipo-folk paa Københavns Gade 9. Maj 1945.

*

Under Besættelsen kom fhv. Skolebestyrer *Ejnar Kirkegaard*, Viby, hurtigt ind i Modstandsbevægelsen, som han var med til at rejse og organisere i Viby Sogn. Hans ordnende og ledende Arbejde var betydningsfuldt, en Stikker angav ham, og 26. Maj 1944 blev han arresteret af Gestapo og ført til Fængslet i Vester Allé i Aarhus. Her kom han i en Række Forhør, men det var ikke muligt for det forbryderiske Politi at finde noget at fælde ham paa. 1. Juni 1944 førtes Kirkegaard til Horserødlejren, hvor han var til 13. August 1944. Derfra kom han til Frøslevlejren, og herfra 20.

Oktober 1944 til den tyske Konzentrationslejr *Neuengamme*. For den 61-aarige ikke stærke Mand var dette for slemt. Tyskerne tog en Mixtur fra ham, som han skulde indtage mod en Mavelidelse. Endvidere var Konzentrationslejrfangerne meget tyndt paaklædte, de sultede og frøs i en Uendelighed o. s. fr. (jfr. Martin Nielsens Bog: »Rapport fra Stutthof« 1947), saa denne barbariske Behandling var det ikke muligt for Kirkegaard at udholde ret længe. Han led meget, inden han døde 4. December 1944. Ingen véd, hvor hans Grav er.

Ejnar Kirkegaard blev født 15. August 1883 i Lem. Kun 1 Aar

Ejnar Kirkegaards Monument.

gammel flyttede han med sine Forældre til Aarhus, hvor han voksede op og fik sin Livsgerning. Ejnar Kirkegaards Fader var Skolebestyrer August Kirkegaard (1855—1942), hans Moder Forfatterinden Nicoline Kirkegaard (1864—1924), der har skrevet en Række skønlitterære Bøger og Fortællinger, af hvilke adskillige har Motiv fra Aarhus og Omegn. — Ejnar Kirkegaard tog Lærereksamen fra Gedved Seminarium 1905. Senere supplerede han sin Uddannelse paa forskellig Vis. Han blev efter sin Eksamen straks knyttet til Faderens Realskole, »Kirkegaards Realskole«, Grønnegade 61,

Aarhus. 1920 overtog Ejnar Kirkegaard Skolen, som han var Leder af til 1935. Efter dette Aar var han beskæftiget med Skribentvirksomhed og var 1939—44 Redaktør af »Forstadsavisen«, der udgik i Holme-Tranbjerg og Viby Kommuner. Siden 1944 har »Forstadsavisen« været overtaget af Kongsvang Bogtrykkeri. 1942 tog Ejnar Kirkegaard med Hustru Bopæl i Viby Sogn. De boede først et halvt Aar paa Viby Højskole og flyttede derefter til Horsensvej 28, hvor Fru Kirkegaard stadig bor.

Paa Aarsdagen for Kirkegaards Død, den 4. December 1945, afslørede i Viby Anlæg et smukt *Granitmindesmærke* for den i Neuengamme omkomne Skolebestyrer. Ved Afsløringshøjtideligheden var mange Folk til Stede. Der blev holdt Taler af Lærer H. Olesen og af Kirkegaards Broder, Grosserer Vagn Kirkegaard.

Afsløringen foretoges af Købmand Kaj Nielsen, der havde været en af de ledende i Viby Modstandbevægelse.

Paa Monumentet, hvor man ser Kirkegaards Portræt, er følgende Indskrift:

»Skolebestyrer Ejnar Kirkegaard.

Død i Neuengamme 4. December 1944.

Danmark, din Frihed og Ære
sværger vi tavse vor Ed.

Kaj Munk.

Rejst af Kammerater i Modstandsbevægelsen og
Viby Skyttelav.«

TILFØJELSER TIL VIBY SOGNS HISTORIE I

I, S. 12—19. Om det betydningsfulde og berømte *Rugholm-Fund* er der siden 1942 fremkommet en værdifuld Bog: »Bopladsen paa Rugholm«, udgivet paa Foranledning af Aarhus Byraad 1947 (35 store Sider), hvori man faar alle ønskelige Oplysninger om Aarhus Museums Undersøgelser ved Østenden af Brabrand Sø i Aarene 1944—45. Det fint udstyrede og rigt illustrerede Hefte er redigeret af Bibliotekar *Ejler Haugsted*, som har forsynet Skriftet med en Indledning, der indeholder en Oversigt over Oldtidsfundene paa Rugholm. Dernæst følger en Afhandling af Dr. phil. *V. Nordmann*, som redegør for de geologiske Forhold ved Østenden af Brabrand Sø og den historiske Udvikling af vort Kendskab til disse. Mag. art. *Ole Klindt Jensen* giver en detailleret Fremstilling af Udgravningen paa Rugholm 1944, hvorefter Adjunkt *Sven Gabrielsen* skriver om den fortsatte Undersøgelse af Rugholm-Bopladsen den 2.—11. Oktober 1945. Endelig meddeler mag. scient. *Alfr. Andersen* Resultatet af Pollenanalysen 1945. — Det er med levende Interesse, man tilegner sig det nye arkæologiske Arbejde vedrørende Viby Sogn, til hvis Forhistorie det yder grundlæggende Bidrag. Rugholm-Fundet viser, at det er ikke noget helt primitivt Samfund, vi her har Sporene fra. Det er fra Yngre Stenalder, ca. 2500 f. Kr. og er altsaa henved 5000 Aar gammelt. Det viser, at Ældre og Yngre Stenalder ikke, som man hidtil havde troet, laa i direkte Forlængelse af hinanden, men at de greb over i hinanden, saaledes at vi har haft en Jæger- og Fiskerbefolkning med ældre Stenalders Kultur siddende langs Kysterne, *samtidig* med at Yngre Stenalders agerdyrkende og kvægavlsdyrkende Bondebefolkning levede i Bygder inde i Landet (jfr. I, 18).

I Foraaret 1948 berejste Museumsinspektør, Dr. phil. *Therkel Mathiassen* Aarhusegnen for at se, hvad der endnu findes her af fredningsværdige Oldtidsmindesmærker. Der kendes fra Viby Sogn ialt 20 Oldtidsminder. Da Nationalmuseet første Gang berejste Sognet (i Perioden 1894—1919), var der igen af Oldtidsmindesmærker 17. Nu er der 12 Mindesmærker, der er fredningsværdige,

tilbage. De fleste af disse ligger dog i Aarhus Kommunes Skove, paa Omraader, der til 1899 hørte til Viby, og derfor anbringes de i Nationalmuseets Statistik under Viby Sogn (se Jyllands-Posten 13. Juli 1948).

I, 53. Arbejdet med Opførelsen af et *Kapel* i Viby var færdigt til April 1949. Planerne for denne Bygning var udfærdiget af Kommuneingeniøren i Samarbejde med Menighedsraadet. Man valgte at bygge Kapellet i Stil med Viby Kirke, der er fra det 12. Aarhundrede og ejes af Sognet. Det nye Kapel rummer et stort Modtagelsesværelse, et Ligrum med Plads til 8 Kister, og desuden er der Toiletter. Gulve og Trapper er udført i Granitsten, alle Vinduer er indfattet i Bly, og Billeder af Engle er udført smukt deri. For at skaffe Plads til Kapellet, der er anlagt i Kirkegaardens sydlige Del, maatte den gamle Kirkemur flyttes, saa den nu er parallel med Kirkevej. Arbejdet er udført af Murermester J. Sørensen og Tømrermester Grosen, Viby.

Viby Kirkegaard har et Areal paa 1,79 ha med 439 ledige Begravelsespladser (i Foraaret 1949). Den er derfor ikke stor nok til den voksende Befolkning i Sognet. Derfor blev der ved Sogneraads-mødet 5. April 1948 vedtaget at anlægge en ny Kirkegaard paa Vidtskues Jorder Øst for Ingemannsvej. Denne Plads er beliggende midtvejs mellem Viby Kirke og den paatænkte nye *Fredenskirke*. Den nye Kirkegaard, hvorom der i Viby Sogneraads Møde 9. Maj 1949 førtes en længere Debat, vil faa et Areal paa ca. 10 ha, idet man regner med, at Sognets Befolkningstal omkring Aar 2000 vil være 25.000. Den nye Centralkirkegaard indgaar som et Led i Byplanlægningen.

I Sommeren 1948 blev *Alteret* i Viby Kirke restaureret af Konservator Georg N. Christiansen, Silkeborg. Dette Arbejde kostede ca. 1800 Kr. I 1936 blev Prædikestolen restaureret (se I, 47).

I, 104. Præsten Mathias Chr. Jessen blev født omkring 1710. Han var Student fra Ribe 1732. Præsten Hans C. P. Lagesen var Student fra Herlufsholm 1728.

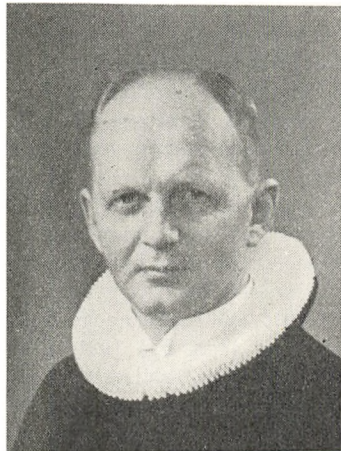
I, 106. Præsten Niels Wormslev omtales i Biskop Jansons Visi-tatsindberetning fra 1801 som en retsindig og duelig Præst, hvis Ungdom gav forstandige Svar ved Overhøringen. Præstegaarden og Kirken var i god Stand, da Biskoppen visiterede (Østjyds-k Hjemstavn 1948, 131).

I, 119. *Niels Granild* gik af som Præst for Viby Menighed 1. Februar 1946. Hans Efterfølger blev *Svend Bjørn Juul Gaarn Larsen*, født 3. Juli 1908 paa Gaarden Juelsminde i Byrum Sogn paa Læsø.

Søn af Gaardmand, senere Sognepræst paa Tunø, Frederik Gaarn Larsen (3. August 1874—19. November 1915) og Hustru, Anna Julie Louise Gaarn Larsen, f. Madsen (18. Oktober 1876—20. September 1937). S. B. J. Gaarn Larsen læste til Præliminæreksamen paa Læsø Realskole. Denne Eksamen tog han ved Universitetet i København i Juni 1923. Student fra Aalborg 1926. Cand theol. i Januar 1932. Boede paa Valkendorfs Kollegium som Student samt et halvt Aar efter Embedseksamen. Besvarede Universitetets Prispørgsmål i Theologi for Aaret 1932. Emnet var: »En kritisk Redegørelse for den Barthske Skoles Syn paa Muligheden af en kriste-

S. B. J. Gaarn Larsen.

Axel Pedersen.

lig Apologetik«. Besvarelsen tilkendtes *Accessit*, d.v.s. den mindre Belønning, som tildeles for Prisaftandlinger. Fakultetets Bedømmelse findes trykt i Festskrift udgivet af Kjøbenhavns Universitet, November 1933, 134—35. Sv. Bj. Juul Gaarn Larsen blev ordineret 5. November 1933 og indsat 19. November 1933 som Sognepræst for Sønder Gørding-Vejrup Menigheder i Ribe Amt. Her var han til 1946, da han den 29. Maj blev udnævnt til Sognepræst for Viby Kommune. Indsattes den 14. Juli 1946. — Gift 29. Oktober 1933 i Bethlehemskirken i København med *Emmy Rigmor Kaack*, f. 29. Juni 1913 i København, Datter af Lagerarbejder Hans Emil Kaack og Hustru Kristine Kaack, f. Henriksen. I Ægteskabet er en Søn: Svend Juul Gaarn Larsen, f. 7. Maj 1937 i Gørding. Fru Emmy

Gaarn Larsen er dekoreret med en hollandsk Fortjenstmedaille 1945 for hendes Arbejde med hollandske Børn.

Axel Pedersen, der er 2. Præst i Viby Sogn, er født 3. Maj 1888 i Fjellerup-Glæsborg Kommune, Djursland. Hans Fader var Møllestyrer i Fjellerup, indtil Axel Pedersen var 7 Aar; da flyttedes Hjemmet til Ødum mellem Aarhus og Randers. Knap 10 Aar gammel kom Axel P. ud at tjene som Hyrdedreng. Han tjente i samme Gaard, til han var 14½ Aar. Kom derefter i Stolemagerlære i Randers. Efter 5 Aars Læretid arbejdede han som Svend hos sin Læremester i omtrent 7 Aar. 26 Aar gammel (August 1914) rejste han til København for paa et Kursus at læse til Præliminæreksamen, som han tog ved Universitetet i Juni 1915. Derefter var Axel Pedersen Leder af et Soldaterhjem ved København et halvt Aar. Dernæst paa Bibelskole til Foraaret 1916, saa Sekretær for KFUM i Esbjerg til Foraaret 1917, da han gik ind som Elev paa Sudanmissionens Missionsskole i Hundborg, Thy. Foraaret 1920 tog han Missionæreksamen ved Københavns Universitet. I August samme Aar blev han gift med *Clara Rasmussen*, i September blev A. P. ordineret af Biskop H. Ostenfeld, København, og i Slutningen af September 1920 rejste han sammen med sin Hustru til Nigeria i Vest Afrika. Her blev de stationeret som Missionærer paa Hovedstationen i Numan ved Benuefloden, hvor Ægteparret arbejdede til 1936, da Lægerne af Helbredshensyn forbød Fru Pedersen at rejse ud igen. Fra 1921 til 1936 var Axel Pedersen Formand for Missionærconferensen. Fra 1936 Rejsepræst i Danmark for Sudanmissionen, til han i Begyndelsen af 1940 blev Kaldskapellan i *Viby*, først som Vikar og fra 1. Juni 1940 fast ansat. 1. November 1941 blev Embedet (efter Ansøgning fra Menighedsraadet til Kirkeministeriet) ophøjet til et residerende Kapellani, og Axel Pedersen blev da udnævnt til residerende Kapellan for Viby J. Menighed. Fru *Clara Pedersen*, f. Rasmussen, var fra Aarhus, født 29. November 1891. Hendes Fader var Havnearbejder. Hun gik i Kommuneskole. Var efter Konfirmationen en Tid i Huset, kom derefter i en Boghandel, hvor hun var i ca. ti Aar. I Foraaret 1917 kom hun som Elev paa Sudanmissionens Missionsskole i Hundborg, Thy, hvor hun blev forlovet med Axel Pedersen. Efter et halvt Aar paa Missionsskolen fik hun nogen Sygeplejeuddannelse og var derefter Sekretær i KFUK, Randers, til Sommeren 1920. I August 1920 blev hun gift med Missionær Axel Pedersen, som hun kort efter rejste sammen med til Missionsmarken i Nigeria. Her udførte hun et godt Arbejde blandt de afrikanske Kvinder; og da hun

blev Præstekone i Viby, tog hun fat blandt Kvinderne og de unge der, samtidig med at hun fik Tid til at arbejde for Gerningen i Afrika ved at fortælle om den ved Møder og ved at skrive. Hun er Forfatterinde til fire Bøger om Forholdene og Oplevelser i Afrika, og desuden har hun skrevet mange Artikler til Dagblade og Tidskrifter.

I April 1948 blev Fru Clara Pedersen pludselig syg, og efter fem Dages Sygdom døde hun den 27. April. Hun ligger begravet paa Viby Kirkegaard.

I Viby Sogn er den *kirkelige Distriktsdeling* saaledes, at Jernbanen væsentligt er Grænse mellem Distrikterne med Sognepræstens Distrikt Vest for og den residerende Kapellans Distrikt Øst for Jernbanen; sidstnævnte Omraade grænser mod Øst op til Aarhus Bygrænse. I Pastor Axel Pedersens Distrikt bor hen mod 4000 Mennesker, og blandt disse har der gennem flere Aar været Tale om Muligheden af at faa bygget en *Kirke* for Distriktet. I Oktober 1944 samledes 12 Kvinder og Mænd i Pastor Pedersens Hjem i *Kongsvang* for at drøfte Spørgsmaalet. Man enedes om at indbyde Beboerne i Distriktet til et Møde, hvor Sagen skulde forelægges. 24. November, i den mørkeste Periode af Besættelsestiden, indbød man til omtalte Møde i Rosenvang Skoles Gymnastiksal, og trods Storm og Regn, Mørkelægning og Mulighed for Luftalarm var ca. 200 mødt op. Biskop Skat Hoffmeyer, Sogneraadformand Jens Juul og res. Kapellan Pedersen forelagde Sagen, hvorefter Mødedeltagerne alle som een ved at rejse sig op tilkendegav, at de ønskede Sagen fremmet. En Komité paa lige ved 40 Medlemmer blev valgt. Komitéen holdt kort efter Møde og nedsatte et Forretningsudvalg paa syv Medlemmer. Direktør Vermund Nielsen blev valgt til Formand for Komitéen og Forretningsudvalget. I Løbet af Vinteren 1944—45 naaede Komité og Forretningsudvalg at faa udarbejdet Tegninger til Kirken (Arkitekterne A. Skov og F. Niclasen). Viby Sogneraad gav Løfte om en Grund til Kirken Øst for Rosenvangs Allé umiddelbart Syd for Rosenvang Skole. I Juni Maaned 1945 foretoges en Tegning af Bidrag (over en Periode paa fem Aar) i hele Sognet, og den gav Løfte om ca. 115.000 Kroner.

Et Udvalg af Damer fik som Opgave at arbejde for Afholdelse af Bazarer; og ved megen Flid og Offervilje har man gennem den aarlige faste Bazar skaffet et stort Beløb tilveje. Fru Clara Pedersen var Medlem af Komitéen for Kirken, og hun var Formand for det Dameudvalg, der arbejder for Afholdelse af Bazarer til Fordel for Kirken.

Efter fire Aars Arbejde med Indsamling og Bazar er tilvejebragt ca. 150.000 Kroner!

Fra Begyndelsen bestemte man, at Kirken skulde have Navnet *Fredenskirken*. Den skal bygges med et Kirkerum, hvor der er ca. 300 Siddepladser. Ud fra selve Kirkeskibet bygges mod Syd en Sidefløj til Menighedslokaler med ca. 200 Siddepladser i Stueetagen, og paa første Sal er fire mindre Lokaler til forskelligt kirkeligt Ungdomsarbejde. Mellem Kirkeskibet og Menighedslokalet i Stueetagen bliver Skydedøre, saa at man, naar det er nødvendigt, disponerer over 500 Siddepladser. Naar Byggeforsøgene bedres, haaber man at kunne begynde paa Opførelsen af *Fredenskirken*. Foreløbig har Arbejdet med at skaffe Midler vist, at mange har Interesse for den kommende nye Kirke i Viby Sogn.

I, 124. I det lange Tidsrum fra 1781 til 1840 var *Rudolph Georg Schiøtz* Skoleholder, Organist og Kirkesanger i Viby. Om denne i flere Henseender betydelige Mand har *Fru Margrethe Barlach*, Aarhus, i *Østjydske Hjemstavn* 1947, 97—105 samlet en Del Oplysninger, som fortrinligt supplerer, hvad der i nærværende Værk I, 124 er meddelt om Degn Schiøtz. Det vil derfor være hensigtsmæssigt her at fremføre af *Fru Barlachs* nyttige Afhandling, hvad der tjener til Belysning af Schiøtz Levnedsløb og af hans Virksomhed som Skolelærer. — *Rudolph Georg Schiøtz* blev født 1760 i Rosengade i Aarhus og døbtes i Domkirken 2. April. Hans Fader var kommet fra Haderslev og havde i 1759 taget Borgerskab som Guldsmed i Aarhus. Han døde, da Sønnen var 2 Aar, og om ham kan man ikke finde Oplysninger, inden i nedenstaaende Anbefaling fra Godset Kjeldkær ved Vejle: »Nærværende Schiøtz har tjent mig som Skriver udi 2de Aar til sidst afvigte Paaske og forholdet sig lærvillig og troe, saa jeg med ham har været velfornøjet, hvorfor jeg til mere Øvelse for ham ved Pennen og deraf forhaabende og ham ønskende god Forfremmelse i Tiden har recommanderet ham i Tjeneste hos velædle og velbyrdige Hr. Captain samt By- og Herredsskriver Rigelsen i Weile og altsaa med Willie og Minde fra mig er demitteret. Thi vilde Sogne Præsten for Bredsten Menighed, Velædle og Velærværdige Hr. Brinchmann, derfor behage hospaategnet at meddele ham videre Skudsmaal angaaende hans Saligheds Sag«. Kjeldkær den 1ste August 1778. (sign.) H. S. Stenstrup. — »Ovenmeldte Monsieur Rudolph Schiøtz har i de 2de Aar, han her i Bredsten Sogn har været, saaledes opført sig, at jeg ikke kan andet end meddele ham et godt Skudsmaal, Lærebegjærighed og Lyst til Forfremmelse. Velanstændighed i Sæder

og andægtig Guds Ords Hørelse udmærkede ham saaledes, at jeg af mit inderste Hierte vil ynske ham Guds Naade til all ynskelig Forfremmelse i Verden. Sidste Gang var han Giest ved den Hellige Nadvere Dom: post Trinitatis a: p: qvod testor¹⁾. Balle Præstegaard, den 13. Augustii 1778. Andreas Brinchmann. — »Ovenmeldte Sr. Rudolph Schiøtz, som efter sin Ankomst til Horsens med sin Kiæreste Enken Maren Pedersdatter er efter foregaaende Trolovelse og Lysning fra Prædikestolen bleven Egteviiede sammen, og som efter at Haabet om empløi her paa Stedet har slaget dem fejl, agter sig til Aarhus, har begge her i Menigheden ført et skikkeligt Levned og været Giæster ved Herrens Bord sist afvigte 24. November og vides intet, som kan hindre dem fra Kirkens Gode paa andre Steder. Fest«. — Hvorfor Schiøtz som 21-aarig den 29. November 1780 gifter sig med Enken Maren Pedersdatter, der er 29 Aar ældre, vides ikke, da det ikke var for at overtage Embedet i Viby. Maren Pedersdatter kom fra København. Ægteparret er saa draget til Aarhus, og Schiøtz blev antaget som Skoleholder i Viby iflg. dette Kaldsbrev:

»Hans Kongelige Majestæts Geheime Raad og Kammer Herre Jeg: Christian Rudolph Phillip Baron Gersdorff, Frie Herre til Frie Herskabet Marsellisborg, Ridder! Gør vitterligt: At have den 18 Martij 1781 antaget Rudolph Georg Schiøtz, efter at han af Herreds-Provsten og Sogne-Præsten Hr. Müller var examineret og befunden beqvem til at være Skoleholder i Wibye Sogn og By udi forrige Skoleholder *Adam Kongerslefs* Sted. Thi skal han Ungdommen saa vel de Fattige som de Riige lære og undervise i Chatechismus og den rette Saliggjørelses Orden, saaledes som hans Kongelig: Mayestæts allernaadigste Forordning og Instruction af 23. Januarij 1739 om Skolerne paa Landet allernaadigste byder og befaler. Udi Liv og Levned sig skikke og forholde saa, at han i al sin Tid fremdeles foregaar Børnene med christelige og gode Exempler, saaledes som han for Gud og Øvrigheden agter at tilsvare og bekendt være. For hvilket Skoleholder Embede han ikke allene nyder den Skolen tillagte aarlige Løn efter Skole Foundationen med Bopæl og Hauge, ligesom hans Formand før ham nydt og haft haver, men endog som ældste Skoleholder paa mit Friherskab ved forefaldende Vacanse til bedre Levebrød kan vendte at blive empløieret. Dette til Bekræftelse under min Haand og Vaaben. Datum Marsellisborg, den 25. Februarij 1786. Gersdorff«.

1) Søndag efter Trinitatis, som herved bevidnes.

1789 kaldtes Schiøtz til Organist og Sogne-Degn for Viby-Tiset Menighed. Et Kaldsbrev i Stil som det ovennævnte findes. Den gamle Kone døde 20. Juli 1800 i Viby i sit 70. Aar. Da var Schiøtz 41 Aar. 1801 den »27. Januarii copuleredes Degnen for Wibye og Thiset Menigheder Sr. Rudolph Georg Schiøtz, som var Enkemand, og agtbare Pige Ingeborg Sørensdatter Munk af Soelberg. Forlovere vare Guldsmed Creutzberg af Aarhus og Stoelmager Keufler af Horsens« (Tiset Kirkebog). Af Ingeborg Munks Daabsattest fremgaar det, at hun var 15 Aar yngre end sin Mand. Indtil 1814 fik Ægteparret 8 Børn, hvoriblandt en dødfødt Søn; en Søn døde uden Daab $\frac{1}{4}$ Time gammel, og en Datter døde 34 Timer gl. Fra 1806 findes en Fuldmagt fra Mads Wad, Forpagter paa Marselisborg, der bemyndigede Schiøtz til at kvittere for ham og i det hele taget bestyre hans Gods paa Helgenæs, saa Degnen har haft mange Jern i Ilden. Dette Hverv har han vel kunnet paatage sig grundet paa at han i sin Ungdom var ansat paa Kjeldkær (Bredsten S., Tørrild H.), Vest for Vejle.

Om Schiøtz Indsats som fremragende Havebruger er der givet udførlige Oplysninger i nærværende Bogs Kapitel om Gartnere. Da han i 49 Aar havde været Skolelærer, Organist og Kirkesanger for Viby og Tiset, hvor han i 1837 underviste ialt 242 Børn, indsendte han, 70 Aar gl., Ansøgning om en Vikar, da han ikke længer kunde udholde at rejse den lange og besværlige Vej til Tiset. Seminarist og Skolelærer *Hans Enemark* i Tiset Skole blev konstitueret (jfr. I, 171). Da Schiøtz var 80 Aar, indsendte han en Ansøgning om at maatte vorde entlediget fra sit Organist- og Kirkesanger-Embede i Viby, idet han anfører: »Jeg er nu 80 Aar gammel og i den Grad svækket paa indre og ydre Sandser, at jeg er aldeles ude af Stand til at forrette de mig paahvilende Pligter; ja, har endog i de sidste 4re Aar neppe kunnet forlade min Stue, hvorfor jeg har maattet lade mine Forretninger besørge af andre, som imidlertid falder mig meget byrdefuldt«. Hvor stor Pension han blev tillagt, vides ikke, men i 1844 androg Pastor J. Steenberg for Schiøtz' Enke i Viby om Eftergivelse af den hende paa lagte Rigsbankdaler til Fattighuset, men Sogneforstanderskabets Medlemmer fandt, at en saadan Eftergivelse iflg. »hendes Aflægelse« ikke burde finde Sted. — Rudolph Georg Schiøtz døde 14. Marts 1841, men trods al hans Flid og Ihærdighed var der ikke nogen stor Arv efter ham. Ifølge Skiftet fik hans Enke udbetalt 250 Rbd. 5 Mk. 3 Skl. Der er efter Organist R. G. Schiøtz mange musikalske Efterkommere. Fra en anden Gren af Slægten findes

en Orkesterleder i New York, som i 1939 skulde være kommet til Vejle, hans Fødeby, og givet en stor Koncert, men dette Arrangement forhindrede Krigen.

I, 129. *Niels Jensen*, der var Andelærer i Viby 1864—68, hvor han havde en Indtægt af kun ca. 300 Rdl. aarlig, blev derefter Lærer i Aabo i Ormslev Sogn. 1875 blev han Lærer og Kirkesanger i Dyngby ved Odder. Han var en dygtig og begavet Lærer, der i politisk Retning fuldtud sluttede sig til Lars Bjørnbak. 1872—79 var Niels Jensen Folketingsmand for Skjoldelevkredsen. Han var

Fra Plantningen af Kvindernes Eg 16. Oktober 1916. I Baggrunden den gamle Skole og Viby Kirke (Se I, 245).

sin Kreds en god og dygtig Repræsentant. Kun 50 Aar gammel døde han 29. September 1883. Der findes udførlige Oplysninger om denne Lærer og Politiker i *Østjydsk Hjemstavn* 1948, 72—76.

I, 134. Hvis Befolkningstilvæksten fortsætter som hidtil, passerer Viby Kommune i 1949 de 10.000 Indbyggere. Det stigende Folketal vil kræve en *ny Skole*. En saadan har man i Sogneraadet planlagt at lade opføre ved Ormslevvej til Erstatning for den gamle Skole i Viby. Den nye Skole vil faa 24 Normalklasser plus Særklasser. Den er beregnet til 7—800 Børn. Endvidere skal Skolen i Rosenvang udvides. Byggeudgifterne vil komme op paa 3—3¼ Million

Kroner. I den gamle Viby Skole, der saa skal nedlægges som saadan, er det Hensigten at indrette Bibliotek og Ungdomsgaard. Ved Rosenvang Skole er erhvervet Arealer til Sportspladser og Skolehaver. Den ny Skole faar Plads ved det nye *Stadion-Anlæg*, der skal ligge Vest i Sognet langs Skanderborg Landevej. Her raader Kommunen over 19 Tønder Land. Det nye Stadion, der vil være færdig i Efteraaret 1949, kommer til at koste 600,000 Kr. Heraf betaler Staten 225.000 Kr. Vest for Viby var man i Foraaret 1949 i Gang med at fylde 25.000 Kubikmeter Jord i den Sænkning, hvor Stadion faar sin Plads.

Kommuneingeniør N. K. Hansen har udarbejdet Planerne. I den vestlige Del af Stadionanlægget placeres en Opvisnings-Fodboldbane, omgivet af Løbebane og Springgaarden, og med Tribune paa den ene Langside. Der bliver Plads til ialt 4000 Tilskuere. Fra Klubhuset for Enden af Opvisningsbanen skal en underjordisk Tunnel føre til Fodboldbanen. Uden for Opvisningsbanen anlægges tre Fodboldbaner til Træning, en Kaste- og Springgaard, fire Tennisbaner, seks Haandboldbaner. Hvis Pengene kan skaffes, skal der senere bygges en Badmintonhal. Fodboldbanen skal kunne overrisles og være Skøjtebane om Vinteren.

Desuden anlægges en Legeplads for de mindreaarige og et Svømmebassin, 25 Gange 15 Meter, med Solbade. Der vil gaa herved tre Aar, før Fodbold- og Haandboldbanerne kan benyttes. De skal først gro til. Den nye Skole, som man er i Færd med at projektere, kommer til at ligge Nord for Sportspladsen. Skolebørnene faar nem Adgang til det nye Stadion.

Ved Viby Sogneraads Møde 17. Januar 1949 meddeltes det fra Fælleslærerraadet, at der i Rosenvang Skole er 22 Klasser med 561 Børn og i Viby 26 Klasser med 656 Børn. I Viby er der en Lærer for lidt, og det vedtoges at oprette et nyt Embede for en Lærer med Gymnastik som Hovedfag. I Førsteklasserne i Rosenvang er 64 Børn i to Klasser og i Viby 94 i tre. I Viby Skole skal indrettes et nyt Lærerværelse, saa det nuværende kan omdannes til Undervisningslokale.

I, 140—51. Siden »Viby Sogns Historie« I udkom i 1942, er der fremkommet værdifulde nye Oplysninger om *Lars Bjørnbak*, idet Dr. *Roar Skovmand* i sit Værk: »Folkehøjskolen i Danmark 1841—1892« (1944) har fremdraget adskillige Enkeltheder om Bjørnbak og hans Højskolevirksomhed i Viby, som hidtil ikke har været kendt. I Bogens gode Register kan man let finde alle de Steder, hvor Bjørnbak og Viby Højskole er omtalt i Skovmands Under-

søgelsers vedrørende den danske Folkehøjskoles første halve Aarhundrede. Blandt det nye om Lars Bjørnbak i Dr. Skovmands Bog kan anføres, hvad en Elev, Fr. Vestergaard-Nielsen, der var paa Viby Højskole Vinteren 1869—70, har nedskrevet i nogle Erintringer (haandskrevet Manuskript i Privateje) om sin gamle Forstander: »Lars Bjørnbak havde et rigtigt karakteristisk Vendelboansigt... Han var selv ret stor og fyldig, hans Ansigt var stort, kødrigt og rødt, hans Væsen myndigt, ja, hvast. Han talte hurtigt, med bestemt Tonefald, og udpræget vendsysselsk Dialekt. Han sagde »wi«, »wistnok« o.s.v. Engang, hvor han sad i Skolen og talte med Karlene om Landbrug, var der en af Eleverne, der ikke sad helt stille, men saa afbrød Bjørnbak Samtalen og sagde til Eleven: »Jeg synes, du sidder saa uopmærksom, Frits Nielsen; fordi du skal være Skolelærer, skal du ikke bilde dig ind, du er for fin til at lære om Bondegerning; der er mange Præster og Degne, der er blevet til Nar for Beboerne, fordi de ikke forstod sig paa de Bønders Gerning, som de skulde leve iblandt« (Roar Skovmand, anf. Værk, 170).

I Tilslutning hertil kan anføres, hvad Fru Inger Loft Pedersen, Viby Mosegaard, kunde fortælle i Anledning af sin 80 Aars Fødselsdag 29. Februar 1948 (i Aarhus Amtstidende 28. Februar) om Lars Bjørnbak, som den aldrende Dame let kan huske... Lars Bjørnbak var en stor, kraftig Mand, og naar han kom paa Viby Mosegaard, saa smækkede han Døren op, saa han fyldte hele Døraabningen, og det rungede, naar han raabte: »Er Søren Pedersen Loft ikke hjemme?« Fru Pedersen fortæller videre om Lars Bjørnbak: »Jeg havde ham i 1. Klasse. Uh, han var saa striks. Han havde ogsaa oprettet Viby Højskole. Eleverne var indkvarteret rundt i Gaardene, og hver Aften gik Bjørnbak rundt for at se, om Eleverne var kommet i Seng eller overraske dem, hvis de spillede Kort. Men han var en stor Mand, og han fulgte helt sit Valgsprog: »Kundskab er Magt, Uvidenhed Trældom«. Ogsaa Fru Bjørnbak kunde Fru Pedersen huske... Ja, hun levede seks Aar efter sin Mand og ledede Højskolen sammen med sin Søn. »Jeg husker fra min Skoletid, hvordan hun kunde holde Øje med os gennem sit Køkkenvindue, hvis vi var alene i Klassen. Og var der nogen Uro, saa bankede hun paa Vinduet, og saa kan det nok være, der blev stille«.

Trods det, at Forstandsklarhed, Fornuft og en rationel Betragtning af Tilværelsen og dens Kaar var fremherskende i Lars Bjørnbaks Sind og Tænkemaade, var han alligevel saa meget præget af

sin Tid og den gamle Almues Tankegang og Trosverden, at han var overbevist om, at der *gik Varsel* for ethvert Lig. I 1947 har flere gamle Mennesker i Viby, der har kendt Lars Bjørnbak, fortalt, at han bestemt troede paa og ogsaa udtalte sig om, at inden et Menneske døde, gik der Varsel for Dødsfaldet. — En saadan Oplysning om Lars Bjørnbak virker ret overraskende, og den er interessant at blive gjort bekendt med.

Det var Bjørnbaks Styrke, at han forstod at vinde de Bønders Tillid, som han levede iblandt. De var dog ikke alle hans Tilhængere, og fra Modstandernes Lejr blev det udvirket, at *Jens Nørregaard* og *Christoffer Bågå* begyndte *Testrup Højskole* i 1866. I de følgende Aar var der en standende Strid mellem Bjørnbak og Nørregaard. Om denne Højskolekamp er der et meget fængslende Afsnit i Roar Skovmands Bog, 169—191. Lars Bjørnbaks tidlige Død gav Viby Højskole et Knæk, som den aldrig forvandt. Testrup Højskole blev derimod, indtil Nørregaard i 1908 trak sig tilbage, Jyllands største Højskole udenfor Askov og den alt dominerende Højskole i Aarhusegnen. Ikke destomindre fik den ikke den Indflydelse paa Folkelivet i Egnen som Viby Højskole. Næsten alle de førende Bønder i Aarhusegnen indtil o. 1920 havde været Elever hos Lars Bjørnbak. Tænk blot paa Mænd fra Viby som Mikkel Jacobsen, S. P. Loft, Chr. Leth Espensen, H. P. Hansen, N. P. Nielsen, eller paa Mænd fra andre Sogne, der havde været Elever paa Viby Højskole. Alle de gamle Bjørnbakkere, der indtog ledende Stillinger i Aarhusegnens kommunale Liv, i Andelsorganisationer, kulturelle Sammenslutninger o.s.fr., kunde aldrig glemme Lars Bjørnbak og den Lære, han indpodede dem. — Jens Nørregaard, der var sit Slægtleds mest veltalende Højskolemand, og ved sin Side havde som Højskolelærer den uforglemmelige Christoffer Bågå, fik sine Elever fra alle Egne af Landet. Og da han efter Bjørnbaks Død ingen jævnbyrdig Modstander eller Sidemand havde i Aarhusegnen, er det let at forstaa, at hans Skole maatte blive stor, hvorfor Viby Højskole let blev stillet i Skygge. Hertil kom, at Nørregaard i det hele havde bedre Lærere end Lars Bjørnbak og hans Efterfølgere havde. Det er meget fængslende at stifte nøje Bekendtskab med Litteraturen om Aarhusegnens to gamle, førende Højskolemænd, og det er efterhaanden slet ikke saa lidt, der er skrevet om dem. Hovedværket om Bjørnbak er *Hans Jensens* Bog fra 1919 (jfr. I, 149), et Arbejde, der straks slog den unge Historikers Navn fast i den offentlige Bevidsthed. Det var et lykkeligt Fund at fremdrage den Viby Højskoleforstan-

der og Folkefører og gøre ham til Genstand for en indgaaende Levnedsskildring og Vurdering. Det var Professor *Aage Friis*, der gav Hans Jensen Ideen — eller formulerede Opgaven — til Bjørnbakbogen, som Jensen skrev i meget kort Tid, et Par Maaneder eller saa. Han opholdt sig kun i Aarhus i 3 Uger i denne Anledning, og det var dog her, han fik de fleste Oplysninger om Emnet, dels i gamle Aargange af Aarhus Amtstidende, dels ved at spørge ud hos gamle Viby-Folk som S. P. Loft, Chr. Leth Espensen, Mikkel Jacobsen o. fl. Der forefandtes ogsaa en hel Del trykt Litteratur om Lars Bjørnbak, hvilket Hans Jensen giver Oplysninger om i sin Bogs Forord. Ejendommeligt nok nævner han ikke her eller andetsteds *Marius Rasmussens* Bog om Lars Bjørnbak fra 1916. Det synes næsten utænkeligt, at Jensen ikke har kendt dette ikke ubetydelige Arbejde, der er den første egentlige Bog om Bjørnbak. Selv efter at Hans Jensens Værk er udkommet, kan man med godt Udbytte læse Rasmussens Bjørnbakfremstilling, der er velskrevet og bygger paa mange Førstehaandsskildringer. Efter Rasmussens og Jensens Bøger er der om Bjørnbak fremkommet en fortrinlig Afhandling om Bjørnbak af Redaktør *N. P. Østergaard* i Østjydsk Hjemstavn I (1936), 108—22. Senere har vi saa »Viby Sogns Historie« I og Roar Skovmands ovennævnte Disputats fra 1944. — Om Marius Rasmussen kan nævnes, at han er født 1884 i Skrillinge paa Fyn. 1909 tog han Lærereksamen, var derefter Lærer paa Høng Realskole, Antvorskov Højskole, og 1. Oktober 1913 blev han Lærer i Krusbjerg ved Ølgod. 1922 blev han Lærer i Staarup ved Nykøbing Sj., og som Pensionist har han taget Bopæl i Nordsjælland. Han har skrevet flere Bøger, bl. »Under Genrejsningen«, »Grundtvigianerne og Talmajestæten« samt Bogen om Højskoleforstander Anders Stephansen (se Aarhus Amtstidende 7. December 1944, 23. Februar 1945). Hans Hovedarbejde er »Ordbog over Vends Herreds Folkemaal« (1948) paa 270 tættrykte Spalter. Heri er ydet et værdifuldt Bidrag til Oplysning om vore Dialekter, og Bogen er et smukt Vidnesbyrd om Marius Rasmussens store Flid og sproglige Interesser.

Dr. phil. Hans Jensen (f. 31. Maj 1890), der døde i en ret ung Alder 6. Februar 1945, har om Aarhusegnens Historie foruden Bogen om Lars Bjørnbak skrevet de to Arbejder: »Landbosparekassen i Aarhus 1862—1937« (sammen med *Thorkil Kristensen*, 1937) og »Aarhus Amts landøkonomiske Selskab 1842—1942« (1942). I disse to Bøger findes slet ikke saa faa Oplysninger om

de førende Viby-Bønder i Tiden o. 1870—1930. De er derfor ogsaa af Interesse for Viby Sogns Historie.

I, 150—51. Fredag den 4. Juni 1880, paa 25 Aars Dagen for *Lars Bjørnbaks* Ankomst til Viby som kaldet Lærer ved Børneskolen, afslørede sydlig for Højskolen og Sydøst for Kirkegaarden det *Mindesmærke*, som nu staar paa Sydskraaningen i Vibys smukke Anlæg. Hertil blev Statuen flyttet fra sin Plads mellem Kirken og Præstegaarden (hvor den anbragtes 1927) den 12. Maj 1945. Aarsag til Flytningen var, at Areal, hvor Monumentet havde staaet i 18 Aar, skulde inddrages til Kirkegaardens Omraade og benyttes

Lars Bjørnbaks Højskole i Viby.

som Urnegravplads. — Billedhuggeren *J. A. Jerichau* (1816—83) har modelleret den Buste, der her i Bjørnbaks eget Rige minder om Folkesagens djærve Talsmand. Det stærke jydsk Ansigt, indrammet af Bakkenbarter efter Tidens Mode, har nu Blikket rettet mod den gavltakkede Skole bag Kirkens Kor, der tog saa mange af hans Tanker i Livets Dage. Han sled sig op denne Vendelbo-Kæmpe, men hans Gerning og de gode Tanker, han saaede, vil huskes. Bjørnbaks Buste er af Bronze. Den staar paa en høj Sokkel af slebet bornholmsk Granit (jfr. Thyge Klemann i Aarhus Stiftstidendes Søndagstillæg 23. Januar 1949).

Viby Højskoles Bygninger blev 15. Juni 1944 købt af Kommunen for lidt over 37.000 Kr. Her er nu indrettet en *Børnehave*, hvor

der i 1948 var o. 50 Børn. Den ledes af Bestyrerinde *Karoline Kathrine Hansen*, der har 2—3 voksne Piger til sin Hjælp. I Sogneraadsmødet 5. April 1948 vedtoges det at yde Viby Børnehave 7900 Kr. i Tilskud, hvilket er 30 % af dens Budget.

Højskoleforstander *A. Sivert* døde 28. Oktober 1892. *J. J. Mortensen Barrit* var Leder af Viby Højskole 1893—94. — Redaktør *Bertel Jensen* døde 85 Aar gammel 20. Marts 1948.

I, 169. Sogneraadvalg fandt Sted 5. Maj 1943. Der blev da valgt følgende Sogneraad: Forretningsfører *Jens Juul*, Formand. Fabrikant *Rasmus Christensen*. Gasværksarbejder *Gunnar Clausen*. Fa-

Viby Sogneraad 1943—46. Fra venstre: *Svend E. Lind*. *Rasmus Christensen*. *Henning Sørensen*. *Søren Loft Pedersen*. *Martin Petersen*. *Jens Peter Jensen*. *Kæmner J. Larsen*. Sogneraadformand *Jens Juul*. *Gunnar Clausen*. *Harald Bøtkjær*. *Arnold Borchmann*. *Arne Petersen*.

briksarbejder *Jens Peter Jensen*. Købmand *Henning Sørensen*. Skolebetjent *Jens Olesen*. Kontorbestyrer *Arne Petersen*. Murermester *Martin Petersen*. Gasværksbestyrer *Svend E. Lind*. Gaardejer *Søren Loft Pedersen*. Murersvend *Harald Bøtkjær*.

Ved Sogneraadvalget 12. Marts 1946 blev følgende valgt: Forretningsfører *Jens Juul*, Formand. Gasværksarbejder *Gunnar Clausen*. Købmand *Henning Sørensen*. Direktør *A. C. Jacobsen*. Gasværksbestyrer *Svend E. Lind*. Lærer *A. Kjersgaard Hansen*. Lærer *Holger Olesen*. Karetmager *Johs. Nielsen*. Maskinarbejder *N. H. Krogh*. Gaardejer *Søren Loft Pedersen*. Kontorbestyrer *Arne Petersen*.

I, 170. Ved *Folketingsvalget* 28. Oktober 1947 faldt Stemmerne saaledes i Viby Sogn:

Socialdemokratiet	2321	Stemmer	(30/10 1945 1916 St.)
Radikale Venstre	127	—	(— — 103 St.)
Det konservative Folkeparti	931	—	(— — 1156 St.)
Venstre	569	—	(— — 347 St.)
Retsforbundet	290	—	(— — 90 St.)
Kommunistpartiet	366	—	(— — 681 St.)
Dansk Samling	47	—	(— — 132 St.)

Viby Sogneraad 1946—50. Siddende fra venstre: Kæmner J. Larsen. Søren Lott Pedersen. Sogneraadsformand Jens Juul. Henning Sørensen. Staaende fra venstre: Sv. E. Lind. Johs. Nielsen. Kommuneingeniør N. K. Hansen. Gunnar Clausen. Arne Petersen. Holger Olesen. A. Kjersgaard Hansen. N. H. Krogh. A. Chr. Jacobsen.

I, 185. Husmandsføreren Jørgen Niensens Enke, Ane Nielsen, døde 15. December 1942 paa Aabyhøj Alderdomshjem.

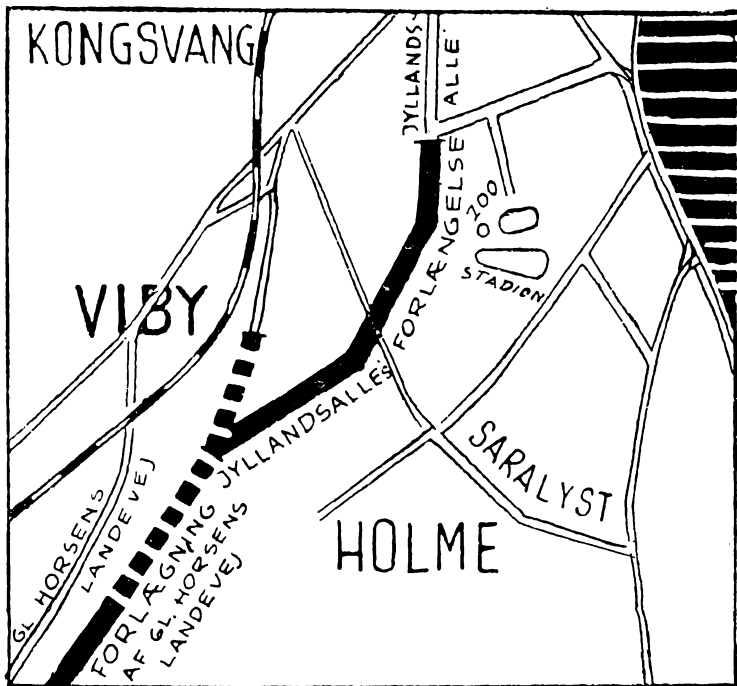
I, 220—22. I 1948 havde Viby Sogns *Vejvæsen* paa Programmet, sammen med Nabokommunerne, at bygge en *ydre Ringvej*. Den skal gaa fra Silkeborgvej til Hadsherredsvej, men Linieføringen gennem Viby vil maaske bringe visse Vanskeligheder. Dette Projekt er ligesom Anlægningen af Jyllands Allé betinget af 85 pCt's Tilskud fra Staten. Jyllands Allés endelige Gennemførelse afhænger af Aarhus, men Viby er stærkt interesseret i en Afgørelse, idet Vejens Anlæggelse er meget betydningsfuld for Bebyggelsen af de herlige Arealer, den gennemskærer. Gl. Horsensvejs For-

lægning, som i 1948 delvis var gennemført, hvad Jordarbejdet angik, foretoges af Amtet. Endvidere skal Enghavevej omlægges. Den forbinder den forlagte Horsensvej og den gamle Horsensvej. Dette Arbejde skal udføres af Viby Kommune.

I Viby Sogneraads Møde 6. December 1948 tiltraadtes en Indstilling fra Vejudvalget vedrørende *Jyllands Allé's* Gennemførelse. Udgiften hertil bliver med Priserne af 1948: 2 Mill. 132.000 Kr. Heraf ventes 85 pCt., 1 Mill. 770.000 Kr., refunderet fra Staten, og af Restbeløbet skal Aarhus betale 78.100 og Viby 283.000 Kr. Der er Mulighed for, at det nyttige Projekt hurtigt kan blive gennemført, hvilket Kommunen er stærkt interesseret i, da man i lang Tid ikke har kunnet foretage noget paa de Arealer, som berøres af Projektet, men hermed bliver det anderledes, saasnart det store Vejbygningsarbejde er færdigt. Det blev paabegyndt i Foraaret 1949. Arbejdet er beregnet til 2.122.000 Kr., Arbejdslønnen anslaaes til 450.000 Kr. Naar Arbejdet er endt, vil Jyllands Allé føre forbi Zoologisk Have, Skovkanten og Cyklebanen og videre over Viby Jorderne til Rosenvangs Allé og derfra til den forlagte Gammel Horsens Landevej. Jyllands Allé vil aflaste den gamle Hovedfærdselsaare gennem Viby, Skanderborg Landevej, og den vil optage Gl. Horsensvejs Trafik til Aarhus. Viby vil gerne beholde sin nuværende Forbindelsesvej til Aarhus — helst med Viadukt over Banen — og da Viby er i Vækst, vil det være af Betydning, at en Del af Trafikken ledes ad Jyllands Allé. Men endnu mere Betydning vil Jyllands Allé faa, hvis den saakaldte Diagonalvej fra Esbjerg, hvoraf en Udløber tænkes lagt til Aarhus, kommer. Der kan i saa Fald ventes en stærk Trafik af Lastbiler, som ganske vilde overbebyrde den nuværende Hovedfærdselsaare (Udtalelse af Stadsingeniør A. J. Rambøll i Aarhus Stiftstidende 4. Januar 1949). Kun en Fjerdedel af den nye Vej ligger i Aarhus. Resten gaar igennem Viby Sogn. Paa Aarhusstrækningen bliver Kørebanelen 12 m bred mod 9 m længere ude.

I Viby Sogneraads Møde 17. Januar 1949 vedtoges at udlægge et Areal paa 3 ha ved Gasværket til *Fabriks- og Industriarealer*, Pladsen er velegnet hertil med den nære Beliggenhed ved Aarhus, og det oplystes, at naar Hovedvej 10 med Tiden flyttes tilbage til den gamle Baneoverskæring, skal Bjørnholms Allé nedlægges. Den partielle Byplan vil komme til at omfatte følgende Matrikelnumre: 17 fæ, 17 fr, 17 fø, 17 ga, 17 ez, 17 ey, 17 ex, 17 ev, 17 dæ, 17 aæ, 14 cu, 14 cz, 14 eø, 14 fa, 14 fe, Del af 14 az, der er beliggende Øst for Bjørnholms Allé og Mtrnr. 39 m.

København er forlængst i Færd med i Henhold til Naturfredningsloven at underlægge sig grønne Omraader i Byens Nærhed, hvor Befolkningen kan hente Helse og Skønhedsindtryk i Fritiden. Aarhus har sine Skove. Men Byen vokser, og en skønne Dag har Bebyggelsen ødelagt en Idyl, et grønt Paradis, som ikke ret mange Byer kan opvise Mage til, den blanke Aa i de frodige Enge og det naturskønne Terræn omkring *Brabrand Sø* med de strittende Siv-

Kort, der viser Jyllands Allés Forlængelse forbi Zoologisk Have, Skovkanten og Cyklebanen til den forlagte Gl. Horsens Landevej.

holme. Det er denne Udsigt, der ligger bag Planerne om, mens Tid er, ad en Cykle- og Gangsti at skaffe Aarhusianerne Adgang til disse Naturværdier. Saa skal der nok siden hen blive holdt Haand over dem. Man har derfor udarbejdet et *Sti-Projekt*, hvis Indhold gaar ud paa at bygge en Sti rundt om *Brabrand Sø*. Gangstien er ansat til at blive 2 m bred, Cyklestien 3,20 m; disse to Stier adskilles af en Græsribat paa 1,8 m. I April 1945 var hele Projek-

tet anslaaet til at ville komme til at koste $1\frac{1}{4}$ Million Kr. Viby Sogns Andel i Udgifterne vil blive 60.200 Kr. Af Forstadskommunerne skønnes Brabrand-Aarslev at ville faa mest Gavn af Stien, Viby antagelig mindst. Bliver Stien langs Aarhus Aa og Brabrand Sø engang til Virkelighed, vil den blive en betydelig Turistattraktion. — I Juli 1949 blev det endelig besluttet at anlægge Stien; den bliver $\frac{1}{2}$ m bredere end først tænkt. Udgifterne bliver ialt henved 2. Mill. Kr.

I, 222. Ved Viby Sogneraads Møde 7. Juli 1947 forelaa fra Tra-

Kongevejen 1930.

fikministeriet Meddelelse om, at man havde godkendt den fra Viby Sogns Side stærkt ønskede Plan om at faa en Underføring under Jernbanen ved Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers Fabrikker i Viby. Denne Vedtagelse blev hilst med Glæde i Sognet, idet der var stor Modstand mod en Overføring ved Gl. Horsensvej, idet en saadan vilde blive saa stejl, at den vilde være vanskelig at passere for Køretøjer, der skulde opad; bl. a. havde Grundejerforeningen protesteret kraftigt. De store Jordarbejder, der allerede var udført til Overføringen, er saaledes til ingen Nytte. Det har været nævnt, at Projektet ved F.D.B.'s Fabrikker skulde udføres samtidig med, at Spørgsmaalet om *Kongsvang-Viadukten* blev løst, saa Jorden fra Dæmningen kunde anvendes ved Kongs-

vang, men der foreligger endnu ingen Besked om dette Projekt. Overføringen ved Gl. Horsensvej blev i sin Tid anslaaet til at ville koste 700.000 Kr., medens den nu vedtagne Underføring kommer til at staa i en Udgift paa ca. 1.350.000 Kr. Udgiften for Viby Sogn ved Jernbaneunderføringen bliver 200.000 Kr., medens Odderbanen skal betale 35.000 Kr. og F.D.B.'s Fabrikker 100.000 Kr. Sagen forelaa i endelig Godkendelse fra Ministeriet ved Viby Sogneraads Møde 3. November 1947.

Ved Sogneraadsmødet 5. April 1948 oplystes, at der fra Arbejds- og Socialministeriet forelaa Meddelelse om, at Kommunens Andel i Omlægningen ved Baneunderføringen ved Horsensvej vil andrage 18.000 Kr. Der vil blive Tale om en Ændring af Enghavevejs Tværprofil og en Sænkning af Længdeprofilen. Man vedtog at betale de 18.000 Kr. og dermed ogsaa at godkende Planen (Aarhus Amtstidende 6. April 1948, Mødereferat).

Siden 1943 har der med Mellemlum været arbejdet paa at faa en Forlægning af Hads-Ning Herreders Jernbane fra Viby Station 1,2 km mod Syd parallelt med De danske Statsbaners Spor. Denne nye Baneforlægning var færdig til at tages i Brug Tirsdag 5. Oktober 1948. — Ved Forlægningen undgaas, at Hads-Ning Herreders Jernbane kører gennem F.D.B.'s Fabrikker, og der er til Formaalet sket Mageskifte mellem Arealer, som tilhører F.D.B. og Jernbanen. Det er Hensigten senere at flytte den gamle *Viby Station* mod Nord til den nuværende Overkørsel ved Gammel Horsensvej, men indtil dette kan ske, bliver der en midlertidig Tilslutning til den gamle Station. — 6. December 1948 vedtoges i Sogneraadet at yde 19.667 Kr. til Odderbanen, der har sin næststørste Station i Viby.

I, 235. I Sogneraadsmødet 1. November 1948 fik Gasværksudvalget Tilladelse til hos Firmaet Kragh Müller Andersen, København, at bestille et Anlæg, der kan udvinde indtil 10.000 Kubikmeter Gas, idet det nuværende er for lille til de Ovne, man har. Anlægget koster 189.350 Kr., men der er flere Aars Leveringstid. Desuden maa Udvalget købe et Kultransportanlæg til 27.270 Kr. fra samme Firma. Over 216.000 Kr. blev saaledes ved denne Lejlighed bevilget alene til Gasværket.

I, 246. I December 1947 meddeltes det Offentligheden, at Aarhus Brugsforening var i Færd med at indrette en *Møbelfabrik* paa Stensagervej i Viby. Det var en Nybygning, Fabrikken flyttede ind i. Brugsforeningen har sikret sig Grund ved Siden af til fremtidige Udvidelser og til Skabelse af nye Virksomheder. Blandt an-

det er det Meningen med Tiden at opføre en Brødfabrik paa Stedet. Til Leder af Virksomheden ansattes den svenske Møbelarkitekt *Niels Falke Pålsson*. Den nye Virksomhed, der er et Aktieselskab, begyndte med at beskæftige 15 Mand. Dens Navn er *Koordina*, idet man har valgt et Navn, som kan dække over andre Produktioner, man har Planer om at tage op (Aarhus Stiftstidende 22. December 1947).

I, 276—77. I Tilslutning til Viby Sogns Pengeforhold 1941—42 kan det være af Interesse at se, hvorledes disse var i 1946—47. I Viby Sogneraads Møde 1. December 1947 fremlagde Sogneraadsformand *Jens Juul* Kommunens Regnskab for 1946—47. Sammenlignet med Budgettet havde Regnskabet et Overskud paa 16.806 Kr., men da man havde budgetteret en Kasseforøgelse paa 112.000 Kr., var der en faktisk Overskridelse.

Indtægterne havde været 170.000 Kr., hvoraf Skatterne havde givet en Merindtægt paa 125.647 Kr., og Resten faldt væsentligst paa Motorafgiften.

Udgiften havde været 1.536.560 Kr. Det var 170.151 Kr. mere end beregnet. Til Socialudgifter var anvendt 11.536 Kr. (Aaret i Forvejen 219.176 Kr.), Arbejdsløshedsforsikring 57.207 Kr. (54.000 Kr.), Folkeforsikring 273.351 Kr. (213.343 Kr.), Skolevæsen 299.936 Kr. (196.560 Kr.), Vejvæsen 338.026 Kr. (224.000 Kr.), andre Udgifter 213.974 Kr. (146.800 Kr.).

Sogneraadsformanden sagde bl. a., at Skolens Overskridelser skyldtes Lønninger, der var steget med 40.000 Kr., og uforudsete Udgifter ved Istandsættelser efter Tyskerne for 103.000 Kr. »At man faar nogen Refusion herfor, kan man haabe, men det er meget tvivlsomt. Man har aldrig haft saa svært ved at holde et Budget, som det man lagde i Fjor, og det er ogsaa en Vanskelighed, at Budgetter skal lægges saa lang Tid forud. Man haaber ved næste Budgetlægning at have Udgifterne mere stabile og henstiller til de forskellige Udvalg at prøve at holde Budgettet« (Aarhus Amtstidende 2. December 1947).

Ved Viby Sogneraads Møde 2. Februar 1948 vedtoges ved 1. Behandling Budgettet for 1948—49, der balancerede med 2 Mill. 617.935 Kr. og viste en Stigning i de personlige Skatter paa ca. 148.000 til 1 Mill. 390.744 og for Ejendomsskatterne paa ca. 37.000 til 347.686 Kr. Sogneraadsformand *Jens Juul* gennemgik Overslaget. De største Udgiftsposter var Renter og Afdrag: 123.429 Kr. (i forrige Regnskabsaar 288.935 Kr.), Offentlig Forsorg 180.525 Kr. (187.217 Kr.), Arbejdsløshedsforsikring 45.500 (71.000), Folkefor-

sikring 299.856 (274.359), Tilskud 30.205 (31.500), Skolevæsen 339.720, Vejvæsen 357.000 (344.000), Bestyrelsesudgifter 197.300 (188.400), andre Udgifter 217.900 (191.900).

Indtægterne er foruden Skatter Beholdning fra forrige Aar 530.000 (429.500), Kapital og Ejendomme 37.330 (36.669), Forbrug af Aktiver 143.800 (292.600), andre Indtægter 81.375 (82.125).

I den efterfølgende Forhandling drøftedes de forskellige Poster. Det konservative Sogneraadsmlem Henning Sørensen spurgte herunder: Er det f. Eks. nødvendigt, at der ofres 30.000 Kr. til Vedligeholdelse af Skolerne? I 1945—46 betalte vi 100.000 Kr. hertil og i 1946—47 35.000 Kr. De samlede Udgifter til Skolevæsenet er nu 339.000 Kr., i 1939—40 var de 112.000. Siden 1937 er Elevtallet vokset med 86, Lærertallet med otte. Ogsaa Udgifterne til Vejvæsenet er svimlende.

Krogh (S): — De 100.000 Kr., vi ofrede paa Skolerne i 1945—46, var til Istandsættelse efter Tyskerne, men den var ikke fuldstændig, derfor maa vi fortsat have store Beløb. Vi regner med at komme ned igen.

Jens Juul: — Det øgede Lærerantal skyldes bl. a. Mellemskolen og to Hjælpeklasser.

Lind (S): — Vejvæsenets Budget er skaaret ned med 20.000 Kr. Det er vi meget betænkelige ved. Skal vi alle Vejene igennem paa tre—fire Aar, som vi var enige om efter Kapitulationen, kan det, vi har budgetteret, ikke slaa til.

Clausen (S): — Vi har et udmærket Skolevæsen i Viby, og for at holde Standarden maa der ofres noget.

Henning Sørensen (K): Jeg forstaar godt disse Betragtninger, men vi maa sætte Tæring efter Næring.

Gasværkets Budget balancerer med 489.000 Kr. Gasprisen vil blive sat to Øre op til 32 Øre. Vandværkets Budget er paa 97.000 Kr. Fra Refusionsfondet har Kommunen faaet 117.119 Kr. plus til Skolerne 61.480 Kr. (Aarhus Stiftstidende 3. Februar 1948).

Ved Sogneraadsmødet 2. Februar 1948 var man klar over, at Ligningsprocenten vilde stige. Dette kom ogsaa til at passe; thi ved Sogneraadsmødet 18. Marts 1948 sattes Ligningsprocenten til 8,8 mod 8,3 Aaret forud. Kirkeskatteprocenten sattes til 0,3 mod 0,4 saa den samlede Stigning blev 0,4. Grundskyldspromillen blev 18,10 (mod 16,69) og Ejendomsskyldspromillen 13,57 (12,52). Der skal udskrives i personlige Skatter (iflg. Referat i Aarhus Stiftstidende 19. Marts 1948) 1 Mill. 390.744 Kr., en Stigning paa 148.000, og i Ejendomsskatter 347.686, en Stigning paa 37.000. Den samlede

skattepligtige Indtægt blev større end ventet, nemlig 20 Millioner 179.000 mod 18 Millioner 584.000, og den udfundne Indtægt efter Fradrag og Tillæg er 19 Millioner 83.000 mod 17 Millioner 977.000. Indkomsterne fordeler sig efter Kvarterer med ca. 4,3 Millioner til Rosenvang (en Stigning paa 7,2), ca. 3,2 Mill. i Kongsvang (9,9 op), ca. 1,2 til Fredensvang (15,8 op) og ca. 11,4 til Viby (otte op).

I Skatteaaret 1934—35 var Gennemsnitsindtægten 1837 Kr., i 1947—48 4424 og i 1948—49 4530 Kr.

Som man vil se, var Indtægterne Aaret i Forvejen større, end man havde ventet. Der er jo ogsaa unægtelig et Spring fra Gennemsnitsindtægten 1934—35 til den tilsvarende Indtægt 1948—49. Der ligger imidlertid en Verdenskrig mellem de to Aarstal 1934—1949; i denne Tid er alle Priser steget, Udgifterne er blevet meget større, hvorfor det er *nødvendigt* med en betydelig Indtægtsstigning for at faa Balance mellem de enkelte Hjems Indtægter og Udgifter. Den 19. Marts 1949 sluttede Viby Sogneraad sit Ligningsarbejde. Stigningen i Indtægterne paa 8,7 pCt. bevirkede, at *Ligningsprocenten kunde sættes ned* fra 8,8 til 8,5 og Kirkeskatten fra 0,3 til 0,2, saa den samlede Ligningsprocent blev 8,7 mod 9,1 Aaret i Forvejen.

Grundskyldspromillen stiger fra 18,10 til 18,43 og Ejendoms-skyldspromillen fra 13,57 til 13,82. Den personlige Skatteudskrivning er en Million 624.560. Nulpunktet er flyttet i Lighed med Aarhus fra 5500 til 6200 Kr.

Den skattepligtige Indtægt har været 22 Millioner 26.000, efter Fradrag og Tillæg 20 Millioner 738.000. I Rosenvang er Indtægterne fire Millioner 693.000 (en Stigning paa syv pCt.), i Fredensvang en Million 324.000 (7,5 pCt. op), i Kongsvang tre Millioner 291.000 (9,5 pCt.) og Viby 12 Millioner 716.000 (10 pCt. op). Naar Stigningen er størst i Kongsvang og Viby, skyldes det, at der bygges mest her. Der er ca. 100 Skatteydere flere end Aaret før.

*

I, 277. Viby Sogns *Indbyggertal* var i September 1948: 9800. 1947 var Tilvæksten 490, den største nogensinde. De 10.000 Indbyggere vil naas i 1949, idet der 1. januar 1949 allerede var 9737 Indb. i Sognet. Det er næppe Fantasital, naar Kommunens Dispositionsplan forudser en By med 25.000 Indbyggere. En væsentlig Aarsag til den store Befolkningstilvækst er, at der bygges meget i Viby. Sogneraadet her er ikke bange for at kautionere for Statslaan, naar Ansøgerne iøvrigt har deres Økonomi i Orden. Mange Aarhusia-

ner, der ønsker at faa deres eget Hus, flytter til Viby. For at afhjælpe den store *Bolignød*, der herskede i 1948, har Viby Kommune søgt at afhjælpe denne Nød ved at bygge 12 Enfamiliehuse og 30 Aldersrentelejligheder. Desuden støtter Kommunen Arbejdernes Andelsboligforening i Bestræbelserne for at bygge Etagehuse for paa denne Maade at afhjælpe Bolignøden. De husvilde er indlogeret i Beboelsesvogne, i en tidligere tysk Barak og i gamle Huse, som er indrettede til Formaalet. I Dispositionsplanen for *de kommende Aars Byggeri* er der taget Bestemmelse om, at der

Kongevejen 1949.

skal være høj Bebyggelse midt i Viby samt paa de ledige Arealer i Præstevænget mellem Jernbanen og Rosenvangs Allé. Endvidere er der disponeret over Arealer til mindre Industrier ved Gasværket og til Fabrik anlæg ved Hammelbanen. Dispositionsplanen tager ogsaa Hensyn til Fredenskirken, som tænkes lagt i Rosenvang, til den nye Kirkegaard og til en tredje Skole. — En Udvidelse af *Rensningsanlægget* (I, 242) ved Viby Høskov vil snarest blive aktuel, skønt Anlægget er temmelig stort. — En ny *Administrationsbygning* var planlagt i 1942, men blev ikke gennemført. Ved Udvidelser i 1946 for ca. 30.000 Kr. blev i Handelsbankens Ejendom indrettet gode Lokaler til Administrationen, men en skønne Dag vil de være for smaa. Ogsaa *de kommunale Værker* vil kunne fort-

sætte uden større Ændringer en Tid lang. Paa Viby Gasværk udvidedes 1948 med nye Ovne, og paa Vandværket foretoges mindre Forbedringer, men ikke egentlige Udvidelser. — Før Krigen 1939—45 havde Viby Sogn en *Nettoformue* paa henvend en halv Million Kroner, oplyser Sogneraadformand *Jens Juul* videre (Interview i Aarhus Stiftstidende 23. September 1948 med ham og Sogneraadmedlem *Købmand Henning Sørensen*), og under Krigen samlede Kommunen temmelig store Reserver. — I Sogneraadsmødet 18. Oktober 1948 kunde *Jens Juul* meddele, at Regnskabet for 1947—48 udviste et Overskud paa 413.000 Kr. medens det Aaret i Forvejen kun var paa 16.000 Kr. Dette skyldtes, at man den Gang stod vaklende overfor de forskellige Udgifter. *Juul* oplyste samtidig, at Kapitalen, som før Krigen var 400.000 Kr., nu var paa 2,8 Mill. Kr.! De vigtigste Indtægter var 1947—48 Skatterne, der havde givet 1.716.000 Kr. eller 119.657 Kr. mere end budgetteret. Af Udgifter havde man paa offentlig Forsorg sparet 87.380 Kr. og paa Arbejdsløshedsforsikringen 25.499 Kr. Derimod havde man haft en Merudgift paa 55.247 Kr. paa Folkeforsikring, og paa Skolevæsenet 88.753 Kr. Regnskabet sluttede derefter med et Overskud som ovenfor nævnt. Status udviser, at Kommunens faste Ejendomme har en Værdi af 2.285.153 Kr. og de kommunale Værker 482.822 Kr. Af Passiver er der faste Laan paa 1.637.668 Kr.

En stor Del af Kommunens Overskud har Sogneraadet klogeligt sat i Jord, idet det har foretaget betydelige Jordkøb, hvorved Kommunens Ledelse har faaet Mulighed for at faa Haand i Hanke med Udviklingen særlig med Hensyn til kommende Bebyggelse.

Med disse sidste opmuntrende Oplysninger af økonomisk Art kan vi paa bedste Maade slutte Viby Sogns lange Historie.

HISTORISK OVERSIGT

- Ca. 12—14000 f. Chr. F. Isen trækker sig tilbage.
Ca. 2500 f. Chr. F. Rugholm-Bopladsen.
Ca. 6—800 e. Chr. F. Viby grundlægges.
Ca. 10—1100 e. Chr. F. Viby Terp grundlægges.
Ca. 1100. Viby Kongsgaard bygges.
1176. Kongemøde i Viby.
1180. Hellig Nils dør.
12.—13. Aarhundrede. Viby Kirke bygges.
1536. Aarhusgaards Len oprettes.
1565. Inden dette Aar blev Viby Birk lagt til Aarhusgaard.
1660. Aarhusgaards Len bliver til Havreballegaard Amt.
1661. 5. April. Kongen afstaar 24 Gaarde i Viby
til Gabriel Marselis.
1680. Constantin Marselis opretter Baroniet Marselisborg,
hvortil Gaardene i Viby kom til at høre.
1693. 11. April. Træffes den første kaldede Degn i Viby,
Jens Rasmussen Hammer.
1719. 22. August. Stor Ildebrand i Viby.
1769. Første Folketælling. 351 Indbyggere i Viby Sogn.
1772—1800. I dette Tidsrum blev Viby Bøgeskov
omhugget.
1775. Viby faar en ny Skolebygning.
1781. Rudolf Georg Schiøtz bliver Degn i Viby.
1794. Viby Sogn bliver udskiftet.
1805. Marselisborg Baroni nedlægges, og i Aarene
herefter bliver Gaardene i Viby frikøbt.
1842. 5. Januar. Viby-Tiset Sogneforstanderskab holder
sit første Møde.
1846. Magdalenemøllen oprettes.
1855. 20. April. Lars Bjørnbak kaldes til Lærer i Viby.
1856. 27. Marts. Viby gamle Grandelav genoprettes.
1857. 2. November. Viby Højskole begynder sin
Virksomhed.
1864. 20. September. Godsejer C. P. R. Ingerslev dør.

1867. Viby Sogns Spare- og Laanekasse oprettes.
1867. 14. April. Poeten Peder Jensen, Viby Mark, dør.
1872. Viby Sogns Sygekasse oprettes.
1873. 7. Juni. Anneks sognet Tiset skilles fra Viby.
1874. 1. Januar. 88 Tønder Land af Viby Sogn
(Frederiksbjerg) lægges til Aarhus.
1874. Viby faar en ny Skole.
1878. 2. Januar. Lars Bjørnbak dør.
1879. 4. Oktober. Stor Brand i Viby, bl. a. brænder
Præstegaarden.
1884. Viby Fattiggaard oprettes.
1884. Aarhus-Odder-Hov Banen aabnes. Faar Station
i Viby.
1896. 20. April. Godsejer, Indenrigsminister
H. P. Ingerslev dør.
1898. 11. November. Kvindehemmet Sichar indvies.
1899. 1. Januar. Marselisborg Gods indlemmes
under Aarhus.
1899. Viby Højskole ophører.
1901. 29. Oktober. Parcellerne til det senere Rosenvang-
kvarter sælges. Her begynder den store Bebyggelse
paa Viby Mark.
1902. Aarhus-Hammel Banen aabnes. Faar Station
i Viby Nordby.
- 1903—04. Rugholm-Udgravningen finder Sted.
Fortsættes 1936—37, 1944—45.
1904. Første Vandværk i Sognet.
1905. Den hvide Skole i Viby bygges.
1906. Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers
Fabrikker begynder deres Virksomhed i Viby.
1906. Viby Folkebibliotek oprettes.
1909. Første Læge i Viby, H. Christensen.
1910. Viby Brugsforening begynder sin Virksomhed.
1912. 11. Oktober. Viby Elektricitetsværk begynder.
1913. Viby Gasværk begynder.
1914. 4. April. Husmandsføreren Jørgen Nielsen dør.
1916. Den røde Skole bygges og tages i Brug.
1916. 16. Oktober. Kvindernes Eg i Viby plantes.
1917. Viby faar sin første Kæmner, Jens Larsen.
1919. 20. Januar. Mikkel Jacobsen dør.
1925. 9. Marts. Jens Juul vælges til Sogneraadformand.

1927. Rosenvangskolen færdigbygges og tages i Brug.
1927. Viby kommunale Badeanstalt begynder.
1927. 16. Januar. S. P. Loft dør.
1929. Viby Sogn faar sin første Kommuneingeniør,
Niels Kr. Hansen.
1929. Jydsk Handels- og Landbrugsbanks
Viby Afdeling aabnes.
1933. 3. Februar. Chr. Leth Espensen dør.
1933. 24. Oktober. Aarhus Privatbanks
Viby Afdeling aabnes.
1934. 15. Oktober. Viby Apotek aabnes.
1935. 2. Februar. Viby Grandelav ophører at eksistere.
1935. 8. November. Viby Alderdomshjem indvies.
1936. 19. Juli. Viby Anlæg indvies.
1938. 14. November. Fællesforeningen for Danmarks
Brugsforeningers Rebfabrik i Viby brænder.
1940. 9. April—5. November 1945. Indkvartering af
tyske Soldater og Flygtninge.
1942. Rensningsanlægget ved Viby Høskov færdigbygges.
1942. Hørskætteriet. »Linum« begynder.
1942. 19. December. Viby Sogns Historie I udkommer.
1949. 1. Januar. 9737 Indbyggere i Viby Sogn.
1949. 18. Juni. Skoleinspektør K. Andreasen, Viby, dør.
1949. I August købte Viby Kommune Høskoven for 65.000 Kr.

MØDET I HØSKOVEN

Hjemstavnsskuespil
af August F. Schmidt.

Personerne

Lars Bjørnbak, Højskoleforstander (1824—1878).

Hans Broge, Storkøbmand (1822—1908).

Jens Nørregaard, Højskoleforstander (1838—1913).

Hendrik Pontoppidan, Generalkonsul og Godsejer
(1814—1901).

Robert Watt, Journalist og Theaterdirektør (1837—1894).

Jesper Ildfat
Stafen Lyrkok } Landstrygere, omvandrende Spillemand.

Handlingen finder Sted en Juli Eftermiddag 1876.
Scenen viser Pladsen ved Kæmpehøjen i Viby Høskov.
I Baggrunden Brabrand Sø, bag hvilken man ser Bra-
brand lyngklædte Bakker og et enkelt stort Træ paa
Bakkerne yderst til højre. —
Ind paa Scenen træder Lars Bjørnbak og Robert Watt
i ivrig Samtale.

Udsigt mod Kæmpehøjen i Viby Høskov 1949.

Bjørnbak: Det var dog storartet, De saadan fandt paa at opsøge mig, Hr. Watt! Hvem anviste Dem saa klogt?

Watt: Det var Gaardejer Søren Loft i Viby.

Bjørnbak: Ja, Søren Loft er god nok, en begavet Bondemand, som jeg i min Virksomhed kun har haft Glæde af at kende.

Watt: Den brave Mand mente, at De var den, jeg kunde have mest Udbytte af at tale med, naar jeg skulde have noget Indtryk af Egnen. Den er mig ellers velkendt, især Nord for Søen og Aarhusdalen.

Bjørnbak: Har de været her før?

Watt: Ork ja! Jeg er herfra. Mine Forældre havde Holmstrupgaard oppe i Eldal mellem Brabrand og Hasle.

(De sætter sig paa en Højning i Grønsværet).

Bjørnbak: Nej se, det var en Nyhed for mig.

Watt: Jeg blev sat i Aarhus Realskole og kom derefter i Handelslære, men det var ikke noget for mig at være Diskenspringer i Aarhus. Jeg havde Lyst til Rejse og Eventyr, en Slægtsarv fra mine skotske Forfædre. Jeg fik stampet nogle Penge sammen og drog ud i Verden, saa langt jeg næsten kunde komme.

Bjørnbak: Ja, De har jo været i Australien.

Watt: Det véd De?

Bjørnbak: Jo, jeg læste i sin Tid Deres spændende Skildringer i Illustreret Tidende fra Victoria og Ny Holland. Det maa være en stor Oplevelse at komme saa langt omkring paa Jordkloden. Vi andre Hjemmefødninger kan længes efter at se Bjerge og fremmedartede Forhold, men vi naar ikke videre; vi er af vor Gerning bundet til den Plet, hvor vi har faaet vor Virksomhed.

Watt: Dette er jo rigtig nok, hvad De der siger, men vi kan ikke alle rejse, og det er tit forbundet med megen Besvær og Afsavn at farte saa meget omkring, som jeg har gjort, men nu skal det ogsaa til at have en Ende.

Bjørnbak: Vil De ikke rejse mere?

Watt: Nej, ikke af Betydning. Nu har jeg for Resten ogsaa bundet mig til København. Jeg skal være Direktør for Folketeateret.

Bjørnbak: Atter en Nyhed!

Watt: Men De maa ikke foreløbig lade den komme frem i Aarhus Amtstidende.

Bjørnbak: De er godt kendt med vore hjemlige Forhold. De ved ogsaa, at jeg har en stor Finger med i Spillet inde paa Amtstidende?

Watt: Vi Journalister har Næse og følger med i de bladlige Forhold.

Bjørnbak: Hvad har nu været Deres største Udbytte af Deres mange Udenlandsrejser?

Watt: Det kan jeg ikke let svare paa! . . . Jo, blandt andet, at jeg er kommet til at holde mere og mere af mit Fædreland. Naar jeg sad ved en af Floderne i det fjerne Victorialand, kunde jeg komme til at længes saa stærkt efter min Barndomsegn, efter Danmark. Jeg kunde da saa tydeligt se for mig Eldalen, jeg hørte den sagte Klukken fra Volbæks lille glidende Strøm hen gennem Engen ved Holmstrupgaard. Og da tænkte jeg paa Udsigten fra det yderste

gamle Træ paa Brabrand Lyngbakker. Naar jeg som ganske ungt Menneske stod der og saa ud over Aarhus, over Kattegat til Mols og Tunø, kom Udlængselen op i mit Sind, jeg vilde over Havet. Da jeg opnaaede dette, sad jeg i det fjerne og længtes tilbage til denne Udsigt. Saa enkel og saa mærkelig er Tilværelsen. Under saadanne Hjemlængselsstunder smaasang jeg tit paa H. C. Andersens Digt om Nilen, der vander Ægypterens Jord. Det prægtige Omkvæd: »Jeg tror, der er skønnest i Danmark«, kom jeg da til at holde meget af. De vil forstaa, at Andersens Digt er blevet min Yndlingssang.

Bjørnbak: Hvad De her har fortalt mig, er lærerigt at høre og viser, at man aldrig rigtig kan løsrive sig fra sin Barndomsegn. Jeg tænker saa tit paa mit barske vendsysselske Hjemland, kan ogsaa længes efter det, men fæste Bo deroppe nu kunde jeg ikke tænke mig.

Watt: Jeg kunde heller nu efter saa mange Aars Adskillelse trives her i Aarhus eller Omegn, men jeg føler altid en egen Varme i mit Sind, naar jeg tænker paa mit Barndomsland, og de faa Gange, jeg har haft Tid til — siden 1857 — at tage en Rejse herover, har altid optaget mig stærkt, og jeg tænker tit paa disse Smaarejser her til Østjylland.

Bjørnbak: Jeg kan forstaa, at De, selv om De er Kosmopolit, ogsaa er Jyde!

Watt: Det kan vi godt sige.

*

2. SCENE

Der høres Vognrummel henne fra Skovvejen.

Bjørnbak: Der kommer nogen kørende . . . Naa, det er henne fra Constantinsborg. Nu kommer her store Folk.

Man hører Kuskens Prrr! Vognen standser ude bag Scenen, og der høres Samtale. Bjørnbak og Watt rejser sig fra deres Sæde paa Grønsværet. Ind paa Scenen kommer Hendrik Pontoppidan, Hans Broge og Jens Nørregaard. Umiddelbart før de ses, høres *Pontoppidan* sige:

Her vil vi standse og glæde os over den kønne Udsigt over til Brabrand og dens Bakker. Naa, her er nok fremmede Folk til Stede . . . Men det er jo Bjørnbak fra Viby! Mon det er passende

at træffe Dem her, hvor De kan komme i Selskab med Forstander Nørregaard fra Testrup?

De giver hinanden Haand. Der bliver hilst og præsenteret fra begge Sider.

Pontoppidan: Det er mig ret kært at træffe Dem, Hr. Watt. Jeg har ofte læst af Dem, og jeg har tit tænkt paa, om der var Muligheder for vindskibelige og flittige danske Udvandrere i Australiens Nordprovinser.

Broge: Nu skal du ikke straks begynde at tale om en af dine Kæpheste. Nu vil vi sludre lidt om løst og fast sammen med de to udmærkede Mænd, vi her til vort Held har mødt paa vor Skovtur. Jeg skal sige Dem, Hr. Watt, vi er et lille Selskab i Besøg hos Generalkonsulens hende paa Borgen. Vore Koner har travlt med Deres Fruentimmersnak ude i Parken, det var ikke noget for os, og da vi gerne skulde have samlet noget Sult til Aftensmaden, blev vi Mandfolk enige om en lille Kjøretur her hen efter Viby til.

Pontoppidan: He — he — Jeg ved godt, hvorfor du altid vil til denne her Side.

Broge: Naa, hvorfor da?

Pontoppidan: Fordi du vil se ind ad dine egne Vinneverrer, som Madam Smith siger. Du vil se over Søen til dit Palæ ved Brabrand Bakker.

Broge: Det er sku' da heller ikke saa sært! Herovre fra ser Brabrand By og min Ejendom aller bedst ud.

Pontoppidan: Jeg har tit, naar jeg har kørt fra Constantinsborg til Aarhus, tænkt paa Rhinen, naar jeg saa Brabrand. Men vi mangler naturligvis Rhinbjergene.

Broge: Det kan sgu ogsaa være det samme. Vi kan udmærket nøjes med Brabrand Bakker.

Pontoppidan: Jeg synes, disse Lyngbakker skulde plantes til med Graner. Se, som det pynter paa Hederne, hvor de er blevet tilplantet.

Broge: Du siger minsæl noget! Jeg vil købe disse Bakker og beplante dem; det skal nok blive til noget, saa sandt som jeg hedder Hans Broge.

Nørregaard (elegant klædt, lange blanke Støvler, sorte Handsker, taler med et meget smukt, let københavnsk præget Organ): Det er ikke let at faa et Ord indført i al denne Veltalenhed.

Broge: Nu fisker De sgu næsten, Hr. Højstander. Hvem er saa veltalende, som De? Naar De tolker Ordet, er det som en Chrysothomos, der taler!

Nørregaard: Det var ikke for at blive smigret, jeg udtalte mig, men det, jeg vilde spørge om, var, hvorfor De fandt paa at bygge Deres Privatbopæl helt ude i Brabrand.

Broge: Jeg er Naturelsker — saadan er jeg. Man maa have Forandring, det er ikke til at holde ud stadig at være hele Tiden inde i Storbyen. En Mils Vej er en passende Køretur eller Spadseretur. Jeg gaar tit Turen frem og tilbage mellem Brabrand og Aarhus. En af mine Kontorfolk, der bor i Brabrand, følges da med mig. Han kaldes derfor af de Indfødte for Hans Broges Hund!

Watt: Er de saa vittige i Brabrand?

Broge: Sandeligen ja. For en Tid siden forærede jeg en af mine Køkkenkoner en Stortrøje, der var mig for snæver i Ærmegabene, jeg lægger mig jo noget ud. Hun gav den til sin Mand, Skomager Peder Just, der er en vittig Hund. Forleden Dag sagde han nemlig til min Nabo, Bankdirektør Koppel paa »Nøjsomhed«: »Her skal Direktøren se, jeg har faaet Hans Broges Stortrøje, Fandens osse, at jeg ikke har faaet hans Forstand!«

Latter.

Nørregaard: Her fik vi nok et mundtlig Vidnesbyrd om »Folkets slumrende Kraft og Vid!«

Pontoppidan: Der er vist gammel Tradition for Mundræphed i Brabrand. Jeg erindrer, hvorledes Pastor Peter Thomsen i denne By forleden Aar fortalte mig, at hans Formand i Embedet, Pastor Hahn, havde en Avlskarl, der hed Rasmus. Han hørte til den kendte Type af Præstegaardskarle, der arbejdede til de frøs og spiste til de svedte. Da han rejste og bad om et Skudsmaal, skrev Pastor Hahn, at Rasmus havde tjent ham i den og den Tid, »og i dette Tidsrum opført sig til sin egen Tilfredshed, Hahn, Sognepræst«.

Latter.

Bjørnbak: Man lærer heraf, at denne Præst ikke har været uden Aand og Vid.

Broge: Hvordan er det egentlig med Deres Præst, Hr. Bjørnbak? Er det en vittig Mand?

Bjørnbak: Pastor Gede er en rar Mand, en rigtig rar Mand.

Nørregaard: Er dermed det hele sagt om ham?

Bjørnbak: Nogen særlig Indflydelse i Viby har han ikke.

Broge: Vi ved godt, at han ganske fordunkles af Degnen.

Bjørnbak. Naa — naa!

Broge: Naar der er fuld Kirkegang i Viby, er det ikke Præstens Skyld, det er Degnens. Det er saa velkendt. Folk kommer fra an-

dre Sogne for at høre Bjørnbak synge for og bede i Kordøren. Og begge Dele udfører De med en vis Aplomb.

Bjørnbak: Jeg haaber ikke, jeg hører til de hældørede og brægende Degnes Type.

Broge: Nej, 'gu gør de ej. Det er en helt Fornøjelse at høre Dem med myndig Røst og Optræden lede Degneforretningen i Viby Kirke.

Bjørnbak: Ja, jeg saa godt nok, De var i Kirke forleden hos os i Viby.

Broge: Jeg var i Besøg hos Deres gode Ven og Meningsfælle, Folketingsmand H. P. Hansen.

Nørregaard: Jeg havde ikke troet, at Gaardejer Hansen i Viby skulde fælde Godsejer Ingerslev ved Valget i Foraaret.

Bjørnbak: Det havde de fleste af os i Viby skam heller ikke.

Pontoppidan: Da jeg forleden var sammen med Ingerslev, kom vi til at tale om dette Folketingsvalg. Ingerslev var meget opbragt over Udfaldet, ikke saa meget over, at han faldt ved Valget, men det, der ærgrer ham er, at han maatte vige Pladsen for Hr. Hansen. »Det er jo en komplet Undermaaler«, siger Ingerslev om ham.

Broge: Ingerslev skal nok komme ind igen, ved næste Rigsdagsvalg skal vi sørge for, at han bliver valgt. En saa fremragende Kraft kan vi slet ikke være bekendt ikke at kunne skaffe en sikker og varig Plads i vort Folketing.

Bjørnbak: Som Demokrat maa jeg holde paa, at Godsejerens Støtter fik en Forskrækkelse, og at det var muligt for os at faa en jævn, retsindig og vel begavet Gaardmand ind i Rigsdagen. Men jeg skal villigt indrømme, at det er en Mangel paa vor Rigsdag, at Ingerslev ikke er Medlem, da han er en saare dygtig Mand. Han staar alle Aarhussegnens Godsejere langt over i Intelligens, ja, naar vi fraregner Hr. Pontoppidan paa Constantinsborg.

Pontoppidan: Takker for Æren. Men jeg kan jo ikke ganske regne mig til Egnens Godsejere, selv om jeg ejer Gaarden herhenne i Ormslev Sogn.

Broge: Det kan du saamænd godt. Du er her da hver Sommer, og vi kender dig alle her, næsten bedre end saa mange af de andre Godsbesiddere omkring Aarhus.

Pontoppidan: Alt for megen Ære! Men det var Højskoleforstander Bjørnbak og hans Degnevirksomhed, vi kom fra.

Bjørnbak: Lad os ikke tale mere om den Sag.

Pontoppidan: Vi ved jo godt, at det kun er en lille Ting i Deres omfattende Virksomhed. Jeg har den største Agtelse for baade

Deres og Hr. Nørregaards Arbejde. Vi maa opdrage Befolkningen, gøre den oplyst og flittig, og samtidig skal den lære, at Nøjsomhed er en stor Vinding. Jeg støtter gerne alle Virksomheder, der kan lære den smaatstillede Befolkning at udnytte Bierhvervene, saa intet gaar til Spilde. Jeg giver gerne en Skærv under Mottoet: Hjælp til Selvhjælp.

Bjørnbak: Ja, Tak for det Hr. Generalkonsul. Det har jeg glædelig erfaret.

Pontoppidan: Mange Højskoler maa have økonomisk Støtte for at komme i Gang — undtagen Hr. Nørregaard i Testrup. Der har det ikke været nødvendigt.

Nørregaard. Aah nej! Jeg har haft den Lykke at kunne klare mig ved egne Midler.

Broge: Det var godt nok, De ikke lagde Deres Højskole i Slet, saa vilde Hr. Bjørnbaks Folk nok have kaldt den for »en slet Højskole«.

Nørregaard: Landsbynavnet Slet var nok til, at jeg ikke vilde modtage et Tilbud derfra.

Bjørnbak: Det er nu ikke ved ringe Vittigheder og tarvelige Ordspil, vi fører vor Kamp.

Broge: Det er jeg klar nok over, men i Kampens Hede kan der nok i Farten anvendes en og anden Bemærkning, som gør Lykke hos Gadens Parlament.

Bjørnbak: Jeg bruger ikke simple Flovser. Der er Argumenter nok at fremføre, som betyder noget i en folkelig Oplysningskamp.

Broge: Det ved jeg nok, jeg har tit hørt Dem og Nørregaard diskutere, og det er alle Pengene værd, for som de Herrer dog kan aale hinanden til. Saa megen Veltalenhed hører man sjældent Mage til.

Nørregaard: Nu har Hr. Bjørnbak det Held, at han har faaet bygget Den folkelige Forsamlingsbygning inde i Østergade, og han er suveræn over, hvad der kommer til at staa i Aarhus Amtstidendes Spalter.

Bjørnbak: Det er ogsaa nødvendigt at have et Par Tumlepladser. Tænk paa alle dem, der angriber min Virksomhed. Se nu til Jyllands-Posten, der er mig særlig ond. Men jeg fortrøster mig til Fremtiden. Den skal nok give mig Ret.

Nørregaard: Er De nu sikker paa det?

Bjørnbak: Det, jeg kæmper for i min Højskolevirksomhed, er ganske jævnt og ligetil. Jeg har ikke højtflyvende Planer, ingen

Revanchetanker, vi kan nemlig slet intet stille op over for Tyskland i militær Henseende.

Nørregaard: Vort Forsvar maa vi ikke formindske i nogen Henseende. Vi maa altid være fuldt beredt, saa vi kan gøre Modstand, hvis vi igen bliver overfaldet af det tyske Folk, der aldrig vil vort Vel, men stedse pønser paa at tage mere af vort Land end det, der allerede paa røverisk Vis er os frataget.

Bjørnbak: Det forandrer ikke Sagen, at vi intet er i Stand til at udrette som Militærstat. Vi lever helt af Stormagternes Naade. Saalænge England, Frankrig og Rusland er interesseret i, at Danmark er selvstændig, saa længe er vi det, og ikke et Aar mere.

Watt: Det er mig en noget koldsindig og kynisk Vurdering af Forholdene.

Bjørnbak: Det er den eneste rigtige og holdbare, den man bliver mindst narret ved.

Nørregaard: Tænker De da slet ikke paa noget, der hedder Retfærdighed, paa Guds Førelse af Folkenes Historie og de smaa Staters Plads i Guds Husholdning?

Bjørnbak: Jeg er personlig en troende Kristen, men dette Forhold kan ikke overføres paa Verdenshistoriens Gang. Af denne lærer vi, at Magt og Brutalitet sejrer, alle fromme Menneskers Bønner og Anraabelser bliver ikke bønhørt, hvor de store Potentater og Hærførere tromler hen over Landene og fejer alt smaat til Side. Se til en Usurpator som Napoleon.

Nørregaard: Napoleon er en af Verdenshistoriens store!

Bjørnbak: Jeg véd vel, at han betragtes saa paa grundtvigske Højskoler, og man der holder Foredrag om ham, men ikke saadan hos mig. Napoleon er i mine Øjne et Skadedyr, en af de Mænd, hvis Gerning man over for Ungdommen maa stille i den rette Belysning. Højskolens Elever skal have en helt anden Oplysning om Historiens Gang end Heltedyrkelse, Mythologi og hvad andet, De og Ludvig Schrøder paa Askov og mange flere, vel ikke mindst Deres Eftersnakkere paa de smaa Højskoler, beretter om i deres alt for mange Foredragstimer paa de grundtvigianske Højskoler.

Broge: Nu gaar det godt! Klem paa hinanden, saa kan vi her i Skoven faa en Prøve paa et af de berømte Diskussionsmøder mellem vor Egns to store Højskoleforstandere. Har De hørt om disse Sammenkomster, Hr. Watt?

Watt: Hørt og læst lidt om dem har jeg. Vi er i København ikke ganske ukendte med de aandelige Brydninger i Provinsen.

Broge: Megen Oplysning herom tror jeg saagu ikke, Hovedstadspressen lader tilflyde sine Læsere.

Bjørnbak: Hovedstadspressen er her slet ikke paa Højde med Tiden.

Watt: Det var som Pokker!

Bjørnbak: Hovedstadspressen er langt mere optaget af Dr. Brandes og hans Lære end af Arbejdet for Bondeoplysningen.

Nørregaard: De maa dog paa visse Omraader sympatisere med Brandes og hans nyeuropæiske Bevægelse?

Bjørnbak: Det kan man godt sige. Men de akademiske Københavnere har lige fuldt ikke den rette Forstaaelse af, hvorledes de aandelige Forhold er paa Landet. De fleste af dem ser i deres Bedreviden ned paa Landalmuen og den store fattige Arbejderbefolkning.

Nørregaard: Da var vi dog nogle Akademikere fra København, der efter Ulykken i 64 drog ud for at hjælpe det jævne Folk i vor nationale Nød.

Bjørnbak: Det ved jeg vel, og kun Ros og Tak derfor, men det er Arbejdsmaaden paa de grundtvigske Højskoler, jeg er imod. Jeg er Realist i mit folkelige Oplysningsværk. Det er det personlige Grundlag for min Virksomhed.

Nørregaard: Det véd vi alle tilfulde, og det er dér, jeg til min sidste Stund vil bekæmpe Dem!

Broge: De kan da her sige, Hr. Bjørnbak, at skulde de falde paa Valen, blev det for en agtet Haand!

Pontoppidan: Som den noget snusfornuftige Mand jeg er, kunde det godt interessere mig at høre lidt nærmere om, hvad Hr. Bjørnbak mener om den daglige Opdragelse af Højskolernes Elever. Det betyder saa meget, at unge Mennesker kan føre sig pænt.

Bjørnbak: Saadant lægger jeg ogsaa Vægt paa paa min Skole. Jeg siger til mine Karle: Hvornaar saa I en dannet Mand gaa i Træsko til Selskab? Hvornaar saa I ham gaa med sort Krave? Hvornaar hørte I ham sige a om sig selv?

Nørregaard: Vil De da helt forandre ved vore Bønderkarles ydre Optræden? Dette er jo ganske unaturligt! Man skal ikke ændre ved deres gamle Kulturarv, hverken i Paaklædning eller Sprog, derved gaar dyrebare nationale Værdier tabt.

Bjørnbak: Jeg ved nok, at d'Hrr. Grundtvigianere fremfører den Slags Argumenter, for at Bondebefolkningen ikke skal forandre sig i det Ydre.

Nørregaard: Det er en Sindets Forandring, en sjælelig Opdragelse, vi først og fremmest arbejder hen imod.

Bjørnbak: Jeg stiler efter begge Dele. Vi skal først og fremmest give Almuen Selvtillid og Kundskaber. Selvtilliden kommer ved, at den føler, den ikke i ydre Henseende staar tilbage for de fine, de saakaldte dannede Klasser. Derfor skal vore Elever belæres om, at de i det ydre Antræk er paa Højde med de dannede, med Købstadsboerne. De skal ogsaa lære høflig og beleven Optræden, de skal kunne føre sig i en Balsal paa en smuk Maade.

Pontoppidan: Giver De kanske ogsaa Deres Elever Danseundervisning?

Bjørnbak: Ja, sandelig gør jeg det.

Pontoppidan: De kender saa vel sagtens Knigges Omgangslære, det er en lærerig Bog, som De gerne kan laane af mig. Jeg skal sende den op til Dem, naar jeg er kommet hjem til Hamborg.

Bjørnbak: Jeg maa igen takke for Deres Venlighed og Omtanke, Hr. Generalkonsul.

Nørregaard: Deres Arbejde paa, at Landbefolkningen skal afskaffe deres Dialekt, bliver ikke alene modarbejdet af os ved den grundtvigske Højskole, men ogsaa af Videnskabsmændene. Har De maaske ikke set, hvad en saa anset Mand som Dr. *Oluf Nielsen* i 1874 skrev til Forsvar for Dialekternes Bevarelse?

Bjørnbak: Det er mig velkendt, hvad Videnskaben siger herom. For Forskerne er det rart, at Dialekter, gamle Skikke og Overtro bevarer sig saa længe som muligt i Live; thi saa er det lettere for dem at studere sligt. Men for Klassesdelingens Ophævelse, for Almuens Selvhævdelses Skyld, er det nødvendigt, at Rigssproget bliver almindelig udbredt. Jeg er i mit Arbejde for sproglig Lighed naaet til, at Eleverne lagde »a«-et bort til Fordel for »jeg«-et. Dette er en betydningsfuld Ting. Jeg faar aldrig selv aflagt min udpræget Vendelbotone og kan derfor ikke tale et saa smukt klingende dansk Sprog som nu f. Eks. Hr. *Nørregaard*. Og det kan jeg beklage. Men jeg vil bekende, at det var en stor Dag for mig i min pure Ungdom, da jeg under en Udfart fra Barndomshjemmet fik tilegnet mig det smukkeste Ord i det danske Sprog — det var, da jeg havde begyndt at sige »jeg« om mig selv.

Nørregaard: Dette er kun noget ydre. I deres Sjæls Inderste siger de a. Enhver sand Jyde, selv om han har lært at sige jeg, han siger dog a, naar han er sig selv bedst, naar han taler med Vorherre, med sin Gud. Og det er dog her, Afgørelsen ligger. Det er paa disse dybt personlige Omraader et Menneskes egentlige Værd skal afgøres.

Og saa betyder de ydre Foranstaltninger til syvende og sidst uendelig lidt...

*

Der hørtes Tale og Fodtrin hen ad Skovvejen. Man ser derhen.

Broge: Naa, det er de to velkendte Landstrygere, der gaar og spiller og synger ved Folks Døre.

Pontoppidan: Ja, de spiste til Middag i Folkestuen i Dag paa Constantinsborg.

Nørregaard: Til Testrup Højskole passer de ogsaa paa at komme lige efter Middagen, saa ved de, at der er Levninger nok til dem i Køkkenet.

Broge: Det er et Par emsige Fyre, der sikkert vil optræde for os for at tjene nogle Skillinger.

Watt: Jeg kunde have stor Lyst til at høre dem.

Nørregaard: Det kan ogsaa undertiden være ganske morsomt, da de synger gamle Almueviser af den Slags, Hr. Bjørnbak ikke skøtter om...

Nu er de to omvandrende Spillemand inde paa Scenen. Den ene, Jesper Ildfat, er klædt i Egnens gamle Nationaldragt, rød Lue, gullighvide Knæbukser, strikket Trøje, lange hvide Uldstrømper og Træsko. Den anden, Stafen Lyrkok, en tarvelig klædt i almindeligt Tøj. De er skæggede og temmelig langhaarede. Stafen Lyrkok spiller paa en Fiol (eller et andet Instrument). De synger nu Sangen om Bremsen og Fluen:

1. Bremsen talte til Fluen fin:
— Pytrum! —
»Og vil du med mig i Brudeseng?«
Naastrium, kom Kol og naastrum paatrium,
kom Kol og Søl i Fidaatrium.
2. »Nej, jeg vil ej være Vennen din,
jeg er en Jomfru favr og fin.
3. Ti naar du gnaver af Hesterad,
saa søber jeg af Kongens Fad«.
4. Bremsen tog Fluen ved Vingeben,
og hug hende saa mod haarden Sten.
5. »Og kjære Bremse, vær ikke for streng,
saa gaar jeg med dig i Brudeseng.
6. Og kjære Ven, du sige mig saa,
naar synes du, vort Gilde skal staa?«

7. »Ja, det skal være mellem Slet og Høst,
ti da er der Fluer og Bræmser flest«.
8. Til Gilde kom Fluer fra Mark og Eng,
og tretten Traver Halm lagde Fluen i hendes Seng.
9. Og der var Glæde i Brudehus,
— Pytrum! —
der hoppede Lopper og kravlet Lus.
Naastrium, kom Kol og naastrum paatrium,
kom Kol og Søl i Fidaatrium.

Langsamt

Og Bræmser kalle hil Fluen sin, Py - trum, og

vel du med mig i Dyphen rii Naastrium. Kom Kol om naastrum

paatrium kom Kol i Søl i fida - tri - um.

De prominente Tilhørere lytter fornøjet til den ejendommelige Optræden. Da Sangen er færdig, siger

Waat: Vi faar et Nummer til.

Stafen og Jesper synger saa »Bagvendt Vise«:

»Ulven staar paa Stalde,
og han haver Bidsel i Munde,
Hesten løber saa vidt om Hav,
saa vidt om Havsens Grunde.
Hestene gale, medens Hønsene ride.

Byvendt Vise
Reds. af Best. Side 238

[Ingen dansk Melodei har været
Melodiskemælet ved den for
er lavet fra svensk og
farsø. M. Form til samfund Vise
(Bonde- og Vibeke I Nr 13, for Føngs. D.F.S.)]

U - ven staar på Gald - e
og han haver Bideel i Mund - e

B
gentages
altid

Hesten løber saa vidt om Hav
saa vidt om Havsens Grund - e

B
gentages
saa vidt om
Hav er 4
Sanger
i Verset

Havens gælle mens Havsens ri - le

B
Hes er
Omkvad
som er
Gode
gællems
ved
Hver's
Vers

Hestene løber saa vidt om Hav,
saa vidt om Havsens Grunde,
Gedden hun flyver saa højt udi Sky,
hun taber en Fjeder udi hver en By.
Og Ulven sidder paa Kirkekam.

Ulven sidder paa Kirkekam,
og Duen løber og bider Lam.
Jeg kom til saa velbyrdigt et Hus.

Jeg kom til saa velbyrdigt et Hus,
der brændte Munke, og sang Voksljus.
Ind jeg glugget, og ud jeg saa.

Ind jeg glugget, og ud jeg saa,
der sad en Kærling udi en Vraa.
Hun kæmte Grød og rørte i Blaar.

Hun kæmte Grød og rørte udi Blaar,
de skaldede Møer slog ud deres Haar.
Krøblingen dansede og Dummen kvad,
den blinde sad og vov Guldlad.
Og jeg det med mine Øjne saa.

Jeg det med mine Øjne saa,
at Kirken hun udi Præsten laa.
Degnen hvimsed fast uden omkring.

Maanen ligger udi Lyngstak,
og Skintig¹⁾ skinner saa vide;
jeg smurte min Hest, jeg sadlede min Støvle,
mig lysted ikke længer at bide.
Hestene gale, medens Hønsene ride.«

Almindelig Latter og tilfreds Snak til de to Gripomenusser, der modtager rundelige Smaabeløb fra de fem Tilhørere. Jesper og Stafen forsvinder under mange Taksigelser og kejtede Lader og Buk.

Pontoppidan: Nu fik Hr. Watt ogsaa dette Indtryk fra sin Barn-domsegn.

Watt: Det er jeg skam ikke mindst glad for. Saadanne gamle Almueviser har jeg aldrig hørt før. Det var meget ejendommeligt.

Broge: Naturligvis er det en ganske anden Sangunderholdning, De bliver præsenteret for i Tivoli og andre berømmelige Steder i København.

Watt: Ja, det maa jeg unægtelig indrømme. Det, jeg her har hørt af Folkets primitive Sangkunst, skal jeg huske længe.

Nørregaard: Engang, da de to Mænd . . .

Watt: Hvad hedder de? Ved De det?

Broge: De har lige saa udmærkede Navne, som de synger sjældne Viser. Ham med Instrumentet hedder Stafen Lyrkok og den anden Svandrik bærer Navnet Jesper Ildfat. Det er sikkert nok Øge-navne. Saadanne er Folk slemme til at give hinanden.

Bjørnbak: Ja, det maa jeg bekende!

Pontoppidan: De tænker kanske paa de nye Femører?

Watt: Hvad med dem?

Pontoppidan: Da jeg for nylig paa Lunderskov Station købte en Billet, og jeg fik et Par Femører tilbage, sagde Stationsmesteren:

1) Køter, mager Hund.

»Her har De et Par Bjørnbakker!« Det var helt sært for mig at høre helt dernede.

Broge: Det vidner om Hr. Bjørnbaks landskendte Navn!

Nørregaard: Jeg blev ikke færdig før . . .

Bjørnbak: Det er ellers sjældent, man kan afbryde Dem i Deres Talestrøm!

Nørregaard: Ja, ikke paa en Talestol, men i distingveret Selskab er det noget andet.

Pontoppidan: Hvad var det, De vilde sige, Hr. Nørregaard?

Nørregaard: Jo, da de to Sangere engang optraadte i Højskolegaarden paa Testrup, sagde *Båggø*, efter at han havde hørt Sangen om Bremsen og Fluens, at her havde vi den folkelig litterære Forudsætning for Povl Møllers Digt: »Torbisten og Fluens«. Det kunde han straks høre. Han er saa interesseret i den gamle Overlevering.

Bjørnbak: Ja, hvem tænker paa lige straks at drage saadan en litterær Sammenligning.

Broge: Det passer her, som skrevet staar: Hvo, som har Øren at høre med, han høre!

Bjørnbak: Det, jeg vilde sige i denne Forbindelse er, at det er en stor Værdi for Dem, Nørregaard, at De har haft Held til varigt at knytte saa fremragende og værdifuld en Kraft til Deres Højskole som Christoffer Båggø. Han er lærd og folkelig paa een Gang og gør dybt Indtryk paa Eleverne.

Nørregaard: Tak for disse skønne Ord om Båggø. De vil glæde hans Hjerte.

Bjørnbak: Jeg har derimod ikke tit været heldig med mine Lærere. Jeg har i hvert Fald ingen haft, som jeg har haft Glæde af at beholde i Aarevis, og en Efterfølger til mine Højskole, hvis jeg skulde gaa tidlig væk, øjner jeg ingen Steder.

Pontoppidan: De er jo en Mand i Deres bedste Alder, De kan leve mange Aar endnu.

Bjørnbak: Hvem ved?

Broge: Lad os nu ikke komme ind paa triste Tanker. Vi er taget ud for at have en fornøjelig Tur sammen og se os om i den skønne Egn.

Pontoppidan: Det har vi opnaaet, og meget mere end det. Vi har faaet en udbytterig Diskurs ud af vort Samvær med de to Herrer, som vi var saa heldige at træffe her i Skoven.

Broge: Det passer mig — som man ved — godt at standse her, hvor jeg kan se over til min Bopæl.

Peger, viser og forklarer, henvendt til Watt:

Se, derovre bor jeg oven for Stationen, kom endelig og besøg mig engang, saa skal vi gaa en Tur til Holmstrupgaard.

Watt: Og hvad er det for en Gaard der højt oppe.

Broge: Det er Tovsgaard, som ejes af den fine Hofjægermester *Qvistgaard*. Han er saamænd Svoger til Ingerslev paa Marselisborg . . . Og der oppe længst i Nordøst ser De Lystgaarden Elisabethsminde. Den ejes af *Johan Krieger*, der er Admiralsøn fra Vosnæsgaard . . . Han er saadan kunstbegeistret og giver nok efterhaanden alting væk. I de sidste Par Aar har han navnlig taget sig af en fattig Kunstmaler fra *Aarslev*, der hedder *Jens Hansen*. Nu faar vi se, hvad det bliver til med ham.

Pontoppidan: Naar den unge Mand er fra Aarslev, behøver han vel næppe Hjælp andet Steds fra.

Broge: Hvorfor ikke?

Pontoppidan: Der bor jo *Møller Weis* paa Skovgaarden.

Broge: Du siger noget! Han er ogsaa saa kunstbegeistret og aandfuld ligesom *Krieger*.

Pontoppidan: Ja, *Møller Weis* har det jo paa den Maade. Han bygger Fioliner i sin Fritid, og hans Hustru er ikke uden Talent for Malerkunsten.

Nørregaard: *Weis'* Hjem i Aarhus-Mølle er et udpræget Kulturhjem.

Bjørnbak: Det er et aristokratisk Hjem, men det er saadanne Steder, de store »folkelige« grundtvigske Højskoleforstandere ynder at komme. *Schrøder* paa Askov har det lige saadan.

Broge: Lad os nu slutte i Fordragelighed. De Herrer Højskoleforstandere kan komme i Haar med hinanden ved det næste store Folkemøde her i Egnen. Det er noget helt andet end at have os faa Tilhørere.

Pontoppidan: Og vi bærer noget af Kappen paa begge Skuldre, idet vi synes om begge de udmærkede Højskolemænds folkeopdragende Virksomhed. Ikke sandt, *Broge*?

Broge: Jo saagu gør vi det. Vi mangler blot en tredie Skole her i Egnen.

Nørregaard: Hvad skal det være for en, om jeg maa spørge?

Broge: En Landbrugsskole!

Pontoppidan: Rigtig! Deri kan jeg give dig fuld Tilslutning. Paa saadan en kunde Forvaltere og Forkarle faa den nødvendige theoretiske Uddannelse.

Bjørnbak: Atter igen tænkes der paa det store Landbrug og paa Gaardmandssønnerne. Men man glemmer stedse Smaamanden,

Husmænd og Haandværkere, og de store Skarer af fattige Købstadsbeboere. Her er en uendelig vid Arbejdsmark for Fremtidens Folkeopdragere.

Watt: Uden at jeg vil beskyldes for ikke at have Forstaaelse af Folkeoplysningens Nytte, vil jeg dog sige, at det var kedeligt, vi før kom fra Weis' Hjem paa Aarslev Skovgaard og Aarhus Mølle.

Broge: Ja, det er rent for galt, at vi ikke faar saa sjælden og kær en Gæst givet nogle flere Oplysninger om alt det, vi kan se her foran os hen gennem Aarhusdalen.

Pontoppidan: Vi opnaar aldrig Enighed om de store Samfundsspørgsmaal, og mellem de to herværende Højskoleforstandere er som bekendt kun en Samkvemsform: *Kampen*. Nu er det gaet skikkeligt af her i Eftermiddag . . . Men jeg kan se, Engen begynder saa smaat at dampe, vi maa se at komme hjemad.

Bjørnbak: Det samme siger jeg. Vi kan jo ikke blive her, og jeg har meget, der kalder ad mig hjemme.

Pontoppidan: Det har vi alle, men en Ferie dag som denne har vi godt af hver især.

Watt: Det er nok mig, der har haft mest Udbytte af Turen. Hvem skulde have troet, da jeg i Morges spadserede fra Aarhus ud til Viby, at jeg skulde møde fire af Egnens Matadorer.

Nørregaard skærer en Grimasse.

Watt: Ja, jeg mener baade i aandelig og økonomisk Henseende, for begge Dele er jo her i dette udsøgte Selskab smukt repræsenteret. Men da vi nu skal til at bryde op . . .

Pontoppidan: Hvad Vej skal De, Hr. Watt?

Watt: Jeg tager med Hr. Bjørnbak. Det er ogsaa paa Vejen til Aarhus.

Pontoppidan: Constantinsborgs Døre staar altid aabne for Dem.

Watt: Takker! Derom har jeg ingensinde tvivlet. Men da vi skal skilles, og vi alle er mere eller mindre indfanget af Egnens Sommeraftensstemning og Kogleri, skal vi saa ikke slutte med min Yndlingssang.

Pontoppidan: Syng en god Sang i min Skov er udmærket. Det vil være mig kært at mindes.

Nørregaard: Hvilken er saa Deres Yndlingssang?

Watt: Det talte jeg med Bjørnbak om, inden de Herrer ankom. Det er H. C. Andersens skønne Digt: »Hvor Nilen vander Ægypterens Jord«. Den Sangs Omkvædslinjer er jeg kommet til at erfare Sandheden af i de mange fremmede Lande, jeg har besøgt.

Og nu kan jeg ogsaa overføre Omkvædet her paa min Barndoms-egn.

Broge: Det skulde Folk bare vide, at vi her er samlet og synger i Kor som paa en Højskole eller ved et grundtvigiansk Folkemøde!

Pontoppidan: Snak aldrig om det! Men nu vil vi synge og glæde os med den vidtberejste Hr. Watt.

Nørregaard: Vi glæder da ogsaa os selv ved at synge en Sang til vort Fædrelands Pris.

Bjørnbak: Vi vil lade Hr. Nørregaard synge for. Jeg kender hans smukke Sangstemme.

Nørregaard: Tak for de Ord!

Med Jens Nørregaard som Forsanger synger Selskabet saa følgende Sang, medens Taagen breder sig over Eng og Sø og Sommeraftenskumringen begynder at præge Landskabet:

»Hvor Nilen vander Ægypterens Jord
i Afrikas brændende Lande,
der mødtes to Fugle, de kom fra Nord,
de talte om Danmarks Strande:
»O, husker du Sjølund, den dejlige Ø,
hvor de vilde Skovduer kurre,
de duftende Bøge, den stille Sø,
husker du *Gurre!*«
— »Ja, der har jeg bygget en Sommerdag«,
saa talte den lille Svale,
»jeg havde min Rede ved Bondens Tag,
jeg hørte ham synge og tale:
⋈ Jeg tror, der er skønnest i Danmark!« ⋈

Ved *Gurre Sø* laa Kong *Valdemars* Borg,
den saa ham med *Tovelille*,
den kendte hans Lykke, den kendte hans Sorg.
— Ak *Trøstens* Harper hang stille;
hans Glæde blev skrinlagt bag *Kirkens* Mur,
hvor de vilde Skovduer kurre.
— Om *Tovelille* sang Guds Natur
dejlignst i *Gurre!*
Dér havde de vandret hver lønlig Sti,
Naturen blev her til hende;
han kunde ej gaa en Blomst forbi,
den sagde: »Kan du mig kende?«
⋈ Jeg tror, der er skønnest i Danmark! ⋈

Ved Gurre Sø holdt Kong Valdemar Jagt,
smukt Hornet lød gennem Skoven;
den stod i sin rigeste Sommerpragt,
og Stjerner funkled' foroven;
da raabte Kongen saa lystelig,
hvor de vilde Skovduer kurre:
»Lad Gud beholde sit Himmerig,
har jeg kun *Gurre!*«
— Det er saa dejligt en Sommerdag,
men dejligst i Nattens Stille,
naar Stjernerne blinke, og Drosdens Slag
fortæller om Tovelille!
⋈ Jeg tror, der er skønnest i Danmark! ⋈

TÆPPE!

PERSONNAVNREGISTER
(i Udtog)

- Aakjær, Jeppe, 229, 246.
- Albrechtsen, Anders, 146, 147, 226.
Andersen, Alfr., 255.
- Bågø, Christoffer, 266, 298.
Barlach, Margrethe, 156, 176, 229, 260.
Barrit, J. J. Mortensen, 269.
Begtrup, Gregers, 197, 209.
Bering, Jens Andersen, 248.
Bille, Ove, 28.
Birkefeldt, Gustav, 176—179.
Birkefeldt, H. A., 177.
Bjørnbak, Lars, 216, 225, 250, 264, 265,
266, 267, 268, 280, 281, 283—302.
Bjørnbak, Viggo, 141.
Blicher, St. St., 243—45.
Bredsdorff, J. H., 174, 198, 199, 200.
Broge, Hans, 283—302.
- Enemark, Hans, 262.
Espensen, Chr. Leth, 141, 163, 195, 266,
267, 282.
- Friis, Aage, 267.
- Gabrielsen, Sven, 225.
Granild, Niels, 246, 256.
Grundfør, Julius, 252.
- Hald, Kristian, 187, 188, 190.
Hansen, H. P., 141, 266, 289.
Hansen, N. K., 264, 270.
Hauerbach, Sven, 251.
Haugsted, Ejler, 255.
Hejde, Niels Hansen, 48, 114.
- Ingerslev, C. P. R., 169, 170, 201, 202,
236, 280.
Ingerslev, H. P., 169, 281, 289.
- Jacobsen, Mikkel, 145, 160, 266, 267,
281.
Jensen, Anton Kr., 162, 167.
Jensen, Bertel, 140, 205, 269.
Jensen, Christen, 82, 101, 115, 125.
Jensen, Hans, 266, 267.
Jensen, Niels, 263.
Jensen, Ole Klindt, 255.
Jensen, Peter, 138, 181, 238, 240—47,
281.
Jerichau, J. A., 268.
Juil, Jens, 6, 269, 270, 275, 279, 281.
- Kirkegaard, Ejnar, 252—254.
Kirkegaard, Nicoline, 253.
Klougart, Niels, 182.
Kristensen, Thorkil, 267.
- Larsen, Jens, 6, 269, 270, 281.
Larsen, Sv. Bj. J. Gaarn, 256—58.
Lassen, Lyder, 114.
Lebech, Mogens, 214.
Loft, S. P., 148—51, 159—60, 223, 225,
227, 229, 238, 265—67, 282, 284.
Lystager, Hjalmar, 252.
- Marselis, Constantin, 29.
Mathiassen, Therkel, 255.
Matthiassen, Hugo, 196.
Mehl, J. Kr., 174.
Mikkelsen, Marie, 147, 217, 220, 226.
Munch, Jens, 30.
Møller, Hans Chr., 201—02.
Møller, N. L., 145.

- Nielsen, Jørgen, 172—73, 180, 270, 281.
 Nielsen, N. P., 141, 266.
 Nielsen, Oluf, 293.
 Nordmann, V., 255.
 Nørregaard, Jens, 266, 283—302.
- Pedersen, Axel, 257—59.
 Pedersen, Inger Loft, 150, 155, 265.
 Pedersen, Jens, 151.
 Pedersen, Peder, 173, 180.
 Pedersen, Søren Loft, 150, 155, 269, 270.
 Pontoppidan, Hendrik, 211, 283—302.
- Rasmussen, Marius, 267.
- Schiøtz, R. G., 156, 174—176, 229, 230, 233—37, 260—62, 280.
 Sejr, Emanuel, 249.
 Sievert, A., 221, 269.
- Simonsen, N. P., 218—19, 249, 250.
 Skovmand, Roar, 264—66.
 Steenberg, Jacob, 262.
 Storm, P. V., 154, 156, 157.
 Suhr, Bernt C., 63, 64, 114, 130.
 Sveistrup, Chr., 177.
 Sørensen, Henning, 269, 270, 276, 279.
 Sørensen, Peder, 147, 153, 157, 158, 159, 161, 162, 185, 186, 213, 216, 217, 229.
- Tholle, Johannes, 181.
- Vaarhof, 221, 223.
 Watt, Robert, 283—302.
 Winther, Ole, 49, 114.
 Voigt, A. Fr., 142.
 Voigt, Einar, 142.
- Østergaard, N. P., 202, 267.

STEDNAVNEREGISTER

- Aaby, 57, 59, 92, 98, 103, 141, 143, 153,
155, 159, 170, 193.
Aarslev, 299, 300.
- Abildgaard, 137, 138, 146, 147, 194,
217, 220, 221, 226, 238.
Alpehus, 178, 194.
Anero, 168, 178.
Annagaard, 159.
Axelsminde, 167, 194.
- Bakkegaarden, 159.
Balagergaard, 141, 194.
Bjergly, 166, 179, 194.
Blomsterdal, 179, 194.
Brabrand, 153, 155, 176, 287.
Brabrand Sø, 139, 148, 166, 170, 172,
199, 211, 255, 272, 284, 301.
Bøgskov, 17, 22, 55, 56, 57, 89, 90, 91,
184, 209, 280.
- Constantinsborg, 46, 71, 78, 88, 114, 139,
211.
- Damgaard, 147, 148, 149, 194, 221, 223.
Dødeaa, 199.
- Egebæk, 138, 142, 194.
Elmelund, 169, 194.
Engdal, 151, 194.
Engelund, 167, 194.
Enghavegaard, 142, 194.
Eskelund, 151, 190, 194.
- Flora, 177, 179, 180.
Fredensgaard, 138, 142, 164, 165, 194,
205.
Fredenskirke, 256, 259, 260.
- Fredensvang, 165.
Frederiksbjerg, 204, 281.
Frydenslund, 138, 166, 168, 176—78,
194.
- Gaasemose, 17, 24, 190, 212, 213.
Grøfthøjgaard, 138, 152, 184, 194.
- Hasselager, 53.
Havreballegaard, 28, 214.
Himmelbjerget, 243, 244.
Holme, 52, 58, 238.
Høgereden, 138, 181, 238, 240—47.
Høskov, Viby, 89, 90, 92, 98, 103, 148,
162, 167, 171, 172, 180, 185, 190,
191, 209—12, 223, 282, 283—302.
Høskovgaard, 146.
Høskovmarken, 14, 16, 17, 18, 19, 22,
24, 55, 56, 57, 71, 74, 75, 81.
- Ingeborgslust, 156, 168, 174—76, 194,
229, 230, 233, 235.
Ingerslev, 55.
- Jyllands Allé, 271—72.
- Karensminde, 166, 194.
Kirkeskoven, 56, 57, 72, 73, 89, 90.
Kirstinelyst, 165, 169, 194.
Kolt, 28, 56, 57.
Kongsgaard, Viby, 20, 25, 28, 51, 56, 73,
98, 139, 140, 191, 194, 214.
Kongsgaardskvarteret, 140, 157, 160, 163,
193.
Kongsgaard-Viadukten, 273.
Kærslund, 180, 194.
- Lemming, 56.

- Magnusminde, 140.
- Marselisborg, 13, 28, 46, 51, 53—55, 58, 60, 61, 65—68, 71, 72, 81, 88, 93, 98, 104, 139, 156, 157, 159, 165—69, 183, 188, 189, 197, 201—06, 209, 239, 261.
- Mathildelund, 168, 194.
- Mosegaard, 149—51, 160, 194, 213.
- Myrholm Krat, 67.
- Nikolaigaard, 137, 138, 166, 194.
- Nicolai Kilde, Sct., 195.
- Nordby, 137, 144, 146, 159.
- Nordbygaard, 137, 143, 194, 237, 238.
- Noringholm, 138, 145, 189, 190, 191, 194.
- Onsholt, 137, 138, 161, 166—67, 187, 194.
- Prøvelyst, 173, 180, 194.
- Ravnsbjerg, Lille, 24, 138, 161, 184, 194, 225.
- Ravnsbjerg, Store, 24, 138, 150, 153—57, 161, 168, 176, 184, 193, 194.
- Rosenvang, 163.
- Rudolfgaard, 137—39, 165—66, 194.
- Rugholm, 145, 172, 189, 191, 255, 281.
- Saralyst, 199.
- Sichar, 167—68, 180, 261.
- Skovdal, 168, 169, 194.
- Skovlunde, 168, 194.
- Skovlundgaard, 169, 194.
- Skovlyst, 148, 149, 194.
- Skovvang, 180, 181.
- Slet, 56, 143, 185, 187.
- Stautrup, 56, 57, 191.
- Stenkildegaard, 159, 160, 194.
- Søgaard, 137, 138, 144, 145, 194, 233.
- Terp, Viby, 16, 20, 27, 28, 61, 66, 72, 137, 140—42, 159, 204.
- Terp Højgaard, 165, 194.
- Terp Mose, 148.
- Testrup, 70.
- Tiset, 115, 262, 280—81.
- Tovsbakken, 138, 152, 153.
- Viby, 1—302.
- Viby Kirke, 25, 29.
- Vibygaard, 162—63, 194, 209.
- Vibyhøj, 181.
- Viby Højskole, 221, 264, 267—69, 280, 281.
- Viby Vestergaard, 138, 153, 156—59, 185, 194, 216, 217.
- Vilhelmsborg, 80.
- Væverlund, 140, 195.
- Øllegaard, 137, 142, 143, 185, 194.

SAGREGISTER

- Administrationsbygning, 278.
Aftægt, 101, 229—37.
Agerfordeling, 20—22.
Agernavne, 186, 187.
Almuedigter, 240—47.
Almueviser, 294—97.
Alter, 256.
Areal, 74—80, 206, 207.
Auktion, 224.
- Bagerovn, 50.
Bagning, 217.
Banketærskeler, 50.
Begravelse, 61, 224.
Birkefogeder, 116.
Broer, 24, 25.
Bryllup, 61, 62, 220—24.
Brændevin, 49, 50, 52, 61—63, 92.
Byggevirksomhed, 278.
Byggeskik, 31, 32, 33, 34, 35, 225.
Byhyrde, 117.
Bymark, 10—20.
Byplan, 25, 26.
Bysmed, 24, 47, 48, 60.
Bystyre, 47, 48.
Bærme, 63, 205.
Bøger, 39.
Børnehave, 268, 269.
- Dagligliv, 44—70.
Dans, 62.
Degnebolig, 30.
Dragt, 36—38, 59, 219, 294.
Dækketøj, 40.
Dødsboer, 108—113.
Dødsfald, 225.
- Ejendomsantal, 137, 138, 197, 204, 206, 208.
- Ejendomsnavne, 194—95.
Ejernavne, 120—181.
Enge, 23, 24, 51.
Engnavne, 185, 193.
- Fabriksarealer, 271.
Fald og Vange, 10—22.
Fastelavn, 218.
Fattigfolk, 69, 70.
Fattiggaard, 141, 281.
Fester, 60, 61.
Foderpenge, 103.
Folketro, 70, 224, 225.
Foredragsholdere, 173.
Fornærmelser, 66, 67.
Fuldskab, 58, 59.
Fæstemaal, 94—100.
Fæsternes Hjemsteder, 95—98.
- Gaardantal, 137, 138.
Gaardhistorie, 117—169, 176, 247.
Gaardnavne, 194—95.
Gadehuse, 72, 94, 117, 133—36.
Gadenavne, 165, 195.
Gartnerne, 172, 174—82.
Gartnerinavne, 181.
Garvning, 50.
Gasværk, 274, 276, 279.
Geder, 53.
Gilder, 60, 61, 215—24.
Grandelav, 215—16, 280, 282.
Grandestævne, 47—49.
Gravskrift, 226—29.
Græsjevning, 52.
Græsning, 80, 81.
Gudstjenesten, 48, 49.
Gæster, 59, 60.
- Handel med Husdyr, 53, 54.

Hartkorn, 206.
Havebrug, 174—82.
Hegn, 52, 200, 201.
Herskab, 45, 46.
Hestevæddeløb, 242.
Hoveri, 66, 93, 94, 214.
Hundenavn, 221.
Husdyr, 52, 53, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88.
Husflid, 170.
Husmænd, 170—73.
Hyrdehus, 225.
Højdekort, 27.
Høslet, 60, 81.
Høst, 42, 51, 52, 218—19.
Høstsalme, 219.

Igangsgilde, 216.
Ildebrande, 68, 69, 130.
Indbo, 35—43, 101.
Indbyggerantal, 138, 198, 204, 206, 277, 280, 282.
Indhegning, 52.

Jernbaneforlægning, 274.
Jordbund, 199.
Jul, 217, 218.

Kapel, 256.
Kildestof, 7, 8.
Kirkegaard, 256.
Kirkelig Distriktsdeling, 259.
Kirkesyn, 29.
Klokkringning, 48, 49.
Knubskib, 59.
Kobbelbrug, 202.
Kommunale Værker, 278—79.
Kornavl, 51, 74—79, 203.
Kornforbrug, 92, 93.
Kornmaal, 51.
Krat, 22, 23, 52, 55, 56, 58.
Kreaturantal, 203, 206, 207.
Krige, 248—54, 276, 282.
Krohold, 62, 63.
Kvindernes Eg, 263, 281.
Kvægavl, 200, 205—07.
Kvægdrift, 60.
Kvægsyge, 67, 68.
Kyndelmissgilde, 215—16.

Kærnavne, 185, 186.
Køks, 223, 224.
Køretøjer, 41, 42.

Landbrug, 196—208.
Landbrugsstatistik, 206—208.
Landgilde, 93, 94.
Landløbere, 69, 70, 226.
Landmilitser, 45, 46.
Landsbyer, 25, 26.
Landsbyer, nedlagte, 28.
Landsbyliv, 44—70, 214—39.
Le, 42.
Lejemaal, 48.
Lergravning, 58.
Lønninger, 102, 103.
Løsdrift, 53.

Markarbejde, 51, 52.
Marked, 205.
Markfred, 200.
Markgærde, 52.
Markkort, 16—17.
Markmand, 117.
Marknavne, 11—19, 22—24, 52, 56, 57, 74—76, 91, 98, 100, 152—53, 183—93.
Markredskaber, 41, 42, 51.
Marksyn, 75, 76.
Mindesmærke, 253, 254, 268.
Misvækst, 69.
Modstandsbevægelsen, 251.
Moser, 23, 24, 48, 57, 92, 212, 213.
Musikanter, 50, 61, 62.
Møbelfabrik, 274.
Møbler, 38, 39.

Navneskik, 130, 132.
Noder, 295, 296.
Nøddeplukning, 58.

Oldensvin, 54, 55, 58, 89, 90, 103.
Oldermand, 47, 48, 50, 117, 215.
Oldtidsminder, 153, 156, 166, 188, 189, 190, 191, 193, 255—56.
Optagelseshjem, 168.
Oversvømmelser, 69.

Priser, 102, 103.
Præstegaard, 30.
Præster, 256—59.

Redskaber, 41—43, 200, 202.
Remse, 237, 238.
Rensningsanlæg, 278.
Restancer, 104—08.
Rettersted, 188.
Ringvej, 270.
Røvere, 153, 184, 193.

Sagn, 153, 184, 188, 238, 239.
Seletøj, 42.
Sengetøj, 40, 41.
Service, 39, 40.
Sivfletning, 170.
Skagegilde, 60.
Skatter, 159, 205, 275—77, 279.
Skifteforretninger, 75, 76, 92, 108—13.
Skole, 263, 264.
Skoleholdere, 102, 103, 114, 115.
Skolehus, 29, 30, 49, 102, 103, 104, 115.
Skolevæsen, 29, 30, 47—50, 276.
Skorstenssyn, 60.
Skov, 12, 13, 17, 22, 23, 55—58, 89—
91, 116—17, 209—12.
Skovfogeder, 116, 117, 223.
Skovhartkorn, 206.
Skovhugst, 55—58, 67.
Skovnavne, 184, 188.
Skrædder, 50.
Slagsmaal, 64, 65.
Slavekrigen, 248.
Slægtsskab, 100, 101.
Sognefoged, 46.

Sogneraad, 269—70.
Soldatertjeneste, 44, 45.
Stadion-Anlæg, 264.
Sti om Brabrand Sø, 272—73.
Stykkemaal, 51.
Svin, 53—55.
Sygdomme, 67, 68.
Synsforretninger, 32—43.
Sædskitte, 199.

Teglværk, 155.
Terrænforhold, 25.
Tidstavle, 280—81.
Tiende, 28, 46, 78, 79, 203.
Tjenestefolk, 46, 47, 65.
Torvehandel, 182.
Trafik, 58, 59.
Transport, 58, 59.
Trolovelse, 61, 66.
Tærskning, 50.
Tørveskær, 92, 103.

Udskiftningen, 137, 138, 183.

Varsler, 225, 266.
Veje, 24, 25, 270—76.
Vejrlig, 44.
Veteran, 226.
Villakvarterer, 277, 193.
Vindfælder, 90, 91.
Værtshusforhold, 63, 64.

Øgenavne, 237, 294, 297—98.
Økonomiske Forhold, 275—79.
Ølgilde, 216, 217.

